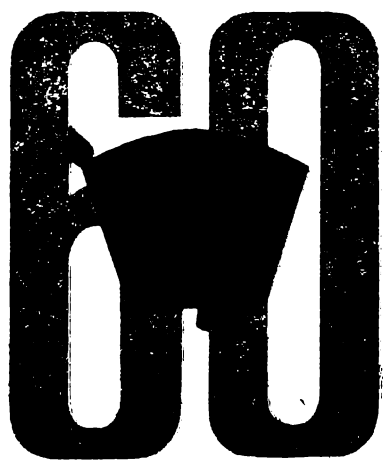

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

10

КИЇВ - 1978

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 10 (211)

ЖОВТЕНЬ

1978

Науковий журнал
Заснований 1957 р.
Виходить щомісяця

ОРГАН ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР,
ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ПРИ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ —
ФІЛІАЛУ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КІРС

КИЇВ

«НАУКОВА ДУМКА»

З М І С Т

- У ЦК Компартії України. Про підготовку до святкування 325-річчя возз'єднання України з Росією 5

СТАТТІ

60 років Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді

- Плохій В. С. Комсомол — вірний помічник Комуністичної партії 8

XXV з'їзд КІРС і проблеми комуністичного будівництва

- Панченко П. П. Ленінська стратегія і тактика аграрної політики партії в умовах розвинутого соціалізму 20

Конституція СРСР — основний закон розвинутого соціалістичного суспільства

- Снітчук М. О. Конституція СРСР про місце комсомолу в радянській політичній системі 33

Назустріч 325-річчю возз'єднання України з Росією

- Заремба С. З. Возз'єднання України з Росією у висвітленні українських літописців другої половини XVII — першої половини XVIII ст. 43

ПОВІДОМЛЕННЯ

Піклування партії про комуністичне виховання молоді

- Ковальський Б. П. Форми і методи роботи Київського музею В. І. Леніна по комуністичному вихованню молоді 53
Хаджнев Я. (Чарджоу). З досвіду діяльності партійних організацій Туркменістану по інтернаціональному вихованню студентства 56
Жихарев Г. П. (Донецьк). Діяльність партійних організацій по політичному вихованню робітничої молоді Донбасу (1928—1932 рр.) 63

Трудові звершення комсомольців і молоді

- Климов А. О. (Ворошиловград). Участь комсомолу Донбасу в соціалістичному змаганні (1938 — червень 1941 рр.) 69
Рибалко В. С. Участь комсомолу України у відбудові промисловості і транспорту в 1921—1925 рр. 74
Шумейко І. М. (Івано-Франківськ), Штерн В. Ю. (Івано-Франківськ). Трудові зв'язки ВЛКСМ і Спілки вільної німецької молоді (1966—1971 рр.) 80

Участь комсомолу у захисті завоювань соціалізму

Бухонський В. В. Виховання воїнів на героїчних традиціях Ленінського комсомолу під час форсування Дніпра і визволення Києва	87
Щур О. Т. <i>(Кам'янець-Подільський)</i> . Боротьба комсомольців і молоді Поділля проти фашистських загарбників (1941—1942 рр.)	95

З досліджень у галузі спеціальних історичних дисциплін

Барштейн Ю. А. Пам'ятні та ювілейні медалі на честь Ленінського комсомолу	100
---	-----

ПАМ'ЯТНИКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Лемещук М. М. Роль народних університетів пропаганди пам'ятників історії та культури у комуністичному вихованні молоді	109
--	-----

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Більшовицьке підпілля на Україні в 1918 р. <i>(Продовження)</i> . Підготували Пиріг Р. Я., Шиловцев Ю. В.	115
---	-----

НАШ КАЛЕНДАР

Сидоренко В. П. Революціонер ленінського гарту (До 90-річчя з дня народження А. В. Іванова)	125
Індутна Н. Є. До 20-річчя діяльності Українського відділення Товариства радянсько-польської дружби	128
Штокало Й. З., Анісімов Ю. О. Видатний історик науки і техніки (До 80-річчя з дня народження академіка АН УРСР В. В. Данилевського)	131

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Лактіонова Н. К. Огляд літератури про комсомол, що вийшла після XXV з'їзду КПРС	133
Жданова Р. С. Нові покажчики літератури про Великий Жовтень	136

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Криворученко В. К. <i>(Москва)</i> , Михайлюк В. С. <i>(Одеса)</i> . В. А. Зубков, В. В. Привалов. Ленін і молодь; В. И. Ключин. Організуюсь, сплячаваясь, борясь... (Ленін. Молодь. Комсомол)	139
Попов Г. М. <i>(Харків)</i> , Чернявський Г. Й. <i>(Харків)</i> . За дружбу з країною Великого Жовтня	141
Клоков В. І., Томек В. Й. <i>(Ніжин)</i> . Советський солдат — патріот, інтернаціоналіст	143
Денисовець П. М. <i>(Полтава)</i> . П. Ф. Белый. Сотрудничество Украинской ССР с РСФСР и другими братскими республиками в восстановлении народного хозяйства (1921—1925 гг.)	145
Шморгун П. М. И. Ф. Курас. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине	147
Кізченко А. Ф. Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн, вип. 3	151
Шестаков Ю. П. <i>(Чернівці)</i> . В. Кардин. Сколько длится полвека?	153

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Лещенко Л. О. Створення Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР	155
Голубова Г. Г. Республіканська науково-практична конференція архівістів України	156
Юровський В. М. Нарада завідуючих партійними архівами республіки	157
Погорелов В. Н., Байраківський А. І. Печерський район м. Києва — до 60-річчя ВЛКСМ	158
Пачкова С. П. Захист докторської дисертації С. С. Березанською	160

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

П. М. Калениченко (головний редактор), Ю. В. Бабко, В. К. Василенко, В. О. Замлинський (засг. головного редактора), М. В. Коваль (засг. головного редактора), І. П. Кожукало, М. Ф. Котляр, М. І. Крячок, М. Н. Лещенко, А. В. Санцевич, В. А. Чирко, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков, П. М. Шморгун

Відповідальний секретар редакції В. І. Кузнецов

Адреса редакції
252001, Київ-1, вул. Кірова, 4
Телефон 29-62-34

СОДЕРЖАНИЕ

В ЦК Компартии Украины. О подготовке к празднованию 325-летия воссоединения Украины с Россией	5
СТАТЬИ	
<i>60 лет Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза Молодежи</i>	
Плохий В. С. Комсомол — верный помощник Коммунистической партии	8
<i>XXV съезд КПСС и проблемы коммунистического строительства</i>	
Панченко П. П. Ленинская стратегия и тактика аграрной политики партии в условиях развитого социализма	20
<i>Конституция СССР — основной закон развитого социалистического общества</i>	
Снитчук Н. А. Конституция СССР о месте комсомола в советской политической системе	33
<i>Навстречу 325-летию воссоединения Украины с Россией</i>	
Заремба С. З. Воссоединение Украины с Россией в освещении украинских летописцев второй половины XVII — первой половины XVIII в.	43
СООБЩЕНИЯ	
<i>Забота партии о коммунистическом воспитании молодежи</i>	
Ковальский Б. П. Формы и методы работы Киевского музея В. И. Ленина по коммунистическому воспитанию молодежи	53
Хаджиев Я. (<i>Чирджу</i>). Из опыта деятельности партийных организаций Туркменистана по интернациональному воспитанию студенчества	56
Жихарев Г. П. (<i>Донецк</i>). Деятельность партийных организаций по политическому воспитанию рабочей молодежи Донбасса (1923—1932 гг.)	63
<i>Трудовые свершения комсомольцев и молодежи</i>	
Климов А. А. (<i>Ворошиловград</i>). Участие комсомола Донбасса в социалистическом соревновании (1938 — июнь 1941 гг.)	69
Рыбалко В. С. Участие комсомола Украины в восстановлении промышленности и транспорта в 1921—1925 гг.	74
Шумейко И. М. (<i>Ивано-Франковск</i>), Штерн В. Е. (<i>Ивано-Франковск</i>). Трудовые связи ВЛКСМ и Союза свободной немецкой молодежи (1966 — 1971 гг.)	80
<i>Участие комсомола в защите завоеваний социализма</i>	
Бухонский В. В. Воспитание воинов на героических традициях Ленинского комсомола во время форсирования Днепра и освобождения Киева	87
Щур А. Т. (<i>Каменец-Подольский</i>). Борьба комсомольцев и молодежи Подолья против фашистских захватчиков (1941—1942 гг.)	95
<i>Из исследований в области специальных исторических дисциплин</i>	
Барштейн Ю. А. Памятные и юбилейные медали в честь Ленинского комсомола	100
ПАМЯТНИКИ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ	
Лемешук И. М. Роль народных университетов пропаганды памятников истории и культуры в коммунистическом воспитании молодежи	109
ДОКУМЕНТЫ И МАТЕРИАЛЫ	
Большевистское подполье на Украине в 1918 г. (<i>Продолжение</i>). Подготовили Пирог Р. Я., Шилковцев Ю. В.	115
НАШ КАЛЕНДАРЬ	
Сидоренко В. П. Революционер ленинской закалки (К 90-летию со дня рождения А. В. Иванова)	125
Индутная Н. Е. К 20-летию деятельности Украинского отделения Общества советско-польской дружбы	128
Штокало И. З., Анисимов Ю. А. Выдающийся историк науки и техники (К 80-летию со дня рождения академика АН УССР В. В. Данилевского)	131

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Лактионова Н. К. Обзор литературы о комсомоле, вышедшей после XXV съезда КПСС	133
Ждапова Р. С. Новые указатели литературы о Великом Октябре	136

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Криворученко В. К. (Москва), Михайлюк В. С. (Одесса). В. А. Зубков, В. В. Привалов. Ленин и молодежь; В. И. Клюкин. Организуясь, спланиваясь, борясь... (Ленин. Молодежь. Комсомол)	139
Попов Г. М. (Харьков), Чернявский Г. И. (Харьков). За дружбу з країною Великого Жовтня	141
Клоков В. И., Томек В. И. (Нежин). Советский солдат — патриот, интернационалист	143
Денисовец П. М. (Полтава). П. Ф. Белый. Сотрудничество Украинской ССР с РСФСР и другими братскими республиками в восстановлении народного хозяйства (1921—1925 гг.)	145
Шморгун П. М. И. Ф. Курас. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине	147
Кизченко А. Ф. Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн, вип. 3	151
Шестаков Ю. П. (Черновцы). В Кардин. Сколько летяся полвека?	153

ХРОНИКА И ИНФОРМАЦИЯ

Лещенко Л. А. Создание Института социальных и экономических проблем зарубежных стран АН УССР	155
Голубова Г. Г. Республиканская научно-практическая конференция архивистов Украины	156
Юровский В. М. Совещание заведующих партийными архивами республики	157
Погорелов В. Н., Байраковский А. И. Печерский район г. Киева — к 60-летию ВЛКСМ	158
Пачкова С. П. Защита докторской диссертации С. С. Березанской	160

У ЦК Компартії України

ПРО ПІДГОТОВКУ ДО СВЯТКУВАННЯ 325-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

Центральний Комітет Компартії України прийняв постанову «Про організаційно-політичні заходи по підготовці і святкуванню 325-річчя возз'єднання України з Росією».

У постанові підкреслюється, що 325-річчя возз'єднання України з Росією відзначатиметься як знаменна подія в громадсько-політичному житті республіки, яскрава демонстрація плодотворності і непорушності братерської дружби українського і російського, всіх народів нашої країни. Всю організаторську і політичну роботу по підготовці до ювілею слід спрямувати на дальше зміцнення єдності народів Радянського Союзу, поліпшення патріотичного й інтернаціонального виховання трудящих, розвиток їх політичної і трудової активності в боротьбі за здійснення рішень XXV з'їзду КПРС, планів комуністичного будівництва.

Обкоми, міськкоми, райкоми партії, первинні партійні організації покликані активно використати святкування ювілею для всебічного розкриття гордості ленінської національної політики партії, глибоких історичних коренів єдності російського і українського народів, усіх народів нашої багатонаціональної Батьківщини, для пропаганди ідей пролетарського інтернаціоналізму, викриття домислів буржуазних, буржуазно-націоналістичних, маоїстських, сіоністських та інших фальсифікаторів, які намагаються зганьбити братерську дружбу наших народів. Засобами усної і друкованої пропаганди слід переконливо показувати морально-політичну єдність нашого суспільства, нової історичної спільності людей — радянського народу, тісну згуртованість трудящих навколо Комуністичної партії Радянського Союзу, однакості підтримки ними внутрішньої і зовнішньої політики КПРС, плідної діяльності ЦК КПРС, його Політбюро на чолі з Генеральним секретарем ЦК КПРС, Головою Президії Верховної Ради СРСР товаришем Л. І. Брежнєвим.

У зв'язку з знаменною датою намічено провести в січні 1979 року в м. Києві урочисті збори трудящих разом з представниками партійних, радянських, громадських організацій і Радянської Армії, присвячені 325-річчю возз'єднання України з Росією; відбудуться також наукові сесії Відділення історії АН СРСР і Секції суспільних наук АН УРСР, Інституту світової літератури імені О. М. Горького АН СРСР і Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР. Наукові сесії, присвячені ювілею, будуть проведені в Київському ордені Леніна державному університеті імені Т. Г. Шевченка і Дніпропетровському ордені Трудового Червоного Прапора державному університеті імені 300-річчя возз'єднання України з Росією.

На кордоні трьох братніх республік буде проведена зустріч дружби представників трудящих Брянської області РРФСР, Гомельської області Білоруської РСР, Чернігівської області Української РСР.

На промислових підприємствах, будовах, у колгоспах і радгоспах, наукових і навчальних закладах передбачено організувати читання лекцій, доповідей, проведення бесід, тематичних вечорів, зустрічей з ученими, письменниками, художниками, присвячених 325-річчю возз'єднання України з Росією. Відбудеться обмін делегаціями трудящих тих областей України і Росії, які змагаються між собою.

У газетах і журналах намічено опублікувати серію статей, що розкривають братерську дружбу російського і українського, всіх народів нашої багатонаціональної Батьківщини, їх спільну боротьбу за втілення в життя історичних рішень XXV з'їзду КПРС. У населених пунктах республіки буде оформлена тематична наочна агітація. В головному павільйоні ВДНГ УРСР відкриється ювілейна експозиція.

Держкомвидав УРСР, Секції суспільних наук АН УРСР, товариству «Знання» УРСР, ЦК ЛКСМУ доручено організувати випуск літератури і видань образотворчого мистецтва, в яких висвітлюється вічна дружба українського і російського, всіх народів нашої країни, торжество ленінської національної політики КПРС, досягнення українського народу в соціально-економічному і культурному розвитку в сім'ї братніх народів СРСР. Будуть видані плакати, присвячені ювілейній даті, а також серія брошур про соціалістичне змагання трудящих областей України і Російської Федерації.

Держтелерадіо УРСР доручено створити телівиставу «Богдан Хмельницький», серію радіофільмів про братерську дружбу російського і українського народів, а також підготувати теле- і радіорепортажі з музеїв, з пам'ятних місць, зв'язаних з знаменною подією — возз'єднанням України з Росією. У циклових теле- і радіопередачах «У сім'ї єдиній», «Дружба культур — дружба народів», «Навіки разом», «Шляхи великого єднання» будуть відображені матеріали, що розкривають історичну спільність долі українського і російського народів.

Міністерство культури УРСР, Українське товариство охорони пам'яток історії і культури поповнять експозиції музеїв республіки матеріалами про події визвольної війни українського народу 1648—1654 років, історичне значення акту возз'єднання для долі українського, російського, всіх народів країни.

У березні—червні 1979 р. в містах Москві і Києві будуть організовані виставки творів художників РРФСР і Української РСР, а також республіканська виставка дитячої художньої творчості, присвячені 325-річчю возз'єднання України з Росією.

У ході святкування ювілею передбачено проведення спільного концерту майстрів мистецтв Росії і України в Москві, республіканського огляду музичних театрів на краще втілення творів російської класики і російських радянських композиторів, всесоюзного фестивалю мистецтв «Київська весна-79», кінофестивалів в областях республіки, читальських конференцій, дскад книги, літературних вечорів, зустрічей з письменниками, діячами культури та інших культурно-масових заходів. Буде здійснено реставрацію і випуск на екрані художнього фільму «Богдан Хмельницький». Держкіно УРСР доручено підготувати тематичний випуск кіножурналу «Радянська Україна», випустити документальний кольоровий фільм, присвячений областям і районам, зв'язаним з подіями 1648—1654 рр., з визвольною боротьбою українського народу.

Під час святкування намічено провести обмін творчими колективами і окремими виконавцями тих областей України і Російської Фе-

дерації, що змагаються між собою. Будуть направлені творчі групи, кращі колективи художньої самодіяльності для виступів перед будівниками Байкало-Амурської магістралі.

Міністерствам культури, легкої промисловості, торгівлі УРСР, Спілці художників України, Українському товариству охорони пам'яток історії і культури доручено організувати виготовлення сувенірної продукції, тематично зв'язаної з ювілейною датою. На честь ювілею будуть випущені також настільна медаль і серія значків.

Статті

60 років Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді

В. С. ПЛОХІЙ, секретар ЦК ЛКСМ України

КОМСОМОЛ — ВІРНИЙ ПОМІЧНИК КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Народжений Жовтневою революцією, загартований у горнилі класових битв, Ленінський комсомол своєю героїчною біографією, ратними і трудовими звершеннями підтверджує непохитну вірність Іллічевим заповітам, справі Комуністичної партії.

Комсомол був першою організацією, що згуртувала молодіжні маси в масштабі всієї країни на основі комуністичної платформи, єдиного статуту, ідейних і організаційних принципів ленінізму і забезпечила практичну участь широких мас юнацтва в революційній боротьбі та їх подальшу активну діяльність на всіх ділянках комуністичного будівництва. Активний помічник і резерв партії, послідовний провідник її політики в широких масах молоді, комсомол відіграє важливу роль у забезпеченні єдності і наступності різних поколінь комуністів — цієї важливої передумови постійного розвитку партії як суспільно-політичного організму.

Шістдесятирічна діяльність комсомолу по комуністичному вихованню молоді базується на ленінській концепції про Комуністичну спілку молоді — складовій частині марксистсько-ленінського вчення про юнацький комуністичний рух. Виявляючи постійну турботу про молодих борців, В. І. Ленін визначив їх конкретне місце і роль у майбутніх класових битвах, наполегливо радив товаришам приділяти найпильнішу увагу роботі серед молоді. Партійне керівництво є запорукою успішного розвитку спілки молоді, РКСМ повинна, писав В. І. Ленін, керуватись «...загальними директивами Комуністичної партії, якщо справді хоче бути комуністичною»¹. Ще на II з'їзді РСДРП (липень-серпень 1903 р.) В. І. Ленін наголошував, що організації молоді повинні «...при переході до практичної діяльності заздалегідь заводити зв'язки з с.-д. організаціями, щоб скористатися їх вказівками та уникати, по можливості, великих помилок на самому початку роботи»².

Володимир Ілліч величезного значення надавав озброєнню молодого покоління політичним досвідом партії комуністів. Молодим, підкреслював він, потрібен досвід старших борців, щоб не починати все спочатку, «...а продовжувати зроблене раніше, ставати відразу в ряди і шеренги, посувати вперед рух, підносячи його на вищий ступінь»³.

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 508.

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 7, стор. 242.

³ Там же, стор. 62.

В оволодінні політичним досвідом партії і в його творчому застосуванні молоддю вождь світового пролетаріату вбачав могутнє джерело революційних сил, безперервності і нездоланності революційного процесу. Він розробив теоретичні основи партійного керівництва, дав ґрунтовне визначення форм і методів роботи з організаціями молоді.

Володимир Ілліч вчив партію бачити і точно оцінювати як сильні, так і слабкі сторони різних загонів молоді. «За повну самостійність спілок молоді, але й за повну свободу товариської критики їхніх помилок! Лестити молоді ми не повинні»⁴. Він чітко розмежував тих, хто свідомо вводить в оману пролетаріат (з ними необхідна безкомпромісна боротьба), і організації молоді, які ще тільки вчаться і яким «...треба всіляко допомагати, ставлячись якомога терпеливіше до їхніх помилок, стараючись виправляти їх поступово і шляхом переважно *переконування*, а не боротьби»⁵. Ці лєнінські принципи стали тією основою, на якій будувались і будуються взаємовідносини Комуністичної партії і комсомолу: ідейна і політична єдність при повній організаційній самостійності спілок молоді.

У дні, коли більшовицька партія готувалася до збройного повстання і боротьба робітничого класу переходила у фазу боротьби безпосередньо за соціалістичну революцію, VI з'їзд РСДРП(б) (липень—серпень 1917 р.) прийняв історичну резолюцію «Про спілки молоді», де були визначені з лєнінських позицій ідейні та організаційні основи молодіжних організацій, принципи партійного керівництва ними.

В умовах переможної соціалістичної революції і диктатури пролетаріату спілки робітничої молоді вирішували завдання історичної ваги, залучали широкі маси молоді до будівництва соціалізму, мобілізували її на захист Радянської республіки, на творчу працю. За тих умов особливої ваги набуло ідейно-політичне і організаційне зміцнення молодіжних спілок, згуртування їх на платформі більшовизму в єдину комуністичну спілку. Воно було викликане також необхідністю рішучої боротьби з намаганням есерів, меншовиків, анархістів заволодіти молодіжним рухом.

В. І. Ленін, партія виявили справді державну, батьківську турботу про молоду зміну. З ініціативи В. І. Леніна при його дієвій підтримці і винятковій увазі 29 жовтня—4 листопада 1918 р. відбувся I Всеросійський з'їзд спілок робітничої і селянської молоді, який проголосив створення комсомолу — Російської Комуністичної Спілки Молоді (РКСМ). Народження РКСМ знаменувало собою успішне завершення довгострокового періоду наполегливої роботи В. І. Леніна, більшовиків по об'єднанню революційної молоді, історичну перемогу лєнінської партії в боротьбі за молоде покоління робітничого класу і селянства. Під керівництвом партії В. І. Леніна вперше в історії революційного руху була створена молодіжна організація нового типу, яка виконувала функції помічника і резерву партії, пролетарська за своєю природою, комуністична за цілями і завданнями, масова і самодіяльна за своїм характером.

Перший з'їзд РКСМ відіграв особливо помітну роль у розгортанні юнацького комуністичного руху на Україні. Звернення з'їзду до трудящої молоді України надихнуло юнаків і дівчат республіки на боротьбу за визволення рідної землі від окупантів та гетьманщини. На заклик КП(б)У вони вливалися в бойові загони, сміливо йшли в бій, проявляючи масовий героїзм. Молодь віком до 23 років становила більше половини складу Червоної гвардії.

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 30, стор. 214.

⁵ Там же.

Комуністичні спілки молоді на Україні поширювалися досить швидко і до середини 1919 р. вони діяли майже у всіх промислових центрах. Розвивався молодіжний комуністичний рух і серед сільської молоді. Таким чином, виникали об'єктивні умови для створення Всеукраїнської комсомольської організації. І-й з'їзд комсомолу України відкрився 26 червня 1919 р. Його почесним головою було обрано В. І. Леніна. З'їзд прийняв програму та статут КСРМУ, в яких підтверджувалась відданість комсомолу справі марксизму-ленінізму, боротьбі за комунізм. Так починалася славна біографія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України, бойового загону ВЛКСМ, який нині налічує понад 6 млн. 300 тис. юнаків і дівчат.

Кожна сторінка літопису спілки молоді — частка героїчної історії нашої країни, Комуністичної партії. Записане першим з'їздом РКСМ у тезах програми комсомолу положення про те, що комсомол ставить собі за мету поширення ідей комунізму і залучення робітничої та селянської молоді до активного будівництва нового суспільства, стало конкретною програмою дії спілки.

Першим серйозним випробуванням для комсомолу України стали роки громадянської війни. Наприкінці серпня 1919 р. радянські війська змушені були залишити Київ. Денікінці захопили майже всю територію України.

У тилу ворога Комуністична партія згуртовувала трудящих на боротьбу проти білогвардійців. Більшовики створювали підпільні партійні організації, а ще на початку серпня 1919 р. Центральний Комітет КП(б) України обговорив питання «Спілка молоді і нелегальна робота». Було вирішено, що при переході на нелегальні становища в місцевостях, які захопили денікінці, комсомольські осередки зв'язуються з партійними організаціями й працюють під їх безпосереднім керівництвом. У Києві, Харкові, Полтаві, Миколаєві, Житомирі та інших містах діяли підпільні групи молоді.

Найважливішою справою для комсомольських осередків в той період були комсомольські мобілізації на фронті громадянської війни. У боротьбі проти інтервентів і білогвардійців брали участь близько 200 тис. комсомольців. За відвагу і героїзм 5103 члени РКСМ нагороджено орденом Червоного Прапора.

В роки мирного будівництва комсомольці і молодь, разом з усім радянським народом, створювали економічну основу соціалізму — його могутню індустріальну базу, перебудовували село на соціалістичних засадах. Втілювалися в дійсність, ставали непорушним законом для всіх комсомольських поколінь ленінські слова: «Тільки в праці разом з робітниками і селянами можна стати справжніми комуністами»⁶. У боротьбі з бандитизмом, голодом, розрухою, в напруженій самовідданій праці гартувалася сталь комсомольських характерів будівників нового життя, трудовими фронтами яких стали Дніпрогес і Турксіб, Магнітка і Комсомольськ-на-Амурі.

Одним з перших і найважливіших завдань по відбудові народного господарства країни, що випали на долю комсомольців нашої республіки, стало відродження Донбасу, якому В. І. Ленін надавав першочергового значення. «Ні про яку відбудову великої промисловості в Росії, ні про яке справжнє будівництво соціалізму не може бути й мови, — писав Володимир Ілліч, — бо його не можна побудувати інакше, як через велику промисловість, якщо ми не відбудуємо, не поставимо на належну висоту Донбас»⁷.

⁶ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 302.

⁷ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 45, стор. 99.

Відновлення «червоної кочегарки» стало незабутньою сторінкою трудового літопису комсомолу, всього радянського народу, який прийшов на допомогу Донбасу. З усіх кінців країни йшли сюди ешелони з устаткуванням, паливом, будівельними матеріалами. Всюди за активною участю комсомольців створювалися комісії для допомоги Донбасу, які збирали кошти, продовольство, одяг для робітників. У фонд цієї допомоги комсомольці міст віддавали частину свого заробітку. Поряд з українцями, росіянами самовіддано працювали на шахтах Донецького басейну білоруси, молдавани, латиші, литовці, грузини, вірмени, киргизи та представники інших національностей.

Звіди, з шахтних забоїв і засніженої Боярки, починається літопис трудової слави комсомолу, яку з гідністю несе сьогоднішня юнь. Продовженням славних традицій наших попередників є шефство комсомольців 70-х років над спорудженням шахт Західного Донбасу. Сотні тисяч молодих ентузіастів республіки широко відгукнулися на заклик партії взяти участь у будівництві шахт. Прямо із залу засідань найвищого форуму комсомолу республіки відправився на спорудження шахт Донського басейну загін імені XXIII з'їзду ЛКСМ України. У напутньому слові прославленого шахтаря двічі Героя Соціалістичної Праці І. І. Стрельченка прозвучала впевненість у тому, що бійці нового ешелону шахтобудівників виправдають високе довір'я, гідно триматимуть естафету старших поколінь, зокрема, комсомольців-шахтобудівників 50-х років, чий подвиг заяснив на прапорі ЛКСМ України найвищою нагородою Батьківщини — орденом Леніна. І вже перші місяці роботи будзагонівців підтвердили, що посланці комсомолу України добре усвідомлюють ту відповідальність, яку вони взяли на себе, розпочавши нову важливу справу. Про ентузіазм молодих шахтобудівників свідчить, зокрема, рішення комсомольських зборів шахти «Западная—Донбасская» 6/42 — здати об'єкт в експлуатацію на рік раніше строку. Їхній девіз — «Виконання плану — обов'язок, перевиконання — честь!» широко підхоплений на Донеччині.

У кожній справі, в кожній ініціативі нашої молоді яскраво простежується нерозривний зв'язок, єдність комсомольських поколінь, вірність молоді зміні традиціям славних попередників.

Комсомольська сталь, гартована у легендарних походах Першої Кінної, витримала жорстокі випробування у роки Великої Вітчизняної війни. Наслідуючи приклад комсомольців 20-х років, на захист Вітчизни разом з усім радянським народом стала молодь. Тільки наша республіка направила на fronti Великої Вітчизняної війни понад мільйон комсомольців. Слава про несхитність орлиного племені молодих стала славою всього радянського народу, який золотом вписав в Книгу безсмертя подвиги героїв-льотчиків Кошуби і Молодчого, танкіста Шашла, снайпера Людмили Павличенко. Безприкладний подвиг Гастелло повторив льотчик Вдовиченко, як Олександр Матросов своїми грудьми закрив амбразуру ворожого дзоту Олександр Шевченко. На тимчасово окупованій території України діяло 12 підпільних обкомів, 264 міськкоми і райкоми комсомолу. Самовіддано боролися проти ворога близько 11 тис. комсомольців-підпільників, об'єднаних майже в тисячу підпільних комсомольських організацій.

Як Островський—Корчагін впливав на формування Матросових, Кошових, Талаліхіних, Космодем'янських, так приклад дніпробудівців 20-х років надихає на подвиги їхніх спадкоємців у наш час. Ми говоримо про нинішню молодь Харківського тракторного, яка з випередженням графіка ввела нову лінію на заводі, — і бачимо за нею героїчні штурмові ночі «комсомольських батальйонів червоногвардійців п'яти-

річки», читаємо про достроковий пуск найбільшої у світі доменної печі № 9 заводу «Криворіжсталь» — і згадуємо героїчну епопею комсомольських домен, які зводились руками молодих у Приазов'ї і Придніпров'ї майже півстоліття тому. У 30-і роки комсомолки с. Старосілля на Черкащині Марія Демченко і Марина Гнатенко досягли небувалого 500-центнерного врожаю цукрових буряків. А у 1977 р. колектив їхнього земляка, двадцятирічного Василя Любченка, механізованим способом виростив і зібрав на кожному із 140 гектарів по 594 ц коренів. Таких колективів у республіці більше двохсот.

Естафету безперервного трудового подвигу нашого народу символізує участь комсомольців і молоді у розвитку соціалістичного змагання. Сьогоднішню діяльність ВЛКСМ по його розгортанню підготували досвід, традиції, моральна атмосфера творчого суперництва на всіх історичних етапах змагання, починаючи від руху ударників. Близько 500 тис. комсомольсько-молодіжних колективів у промисловості і сільському господарстві змагались у роки дев'ятої п'ятирічки за право бути нагородженими перехідним Червоним прапором «Герої п'ятирічок, ветерани праці — кращому комсомольсько-молодіжному колективу». На старті десятої п'ятирічки з новою ініціативою виступили молоді робітники України, які вирішили високопродуктивною працею ознаменувати 50-річний ювілей створення ударних комсомольсько-молодіжних бригад. Це починання знайшло повсюди широку підтримку. Уже в травні 1976 р. 4 тис. бригад, понад 120 тис. молодих виробників республіки працювали в рахунок наступного року.

Прагнення молодих бути у перших лавах будівників комунізму з новою силою проявилось на трудових фронтах десятої п'ятирічки. Уже сам девіз розгорнутого комсомолом змагання «П'ятиріччі ефективності і якості — ентузіазм і творчість молодих!» відображає завдання, які стоять перед юнаками і дівчатами на сучасному етапі. На їх успішне розв'язання націлює юнаків і дівчат грудневий (1977 р.) Пленум Центрального Комітету КПРС, лист ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ «Про розгортання соціалістичного змагання за виконання і перевиконання плану 1978 року і посилення боротьби за підвищення ефективності виробництва і якості роботи». У своїй практичній діяльності комсомол прагне повсякденно втілювати у життя ленінський заповіт: комунізм починається там, де з'являється самовіддана турбота рядових робітників про збільшення продуктивності праці.

Широку підтримку у всієї молоді республіки здобули цінні ініціативи і починання окремих колективів, зокрема, рух молодих машинобудівників Харкова і Запоріжжя «Кожен рік десятої п'ятирічки — за десять місяців!», рільників Полтавщини, які розгорнули боротьбу за одержання високих урожаїв зернових культур і цукрових буряків. Комсомольські організації нині шефствують над випуском 2,5 тис. видів виробів, які мають атестуватися на державний Знак якості, з першого пред'явлення здають продукцію понад 550 тис. молодих виробників.

Справжньою школою громадянського змужніння для десятків тисяч юнаків і дівчат республіки стали ударні комсомольські будови. Комсомол України здійснює шефство над 57 об'єктами десятої п'ятирічки, на які за його півтівками у період між XXII і XXIII з'їздами ЛКСМУ направлено 52 тис. юнаків і дівчат. Протягом десятої п'ятирічки загін молодих посланців комсомолу республіки на ударних будовах зросте ще на 43 тис. чол.

Географія новобудов, де знаходять застосування ентузіазм, творчість, молода енергія представників тричі орденоносної комсомолії Ук-

раїни, не обмежується рамками республіки. Першорядним завданням нашої молоді, як і всього радянського народу, є активна участь у будівництві Байкало-Амурської магістралі, втілення у життя грандіозної соціально-економічної програми перетворення Нечорнозем'я РРФСР. Комсомол пишається тим, що в кожній великій будові є частка його праці.

Півмільйонний загін комсомольців трудиться нині в сільському господарстві республіки. Кожний третій спеціаліст, кожний п'ятий тваринник, близько 40% механізаторів — молодь віком до 30 років. Підвищенню трудової і політичної активності молодих трудівників села, їх масовій участі у розвитку сільськогосподарського виробництва значною мірою сприяють втілення в життя комплексного плану роботи з сільською молоддю, прийнятого ЦК ЛКСМУ спільно з міністерствами і відомствами, а також школи передового досвіду, конкурси професійної майстерності. Патріотичним обов'язком сільської молоді республіки стала активна боротьба за «українські мільярди» пудів зерна, на фронтах якої цього року працювали понад 300 тис. юнаків і дівчат, близько 20 тис. комсомольсько-молодіжних бригад, ланок, екіпажів.

Широку підтримку юнаків і дівчат села дістали ініціативи комсомольців і молоді Черкаської області — боротися за високі врожаї зернових, Тернопільської — одержати на кожному колгоспному гектарі по 600 ц цукрових буряків, Одеської — досягти на кожному третьому гектарі 50-центнерного врожаю кукурудзи, Київської — розвивати далі рух «Тваринництво — ударна справа комсомолу». Так, ланка Героя Соціалістичної Праці, лауреата премії Ленінського комсомолу Миколи Пріхна з колгоспу ім. Леніна на Черкащині, наприклад, одержала за дев'яту п'ятирічку в середньому до 70 ц кукурудзи з гектара. Не збавляє ланка цих високих темпів і нині. За прикладом комсомольських організацій Київщини, які минулого року направили на ферми і комплекси близько півтори тисячі юнаків і дівчат, комітети комсомолу республіки розвивають дійове шефство над громадським тваринництвом, добираючись щорічного направлення в цю галузь за комсомольськими путівками не менше 20 тис. молодих трудівників.

Як бойову програму життя і праці сприйняли комсомольці і молодь Радянської України разом з юнаками і дівчатами всієї країни рішення липневого (1978 р.) Пленуму ЦК КПРС, пройняту великою турботою про благо народу доповідь на ньому Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва. В ході обговорення матеріалів Пленуму серед молодих трудівників республіки народились нові патріотичні ініціативи і починання. Комсомольсько-молодіжні колективи переглянули взяті соціалістичні зобов'язання. 500 молодих комбайнерів дали слово намолотити не менш, як по 10 тис. ц зерна і дотримали його, близько 4 тис. комсомольсько-молодіжних колективів у тваринництві зобов'язались подолати рубіж 3 тис. надоїв молока.

Комітети комсомолу республіки вбачають своє завдання в дальшому розвитку славних традицій непорушного союзу робітничого класу і колгоспного селянства. Комсомольські організації промислових підприємств беруть під неослабний контроль виготовлення для села високопродуктивної техніки, машин і устаткування. Щороку в літній період на збиранні врожаю, будівництві сільськогосподарських об'єктів у республіці працює понад 50 тис. студентів і учнів. Тільки минулого року вони освоїли 41 млн. крб. капіталовкладень, здали в експлуатацію понад 600 об'єктів, зібрали і переробили 290 тис. т сільськогосподарської продукції.

Чудовою традицією республіканської комсомольської організації стало культурне шефство міста над селом. Успіхи у розвитку народного господарства, як підкреслив XXV з'їзд КПРС, можливі тільки при умові широкого впровадження у виробництво досягнень науково-технічної революції. Комітети комсомолу республіки надають великого значення підвищенню ролі юнаків і дівчат у впровадженні та освоєнні нової техніки, прогресивної технології, посиленні режиму економії, активному використанні резервів підвищення продуктивності праці, чому значною мірою сприяють Всесоюзний огляд науково-технічної творчості молоді, реалізація комплексних програм участі молоді у прискоренні науково-технічного прогресу, республіканські та обласні виставки НТТМ. Науково-технічною творчістю нині займається більше 2 млн. юнаків і дівчат, 300 тис. молодих виробничників вносять гідний вклад у раціоналізаторський фонд республіки.

Наполеглива творча робота молоді республіки у всіх сферах народного господарства була високо оцінена партією і Урядом. За період між двома останніми комсомольськими з'їздами 23 тис. молодих трудівників були удостоєні урядових нагород.

Яскравою, незабутньою сторінкою ввійде в славу історію Ленінського комсомолу XVIII з'їзд ВЛКСМ, який визначив завдання, характер і зміст всієї нашої роботи по комуністичному вихованню молоді, з новою переконливою силою продемонстрував монолітну згуртованість юного покоління навколо рідної партії, його беззавітну вірність справі Леніна, готовність віддати всі сили, знання і енергію молодих сердець боротьбі за ідеали комунізму. Пройняті високим довір'ям і ленінською вимогливістю до молодого покоління, Привітання ЦК КПРС, промова товариша Л. І. Брежнєва стали конкретною, науково обгрунтованою програмою комуністичного виховання юнацтва, участі комсомолу в здійсненні грандіозних завдань, накреслених XXV з'їздом КПРС. «Мірило успіху політичного виховання мас, — підкреслюється у Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії, — звичайно, конкретні діла. Комуністична ідейність — це сплав знань, переконання і практичної дії»⁸.

Як і вся юнь країни, молоді трудівники заводів і шахт, колгоспних ланів і ферм республіки своєю самовідданою працею стверджують, що їм притаманні ці риси, що вони вміють на практиці застосовувати набутий політичний досвід. Це проявляється насамперед в широкому розмахові соціалістичного змагання, в численних цінних починаннях, спрямованих на комплексне розв'язання економічних і соціально-політичних проблем десятої п'ятирічки.

У 1974 р., відразу після XVII з'їзду ВЛКСМ, в шахтоуправлінні ім. Фрунзе виробничого об'єднання «Донбасантрацит» Ворошиловградської області була створена комсомольсько-молодіжна бригада гірників очисного вибою, яку очолив молодий комуніст Микола Скрипник. За час своєї роботи бригада в 5 разів збільшила середньодобовий видобуток вугілля і довела його до 3100 тонн. За чотири роки в колективі подвоїлось число молодих гірників з вищою і середньою технічною освітою, кожний четвертий навчається у вузі чи технікумі. Уже три роки бригада Миколи Скрипника носить високе звання «Колектив комуністичної праці».

⁸ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 85.

Відгукнувшись на рішення комсомольського форуму, понад 12 тис. комсомольсько-молодіжних колективів, 320 тис. молодих виробничників республіки дали слово виконати трирічну програму до 60-річчя Ленінського комсомолу і дотримують обцяного.

Центральний Комітет ЛКСМ України схвалив і рекомендував повсюдно розвивати змагання за принципом «Робітничої естафети», яке уже три роки ведуть комсомольці Харківського турбінного заводу ім. Кірова з молоддю Всесоюзної ударної комсомольської будови Нурекської ГЕС. Машинобудівники зобов'язалися до 7 листопада 1978 р., тобто на рік раніше, випустити для цієї електростанції останню, дев'яту турбіну. Агрегати, зібрані молоддю ударними темпами, дозволили достроково здійснити пуск другої черги «Дніпрогесу», успішно працюють на Нововоронезькій і Ленінградській атомних електростанціях. Уклавши з будівельниками договори на співробітництво, харків'яни здійснюють комсомольський контроль на всіх етапах виготовлення продукції,магаються високої якості праці.

В Донецькій області делегати XVIII з'їзду та попередніх комсомольських з'їздів виступили з ініціативою «60-річчю ВЛКСМ — ударну працю комсомольців усіх поколінь!», комсомольсько-молодіжні колективи Запорізької, Харківської та інших областей республіки стали на трудову вахту «Від ювілею Великого Жовтня до 60-річчя ВЛКСМ — ударними комсомольськими темпами!». Молоді трудівники сільського господарства республіки широко розгортають патріотичний рух «Кожному полю — знак якості!», «Живеш на селі — знай техніку», «Тваринництво — ударна справа комсомолу».

На Дніпропетровщині близько 7 тис. юнаків і дівчат усіх підприємств торгівлі і сфери обслуговування області підтримали заклик молодих продавців універмагу «Славутич» — «Висока якість обслуговування населення — обов'язок кожного комсомольця!». В молодіжних бригадах, секціях, відділах заведені комсомольські «Книги якості обслуговування населення». Комітети комсомолу області планують щорічно направляти в ці галузі не менше 1300 юнаків та дівчат.

Отже, молоде покоління переконливо доводить свою політичну зрілість, яскраво виявляючи такі характерні риси політично досвідчених людей, як дисциплінованість, особиста відповідальність, ініціативність, взаємодопомога.

Високий рівень політичної свідомості, сталості ідейних переконань засвідчується прагненням молоді бути гідними подвигу батьків. Мужніе і оволодіває вершинами комуністичної ідейності і моралі надійна зміна прославленим ветеранам, серед представників якої виховані комсомолом молоді гвардійці п'ятирічки: металург Юрій Бузенко, шахтар Михайло Михайлов, механізатор Валентина Єфременко, воїїн Микола Цеценов, тваринник Володимир Яцик, ткаля Раїса Прокопчук та багато інших, на чії трудові подвиги рівняються мільйони юнаків і дівчат республіки.

В сучасних умовах постійно розширюються можливості громадсько-політичної діяльності комсомольських організацій, поглиблюється використання ними політичного досвіду Комуністичної партії. Комітети комсомолу прагнуть будувати свою організаторську роботу таким чином, щоб активізувати формування марксистсько-ленінського світогляду молоді, домогтися найбільшої дієвості її ідейно-політичного виховання, класового загартування. Необхідність посилення цієї роботи в плані комплексного підходу до виховання молоді з особливою силою підкреслено у Привітанні Центрального Комітету КПРС XVIII з'їзду ВЛКСМ, промові на з'їзді товариша Л. І. Брежнєва, у рішеннях з'їзду.

Досягненню цієї мети сприяє весь арсенал форм і методів ідейно-виховної роботи комітетів комсомолу. Дальшого розвитку, зокрема, набула організація Ленінського заліку, який дає змогу органічно поєднувати заходи ідейного, трудового і морального виховання юнаків і дівчат.

Чіткішою стала координація зусиль комітетів комсомолу з усіма зацікавленими організаціями — господарськими і профспілковими органами, закладами освіти і культури, спортивними організаціями, творчими спілками. Це знайшло свій вияв у розробці та впровадженні в практику перспективного комплексного планування виховної роботи з різними категоріями молоді.

Один з пайважливіших напрямків діяльності комітетів комсомолу — формування активної життєвої позиції юнаків і дівчат, збагачення молоді політичними знаннями. «Наш головний компас на шляху до комунізму, — підкреслив, виступаючи на XVIII з'їзді Ленінського комсомолу, товариш Л. І. Брежнев, — це марксистсько-ленінське вчення про закони розвитку суспільства. Неможливо переоцінити значення глибокого і систематичного засвоєння цієї революційної науки. Свідомого, вдумливого засвоєння, а не механічного заучування окремих істин і формул»⁹.

Ефективним засобом озброєння молоді знанням законів суспільного розвитку, глибоким розумінням політики Комуністичної партії є система комсомольського політнавчання. 1977/78 навчальний рік став новим етапом у виконанні постанови ЦК КПРС «Про завдання партійного навчання у світлі рішень XXV з'їзду КПРС»¹⁰. До всіх форм політичного і економічного навчання було залучено понад 2 млн. 900 тис. юнаків та дівчат. У ході вивчення матеріалів XXV з'їзду КПРС, нової Конституції СРСР, Основного Закону УРСР зросла активність слухачів, підвищився теоретичний рівень занять. Глибокому оволодінню ідейно-теоретичним багатством марксизму-ленізму сприяли вивчення на додаткових заняттях у системі політосвіти промови товариша Л. І. Брежнева на XVIII з'їзді ВЛКСМ, а також Ленінський урок «Завжди з партією, завжди з народом!». Про дієвість навчання робітничої молоді, його тісний зв'язок із життям, конкретними справами трудових колективів свідчать такі, наприклад, факти. Серед слухачів гуртків і семінарів кожен третій — ударник комуністичної праці, 16% — раціоналізатори і винахідники. За особистими комплексними планами «Вчимося комунізму, будуюмо комунізм!» працюють 94,8% молодих трудівників, 86,3% виконують громадські доручення.

Дедалі більшого розвитку в республіці набуває патріотичний рух «Пропагандист — п'ятирічці ефективності і якості». З допомогою пропагандистів слухачами гуртків і семінарів розроблено і обґрунтовано 280 тис. зустрічних планів, 257 тис. особистих рахунків економії, внесено 84 тис. пропозицій, спрямованих на піднесення ефективності суспільного виробництва.

Підвищенню активності слухачів сприятиме їх дальша участь у Ленінському заліку «Рішення XXV з'їзду КПРС — в життя!» та громадсько-політична атестація, яка триватиме в комсомольських організаціях у січні-лютому наступного року. В центрі уваги ідейно-політичної роботи комітетів комсомолу буде глибоке вивчення молоддю історичного досвіду КПРС і Радянської держави, матеріалів XXV з'їзду КПРС, інших партійних документів, праць Генерального секретаря

⁹ Л. І. Брежнев. Промова на XVIII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спільки Молоді, К., 1978, стор. 9.

¹⁰ Об идеологической работе КПСС. Сборник документов, М., 1977, стор. 437—441.

ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва.

Сьогодні, коли комсомольці і молодь республіки разом з усім радянським народом невтомно працюють над виконанням рішень XXV з'їзду КПРС, особливо відчувається величезна практична цінність і життєва глибина думок і висновків, що містяться у книгах Леоніда Ілліча Брежнєва «Мала земля» та «Відродження». Для юного покоління республіки, як і для молоді всієї країни, ці книги — справжні підручники життя. В них ми знаходимо ключі до розв'язання грандіозних завдань, поставлених партією. Яскраві приклади по-справжньому уважного, дійсно партійного ставлення до духовних потреб юнаків і дівчат, турботи про їх всебічний гармонійний розвиток дає нам книга «Відродження». Навіть у ті важкі для країни післявоєнні роки товариш Л. І. Брежнєв знаходив час, щоб зустрітися з молоддю, подати їй практичну допомогу. Конкретним підтвердженням цього є створення з ініціативи Леоніда Ілліча у перші повоєнні роки Дніпропетровського палацу студентів. І сьогодні він — одне з найпопулярніших місць відпочинку молоді, справжній центр морально-естетичного виховання студентів. Близько тисячі юнаків і дівчат відвідують тут колективи художньої самодіяльності та клуби за інтересами, в кожному студентському гуртожитку міста є філіали-супутники палацу.

У світлі постанови ЦК КПРС «Про роботу з творчою молоддю»¹¹ постійно удосконалюються і урізноманітнюються форми і методи роботи комітетів комсомолу серед молоді творчої інтелігенції. Поряд з традиційними формами виникають нові. Цього року вперше в республіці було проведено фестиваль мистецтв «Молоді голоси», який зібрав близько двох тисяч представників різних категорій творчої молоді. Підвищенню творчої активності молоді художньої інтелігенції, посиленню уваги державних і громадських організацій до її професійного та ідейного виховання, безсумнівно, сприятиме республіканський зліт творчої молоді, який також проводиться вперше.

У своїй діяльності по вихованню творчої зміни комсомол виходить з усвідомлення того, що радянські письменники, композитори, діячі театру і кіно — політичні бійці на фронтах боротьби за нове життя, за людину майбутнього. Роль літератури і мистецтва в системі виховання визначається тим, що в них найбільш повно розкривається суспільно-естетичний ідеал комунізму. В літературі і мистецтві, які дають молоді взірць для наслідування, формують її ідеал, закладено великий заряд морального і емоційного впливу.

Велике значення має тут і постать самого митця. Цього року лауреатом республіканської комсомольської премії ім. М. Островського стала поетеса Ганна Світлична. З дитячих літ прикута до ліжка тяжкою хворобою, своїми помислами і думками, своїм поетичним словом вона зуміла стати в найперші лави будівничих нового життя, створила світлі, сповнені оптимізму і віри в майбутнє поезії про сьогоднішнє, про нашу молодість. Її життя і творчість — приклад громадянської мужності, взірць життєвої позиції митця.

У залученні широких верств молоді до художньої творчості, у підвищенні культури багатомільйонних мас ми вбачаємо один з важливих напрямків роботи Ленінського комсомолу. Здійснюючи ці завдання, комітети комсомолу керуються ленінським положенням про те, що піднесення загального культурного рівня мас створює міцну основу для розвитку науки, техніки, мистецтва.

¹¹ «Радянська Україна», 21 жовтня 1976 р.

Ленінська мрія про високоморальне суспільство стає дійсністю; багатство духовних інтересів, творча окриленість притаманні багатьом юнакам і дівчатам, визначають їх ідеал. Так, колгоспник Володимир Кезля — член Спілки письменників, передова робітниця Ольга Матійко — солістка заслуженого народного хору, молодий вчений Юрій Черепанов — талановитий художник-графік.

У нас створено всі умови для всебічного і гармонійного розвитку особи, її нахилів і талантів. Понад півтора мільйона юнаків і дівчат беруть участь у художній самодіяльності, 8,5 млн. чол. займаються фізкультурою і спортом.

Громадяни майбутнього — не просто люди, які замінять батьків на заводах і полях, біля пультів управління, це — люди нового типу, виховані в дусі наших великих ідеалів. За 60 героїчних років своєї історії комсомол виховав цілі покоління борців, мислителів, політичних діячів, учених, новаторів у будь-якій сфері людської діяльності. Його незабутню школу пройшли 143 млн. радянських людей.

Всіма своїми досягненнями Ленінський комсомол насамперед завдячує повсякденному, уважному керівництву КПРС. Партія турботливо передає комсомолові організаційний і політичний досвід, творчо розвиваючи його ініціативу і самодіяльність, вирощує і виховує вожаків молоді, зміцнює партійне ядро в комсомолі. «Шістдесятирічний шлях ВЛКСМ, — сказав у промові на XXIII з'їзді ЛКСМУ член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербинський, — переконливо свідчить про те, що головним джерелом, запорукою всіх успіхів комуністичної, молодіжної організації є партійне керівництво, постійна увага, батьківське піклування про молодь. Цим піклуванням пройнята вся діяльність нашої партії, всіх її організацій»¹².

У рішеннях з'їздів, у своїх найважливіших програмних документах з організаційних, політичних, економічних та ідеологічних питань партія вчить комуністів приділяти роботі серед молоді всебічну увагу, на що наголошується у книзі товариша Л. І. Брежнєва «Актуальні питання ідеологічної роботи КПРС».

XXIII з'їзд КПРС ухвалив рішення про прийом у партію молоді віком до 23 років тільки через ВЛКСМ. «Цим важливим актом, — зазначав товариш Л. І. Брежнєв, — партія ще раз підкреслила, що політичний вплив комсомолу в житті суспільства неухильно зростає, він є головним резервом партії, вірним помічником і провідником її ідей»¹³⁻¹⁴.

Ще одним переконливим підтвердженням постійної уваги партійних комітетів до комсомолу республіки став листопадовий (1977 р.) Пленум ЦК Компартії України, який розглянув питання дальшого поліпшення комуністичного виховання молоді й посилення партійного керівництва комсомолом.

Комсомол завжди усвідомлював: бути резервом ленінської партії — це не лише висока честь, але й велика відповідальність. І на всіх етапах соціалістичного і комуністичного будівництва він виправдовував це довір'я. Кращих із кращих рекомендують комітети комсомолу до лав Комуністичної партії. В республіці рік у рік збільшується питома вага комсомольців серед прийнятих у члени КПРС. Так, у 1977 р. кандидатами в члени КПРС з числа комсомольців було прийнято 60 179 чол. (73,2% від загальної кількості прийнятих у кандидати). В останні роки значно збільшилось представництво молоді в керівних

¹² XXIII з'їзд ЛКСМУ. Документи і матеріали, К., 1978, стор. 30.

¹³⁻¹⁴ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 1, 1971, стор. 365.

органах громадських організацій, в органах Радянської влади. Понад 99 тис. комсомольців республіки обрані депутатами місцевих Рад, 60— Верховної Ради Української РСР. Вони беруть активну участь у роботі органів народовладдя, підготовці і проведенні сесій, у постійних комісіях, депутатських групах, працюють на виробничих дільницях. Комсомол, вся юнь Радянської України беруть активну участь у міжнародних акціях прогресивної молоді планети, разом з усім радянським народом рішуче підносять свій голос за мир.

Значний внесок у боротьбу миролюбних сил проти загрози нової світової війни, за зміцнення процесу розрядки, досягнення взаєморозуміння і дружби між народами зробив XI Всесвітній фестиваль молоді і студентів у Гавані. Він став хвилюючим свідченням підтримки демократичною молоддю планети Програми миру, зовнішньої політики Радянського Союзу та інших соціалістичних країн, розсунув горизонти співробітництва всіх загонів і сил молодіжного руху.

У своїй промові на XVIII з'їзді ВЛКСМ тов. Л. І. Брежнев зазначив: «Вік у комсомолу цілком зрілий. Але дух його завжди молодий. Ленінський комсомол — бойовий помічник і надійний резерв партії. У партії ви черпаете величезний, вивірений досвід для всієї діяльності вашої спілки. І це природно. Адже у партії і комсомолу одна мета — комунізм, і шлях теж один — це шлях Леніна, шлях служіння народові»¹⁵.

Виконуючи заповіді Леніна, Комуністичної партії, молоде покоління ленінців буде і далі наполегливо вчитися комунізму, оволодіваючи знаннями, культурою, всім, що накопичено багатовіковою історією людства, щоб з повним правом займати місце у перших рядах будівників нового життя.

В. С. Плохий

КОМСОМОЛ — ВЕРНЫЙ ПОМОЩНИК КОМУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ

Резюме

В статье на широком фактическом материале показана роль комсомола и молодежи страны в претворении в жизнь великих предначертаний партии на всех этапах строительства коммунизма. Автор осветил роль Коммунистической партии, В. И. Ленина в дальнейшем укреплении ВЛКСМ, пополнение рядов партии за счет лучших представителей Ленинского комсомола.

¹⁵ Л. І. Брежнев. Промова на XVIII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді, стор. 16.

XXV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва

П. П. ПАНЧЕНКО (Київ)

ЛЕНІНСЬКА СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПАРТІЇ В УМОВАХ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

Розроблені В. І. Леніним стратегія і тактика побудови соціалізму мали історичне значення для перемоги нового ладу в нашій країні. Цим важливим питанням присвячені, зокрема, праці Володимира Ілліча «Сторінки з щоденника», «Про кооперацію», «Як нам реорганізувати Робсельінспекцію», «Про нашу революцію», «Краще менше, та краще». В них накреслено чітку стратегію і тактику соціалістичних перетворень, у тому числі в сільському господарстві.

Стратегію і тактику ленінської аграрної політики стосовно до нових умов розвинула Комуністична партія — колективний вождь і організатор мас.

У Програмі КПРС відзначається, що партія «...пильно вдивляється в майбутнє, розкриває перед народом науково обгрунтовані шляхи руху вперед, пробуджує в масах гігантську енергію, веде їх на розв'язання грандіозних завдань»¹. Неухильне наслідування революційного вчення — марксизму-ленінізму — дає можливість Комуністичній партії завжди знаходити правильні шляхи розв'язання найскладніших завдань, що постають у процесі соціально-політичного, економічного і духовного розвитку радянського суспільства. Невід'ємною складовою частиною загального політичного курсу Комуністичної партії є аграрна політика. Адже побудова матеріально-технічної бази комуністичного суспільства неможлива без високорозвинутого сільськогосподарського виробництва. В. І. Ленін вказував, що без міцної і надійної бази сільського господарства неможливе ніяке господарське будівництво².

Як відомо, в СРСР побудовано розвинуте соціалістичне суспільство. «На цьому етапі, — говорить в Конституції Радянського Союзу, — коли соціалізм розвивається на своїй власній основі, все повніше розкриваються творчі сили нового ладу, переваги соціалістичного способу життя, трудящі все ширше користуються плодами великих революційних завоювань»³. Цей ступінь зрілості суспільства є обов'язковим

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, К., 1977, стор. 121.

² Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 42, стор. 141.

³ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, К., 1977, стор. 4.

на шляху будівництва комуністичного базису. Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнєв у праці «Історичний рубіж на шляху до комунізму» наголошує: «Розвинуте соціалістичне суспільство — закономірний ступінь соціально-економічної зрілості нового ладу в рамках першої фази комуністичної формації. Це, говорячи словами В. І. Леніна, той цілком зміцнілий соціалізм, від якого починається поступовий перехід до комунізму. Саме такого ступеня розвитку соціалізму досягнуто в нашій країні»⁴.

Вступ нашої країни в період розвинутого соціалізму висунув цілком нові, значно підвищені вимоги перед усіма галузями народного господарства і в тому числі перед сільськогосподарським виробництвом. На весь зріст постало завдання розробки відповідної стратегії в справі неухильного прискорення темпів його розвитку і постійного вдосконалення в цілому аграрної політики. Під цим поняттям маються на увазі теоретичні і практичні накреслення партією перспектив розв'язання проблем піднесення сільського господарства на основі революційного вчення — ленінізму.

Нинішня ленінська стратегія і тактика аграрної політики Комуністичної партії беруть свій початок з березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Основна історична заслуга Пленуму полягає насамперед у тому, що він зовсім по-новому підійшов до оцінок і визначення шляхів вдосконалення керівництва сільським господарством та його ролі в комуністичному будівництві, правильно й обґрунтовано розкрив назрілі проблеми даної галузі народного господарства, з усією глибиною і принциповістю проаналізував наявні в ній недоліки та прорахунки. Головним змістом нової аграрної політики є розроблення всебічної, багатопланової, комплексної програми розвитку сільськогосподарського виробництва. Її найважливіші напрями: створення економічних умов, які б забезпечували стабільне піднесення господарювання колгоспів і радгоспів та інтенсифікацію виробництва на основі широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу; додержання ленінського принципу матеріальної заінтересованості, де б поєднувалися загальнонародні, колективні й особисті інтереси; проведення розгорнутої програми заходів соціального розвитку села⁵.

Неухильно додержуючись визначеної березневим (1965 р.) Пленумом принципової лінії, партія поглиблювала розробку аграрної політики на паступних XXIII, XXIV, XXV з'їздах КПРС та пленумах. У численних постановках Центрального Комітету партії з питань розвитку сільськогосподарського виробництва також послідовно і цілеспрямовано розроблялися найважливіші аспекти аграрної політики, її стратегії, постійно збагачуючись новими теоретичними висновками, настановами. Зокрема, в постанові травневого (1966 р.) Пленуму ЦК КПРС про дальший розвиток меліорації земель для одержання високих і сталих урожаїв зернових та інших сільськогосподарських культур особлива увага зверталася на підвищення ефективності використання всіх господарських угідь. Було накреслено й комплексну програму використання земельних багатств як базису основу для зростання врожаїв, насамперед зернових. У ленінській стратегії партії ставилося, зокрема, завдання: в зонах, що перебувають під згубним впливом засухи, значно розширити застосування зрошення. На перезволожених землях, ґрунтах підвищеної кислотності і таких, де мало поживних речовин, поряд

⁴ Л. І. Брежнєв. Історичний рубіж на шляху до комунізму, К., 1977, стор. 4.

⁵ Див.: КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК, т. 8, М., 1972, стор. 502—505.

з осушенням для забезпечення високих врожаїв зернових, технічних та інших культур були намічені широкі заходи щодо вапнування і систематичного внесення органічних і мінеральних добрив⁶.

У Звітній доповіді ЦК КПРС XXIII з'їздові знову підкреслювалося, що Комуністична партія розвитку сільського господарства надає першорядного значення. На з'їзді ставилося завдання підняти цю дуже важливу сферу матеріального виробництва з тим, щоб повніше задовольняти потреби країни в сільськогосподарських продуктах⁷. На основі механізації, хімізації та електрифікації сільського господарства малося на увазі підвищити продуктивність праці, послідовно, крок за кроком підтягувати сільське господарство щодо технічної озброєності і організації виробництва до рівня промисловості.

XXIV з'їзд партії з новою силою наголосив на зростаючому значенні в житті країни сільськогосподарського виробництва та необхідності створення відповідних умов, що стимулюють його дальший розвиток. «Ми прагнули, — говорилося у Звітній доповіді ЦК з'їздові, — врахувати весь комплекс факторів, які визначають розвиток сільського господарства, — включаючи питання постачання селу необхідної техніки і добрив, розширення капітального будівництва, поліпшення земель, підготовки кадрів, удосконалення організації виробництва»⁸.

На XXV з'їзді партії Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев вказував, що в галузі сільського господарства партія висуває завдання добитися надійного забезпечення країни продовольством і сільськогосподарською сировиною, завжди мати для цього достатні резерви та йти все далі шляхом зближення матеріальних і культурно-побутових умов життя міста і села, що є програмною вимогою. «Обидві ці мети, — відзначалося на з'їзді, — мають принципове економічне і політичне значення. Обидві вони визначають зміст партійних настанов, які являють собою творчий розвиток ленінської аграрної політики. Ці настанови повністю відповідають корінним інтересам колгоспного селянства і робітничого класу, пройшли перевірку часом, дістали всенародне схвалення»⁹.

Розглядаючи створення, поряд з могутньою промисловістю, всебічно розвинутого, високопродуктивного сільськогосподарського виробництва як обов'язкову умову побудови комунізму, партія організує могутнє піднесення продуктивних сил сільського господарства. Цим забезпечується достаток високоякісних продуктів харчування для населення і сировини для промисловості та поступовий перехід радянського села до комуністичних суспільних відносин.

З цією метою партія і уряд розробили широку комплексну програму, яка включає такі складові аграрної політики: створення сталих економічних умов, що забезпечували б розширене відтворення в колгоспах і радгоспах, послідовне здійснення курсу на інтенсифікацію, впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу, зміцнення матеріально-технічної бази, комплексна механізація і хімізація сільського господарства, широка меліорація земель, додержання ленінського принципу матеріальної заінтересованості, правильне поєднання загальнонародних і особистих інтересів, широка система соціальних

⁶ Там же, т. 9, М., 1973, стор. 106—111.

⁷ Див.: XXIII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт, т. I, К., 1966, стор. 55.

⁸ XXIV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт, т. I, К., 1972, стор. 67.

⁹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 55.

заходів, спрямована на рішуче піднесення рівня життя трудящих села¹⁰.

Комуністична партія розглядає неухильне зростання рівня сільсько-господарського виробництва як постійно діючий фактор, найважливіше партійне і державне завдання. На жовтневому (1976 р.) Пленумі ЦК КПРС вказувалося, що для країни «...немає тепер завдання більш насущного, ніж підтягування аграрного сектора нашої економіки до найбільш сучасного рівня»¹¹. Ця ідея є стрижнем усієї теоретичної і практичної діяльності партії в умовах розвинутого соціалізму. Вона лягла в основу і при всебічному розгляді питання про дальший розвиток сільського господарства СРСР на липневому (1978 р.) Пленумі ЦК КПРС.

Як відзначалося в доповіді, з якою виступив на цьому Пленумі товариш Л. І. Брежнев¹², Політбюро мало на увазі насамперед зосередити увагу КПРС на розв'язанні найактуальніших проблем громадського сільськогосподарського виробництва і ліквідації його вузьких місць, ефективнішому використанні коштів, які вкладаються в цю галузь народного господарства. Водночас ішлося про мобілізацію партії і всього радянського народу на успішне виконання п'ятирічного плану як щодо неухильного збільшення виробництва і закупки продукції сільського господарства, так і щодо здійснення наміченої програми по зміцненню його матеріально-технічної бази. Разом з тим ставилося завдання — визначити найважливіші напрями дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва і всіх без винятку галузей, які забезпечують його індустріалізацію та науково-технічний прогрес, а також сприяють соціальному розвитку села.

При практичному розв'язанні стратегічного завдання аграрної політики Комуністична партія своїм першочерговим обов'язком вважає добитися значного зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства шляхом прискорення темпів механізації, хімізації та меліорації земель, комплексного розв'язання питань розвитку цієї важливої для життя суспільства галузі. З метою практичної реалізації аграрної політики вдосконалювалась й тактика, тобто самі прийоми, засоби і методи вирішення конкретних питань, що забезпечували стратегію, були її органічною частиною. ЦК КПРС і Радянський уряд систематично приймали постанови в насущних питаннях, які впливали із стратегії аграрної політики. Науковість і дійова мобілізуюча сила стратегії аграрної політики партії підтверджуються тими конкретними результатами, яких досягає радянський народ в дальшому розвитку сільського господарства.

У період між двома історичними пленумами ЦК багато зроблено у справі створення для сільськогосподарського виробництва найсучаснішої промислової бази, надійних і гарантованих основ його розвитку. Раніше, по суті, не було таких могутніх спеціалізованих самостійних великих галузей, як водне господарство та меліорація, машинобудування для тваринництва і кормовиробництво, сільське будівництво, комбікормова та мікробіологічна промисловість. Дальшого розвитку набули і тракторне та сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив, переробна промисловість та ін. Разом узяті всі ці компоненти становлять зростаючий і міцніючий індустрі-

¹⁰ «Правда», 2 червня 1976 р.

¹¹ Л. І. Брежнев. Промова на Пленумі ЦК КПРС 25 жовтня 1976 р., К., 1976, стор. 6.

¹² Див.: Л. І. Брежнев. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, К., 1978, стор. 4—5.

альний комплекс, який створює необхідні умови для постійного піднесення колгоспного та радгоспного виробництва і здійснення корінних змін на селі ¹³.

Партія вжила відповідних заходів до того, щоб перерозподілити кошти в народному господарстві країни і забезпечити різке збільшення капіталовкладень саме в сільськогосподарське виробництво. Так, якщо до березневого (1965 р.) Пленуму ЦК, у сьомій п'ятирічці, вони становили 20%, то у восьмій — уже 23, в дев'ятій — 26, а на десяту п'ятирічку передбачено більш як 27% ¹⁴. Значно зросли основні фонди сільськогосподарського виробництва. По країні в суспільному секторі сільського господарства вони досягли 183 млрд. крб., що в 2,8 раза перевищує рівень 1965 р.

Дієвість і плодотворність здійснення аграрної політики Комуністичної партії яскраво видно на прикладі Української РСР. Слід відзначити, що після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК у сільське господарство республіки вкладено понад 45 млрд. крб. державних і колгоспних коштів. Загалом це втриє перевищує суму, виділену в цю галузь на такий же попередній період. На Україні основні фонди колгоспів і радгоспів збільшилися в 3 рази і становлять понад 38 млрд. крб. ¹⁵. Постійно зростаюче піднесення сільськогосподарського виробництва все більше дає можливість зміцнювати основні фонди колгоспів і радгоспів Української РСР, широко вести тут капітальне будівництво, активно реконструювати діючі приміщення для їх ефективнішого використання, застосовувати нову техніку. Нині тільки силами організацій Укрміжколгоспбуду щороку в колгоспах будується виробничих та інших об'єктів майже на 1 млрд. крб. У широких масштабах капітальне будівництво здійснюють Міністерство сільського будівництва та інші організації. В передовому ордена Леніна колгоспі «Україна» Городоцького району Хмельницької області, наприклад, останнім часом оновлено всі основні виробничі фонди, новозведені і реконструйовані господарські приміщення складають цілий сучасний комплекс споруд. Загалом у цьому колгоспі на будівництво об'єктів виробничого та культурно-побутового призначення кожного року виділяється понад 1,5 млн. крб. На ці кошти протягом лише останніх 10 років тут споруджено свинокомплекс на 6 тис. голів, молочний комплекс, комплекс по виробництву кормів на промисловій основі, ремонтні майстерні, зерносклади, два склади мінеральних добрив та стільки ж польових станів, овочеві сховища тощо ¹⁶.

В умовах розвинутого соціалізму в сільському господарстві країни майже повністю оновився машинно-тракторний парк, значно поліпилися його якісні експлуатаційні параметри. Енергетичні потужності сільськогосподарських підприємств між пленумами ЦК зросли з 232 до 525 млн. к/с, тобто у два з лишком рази. На цій основі в 2,5 раза підвищилася й енергоозброєність праці кожного трудівника в колгоспах та радгоспах ¹⁷. Дедалі активніше розв'язуються завдання електрифікації всього сільськогосподарського виробництва. Колосальні зміни

¹³ Див.: Л. І. Брежнев. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, стор. 5—6.

¹⁴ Там же, стор. 5.

¹⁵ Див.: Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України, К., 1978, стор. 8.

¹⁶ Ордена Леніна колгосп «Україна». Збірник документів і матеріалів з історії колгоспу «Україна» с. Лісоводи Городоцького району Хмельницької області (1944—1977 рр.), Львів, 1977, стор. 15.

¹⁷ Див.: Л. І. Брежнев. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, стор. 6.

відбулися в цьому напрямі й у сільському господарстві України. Потужність повністю оновленого машинно-тракторного парку в ньому більш як подвоїлася. Вдвоє зросла енергоозброєність сільськогосподарської праці. Так, якщо в 1940 р. промисловість постачала селу 84 найменування сільськогосподарської техніки і реманенту, то на початок 1977 р. їх уже налічувалося до 1735¹⁸. Все це забезпечило належні умови для все ширшої комплексної механізації сільського господарства. На Україні її рівень у виробництві зернових культур досяг 99%, кукурудзи — 92, сояшника — 96, цукрових буряків — 91, картоплі — 89%. Практично в 3,5 рази зріс він і в галузі тваринництва¹⁹.

Нині багато колгоспів республіки забезпечено великою кількістю потужної різноманітної сільськогосподарської техніки, яка значно переважає наявність її навіть у тракторних станціях, що колись обслуговували цілі райони. Наприклад, лише в одному колгоспі «Дружба народів» Красногвардійського району Кримської області налічується 320 тракторів різних типів, 70 зернових, кукурудзозбиральних та силосних комбайнів, близько 250 автомашин, багато сільськогосподарського реманенту різного призначення. В господарстві тільки на зрошенні зайнято 18 спеціальних агрегатів «Фрегат», 72 дощувальні установки. Значним досягненням є те, що важка праця трудівників цього колгоспу повністю перекладена на «плечі» машин та агрегатів²⁰.

У процесі вдосконалення організації водогосподарської справи в республіці створено потужну, добре оснащену спеціальну службу. Площі зрошуваних земель розширено в 3,2, а осушуваних — в 1,6 рази²¹. Збудовано і споруджуються такі великі іригаційні системи, як Північно-Кримська, Каховська, Північно-Рогачицька, Краснознам'янська та ін. Дедалі більшого розмаху набуває рисосіяння — нова галузь сільськогосподарського виробництва, яка дає можливість щороку знімати в середньому по 50 і більше центнерів з гектара цієї цінної культури.

ЦК Компартії України та Рада Міністрів УРСР схвалили корисну ініціативу партійних організацій, трудових колективів сільськогосподарських підприємств Мар'їнського району Донецчини в справі розширення площі поливних земель. Вона була підхоплена працівниками сільськогосподарського виробництва республіки і знайшла широке застосування, зокрема, в господарствах Дніпропетровської, Херсонської, Запорізької та багатьох інших областей²².

Комуністична партія провела колосальну організаторську роботу по підготовці різних ланок кадрів, у тому числі масових професій для сільського господарства. Тепер у країні кожний п'ятий, працюючий у цій галузі, є механізатором²³. В Українській РСР їх чисельність у колгоспах та радгоспах зросла до 1,3 млн. чол. У сільськогосподарському виробництві працює загалом 347 тис. спеціалістів різних галузей знань, тобто в 2,4 рази більше, ніж це було в 1965 р. Досить показовим є те, що продуктивність праці порівняно з періодом березневого Пленуму нині в сільському господарстві, зокрема, республіки зросла на 75%. За рахунок її підвищення практично зекономлено працю понад 4 млн. чол. на рік²⁴.

¹⁸ «Известия», 15 серпня 1978 р.

¹⁹ Аграрная политика КПСС. Опыт и актуальные проблемы, М., 1977, стор. 68.

²⁰ Обрії колгоспного села. Збірник статей, К., 1977, стор. 56—57.

²¹ Див.: Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України, стор. 8.

²² В. В. Щербицький. Вірним курсом. — «Комуніст України», 1975, № 3, стор. 14.

²³ М. І. Брежнев. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, стор. 7.

²⁴ Див.: Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України, стор. 9.

Шляхом поліпшення планування та економічного стимулювання вдосконалюється господарювання. Тільки в колгоспах УРСР валовий прибуток збільшився з 4,4 млрд. крб. до 7,7 млрд., тобто на 73%. Середньорічні обсяги валової продукції сільського господарства за останніх сім років порівняно з таким же періодом, який передував березневному (1965 р.) Пленуму ЦК, зросли на 42% і в 1977 р. перевищили 29 млрд. крб. Якщо середньорічний валовий збір зерна в 1959—1965 рр. становив 27,4, то в 1974—1977 рр. він дорівнював 41,9 млн. т, або зріс на 153%, цукрових буряків, відповідно,— 32,8 і 49,6 млн. т (на 151%), насіння соняшника — 2,1 і 2,6 млн. т (на 124%), льоноволокна — 66 і 128 тис. т (на 194%), картоплі — 18,6 і 21,1 млн. т (на 113%), овочів — 4,8 і 6,8 млн. т (на 141%). У середньому врожайність зернових на гектарі підвищилася до 27,9 ц, цукрових буряків — до 328, соняшника — до 14, льоноволокна — до 6,3, картоплі — до 124, овочів — до 147 ц²⁵. Валове виробництво зерна за досліджуваний період зросло на 14,5 млн. т. Зокрема, в УРСР протягом минулих семи років щорічно в середньому заготовлялося 900 млн. пудів.

Цим досягненням значною мірою сприяли зростання інтенсифікації землеробства, поліпшення селекції пшениці та інших зернових культур, внесення на основі наукових аналізів ґрунтів, їх хімічних та фізичних властивостей відповідних добрив. За ініціативою хліборобів, наприклад, Запорізької області в республіці, враховуючи ґрунтово-кліматичні умови, з кінця дев'ятої п'ятирічки розгорнулося змагання за високу культуру землеробства: в колгоспах — за культуру полів, в бригадах — за культуру бригадного поля та ін. З метою поліпшення використання органічних та мінеральних добрив всюди вдосконалювалась агрохімічна служба. Нині 14 обласних і 80 районних її об'єднань уже діють на Україні, а до кінця поточного року такі об'єднання буде створено в усіх районах республіки. В 1976 р. сільськогосподарські міністерства і відомства накреслили основні напрямки діяльності по підвищенню продуктивності громадських земель, які були затверджені ЦК Компартії України. Вони дають можливість забезпечувати нині в усіх ґрунтово-кліматичних зонах бездефіцитний баланс як по гумусу, так і по основних поживних речовинах і, кінець кінцем, зумовлять у майбутньому перехід до програмованих урожаїв зернових²⁶.

Розроблено також перспективну програму дальшого розширення площ поливних та осушуваних земель, яку схвалило Політбюро ЦК Компартії України, та заходи щодо поліпшення їх використання.

Водночас здійснюється цілеспрямована діяльність по залученню до господарського обороту раніше невикористовуваних земель. Тільки в дев'ятій та десятій п'ятирічках в республіці освоєно близько 300 тис. га таких земель. Значна робота проводиться і в справі неухильного поліпшення селекції зернових. У своєму розпорядженні хлібороби мають зараз нові високоврожайні сорти та гібриди цих культур, зокрема озимої пшениці — Миронівська ювілейна, Іллічівка, Одеська-51, Поліська-70, Дніпровська-775. Високими врожайми відзначаються такі сорти ячменю, як «Оксамит», «Оріон», «Нутанс-24», Донецький-26; гороху — Уладівський ювілейний та Уладівський-8; гібриди кукурудзи — Дніпровський-320, Дніпровський-247 та ін.²⁷

Завдяки постійній інтенсифікації в землеробській галузі сільськогосподарського виробництва мають місце великі досягнення в справі заготівель зерна на Україні. В 1973 та 1974 рр., наприклад, вона про-

²⁵ Там же, стор. 10.

²⁶ «Под знаменем ленинизма», 1978, № 8, стор. 9.

²⁷ Там же, стор. 8.

давала державі щороку понад мільярд пудів. Найрекорднішим був 1977-й рік, коли українські хлібороби засипали в засіки Батьківщини 1 мільярд 128 млн. пудів зерна. Таких вражаючих здобутків сільське господарство республіки не знало протягом усієї своєї історії²⁸.

Липневий (1978 р.) Пленум ЦК КПРС відзначив, що позитивні процеси відбулися також і в розвитку тваринництва. Середньорічний обсяг валової продукції цієї галузі за 1965—1978 рр. був у країні на 45% вищим. Зросло громадське поголів'я худоби і її продуктивність. Виробництво м'яса збільшилося з 9,2 млн. т у середньому в 1959—1965 рр. до 14 млн. т в 1971—1977 рр., молока, відповідно,— з 63,9 до 88,8 млн. т, а яєць — до 53,5 млрд. штук, або в 1,9 раза²⁹.

При зростанні населення в республіці на 4,4 млн. чол., тобто майже на 10%, виробництво сільськогосподарської продукції в розрахунку на одного жителя за час після березневого Пленуму ЦК партії збільшилося на 28%³⁰. Середньорічна валова продукція тваринництва зросла на 43%. Виробництво м'яса (в живій вазі) збільшилося до 4,9 млн. т, або в півтора раза, молока — до 20,8 млн. т, або на 43%, яєць — до 11,6 млрд. штук, або в 1,6 раза. На Пленумі ЦК Компартії України в доповіді члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербицького вказувалося також, що коли в 1965 р. на 100 га землі вироблялося м'яса 77 ц, то в минулому році — 122; молока, відповідно,— 389 і 533 ц. У свою чергу збільшилися й заготівлі продукції тваринництва: наприклад, у 1977 р. державі продано м'яса в 2,3 раза, молока — в два, яєць — в 3,8 раза більше, ніж у 1964 р.

Разом з тим Пленуми ЦК КПРС і ЦК Компартії України, які відбулися в липні, вказали, що, незважаючи на проведену велику роботу по дальшому піднесенню тваринницької галузі, потреби населення, зокрема, в м'ясі задовольняються не повністю. Особливу увагу було звернуто на необхідність зростання виробництва яловичини, збільшення поголів'я великої рогатої худоби на 100 га землі.

Великого значення надається забезпеченню тваринництва кормами, причому переважно збалансованими по протеїну і білках. З цією метою тільки на міжколгоспній основі кількість комбікормових заводів було доведено до більш як 330³¹, в усіх районах розширено площі культурних пасовищ.

Партійні, радянські та господарські органи республіки вживали заходів до того, щоб раціонально використовувалося наявне поголів'я, здавалася на продаж худоба тільки високих вагових кондицій. Так, у господарствах Буковини було забезпечено щодобовий приріст великої рогатої худоби по 631, а свиней — по 397 г при затратах на 1 ц приросту, відповідно, 9,6 і 5,6 ц кормових одиниць³². Позитивних наслідків досягав незмінно Бродівський район на Львівщині.

Завдяки постійній цілеспрямованій організаторській роботі районного комітету Компартії України, який очолює Герой Соціалістичної праці О. П. Глазунов, тут все чітко продумано, розраховано. Тільки за останніх 5 років культурні пасовища збільшилися до 2 тис. га і практично становлять 30% природних угідь. Кожний гектар таких па-

²⁸ Наука і культура. Україна 1977, К., 1978, стор. 384.

²⁹ Див.: Л. І. Брежнев. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, стор. 9.

³⁰ Див.: Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України, стор. 11.

³¹ Див. детальніше: А. П. Нікітіна. Міжгосподарські комбікормові заводи, К., 1972.

³² Аграрная политика КПСС. Опыт и актуальные проблемы, стор. 70—71.

совищ дає врожай до 40 ц кормових одниниць, увесь зернофураж переробляється на міжколгоспних комбикормових заводах. Така організація справи дала можливість забезпечити надої молока на кожну фуражну корову по 3200 кг. Нині на 100 га угідь виробляється молока 856 ц, а м'яса — 160 ц.

В умовах розвинутого соціалізму яскраво виявилася тенденція до неухильного вдосконалення та дальшого посилення міжгосподарських зв'язків, спеціалізації та концентрації колгоспного та радгоспного виробництва на основі кооперації та агропромислової інтеграції. У 1976 р., спираючись на набутий у цій галузі досвід, ЦК КПРС прийняв постанову «Про дальший розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції»³³, яка була підготовлена і внесена на розгляд ЦК спеціальною комісією, очолюваною товаришем Л. І. Брежневим. У постанові наголошувалося, що спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва на базі широкого кооперування та переведення на сучасну індустріальну основу є магістральним напрямом його дальшого розвитку, новим важливим етапом здійснення ідей ленінського кооперативного плану в нових умовах.

Головні результати втілення цих заходів у життя: створення великих спеціалізованих міжгосподарських підприємств і об'єднань, дальший поділ суспільної праці, розширення виробничих стосунків між колгоспами та радгоспами. За даних обставин незалежно від рівня економіки господарств створюються рівні можливості для послідовного переходу до високоінтенсивного спеціалізованого господарювання, для формування найбільш сучасної матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. При цьому на основі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції поглиблюються спеціалізація та концентрація, що надає нового імпульсу розвитку продуктивних сил у сільському господарстві, зростанню виробництва його продукції.

Ці процеси великою мірою визначають майбутнє обличчя сільськогосподарського виробництва, відіграють важливу роль у соціальному розвитку сучасного села. Міжгосподарська кооперація та агропромислова інтеграція спрямовані на створення найсприятливіших умов для поступового зближення двох форм власності — державної і колгоспно-кооперативної — і поступового переростання в єдину народногосподарську власність, подолання істотних відмінностей між містом і селом, встановлення комуністичних суспільних відносин³⁴.

Зазначені тенденції стали переважаними і в розвитку сільськогосподарського виробництва УРСР. Нині в республіці діє вже понад 7 тис. спеціалізованих господарств, 4 тис. міжгосподарських підприємств та об'єднань. Заходи щодо виконання рішень XXV з'їзду КПРС і постанови ЦК КПРС «Про дальший розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції» було розглянуто на Пленумі ЦК Компартії України, а також на пленумах обласних, міських та районних партійних комітетів, на активах парторганізацій, партзборах в колгоспах та радгоспах³⁵. Практичні кроки партійних організацій по реалізації цих заходів зумовили вдосконалення зональної спеціалізації в галузі землеробства, дальшу концентрацію посівів цук-

³³ «Правда», 2 червня 1976 р.; «Радянська Україна», 2 червня 1976 р.

³⁴ Ф. Д. Кулаков. Избранные речи и статьи, М., 1978, стор. 418—420.

³⁵ «Комуніст України», 1976, № 11, стор. 31—34.

рових буряків, наслідком чого стало скорочення кількості господарств, що займаються цією культурою (з 5950 до 4700). Це дало можливість у районах з найсприятливішими умовами для вирощування цукрових буряків загальною площею в 450 тис. га організувати боротьбу за врожаї по 500 ц і більше з гектара. Значна концентрація (до 75%) відбулась і в галузі виноградарства, яким займаються зараз 320 господарств південних областей і Закарпаття. Що ж до овочів, то питома вага спеціалізованих господарств по їх виробництву зросла до 69%, фруктів — до 50³⁶.

Здійснюється спеціалізація й у галузі продукції тваринництва. Нині на спеціалізовані господарства припадає 46% виробництва молока. Тільки за минулий рік їх питома вага у виробництві яловичини зросла з 21 до 27%, свинини — з 37 до 47, яєць — з 72 до 80%. Загалом завдяки спеціалізації в республіці вивільнено близько 200 тис. працівників і зроблено значний крок у дальшому піднесенні тваринницької галузі. Одним з яскравих прикладів економічної вигоди спеціалізації є практична діяльність, зокрема, Ямпільського об'єднання на Вінниччині по відгодівлі свиней, яке створено в 1973 р. на базі чотирьох господарств. В найкоротший термін — за два роки — чистий прибуток сільськогосподарського підприємства від виробництва яловичини та свинини зріс з 146 тис. до 2,4 млн. крб.

На основі міжгосподарських зв'язків та акумуляції коштів для їх спільного використання в республіці діють й інші організації та об'єднання. Такими є, наприклад, міжколгоспні дорожнобудівельні підприємства, комунгоспи, різноманітні переробні заводи³⁷, лікувальні заклади, санаторії та будинки відпочинку, піонерські табори, цехи народних художніх промислів тощо.

Важливим завданням здійснюваної партією аграрної політики є визначення ефективних заходів у галузі сільськогосподарського виробництва, що зумовлюється ленінськими принципами господарювання, економічними законами розвитку сільського господарства. Запровадження нового порядку планування й економічного господарювання, активне використання досягнень науково-технічного прогресу висунули на порядок денний потребу не тільки неухильного збільшення випуску сільськогосподарської продукції, а й постійного поліпшення її якості.

В цьому взаємозв'язку XXV з'їзд КПРС указав на необхідність орієнтації всіх галузей економіки, роботи кожного міністерства і підприємства на рішуче підвищення ефективності та якості, що є тепер найважливішим³⁸.

ЦК Компартії України всебічно проаналізував і схвалив досвід партійних організацій, радянських та господарських органів Миронівського району Київської області, Вінницького — Вінницької та Радехівського Львівської області, які проводять велику практичну діяльність у справі поліпшення якості продукції тваринництва. В кожному з цих районів організовані опорно-показові господарства по якості. В колгоспах та радгоспах працюють також кабінети якості продукції, в яких підібрано спеціальну літературу, державні стандарти, різного роду необхідні інструкції та методичні рекомендації тощо. Тут функціонують також пересувні районні молочно-контрольні лабораторії, до

³⁶ Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України, стор. 31—32.

³⁷ Див. детальніше: В. І. Грушко. Розвиток міжгосподарської кооперації в плодоовоче-консервному виробництві, К., 1977, стор. 4—18.

³⁸ Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС, стор. 49.

складу яких входять зооветспеціалісти, працівники санітарної служби та державних інспекцій по закупівлях і якості продукції та ін.³⁹

У 1976 р. в усіх областях були створені комісії по контролю за якістю тваринницької продукції на чолі з заступниками голів облвиконкомів (в районах ці комісії очолюють голови райвиконкомів). Все це сприяє активнішій боротьбі за поліпшення якості, а значить і в цілому піднесенню рівня господарювання.

Комуністична партія і Радянський уряд повсякчас вживали і вживають заходів щодо зміцнення економіки сільськогосподарського виробництва, посилення заінтересованості колгоспів та радгоспів у неухильному збільшенні виробництва продукції сільського господарства, розширенні його міжгалузевих зв'язків. Липневий Пленум наголосив на необхідності встановлення республікам, областям, районам, колгоспам і радгоспам єдиного плану закупок сільськогосподарських продуктів усіх галузей на 5 років, з розбивкою по роках⁴⁰.

З метою посилення заінтересованості господарств у збільшенні виробництва, зокрема, продукції тваринництва партія та уряд прийняли постанову про підвищення з 1 січня 1979 р. закупочних цін (без зміни роздрібних) на молоко, баранину, вовну, каракуль, картоплю, окремі види овочів з тим, щоб забезпечити рентабельність виробництва вказаної продукції в колгоспах та радгоспах⁴¹. Від цього господарства додатково одержать прибутки в сумі 3 млрд. 200 млн. крб. на рік. Крім того, звільняться від сплати прибуткового податку колгоспи з рентабельністю, нижчою за 25%, проти 15% — тепер. Постановою передбачено також підвищення розмірів відшкодування втрат радгоспів від стихійного лиха за рахунок державного бюджету — в розмірі 1 млрд. крб. Держава списує з колгоспів та радгоспів заборгованість по позичках Держбанку на загальну суму 7 млрд. 300 млн. крб. і надає відстрочку на погашення кредитів у сумі 4 млрд. крб. протягом 12 років.

Комуністична партія у здійсненні аграрної стратегії, зокрема у створенні та вдосконаленні економічних умов, які стимулюють неухильне зростання сільського господарства, постійно керується настановами В. І. Леніна про те, що соціалізм і комунізм можуть бути побудовані «не на ентузіазмі безпосередньо, а з допомогою ентузіазму, народженого великою революцією, на особистому інтересі, на особистій заінтересованості, на господарському розрахунку...»⁴².

Починаючи після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, в Українській РСР відбувається активний процес переведення на господарський розрахунок усіх структурних підрозділів сільськогосподарського виробництва, що було практично завершено у восьмій п'ятирічці. В наступній п'ятирічці і нині має місце поглиблення і дальше вдосконалення господарського розрахунку. В період зрілого соціалізму, крім удосконалення закупочних цін, вживаються заохочувальні заходи для матеріального стимулювання надпланового продажу продукції державі⁴³.

Послідовно і цілеспрямовано втілюючи в життя ленінську аграрну політику, партія і уряд крок за кроком забезпечують розв'язан-

³⁹ М. М. Ткаченко, А. М. Глухманюк, М. Р. Крицький. Якість — запорука ефективності, К., 1978, стор. 3—5.

⁴⁰ Див.: Л. І. Брежнєв. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, стор. 29.

⁴¹ Там же, стор. 30.

⁴² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 44, стор. 143.

⁴³ П. Паршихін, В. Радченко. Аграрна політика КПРС на сучасному етапі, К., 1976, стор. 21—29.

ня важливих завдань сільського господарства. Про це свідчать, зокрема, постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, прийняті напередодні й у дні липневого Пленуму ЦК КПРС. Серед них — постанови про заходи по дальшому розвитку комплексної механізації сільськогосподарського виробництва, його оснащення високопродуктивною технікою та по збільшенню випуску в 1978—1985 рр. техніки для цієї галузі; дальшої механізації робіт на тваринницьких фермах і в птахівництві; комплексній механізації і хімізації вирощування цукрових буряків, по дальшому розвитку цукрової промисловості; про заходи по поліпшенню економічного і фінансового стану колгоспів і радгоспів, про розгортання будівництва індивідуальних житлових будинків і закріплення кадрів на селі тощо ⁴⁴.

В ході здійснення економічної політики посилюються зв'язки між робітничим класом і колгоспним селянством, промисловістю і сільським господарством, містом і селом, яскравим прикладом яких є шефська робота. Набуває певної чіткої системи взаємна інформація партійних організацій колгоспів і промислових підприємств про виконання народногосподарських завдань. Починаючи з дев'ятої п'ятирічки, застосовується перспективне планування шефської роботи. Його ініціаторами в республіці стали Дрогобицький міськом та райком Компартії України, які розробили спільний перспективний план цієї діяльності партійних організацій на 1971—1975 рр. Ним передбачалося, зокрема, спільне проведення заходів у питаннях науково-технічного прогресу і матеріальної допомоги та відповідної організаційної і масово-політичної роботи.

В результаті здійснення цього плану намічені заходи не тільки повністю виконані, а й перевиконані. Крім того, трудові колективи міста подали істотну допомогу колгоспам та радгоспам в механізації трудомістких процесів, організації ремонтних майстерень та посиленні технічного оснащення господарств ⁴⁵.

На Україні функціонують спеціальні комісії з питань шефської роботи, які значною мірою активізують допомогу селу. У столиці республіки, наприклад, практично всі підприємства беруть участь у зміцненні матеріально-технічної бази сільського господарства Київщини. Тільки за 2,5 року трудівники міста в районах Київської області освоїли більш як 56 млн. крб. капітальних вкладень, у тому числі 32 млн. — в порядку шефської допомоги. Особлива увага шефів приділяється будівництву та реконструкції тваринницьких об'єктів колгоспів і радгоспів ⁴⁶.

Вимоги про необхідність посилення уваги в шефській роботі до справи реконструкції та будівництва тваринницьких приміщень, кормоцехів, дальшої механізації ферм, виготовлення та монтажу спеціального обладнання були поставлені на липневому (1978 р.) Пленумі ЦК Компартії України. Протягом найближчих 4—5 років, відзначалося на ньому, треба створити у всіх господарствах механізовані токи, як це вже зроблено у Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Кримській та Херсонській областях. За прикладом індустріальних міст активніше допомагати у спорудженні сховищ для кормів, теплиць, активізувати роботи малого зрошення тощо ⁴⁷. Настанови Пленуму послужать посиленню зв'язків робітничого класу і селянства у розв'язанні завдань комуністичного будівництва.

⁴⁴ «Правда», 11 липня 1978 р.; «Радянська Україна», 11 липня 1978 р.

⁴⁵ В. Бойчук, М. Долішній та ін. Творчі пошуки, Львів, 1971, стор. 3—23.

⁴⁶ «Радянська Україна», 16 липня 1978 р.; «Прапор комунізму», 16 липня 1978 р.

⁴⁷ «Радянська Україна», 21 липня 1978 р.

В умовах розвинутого соціалізму на селі відбулися величезні соціальні зрушення. Так, в ході індустріалізації сільського господарства кількість професій (враховуючи і сферу культурного будівництва та обслуговування) зросла майже до 160⁴⁸. Капіталовкладення держави і колгоспів переважно у соціальну сферу становили 5,5 млрд. крб., або 72% усіх вкладень в неї за роки Радянської влади. В 1977 р. з централізованого союзного фонду колгоспникам республіки виплачено 1,2 млрд. крб. пенсій і допомог, що в 4,8 раза більше, ніж у 1965 р. У селах збудовано понад мільйон житлових будинків загальною площею 77 млн. кв. м, загальноосвітніх шкіл на 1728 тис. учнів, клубів та будинків культури на 1739 тис. місць, дошкільних дитячих закладів — на 369 тис. місць та багато інших споруд⁴⁹.

Все ширше розгорталося соціалістичне змагання сільських трудівників, виникли десятки нових форм стимулювання переможців. За успіхи у всесоюзному трудовому суперництві і доблесну працю в 1977 р. близько 50 тис. передовиків сільськогосподарського виробництва нагороджено орденами і медалями СРСР, у тому числі 68 чол. — Золотою Зіркою Героя Соціалістичної Праці, а Ю. Ю. Пітра, Ю. Т. Личук, Г. І. Ткачук за особливо визначні досягнення вдруге удостоєні цього високого звання. Всього ж в УРСР за успіхи в піднесенні сільського господарства нагороджено орденами і медалями країни близько 500 тис. чол.⁵⁰.

Разом з тим липневий (1978 р.) Пленум ЦК КПРС з усією гостротою вказав на те, що загальний рівень сільського господарства країни, в тому числі й УРСР, ще не відповідає зростаючим потребам суспільства, і розробив заходи по його підвищенню⁵¹. Як відзначалося на Пленумі ЦК Компартії України, кошти, що їх виділяє держава, і зросли можливості колгоспів та радгоспів республіки не скрізь використовуються ефективно.

Пленум ЦК КПРС висловив тверду впевненість, що колгоспники, робітники радгоспів, механізатори, спеціалісти, вчені, керівники господарств, працівники промисловості, всі трудівники міста і села своєю самовідданою працею забезпечать успішне виконання рішень партії, що дасть можливість прискорити розв'язання головного завдання — значного підвищення добробуту радянського народу.

П. П. Панченко

ЛЕНИНСКАЯ СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ ПАРТИИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА

Резюме

В статье освещается историческое значение ленинской аграрной политики партии, ее осуществление, в частности на Украине, в условиях развитого социализма. Раскрывается также творческая разработка теоретической основы этой политики применительно к новым историческим условиям.

⁴⁸ Социалистический образ жизни и вопросы идеологической работы. По материалам Всесоюзной научно-практической конференции в Киеве (18—20 мая 1977 г.), М., 1977, стор. 158.

⁴⁹ Див.: Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України, стор. 9—10.

⁵⁰ «Правда», 22 серпня 1978 р.; «Комуніст України», 1978, № 1, стор. 23; Наука і культура. Україна 1977, К., 1978, стор. 390.

⁵¹ Див.: Л. І. Брежнев. Про дальший розвиток сільського господарства СРСР, стор. 47.

Конституція СРСР — основний закон розвинутого соціалістичного суспільства

М. О. СНІТЧУК (Київ)

КОНСТИТУЦІЯ СРСР ПРО МІСЦЕ КОМСОМОЛУ В РАДЯНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Шість десятиріч пліч-о-пліч з Комуністичною партією і під її безпосереднім керівництвом крокує по шляху комуністичного будівництва Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді. Виникнувши як організація робітничої і селянської молоді, що об'єднувала більше 22 тис. чол., вона виросла в 38-мільйонну армію юнаків і дівчат. Комсомол став для поколінь радянської молоді чудовою школою громадського життя, політичного загартування, комуністичного виховання. За роки його існування цю незабутню школу пройшли 143 млн. радянських людей¹.

Діючи під керівництвом партії, Ленінський комсомол проявив себе як громадсько-політична організація. Це було відзначено ще на XIII з'їзді РКП(б). «Організація пролетарської і селянської молоді РКСМ, — підкреслювалося в резолюції з'їзду, — має першорядне громадсько-політичне значення. Покликаний виконувати роль резерву, звідки партія добирає найкращі елементи для забезпечення постійного припливу нових і більш молодих сил, комсомол є водночас провідником впливу партії на все ширші кола робітничої і селянської молоді»².

Комсомол формувався і розвивався як невід'ємна складова частина загальнопролетарського руху, як організація, що представляє класові інтереси робітничої і селянської молоді в боротьбі проти експлуататорів, за побудову соціалізму і комунізму. Його створення значувало собою важливу перемогу Комуністичної партії в боротьбі за трудящу молодь. Члени РКСМ відкинули намагання троцькістів протиставити молоде покоління робітничому класові, комсомол — партії, відкинули спроби повести молодь по неправильному шляху, протиставити не клас пролетарський — класові буржуазному, а юних пролетарів — пролетарям дорослим. Класове, пролетарське походження комсомолу у величезній мірі зумовило його громадсько-політичний характер.

Громадсько-політичний характер комсомолу яскраво виявляється в меті і завданнях його діяльності. За роки існування ВЛКСМ у його складі сталися величезні кількісні і якісні зміни. Комсомол об'єднує

¹ «Комсомольская правда», 26 квітня 1978 р.

² КПРС в резолюціях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. II, К., 1954, стор. 77.

в своїх рядах широкі маси передової радянської молоді. Незрівнянно виріс освітній і культурно-технічний рівень членів спілки. Але метою комсомолу була і залишається корінна мета робітничого класу і його авангарду — Комуністичної партії — побудова комунізму. Проголошена на I з'їзді РКСМ у жовтні 1918 р., вона й сьогодні визначає всю діяльність ВЛКСМ. Як записано в Статуті ВЛКСМ, весь зміст своєї діяльності комсомол бачить у здійсненні рішень партії і Радянського уряду, перетворенні в життя великої Програми побудови комуністичного суспільства в СРСР. Комсомол об'єднує і організовує передову радянську молодь на комуністичній платформі.

Становище комсомолу як громадсько-політичної організації визначає характер членства в ВЛКСМ. Комсомол — не просто добровільна організація, а монолітний союз молодих однодумців, яких об'єднує спільність політичних поглядів, моральних принципів, єдність мети і завдань, єдність дії. Це організація, що складається з людей, які не тільки добровільно визнають її політичну платформу, а й беруть на себе добровільно певні обов'язки, виконання яких робить комсомольця не на словах, а на ділі політичним бійцем, передовим представником радянської молоді. Ось чому кровно зацікавлений у збереженні і розвитку масового характеру організації, комсомол суворо дотримується принципу індивідуального прийому в свої ряди, забезпечує високу вимогливість до своїх членів за виконання статутних обов'язків, які всі без винятку мають політичну спрямованість. Це сприяє зростанню його авторитету серед молоді, його ролі в житті радянського суспільства.

Громадсько-політична суть Ленінського комсомолу яскраво виявляється в характері і принципах партійного керівництва його діяльністю. КПРС послідовно здійснює ленінські принципи партійного керівництва комсомолом. Вона забезпечує ідейний вплив на всю діяльність ВЛКСМ, здійснює ленінські принципи добору, розстановки і виховання кадрів, контролю і перевірки виконання. Партія спрямовує роботу комсомолу, виробляючи генеральну перспективу розвитку суспільства, складовою частиною якого є комсомол і молодь, визначаючи головні напрями діяльності ВЛКСМ. КПРС надає широкий простір для організаційної самостійності комсомолу, бо лише така форма молодіжної організації дає можливість якнайповніше врахувати вікові особливості молодого покоління, розвивати самодіяльність, ініціативу юнаків і дівчат, виховувати в них почуття відповідальності за спільну справу, виробляти в них навички практичної діяльності, формувати активних борців за комунізм. В той же час Комуністична партія дає рішучу відсіч будь-яким спробам трактувати самостійність спілки молоді як абсолютну, безмежну, бо це може привести до стихійності в розвитку молодіжного руху, до його ослаблення і втрати перспективи. «Тільки тісний зв'язок з робітничим рухом та його комуністичним авангардом, — підкреслювалося в основному документі міжнародної Народи комуністичних і робітничих партій (1969 р.), — може відкрити перед молоддю справді революційну перспективу»³. Комуністична партія не може байдуже ставитись до питань організаційної будови молодіжних організацій, її конкретних форм.

Ленінський комсомол працює під безпосереднім керівництвом КПРС. Тісний безпосередній зв'язок комсомолу з партією в галузі виховної роботи посилюється тим, що комсомол — найближча до партії організація щодо завдань, головних напрямів, змісту та багатьох

³ Міжнародна Народа комуністичних партій. Документи і матеріали. Москва, 5—17 серпня 1969 р., К., 1969, стор. 278.

форм і методів комуністичного виховання молоді. Значною мірою це зумовлено і віковим складом членів ВЛКСМ, які не мають достатнього життєвого досвіду, політичного гарту, потребують допомоги і керівництва, а також роллю комсомолу як резерву партії, який необхідно формувати і виховувати.

Комсомол тісніше, ніж інші громадські організації, зв'язаний з Комуністичною партією організаційно. Цей зв'язок закріплено в Статутах партії і комсомолу. Ленінські принципи і норми партійного життя, принципи партійного керівництва справляють визначальний вплив на всю організаційну будову і діяльність ВЛКСМ. Це має величезне значення для виховання в комсомолі якісного поповнення рядів КПРС, організаційного виховання резерву партії. Важливою особливістю є закріплена в Статуті ВЛКСМ безпосередня обов'язковість виконання рішень партійних органів всіма членами ВЛКСМ і комсомольськими організаціями. Серед громадських організацій лише комсомолу надано право рекомендувати своїх членів у партію.

Посилення партійного керівництва комсомолом — запорука дальшого підвищення ролі ВЛКСМ в радянському суспільстві. «...Ніколи, ні за яких обставин,— говорив товариш Л. І. Брежнєв,— ми не маємо права забувати, що сила комсомолу насамперед у партійному керівництві, в нашій постійній увазі, підтримці і піклуванні про нього.

...Комсомол завжди і в усьому повинен відчувати спрямовуючу руку, допомогу і підтримку партії, всіх її кадрів. Це заповідав нам великий Ленін, цього вимагають найвищі закони нашої Комуністичної партії»⁴.

Громадсько-політичний характер ВЛКСМ проявляється в його міжнародній діяльності. Комсомол високо тримає прапор пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму, виступає як бойовий загін міжнародного революційного і демократичного молодіжного руху, спрямовує свою роботу на зміцнення його єдності і згуртованості. Він є активним пропагандистом ідей ленінізму, соціалістичного способу життя серед зарубіжної молоді. Величезне значення в сучасних умовах має діяльність Ленінського комсомолу в справі збереження миру і безпеки народів, зміцнення антиімперіалістичної солідарності молоді світу. З величезною силою цю роль комсомолу продемонстрували підготовка і проведення XI Всесвітнього фестивалю молоді і студентів «За антиімперіалістичну солідарність, мир і дружбу» в Гавані. Лише в клубі радянської делегації відбулося понад 120 зустрічей з делегаціями зарубіжних країн. Число гостей клубу перевищило 100 тис. чоловік. Більше 300 концертів провела художня група радянської делегації⁵.

В умовах розвинутого соціалізму в міру дальшого зростання ролі КПРС як керівної і спрямовуючої сили радянського суспільства, ядра його політичної системи зростає і роль Ленінського комсомолу. Це зумовлено становищем комсомолу, як активного помічника і резерву партії, зростанням масштабів творчої діяльності радянського народу, ролі молоді в суспільній праці і необхідністю її залучення до будівництва комунізму; дальшим розвитком соціалістичної демократії, зростанням суспільної активності юнаків і дівчат, важливістю їх залучення до управління державними і громадськими справами; необхідністю забезпечення комплексного підходу до виховання молодого покоління, єдності ідейно-політичного, трудового, морального вихован-

⁴ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 5, К., 1976, стор. 50.

⁵ «Комсомольская правда», 17 серпня 1978 р.

ня з врахуванням особливостей конкретних груп молоді; зростанням масштабів і складності зовнішньополітичних завдань партії і Радянської держави, у розв'язанні яких бере активну участь комсомол.

На дальшє піднесення ролі Ленінського комсомолу в житті радянського суспільства спрямовані рішення XXIII, XXIV, XXV з'їздів партії, постанови Центрального Комітету КПРС. Зокрема, XXIV з'їзд партії поставив перед комсомолом завдання краще використовувати надані йому можливості для залучення юнаків і дівчат до широкої участі в громадському житті, в державному, господарському та культурному будівництві⁶. У постанові ЦК КПРС «Про 50-річчя ВЛКСМ і завдання комуністичного виховання молоді» підкреслюється необхідність «ще вище піднести роль ВЛКСМ як масової, самодіяльної, громадсько-політичної організації, резерву партії, її найближчого помічника в комуністичному вихованні підростаючого покоління і в будівництві нового суспільства»⁷.

Широкі можливості для дальшого розвитку діяльності Ленінського комсомолу як активної творчої сили в радянській політичній системі відкрилися у зв'язку з прийняттям Конституції СРСР і Конституцій союзних республік. Можна з повним правом сказати, що творцем Основного Закону Країни Рад разом з усім народом були комсомол, радянська молодь, бо в обговоренні його проекту серед 140 млн. трудящих СРСР взяли участь понад 46 млн. юнаків і дівчат⁸.

Конституція СРСР чітко визначила місце ВЛКСМ в радянській політичній системі. Згідно з статтею 7 Основного Закону комсомол відповідно до своїх статутних завдань бере участь в управлінні державними і громадськими справами, у вирішенні політичних, господарських і соціально-культурних питань⁹. Всю свою діяльність ВЛКСМ здійснює під керівництвом партії, яка є ядром державних і громадських організацій. Підвищення активності громадських організацій, серед них і комсомолу, визначено як один з важливих напрямів дальшого розгортання соціалістичної демократії.

В Основному Законі значно розширені права і свободи радянських громадян, гарантовано безперервне поліпшення умов їх життя у міру виконання програм соціально-економічного і культурного розвитку. Як і всі громадяни країни, юнаки і дівчата мають забезпечені права на працю і на відпочинок, на охорону здоров'я і матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби і втрати працездатності, право на житло, на освіту і на використання досягнень культури та інші права і свободи. Вони відкривають широке поле діяльності і розвитку особи будівника комунізму, дають можливість кожному юнакові чи дівчині почувати себе повноправним господарем країни.

Порівняння цих гарантованих прав і свобод, якими в повній мірі користується радянська молодь, із становищем молодого покоління в буржуазних країнах ще раз наочно підтверджує всю фальшивість нападок імперіалістичної пропаганди на приводе так званих «прав людини». Нині в США 26 млн. дорослих громадян, які ніколи не переступали порога школи, а 40 млн. чол. ледве вміють читати і писати. За даними Міжнародної організації праці, в 24 найбільш розвинутих капіталістичних країнах безробіття серед молоді віком до 25 років досягло 7 млн. чол., або близько 40% загальної кількості безробітних¹⁰.

⁶ Див.: Матеріали XXIV з'їзду КПРС, К., 1971, стор. 230.

⁷ 50 років ВЛКСМУ. Документи і матеріали, К., 1970, стор. 16—17.

⁸ «Вопросы истории КПСС», 1978, № 1, стор. 17.

⁹ Див.: Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, К., 1977, стор. 7.

¹⁰ «Радянська Україна», 26 листопада 1977 р.

Конституція СРСР забезпечує за всіма громадянами країни право об'єднуватися в громадські організації, які сприяють розвиткові політичної активності і самодіяльності, задоволенню їх різноманітних інтересів. Як і всім іншим громадським організаціям, комсомолу гарантуються умови для успішного виконання своїх статутних завдань.

Прийняття Конституції СРСР, Конституцій союзних республік стало новим важливим кроком для дальшого посилення ролі комсомолу в усіх сферах суспільного життя як провідника політики партії, законів Радянської держави. Виступаючи на III з'їзді РКСМ, В. І. Ленін говорив: «Тільки в праці разом з робітниками і селянами можна стати справжніми комуністами»¹¹.

Неухильно зростає роль Ленінського комсомолу в господарському будівництві, у створенні матеріально-технічної бази комунізму.

З великим ентузіазмом комсомольці і молодь трудяться всюди, де проходить фронт комуністичного будівництва. Вони активно борються за виконання напружених планів розвитку країни, за ефективність виробництва і якості роботи. Комсомол, вся радянська молодь бере найактивнішу участь у всенародному соціалістичному змаганні під девізом: «П'ятиріччі ефективності і якості — ентузіазм і творчість молодих!» Цей рух товариш Л. І. Брежнев назвав яскравим і переконливим доказом вірності молодого покоління ідеалам комунізму, заповітам Леніна, справі Комуністичної партії¹².

Молоді трудівники становлять близько 40% працівників машинобудування і будівництва, третину — транспорту і майже половину — легкої промисловості. Третина всіх спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою, зайнятих в народному господарстві, віком до 30 років. Сьогодні кожний п'ятий механізатор і спеціаліст, кожний десятий тваринник країни — комсомолец¹³.

200 тис. комсомольсько-молодіжних колективів країни достроково, до 60-річчя Великого Жовтня виконали завдання двох років п'ятирічки, а напередодні XVIII з'їзду ВЛКСМ особисті п'ятирічні плани завершили понад тисяча молодих передовиків країни. Півтора мільйона молодих трудівників, понад 60 тис. комсомольсько-молодіжних колективів доповіли про виконання завдань трьох років десятої п'ятирічки¹⁴.

Гідний вклад в спільну справу вносять комсомольці і молодь Радянської України. У різних галузях народного господарства республіки змагаються 57,5 тис. комсомольсько-молодіжних колективів. 350 тис. юнаків і дівчат, кожний п'ятий комсомольсько-молодіжний колектив виконали плани двох років до 7 листопада 1977 р. Майже три мільйони молодих виробничників — активні учасники руху за комуністичне ставлення до праці. Комсомольські організації взяли шефство над виробництвом 2,5 тис. виробів, що готуються до атестації на державний Знак якості¹⁵.

Справжньою школою життя, ідейного гарту і оволодіння навичками управління виробництвом стали ударні комсомольські будови. «Комсомол, — говорив на XVIII з'їзді ВЛКСМ товариш Л. І. Брежнев, — завжди був надійним шефом великих радянських будов. Ця прекрасна традиція збереглася. Але самі наші будови стали багато в чому іншими. Сьогодні це вже не тільки окремі будови-гіганти, а й ці-

¹¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 302.

¹² Див.: Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 6, К., 1978, стор. 16.

¹³ «Комсомольское знамя», 26 квітня 1978 р.

¹⁴ Див.: Там же.

¹⁵ ЛКСМ України в цифрах і фактах. Довідник, К., 1978, стор. 52—53.

лі величезні географічні райони»¹⁶. Сьогодні на карті СРСР понад 140 всесоюзних ударних будов¹⁷. Тільки на Україні комсомол здійснює шефство над спорудженням 7 всесоюзних, 10 республіканських і 40 обласних ударних комсомольських об'єктів¹⁸.

Конституція СРСР гарантує всім радянським громадянам свободу наукової, технічної і художньої творчості. Держава створює необхідні для цього матеріальні умови, подає підтримку добровільним товариствам і творчим спілкам, організує впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій у народне господарство та інші сфери життя. Комсомольці і молодь країни виступають активними борцями за прискорення науково-технічного прогресу в усіх галузях народного господарства. Кількість учасників Всесоюзного огляду науково-технічної творчості молоді становить 17,5 млн. чоловік. Створено в країні понад 350 тис. громадських творчих об'єднань, 98 тис. гуртків науково-технічної творчості, близько 30 тис. шкіл молодого раціоналізатора і винахідника¹⁹. Кожний третій раціоналізатор в Українській РСР — молода людина віком до 30 років, кожен четвертий карбованець у раціоналізаторському фонді — молодіжний²⁰.

Справою честі Ленінського комсомолу стала боротьба за успішне перетворення в життя аграрної політики КПРС. Комсомольські організації розвивають активність молодих трудівників села в реалізації заходів по дальшому підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, його спеціалізації і концентрації, здійсненню програми меліорації і хімізації земель, впровадженню комплексної механізації. Патріотичною справою комсомолу України стала боротьба за «українські мільярди». В збиральній кампанії 1977 р. брали участь 500 тис. юнаків і дівчат. 250 молодих комбайнерів намолотили більше 10 тис. центнерів кожний²¹. У русі «Примножимо славу п'ятисотениць» бере участь близько 80 тис. юнаків і дівчат, 3 тис. комсомольсько-молодіжних колективів республіки. Щорічно близько 25 тис. юнаків і дівчат направляє комсомол України на роботу в тваринництво²².

З положень Конституції СРСР впливає необхідність поліпшення підготовки молоді, що вчиться, до активної участі в суспільній праці. Глибоке схвалення партії і всенародну повагу завоювали студентські будівельні загони. Із 339 учасників у 1959 р. їх склад виріс в країні до 730 тис. чол. у 1978 р. У складі Всесоюзного студентського будівельного загону імені 60-річчя ВЛКСМ — понад 100 тис. студентів Української РСР²³. Крім безпосередньої участі в спорудженні об'єктів народного господарства, житла, шкіл і закладів культури, студентські будівельні загони ведуть велику пропагандистську і культурно-освітню роботу, сприяючи цим поєднанню трудового виховання з ідейно-політичним і моральним. Плідну роботу ведуть і учнівські виробничі бригади.

XXV з'їзд КПРС дав високу оцінку діяльності комсомолу в справі створення матеріально-технічної бази комунізму. «Трудова слава ком-

¹⁶ Л. І. Брежнев. Промова на XVIII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді 25 квітня 1978 р., К., 1978, стор. 6.

¹⁷ «Правда», 25 квітня 1978 р.

¹⁸ ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 51.

¹⁹ «Комсомольская правда», 18 травня 1978 р.

²⁰ ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 54.

²¹ «Комсомольская правда», 26 квітня 1978 р.

²² ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 55.

²³ «Комсомольская правда», 4 липня 1978 р.

сомолу,— відзначалося у Звітній доповіді ЦК КПРС з'їздові,— це міцно завойована ним позиція»²⁴.

У Конституції СРСР записано, що розвинуте соціалістичне суспільство, побудоване в нашій країні,— це суспільство, в якому складаються дедалі сприятливіші умови для всебічного розвитку особи, суспільство високої організованості, ідейності і свідомості трудящих — патріотів і інтернаціоналістів.

Зростає роль Ленінського комсомолу в культурному житті країни, в ідейно-політичному вихованні молоді. Згідно з Конституцією комсомол користується могутньою базою для забезпечення ефективності виховної роботи. Три комсомольські видавництва — «Молодая гвардия», «Молодь» і «Еш гвардия» щорічно випускають понад 630 назв книг і брошур загальним тиражем більш як 52 млн. примірників. ВЛКСМ випускає 234 молодіжних і дитячих газети і журнали²⁵. Активно використовуються з цією метою палаци і будинки піонерів, піонерські табори та інші дитячі заклади, культосвітні установи, музеї.

Важливою справою комсомолу стала система політичного навчання молоді. Понад 16,5 млн. молодих трудівників здобувають знання, ідейно-політичний гарт в системі марксистсько-ленінського навчання. Тільки за останні п'ять років на Україні у цій системі навчалося понад 6 млн. молодих виробничників. У 1977/78 навчальному році 47 тис. юнаків і дівчат вивчали Конституцію СРСР у 1975 гуртках²⁶.

Значного розвитку за ініціативою комсомолу набув Всесоюзний похід по місцях революційної, бойової і трудової слави. Лише на Україні за 13 років (I—VIII етапи походу) у ньому взяло участь понад 34 590 тис. юнаків і дівчат. За цей час споруджено 25 950 пам'ятників, обелісків і меморіальних знаків, обладнано 76 400 громадських музеїв, кімнат і кутків слави, встановлено 191 400 імен раніше невідомих героїв²⁷.

Спільно з державними органами, профспілками та іншими громадськими організаціями комсомол сприяє розвитку літератури і мистецтва, художньої самодіяльності, фізкультури і спорту, посиленню їх ролі у вихованні справжніх молодих патріотів і інтернаціоналістів, у яких відданість справі комунізму нерозривно поєднується з моральною чистотою і фізичною досконалістю.

Величезна виховна роль комсомолу яскраво виявляється і в тому, що протягом ряду десятиріч він здійснює почесне і відповідальне доручення партії — є колективним вожатим радянської піонерії, яка об'єднує 25 млн. школярів. Виховуючи молоде покоління, комсомол готує собі гідне поповнення. «Партія і комсомол,— говорив на XVIII з'їзді ВЛКСМ товариш Л. І. Брежнев,— виховують молодих громадян нашого суспільства вірними синами і дочками Радянської Вітчизни, стійкими борцями за справу комунізму. Ці якості втілюються у великі діла мільйонів людей, примножують могутність Батьківщини і добробут народу»²⁸.

В умовах розвинутого соціалізму все більше зростає роль ВЛКСМ у політичному житті країни, в управлінні всіма справами суспільства.

²⁴ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 94.

²⁵ «Комсомольская правда», 27 квітня 1978 р.

²⁶ Див.: «Комсомольская правда», 26 квітня 1978 р.; ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 62, 63.

²⁷ ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 106.

²⁸ Л. І. Брежнев. Промова на XVIII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді, стор. 10.

Ленінський комсомол має значний досвід спільної діяльності з державними і громадськими організаціями, які займаються вихованням молоді, широко представлений у їх керівних органах. Понад 25 млн. комсомольців є членами профспілок, близько мільйона з них обрані в профспілкові органи²⁹. У профспілкових організаціях члени ВЛКСМ, комсомольський актив проходять школу господарювання, школу управління, школу комунізму.

Згідно з Конституцією Союзу РСР комсомол, як і інші громадські організації країни, бере активну участь у формуванні органів державної влади і управління. Молодь, що досягла 18-річного віку, має право обирати і бути обраною до Рад народних депутатів. Депутатом Верховної Ради СРСР може бути обраний громадянин СРСР, який досяг 21 року. Комсомольські організації мають право висувати кандидатів у депутати, їм гарантується вільне і всебічне обговорення політичних, ділових і особистих якостей кандидатів, а також право агітації на зборах засобами масової інформації. Представники комсомолу входять до складу виборчих комісій. Так, у складі виборчих комісій по виборах до місцевих Рад 1977 р. було майже 2,5 млн. чол. віком до 30 років, у тому числі близько 1,6 млн. — комсомольці³⁰.

З кожними виборами зростає питома вага комсомольців і молоді у складі депутатів Рад. Депутатами Верховної Ради СРСР обрано 279 чол. віком до 30 років (18,4% складу найвищого органу державної влади). Серед депутатів місцевих Рад країни — 721 тис. молодих людей віком до 30 років, у тому числі близько 452 тис. членів ВЛКСМ. Понад 99 тис. комсомольців України обрано депутатами місцевих Рад, 60 — Верховної Ради УРСР, 21 — Верховної Ради СРСР³¹. З метою підвищення ролі і активності народних обранців, їх відповідальності перед виборцями Конституцією СРСР, Конституціями союзних республік передбачена обов'язкова звітність депутатів про свою роботу і роботу Рад перед громадськими організаціями, які висунули їх кандидатами в депутати. Це накладає велику відповідальність і на комсомольські організації за якісне проведення і ефективність таких звітів.

Комсомол протягом багатьох попередніх років брав участь у правотворчій діяльності, у прийнятті спільно з державними і керівними органами громадських організацій важливих рішень з питань виховання, освіти, професійної підготовки, праці, побуту і відпочинку молоді. Тільки за період між XVII і XVIII з'їздами ВЛКСМ було прийнято 945 таких спільних постанов³². За останні роки приймаються спільні постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ про розгортання Всесоюзного соціалістичного змагання за дострокове виконання народногосподарських планів. Комсомол виробив значний досвід постановки складних питань державного будівництва, розв'язання яких вимагає прийняття законів. Відповідно до завдань, поставлених у Програмі КПРС, Конституції СРСР, Конституції союзних республік закріпили надання комсомолу в особі його загальносоюзного і республіканських органів права законодавчої ініціативи. Це сприятиме дальшому розвитку активності комсомольських організацій і їх керівних органів в управлінні державними справами.

²⁹ «Комсомольская правда», 26 квітня 1978 р.

³⁰ «Правда», 25 червня 1977 р.

³¹ «Правда», 19, 25 червня 1974 р.; «Комсомольское знамя», 18 серпня 1978 р.

³² «Під прапором ленінізму», 1978, № 10, стор. 22.

Однією з форм безпосередньої участі комсомольців і молоді в діяльності Рад народних депутатів стали постійні комісії в справах молоді, створені відповідно до постанови ЦК КПРС, за рішенням V сесії Верховної Ради СРСР у грудні 1968 р. у всіх ланках Рад. Тільки на Україні їх діє понад 2,5 тис.³³ До їх складу входять партійні, комсомольські, господарські працівники, педагоги. Комісії у справах молоді проводять велику роботу по координації зусиль державних і громадських організацій, трудових колективів у вихованні юнаків і дівчат, розробляють рекомендації з обговорюваних питань, вносять пропозиції, перевіряють виконання рішень.

Комсомольські організації проводять спільну роботу з органами народного контролю. В діяльності постів «Комсомольського прожектора», які діють у тісному контакті з групами народного контролю, бере участь понад 3,5 млн. чол., серед них півмільйона юнаків і дівчат з України³⁴. Разом з державними, профспілковими органами і народними контролерами вони контролюють додержання законодавства про працю, навчання, побут і відпочинок молоді, виявляють резерви виробництва, сприяють зміцненню виробничої, трудової дисципліни.

Постійно поглиблюється спільна робота комсомолу з творчими спілками, оборонними, спортивними товариствами, товариствами винахідників і раціоналізаторів та іншими у справі реалізації рішень партії і радянських законів.

Дальшому вдосконаленню цієї роботи сприятиме виконання поставленого на XVIII з'їзді ВЛКСМ завдання — добиватися, щоб комсомольці, обрані до Рад, до складу профспілкових органів, правлінь колгоспів, до керівних органів громадських організацій, з честю виправдовували високі довіря народу.

На сучасному етапі, коли КПРС, Радянський уряд проводять миролюбну зовнішню політику, здійснюють конкретні кроки, спрямовані на реалізацію зовнішньополітичного курсу, виробленого XXIV, XXV з'їздами КПРС. Ленінський комсомол значно розширив міжнародну діяльність. За його ініціативою і при його активній участі проведені в нашій країні важливі міжнародні і двосторонні заходи — міжнародна зустріч «Жовтень і молодь», зустріч студентів соціалістичних країн, Всесвітня зустріч дівчат та ін. Радянська молодь виступила ініціатором важливих акцій молодіжного руху — всесвітньої кампанії «Молодь — за антиімперіалістичну солідарність, мир і прогрес», європейської зустрічі молоді і студентів «За міцний мир, безпеку, співробітництво і соціальний прогрес», європейської конференції молоді і студентів з питань боротьби за мир і роззброєння.

За запрошенням ЦК ВЛКСМ і КМО СРСР за період між XVII і XVIII з'їздами ВЛКСМ у нашій країні побувало більше 1 тис. делегацій зарубіжних молодіжних і студентських організацій, така ж кількість делегацій радянської молоді виїжджала за кордон. За цей час по лінії бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» нашу країну відвідало більше 600 тис. юнаків і дівчат, у своїх зарубіжних ровесників побувало 500 тис. радянських юнаків і дівчат³⁵.

Зміщуючи єдність дій з комуністичними спілками молоді, зв'язок з прогресивною молоддю світу, комсомол сприяє втіленню в життя сформульованих у Конституції СРСР принципів ленінської політики миру, зміцненню безпеки народів і міжнародного співробітництва.

³³ ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 46.

³⁴ «Правда України», 25 квітня 1978 р.; ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 48.

³⁵ «Комсомольская правда», 26 квітня 1978 р.

Суспільна активність членів ВЛКСМ, їх авангардна роль на виробництві, у трудових колективах є обов'язковою передумовою для їх підготовки до вступу в Комуністичну партію Радянського Союзу. За час свого існування ВЛКСМ стала незабутньою школою комуністичного гарту для мільйонів радянських людей. Неухильно підвищується роль Ленінського комсомолу як резерву КПРС. Комсомольці вважають за найвищу честь стати членами партії комуністів. За майже 60-річну історію ВЛКСМ близько 14 млн. членів спілки стали комуністами. Сьогодні серед прийнятих кандидатами в члени КПРС в країні 73% складають члени ВЛКСМ проти 40,1% в 1969 р. За період з 1966 р. по 1977 р. серед прийнятих кандидатами в члени КПРС по Компартії України питома вага комсомольців виросла з 32,7% до 73,2%³⁶. Комсомол свято виконує заповіт В. І. Леніна — «...поставити свою практичну діяльність так, щоб, навчаючись, організуючись, згуртовуючись, борючись, ця молодь виховувала б себе і всіх тих, хто в ній бачить вожда, щоб вона виховувала комуністів»³⁷.

Під керівництвом партії комсомол наполегливо здійснює багатогранну роботу по комуністичному вихованню молоді, мобілізації її на нові звершення на всіх ділянках державного, господарського і соціально-культурного будівництва в ім'я комунізму. Під керівництвом партії він вчиться по-ленінськи жити, працювати, боротися і перемогати.

Н. А. Снітчук

КОНСТИТУЦИЯ СССР О МЕСТЕ КОМСОМОЛА В СОВЕТСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Резюме

В статье раскрываются основные черты, характеризующие Ленинский комсомол как неотъемлемую, составную часть советской политической системы, общественно-политическую организацию советской молодежи. В статье освещены главные направления дальнейшего возрастания роли комсомола в жизни советского общества в свете решений XXV съезда КПСС и Конституции СССР.

³⁶ «Вопросы истории КПСС», 1978, № 1, стор. 19; «Комсомольская правда», 26 квітня 1978 р.; «Партийная жизнь», 1973, № 14, стор. 14; ЛКСМ України в цифрах і фактах, стор. 27; Боевой отряд КПСС. К 60-летию I съезда Компартии Украины, К., 1978, стор. 71.

³⁷ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 294.

Назустріч 325-річчю возз'єднання України з Росією

С. З. ЗАРЕМБА (Київ)

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ЛІТОПИСЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.

8 (18) січня 1654 р., у неділю, на міській площі древнього українського міста Переяслава, де зібралося «великое множество всяких чинов людей», Богдан Хмельницький говорив: «Уже 6 лет живем без государя в нашей земле в безпрестанных бранех и кровопролитиях з гонителями и врагами нашими, хотящими искоренити церковь божью, дабы имя русское не помянулось в земли нашей... Для того ныне собрали есмя раду, явную всему народу, чтоб есте себе с нами обрали государя из четырех, которого вы хотите»¹. Свою промову гетьман закінчив словами: «А будет кто с нами не согласует, тепер куди хочет вольная дорога». Відповідь народу була одностайною: «Волим под царя восточного, православного», після чого гетьман сказав: «Буди тако!»

Переяславська рада 1654 р. започаткувала новий період в історії українського і російського народів. Актом возз'єднання України з Росією юридично було закріплено уже існуючі економічні, політичні і культурні зв'язки українського і російського народів, що сприяло об'єднанню їх сил для спільної боротьби проти іноземних загарбників і внутрішніх визискувачів, а також зростанню продуктивних сил України і Росії, взаємозбагаченню їх культур.

У постанові ЦК Компартії України «Про організаційно-політичні заходи по підготовці і святкуванню 325-річчя возз'єднання України з Росією», зокрема, підкреслюється, «що 325-річчя возз'єднання України з Росією відзначатиметься як знаменна подія в громадсько-політичному житті республіки, яскрава демонстрація плідності і неперушності братерської дружби українського і російського, всіх народів нашої країни»².

Визвольна війна 1648—1654 рр. і возз'єднання України з Росією піднесли творчі сили народних мас, що благотворно вплинуло на їх культуру, зокрема дало поштовх бурхливому розвитку історичної думки. Інтерес до історичного минулого українського народу особливо зріс у другій половині XVII — першій половині XVIII ст., коли на Правобережній і Західній Україні, де відбувалися кровопролитні битви і точилися козацько-старшинські міжусобиці, зріс потяг до возз'єднання. Водночас з 60-х років XVII ст. царський уряд почав наступ на права

¹ Воссоединение Украины с Россией. Сборник документов, т. III, М., 1954, стор. 460.

² «Радянська Україна», 17 вересня 1978 р.

трудового народу України. За таких умов представники прогресивних кіл українського суспільства дедалі активніше закликали до єдності українського народу, керуючись при цьому патріотичними почуттями і звертаючись до його історії. Переписувач Густинського літопису ієромонах М. П. Лосицький у 1670 р. зазначав: «Прирожена есть якаясь хуть и милость противко отчизні своей жадному чоловікови, которая кождого не иначе едно яко магнесь камень желізо так до себе потягает»³. На підтвердження своєї тези М. Лосицький наводив факт про те, що, коли давньогрецький поет Гомер перебував на чужині, то «прагнул видіти навет дым своей отчизны». Отже, на його думку, кожній людині необхідно знати історію свого народу, бо, коли б все «не описано и світу не подано, зараз бы з тілом без вісти все сходило в землю, и людє бы як у тмі будучи не відали, що ся прошлых віков діяло»⁴⁻⁵.

Безперечно, переважна більшість авторів тогочасних історичних творів, як і раніше, відображали інтереси панівних класів. Залишалася панівною і релігійна форма філософського, морального та історичного світогляду. І тому навіть визвольна боротьба народних мас України значною мірою набула форми боротьби однієї релігійної ідеї проти другої, тобто православ'я проти католицизму. Цей аспект слід обов'язково враховувати при оцінці історичних поглядів тогочасних авторів.

Однак у їх творах вже простежуються і реалістичні мотиви сприймання дійсності, а саме характерним було прагнення авторів правдиво висвітлювати історичні події і факти, показувати діяльність визначних осіб у конкретній обстановці. Важливим нюансом праць було вираження їх авторами певної системи поглядів, тобто історичної концепції.

Серед творів другої половини XVII — першої половини XVIII ст. великий інтерес становлять визначні пам'ятки української історіографії літописи Самовидця, Григорія Грабянки і Самійла Величка, в яких яскраво показано соціально-економічні процеси та політичні події другої половини XVII ст. — важливого періоду в історії українського народу. Щоправда, на цей час на Україні вже були відомі такі історичні праці, як «Обширный Синопис Русский» П. Кохановського, «Кройніка» («Хроніка») Ф. Софоновича і, нарешті, «Київський синопис» — перший короткий нарис вітчизняної історії (надрукований у 1674 р.), але в них події другої половини XVII ст. висвітлені лише частково.

Літописи Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка з повним правом можна вважати одними з перших праць з історії України. Їх автори використали значну кількість джерел, проаналізували описані суспільні явища, нарешті, створили чітку історичну концепцію. Отже, літописами ці твори названо умовно.

Самовидець, Г. Грабянка і С. Величко основну увагу приділяли зовнішньополітичному становищу України, боротьбі з її зовнішніми ворогами. Вони були рішучими противниками панування на Україні шляхетської Польщі, засуджували агресивні дії султанської Туреччини та Кримського ханства. В оцінці значення возз'єднання України з Росією Самовидець, Г. Грабянка і С. Величко, на наш погляд, не завжди дотримувалися чіткої і послідовної позиції. Разом з тим вивчення текстів їх літописів дає підставу вважати, що вони, по-перше, оцінювали возз'єднання українського народу з російським в одній

³ Полное собрание русских летописей, т. II, СПб., 1845, стор. 30.

⁴⁻⁵ Там же.

державі як акт позитивний, що відображав інтереси обох народів; по-друге, що ідея спільності походження та єдності українського і російського народів є історичною і достовірною; по-третє, що український народ має право на існування як рівний серед усіх народів; по-четверте, що єдність українських земель — необхідна умова дальшого розвитку українського народу. Все це дає підстави відносити Самовидця, Г. Грабянку, С. Величка до представників прогресивних кіл тогочасного українського суспільства.

Публікація літописів, за винятком твору Г. Грабянки, почалася лише в 40-х роках XIX ст.: Самовидця — в 1846, 1878 і 1971 рр., Г. Грабянки — в 1793 і 1854 рр., С. Величка — в 1848, 1853, 1855 і 1864 рр. Археографічна комісія АН УРСР, створена 1919 р. в Києві, у 1926 р. видала перший том літопису С. Величка. Цю корисну справу було продовжено тільки в 1970 р., коли Інститут історії АН УРСР підготував Львівський літопис і Острозький літописець, а наступного року — літопис Самовидця. Однак з цих літописів ґрунтовно досліджувався тільки літопис Самовидця⁶. Твір Г. Грабянки, незважаючи на його велику популярність, майже зовсім не досліджено⁷. У вивченні літопису С. Величка спостерігаються певні зрушення⁸, але ще потребує копіткого аналізу його джерелознавча база, вірогідність описаних подій і явищ, їх датування, літературна композиція, мова. Що ж до суспільно-політичних поглядів авторів названих творів, то їм не присвячено жодного спеціального дослідження. Враховуючи важливість літописів Г. Грабянки, С. Величка та ряду інших, безумовно, необхідно опублікувати їх з врахуванням сучасних правил публікації історичних джерел. Це сприятиме глибокому дослідженню визначних пам'яток української історіографії другої половини XVII — першої половини XVIII ст.

Історичні твори Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка були написані в період зародження нових, буржуазних елементів у розвитку продуктивних сил. У цей час Правобережна Україна і західноукраїнські зем-

⁶ Літопис Самовидця вперше опублікував О. Бодянянський (Чтения в императорском обществе истории и древностей при Московском университете, № 1—2, М., 1846), але ґрунтовно його дослідив тільки другий видавець — О. Левинський (Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: «Хмельницкой», «Краткого описания Малороссии» и «Собрания исторического», К., 1878). У радянський період літопис досліджували В. Модзалевський (Перший військовий підскарбій (1663—1669) Роман Ракушка-Романовський. — Записки історично-філологічного відділу Української Академії наук, кн. I, К., 1919, стор. 18—52; кн. II, К., 1920—1922, стор. 29—59), Д. Багалій (Нарис української історіографії. Джерелознавство, вип. II, К., 1925), В. Романовський (Хто був «Самовидець»? — «Україна», 1925, кн. V), М. Возняк (Історія української літератури, т. III, Львів, 1924; його ж. Хто ж автор т. зв. Літопису Самовидця? Львів, 1933), М. Петровський (До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського). — Записки Ніжинського інституту народної освіти, кн. VI, Ніжин, 1926; його ж. Нариси історії України XVII — початку XVIII ст. (Досліді над Літописом Самовидця), Харків, 1930), М. Марченко (Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.), К., 1959); та ін.

⁷ Літопис Г. Грабянки вперше надрукував 1793 р. А. Г. Туманський у журналі «Російській магазин» без вказівки на автора літопису («Киевская старина», лютий 1894 г., стор. 299). Його досліджували Д. Багалій (Нарис української історіографії. Джерелознавство, вип. II, К., 1925), автори «Очерков истории исторической науки в СССР» (т. I, М., 1955) і М. Марченко (Назв. праця).

⁸ В. Петрикевич. Літопис Самійла Величка а «Wojna domowa» Самійла Твардовського. Порівнююча студія, Тернопіль, 1910; Д. Багалій. Нарис української історіографії (Літопис Величка), т. I, К., 1923; П. Г. Клепацький. Літопис Самійла Величка, Полтава, 1926; М. Н. Петровський. Псевдодіяріш Самійла Зірки. — Записки історично-філологічного відділу, кн. XVII, К., 1928, стор. 161—204; Очерки истории исторической науки в СССР, т. I, М., 1955; М. Марченко. Назв. праця.

лі лишалися під владою Польщі, а Лівобережжя, Слобідська Україна і Запоріжжя входили до складу Російської держави. Саме тут почало швидко зростати феодално-старшинське землеволодіння. Старшина намагалася відокремитися від рядового козацтва і юридично оформити свої станові привілеї. Для цього вона виділялася в привілейовані групи («бунчукові», «значкові» товариші), які не залежали від місцевої сотенної та полкової адміністрації. Українські феодали усвідомлювали спільність своїх класових інтересів з інтересами російських поміщиків і шукали підтримки та захисту з боку російських урядових кіл. Водночас козацька старшина мріяла про широку політичну автономію України в складі Росії.

Політика централізації здійснювалася царським урядом по-насилено, що викликало невдоволення не тільки селянства, міщанства, рядового козацтва, але й старшини, яка не бажала ділити владу на Україні з російським дворянством. Керуючись своїми класовими інтересами, вона намагалася зберегти і навіть розширити автономію України. У зв'язку з цим ідея автономізму помітна в історичних концепціях багатьох тогочасних творів. Певною мірою вона розвивається і в літописах Самовидця, Г. Грабянки, особливо С. Величка. Їх суспільно-політичним ідеалом були «старовічні права й вольності», що історично склалися на Запоріжжі і завойовані у ході визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Літописці — представники прогресивних на той час кіл українського суспільства — засуджували зрадницьку політику частини козацької старшини, яка призвела «на вєконечній свой упадок и запустиніє на три гетманства и части разділися, и единоматерняя братія... в недруги собі обратишася»⁹.

Самовидець, Г. Грабянка і С. Величко не схвалювали встановлення на Україні кріпосницького ладу в тому вигляді, в якому він існував до визвольної війни 1648—1654 рр. Співчуваючи простому люду, вони водночас у ряді випадків негативно ставилися до антифеодальних народних рухів. Зокрема, С. Величко вітав розправу Мазепи над повстанцями в 1687 р. Літописці позитивно оцінювали визвольну війну українського народу 1648—1654 рр.

Тепер розглянемо окремо кожен літопис. Автор літопису Самовидця невідомий, але, на думку радянських істориків В. Модзалевського, В. Романовського, М. Петровського, ним був представник козацької старшини Р. Ракушка-Романовський. Всі дослідники датують літопис Самовидця другою половиною XVII ст., хронологічно розділивши його на дві частини — історичну (1648—1672 рр.) і літописну (1672—1702 рр.). Текстологічний аналіз дав змогу дійти висновку, що цей твір писала одна людина, але не одночасно з усіма подіями 1648—1702 рр., деякі з них описано пізніше.

Опис подій, що відбувалися протягом одного року, літописець розпочинає словами: «Року...» такого-то. Тільки в кількох випадках він дав спеціальні заголовки. Так, причини визвольної війни Самовидець розкриває в главі «О началі войны Хмельницкого», початок її — в главі «Война самая. Року 1648», далі вміщено глави «На початку року 1649» і «Починается война Збаражская. Року 1649». Глава, в якій описуються події 1654 р., названа: «Починается война его царского величества. Року 1654». Таким чином, у заголовки виносилися події, які, на думку Самовидця, були найбільш важливими. У 1648—1702 рр. він виділив три такі події: 1648 р. — початок визвольної війни українського народу, 1649 р. — переможні бої селянсько-козацької

⁹ Летопись С. Величко, т. II, К., 1853, стор. 238—239.

армії на чолі з Б. Хмельницьким під Збаражем, облога польсько-шляхетського війська (тільки зрада кримського хана Іслам-Гірея III врятувала польсько-шляхетське військо від цілковитого розгрому). Нарешті, третьою такою подією було возз'єднання України з Росією і наступна спільна боротьба українського та російського народів проти зовнішніх ворогів.

Засуджуючи зрадницьку діяльність І. Виговського, П. Дорошенка, П. Тетері, Д. Многогрішного, І. Самойловича, Самовидець значну увагу приділив особі Б. Хмельницького. Незважаючи на те, що діяльність гетьмана він загалом оцінював позитивно і найбільш об'єктивно з усіх трьох літописців, однак у ряді місць твору дорікав Хмельницькому за поспішне укладення союзу з кримським ханом¹⁰, що, як довели радянські вчені, було вимушеним кроком.

Самовидець детально описав прибуття російського посольства на чолі з В. В. Бутурліним «до гетьмана Хмелницкого на жаданя его и усего войска запорожского, чинячи постанову, як мають zostавати под високодержавною его царского величества рукою»¹¹. На раді, зазначав літописець, всі одноставно виступили за союз з Росією («позволили zostавати под високодержавною его царского величества рукою»), але не бажали «быти подданными королю полскому и давним паном, ані теж примати к собі татар»¹². Отже, учасники Переяславської ради рішуче висловилися проти укладення будь-якого союзу з шляхетською Польщею і Кримським ханством.

Терміни «zоставати под високодержавною его царского величества рукою» (літопис Самовидця), «быти под единовірним собі Монархою» (літопис Г. Грабянки), «под его силною zostавати протекцією» (літопис С. Величка) відображали ідею про зверхність православного царя принаймні над усім православним світом, яка була успадкована від Візантії. Щодо назви юридичних документів, в яких зафіксовано сам факт возз'єднання України з Росією, то гетьманський уряд свої умови подав у формі «прохань-челобитних» до царя, акти ж царського уряду називалися «пожалуваннями», «милостями», «жалуваннями грамотами». Укладення договору між російським посольством і гетьманом Б. Хмельницьким Самовидець називає «чинячи постанову», задля чого гетьман «зложил» в Переяславі «зезд», на якому і «рада была». Отже, сучасник тих подій, підкреслюючи величезне значення рішень Переяславської ради, називає її з'їздом, а самі рішення — постановою.

Самовидець чітко вказав, що присутні на раді твердо вирішили не тільки не бути підданими польського короля, але і «давним паном», тобто польської шляхти і українських поміщиків. Таким чином, Самовидець, відображаючи прагнення народних мас знищити панівні класи, знайшов досить оригінальну форму вислову. Але виникає питання: хто ж за таких обставин повинен управляти Україною? Прямої відповіді на нього в літопису не знаходимо, але історична концепція літописця зводиться до того, що єдиним правителем повинна бути козацька старшина. У цьому виявилася класова обмеженість Самовидця.

Після Переяславської ради «по усіх полках розослали столтников с приданням козаков, жеби так козаки, як войти со всім посполством присягу виконали на вічное подданство его царскому величеству, що по усей Україні увесь народ з охотою тое учинил»¹³. У цьому реченні

¹⁰ Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 60.

¹¹ Там же, стор. 66.

¹² Там же.

¹³ Там же, стор. 67.

є три важливих моменти: по-перше, Самовидець вказує, що присягу прийняли не тільки козаки, а «войти со всім посполством», тобто увесь народ; по-друге, її прийняли по всій Україні; по-третє, український народ «з охотою тое учинил», тобто добровільно. Слова літописця «з охотою тое учинил» стали крилатими, їх широко використовували автори багатьох інших літописів та історичних праць. Підсумком Переяславської ради була «немалая радость межи народом».

На відміну від Самовидця станова приналежність Г. І. Грабянки відома достеменно. Він був гадяцьким полковим осавулом, обозним, суддею, а з 1729 р. — гадяцьким полковником. Брав участь в Азовських походах 1695—1696 рр., Північній війні 1700—1721 рр. та російсько-турецькій війні 1735—1739 рр., відіграв помітну роль в економічному і політичному житті Лівобережжя. У 1723 р. Г. І. Грабянка був кинутий до Петропавловської фортеці за клопотання перед Петром І про скасування Малоросійської колегії і відновлення виборів гетьмана (Коломацькі чолобитні), звідки звільнений 1725 р., після смерті Петра І. Помер близько 1738 р. від поранення.

Твір Г. Грабянки називається «Действія презельной и от начала поляков кровавой небывалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана Запорожского, с поляки...Року 1710». Це вже не літопис з притаманною йому традиційною формою викладу, а історична праця, поділена на певні повісті, більшість яких автор назвав «Сказанієм». Погляди Г. Грабянки на роль народних мас, місце козацтва в історії українського народу, роль історичних знань у підвищенні самосвідомості, культурного рівня народних мас, вихованні у них патріотичних почуттів заслуговують на детальний аналіз. Він висловив ряд прогресивних на той час історичних ідей, які знайшли відображення в працях вітчизняних істориків ХІХ ст. Зокрема, на відміну від істориків середньовіччя історичні знання, за Г. Грабянкою, мають практичну цінність, оскільки покликані служити освіті людей, а не бути духовно-моралізуючими вказівками і настановами. У вступі до праці він поставив перед собою завдання висвітлити історію українського народу як рівного серед усіх народів, причому саме народних мас, а не правителів «яко не точію сами Славеннороссійскіє Монархи мужества своего страхом обносили вселенную, но и раби их за отчество собственних государей и за обиду Россіян могут и премошнейших чуждих Монарх силам вооружившись противустати»¹⁴. Безумовно, внаслідок різних причин, зокрема обмеженості класових позицій, тогочасного ступеня розвитку суспільно-політичної думки, Г. Грабянці не вдалося здійснити свій задум, але сама постановка питання заслуговує на увагу.

Гнівню тавруючи зрадницькі дії частини козацької старшини та гетьманів І. Виговського і І. Мазепи, літописець водночас високо оцінював діяльність «вернейшаго Россійського сина благоразумного вождя Богдана Хмельницкого»¹⁵. Твір Г. Грабянки можна поділити на дві частини: історія «козацьких» війн від часу виникнення козацтва до 1664 р. і короткий переказ історичних подій, що відбувалися з 1665 до 1708 рр.

Питання про возз'єднання України з Росією Г. Грабянка присвятив спеціальний розділ, який називається «Сказаніє, чесо ради Хмельницькій подладеся россиянам, и о войне дрижиполской, року 1654»¹⁶. У ньому показано важкі наслідки нового нападу кримських татар на

¹⁴ Летопись Г. Грабянки, К., 1854, стор. IV.

¹⁵ Там же, стор. III.

¹⁶ Там же, стор. 120—135.

Україну («О коликое горе, плач и стенание б тамо, язык исповісти не может!») і розкриваються плани кримського хана, який мріяв про знищення запорізького козацтва. Для цього хан намагався об'єднатися з Польщею та Росією і «от трох сторон воставше Украину в конец погубять», а згодом підкорити Росію в союзі з Польщею («Москву или в подданство собі возмут или разорат»).

Б. Хмельницький, на думку Г. Грабянки, добре розумів суть цих планів і бачив, що «Хан прирек Королю слово паки Полщі покорити Україну». Правильно оцінивши становище, гетьман разом з полковниками вирішив звернутися до московського царя з конкретними пропозиціями щодо спільних дій проти Кримського ханства та шляхетської Польщі. Незабаром з Москви прибуло спеціальне посольство на чолі з «Великим послом до Гетмана Хмелницкого и всего войска Запорожского» боярином В. Бутурліним для вироблення умов «на яких волностях мають zostавати под високодержавною Его Царского Величества рукою» українські козаки. Як представник козацької старшини Г. Грабянка зосереджував свою увагу саме на «волностях» козацтва, хоч у даному випадку слід враховувати досить суттєвий момент: сучасники тих подій, представники козацтва, часто інтереси всього українського народу підмінювали інтересами козацтва. В цьому була певна історична закономірність. Як відомо, покозачення на Україні було однією з форм класової боротьби. Перехід у стан козацтва означав звільнення від феодальної залежності, від виконання повинностей, і тому під час селянсько-козацьких повстань селяни і міщани, вливаючись до повстанського війська, автоматично зараховували себе до козаків, тобто вільних людей. За роки визвольної війни 1648—1654 рр. майже вся Україна «покозачилася», в зв'язку з чим слово «козак» інколи було ідентичним з поняттям «українець». Самовидець, зокрема, зазначав, що весь «народ посполитий на Україні... почали ся купити в полки не только тіе, которіе козаками бивали, але хто і нігди козацтва не знал»¹⁷. Всі, хто мешкав на Україні, вказував літописець, «поднялося в козацтво, же заледво знайшол в яком селі такого человека, жеби не мід албо сам, албо син до войска ити, а ежели сам нездужал, то слугу паробка послал»¹⁸. У літописах термін «козацтво» включає представників різних соціальних верств: рядових козаків (вчорашніх селян та міщан), феодальну верхівку (козацьку старшину і частину реєстрового козацтва), а також помірковану частину, до якої входила певна група заможного та реєстрового козацтва. У період визвольної війни народні маси вірили, «що вже потім панів не буде»¹⁹, і мріяли «ніколи не мати над собою панів і жити по своїй волі»²⁰. Однак їх сподіванням не судилося збутися: влада від польської шляхти перейшла до козацько-старшинської верхівки. Результати визвольної війни намагалася використати козацька старшина, що чітко відображено в творі Г. Грабянки.

Детально описуючи хід Переяславської ради, Г. Грабянка зазначав, що «всі Полковники и все при них будучое войско позволилися быти под единовірним собі Монархоу Его Величеством Царем Московским»²¹, а не під польським королем. Крім того, вони постановили розірвати будь-які відносини з кримським ханом. Тут же Б. Хмельницький із своїми генералами та полковниками «и со всім войском...

¹⁷ Літопис Самовидця, стор. 51.

¹⁸ Там же, стор. 57.

¹⁹ Історія України в документах і матеріалах, т. III, К., 1941, стор. 117.

²⁰ Документи об освободительной войне украинского народа 1648—1654 гг., К., 1965, стор. 311.

²¹ Літопис Г. Грабянки, стор. 122.

присягу виконали». Після цього були розіслані посланці по всій Україні, «аби також Старшина градская, духовенство, Козаки и все посполство... присягу на вірність виконали»²².

У даному випадку можна чітко простежити, як Г. Грабянка поділяв тогочасне українське суспільство за класовими ознаками. Перше місце він відводив козацькій старшині, потім називав духовенство, рядове козацтво і останнім — «все посполство», тобто народні маси. Особлива повага Г. Грабянки до старшини та козацтва знайшла відображення і в тому, що слова, які означали ці поняття, він писав з великої літери.

Називаючи рішення Переяславської ради «присягою», Г. Грабянка зазначав, «что по обох странах Днепра во всей Украине всякая душа з охотою учинили, и бысть радость великая во всем народѣ»²³. Таким чином, Г. Грабянка, як і Самовидець, вітав рішення Переяславської ради про возз'єднання України з Росією, а інколи їх думки про значення цієї події навіть збігалися. Так, слова Самовидця «и немалая радость межи народом стала» Г. Грабянка перефразував і доповнив: «и бысть радость великая во всем народѣ, ибо все были благонадежны под единовѣрным себѣ Монархоу тихомирного во всем прожитія»²⁴. У літопису Г. Грабянки є ще два позитивних відгуки на рішення Переяславської ради, яка «благоволенієм окончивши», «со надеждою всякого добра». Немає сумніву, що при написанні своєї праці Г. Грабянка користувався літописом Самовидця.

Велику історіографічну та джерелознавчу цінність становить історико-літературний твір кінця XVII — початку XVIII ст. «Літопис событий в Юго-Западной России в XVII веке. Составил Самойл Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского, 1720». Його автор — С. В. Величко — був високоосвіченою на той час людиною, ерудованим істориком та письменником. Володів багатьма мовами — російською, церковнослов'янською, латинською, польською, німецькою. Після закінчення Київської академії потрапив на службу до військової канцелярії, де був канцеляристом у генерального писаря В. Кочубея, а згодом служив у Генеральній військовій канцелярії. У 1708 р. С. Величко був усунутий з посади гетьманом І. Мазепою і переселився в маєток Кочубеїв (с. Жуки під Полтавою), де після 1728 р. помер.

Його твір складається з трьох частин і додатку: перша — «Сказаніе о войнѣ козацкой з поляками, чрез Зіновія Богдана Хмельницкого, гетмана войск Запорожских, в осми літах точившойся...», друга й третя — «Повѣствованія літописная о малоросійских и иных отчасти поведеніях собранная и zde описанная». Перша частина охоплює період з 1647 до 1659 р., але розділи, присвячені 1648—1652 рр., не збереглися, друга — 1660—1686 рр. і третя — 1687—1700 рр., у додатку публікуються різні копії документів, переважно XVII ст., або витяги з них.

С. Величко уважно стежив за розвитком історичних подій, добре орієнтувався в тогочасній міжнародній обстановці, але основну увагу в своїй праці приділив історії українського народу і старшинським міжусобицям. Закликаючи до єдності українського народу, вболіваючи за долю всієї України, поділеної між різними державами, він висловлював побоювання, що «...паде, паде красная Козацкая Украина... аки древній оній Вавилон, град великій»²⁵.

²² Там же, стор. 122—123.

²³ Там же, стор. 123.

²⁴ Там же.

²⁵ Летопись С. Величко, т. II, К., 1848, стор. 8.

С. Величко таврував ганьбою гетьманів І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетерю, І. Брюховецького, які зрадили інтереси народу, «...ибо для сребра и злата нетилко з них кождій дал бы виколоти око, але брата и отца своего не пощади́л бы, якож мѣл бы жаловати мати-ки погибающей Малой Росіи»²⁶.

Переяславській раді С. Величко присвятив окремий розділ, включивши в коротку анотацію до нього такі пункти: «О уданюся Хмельни-цкого через послов своих за протекцією до Монархи Всеросійского», «О виконаню чрез Хмельницкого з старшиною и товариством в Переяславлі присяги на учинених пактах», «О ассекурації з сторони Царского Величества Украини и всему войску Запорожскому», «О одобраню по всіх городах Малоросійских присяги»²⁷.

С. Величко підкреслював, що гетьман Б. Хмельницький послав послів до Москви, «желаючи со всей Украиною Малоросійскою, по обох сторонах ріки Дніпра будучою, и со всім войском Запорожским под его силною zostавати протекцією, при своих древних правах и волностях»²⁸. У Москві їх зустріли радо, адже Україна «без жадной войны и кровопролитія добровольне приклоняется», а від польських панів, «в вірі Римской обрѣтающихся, отдаляется и чуждается»²⁹.

Переяславську раду С. Величко називав «зуполной и волной всего войска Запорожского». Спочатку на ній виступив Б. Хмельницький, а потім «прежде зпораженіе и наготовленіе того союзу пакта» гетьман зі всією старшиною та товариством виконали «на вірность новому Государеві своему присягу». Літописець неодноразово підкреслював, що московський цар «под клятвою, словом и упевненем» зобов'язався «Малую Росію, со всім войском Запорожским, в своей протекції при ненарушимом захованю старовічних ея прав и волностей меть» і «от всяких непріятелей и наступств их своими войсками и скарбами вспомо-гати и боронити»³⁰.

Однак С. Величко, на відміну від Самовидця та Г. Грабянки, досить стримано оцінював значення рішень Переяславської ради. Він лише зауважив, що після ради в усі міста України були розіслані посланці «для вислуханія от войскових и посполитих... присяги». Це пояснюється тим, що С. Величко писав свій твір тоді, коли серед козацької старшини зростало незадоволення централізаторською політикою російського царизму. Отже, підтримуючи і розвиваючи ідею єдності України і Росії, схвалюючи акт їх возз'єднання, С. Величко водночас виступав за збереження на Україні «старовічних прав и волностей».

Літописи Самовидця, Г. Грабянки і С. Величка справили великий вплив на формування суспільно-політичної думки XVIII—XIX ст. Про це свідчив хоча б той факт, що вони вивчалися і протягом майже двох століть переписувалися десятки разів. Незважаючи на те, що оригінал літопису Самовидця не зберігся, до нас дійшли сім його списків, а літопису Г. Грабянки — більше 20, збереглися також оригінал і копія літопису С. Величка.

²⁶ Там же, стор. 36. С. Величко називав Україну «козацькою Україною», «Україною Малоросійскою», «малою Росією», «Руссю», хоч його твір називається «Літопис подій у Південно-Західній Росії...» Наслідуючи літописні традиції Київської Русі, деякі літописці XVI—XVIII ст. термінами «Русь», «мала Русь» позначали власне Україну.

²⁷ Летопись С. Величко, т. I, К., 1848, стор. 171—173. Слова «протекція» і «асекюрація» — іншомовного походження. Перше походить від латинського слова «protectio» — прикриття, захист; друге — від польського «asekuracja» — страхування, гарантія.

²⁸ Там же, стор. 171.

²⁹ Там же.

³⁰ Там же, стор. 173.

Революціонер-демократ Іван Франко, підкреслюючи значення українських літописів XVII—XVIII ст. для наступних поколінь, вказував: «...Се було явище дуже цінне, здібне будити запал у широких мас народу і аж у XIX віці ми побачили його значення для... формування наших політичних ідеалів»^{31–34}. А Леся Українка зазначала: «...Якби я сама прочитала якусь там «Волинську літопис» чи «Самовидця», то я б там вчитала щось таке, чого мені бракує у сучасних істориків»³⁵.

Вивчав літописи Самовидця, Г. Грабянки і С. Величка й Т. Г. Шевченко. Перебуваючи на засланні в Новопетровському укріпленні, він неодноразово просив Й. Бодяньського, М. Іванишева, а пізніше, вже з Нижнього Новгорода, П. Куліша прислати літописи, зокрема літопис С. Величка³⁶. З листопада 1854 р. Т. Шевченко писав із заслання Й. Бодяньському: «Спасибі тобі ще раз за літописи, я їх уже напам'ять читаю. Оживає моя мала душа, читаючи їх»³⁷. У своєму щоденнику 20 березня 1858 р. поет записав: «Пошел к уральскому козачине Савичу. Взял у него летопись Велички, которую он получил от О. М. Бодянского»³⁸. Літописи Самовидця, Г. Грабянки були і в особистій бібліотеці поета. У рукописному фондї Т. Г. Шевченка зберігся другий том літопису С. Величка, на титульній сторінці якого революціонер-демократ власноручно написав своє прізвище³⁹. Основним джерелом для ряду його творів («Великий льох», «І мертвим і живим», «Заступила чорна хмара») став літопис С. Величка. Багато почерпнув поет і з літописів Самовидця та Г. Грабянки.

Літописи Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка — визначні пам'ятки української історіографії, цінні джерела з історії України другої половини XVII — початку XVIII ст., особливо для вивчення таких важливих подій, як визвольна війна українського народу 1648—1654 рр. та возз'єднання України з Росією, оригінальні зразки тогочасної української літературної мови. Тому дальше вивчення їх з позицій марксистсько-ленінської науки — важливе завдання радянських істориків і літературознавців.

С. З. Заремба

ВОССОЕДИНЕНИЕ УКРАИНЫ С РОССИЕЙ В ОСВЕЩЕНИИ УКРАИНСКИХ ЛЕТОПИСЦЕВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVII — ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII в.

Резюме

В статье показано, как украинские летописцы Самовидец, Г. Грабянка и С. Величко оценивали акт воссоединения Украины с Россией. Значительное место автор уделяет их историческим и общественно-политическим взглядам, влиянию указанных летописей на развитие украинской историографии.

^{31–34} Іван Франко. Історія української літератури. Перша редакція (1907 р.).— Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Відділ рукописів, ф. 3, № 728, рукописна копія, зошит 3, стор. 375—377.

³⁵ Леся Українка. Твори, т. V, К., 1956, стор. 618.

³⁶ Т. Г. Шевченко. Твори, т. V, К., 1971, стор. 280, 298, 337, 339, 377.

³⁷ Там же, стор. 304.

³⁸ Там же, стор. 194.

³⁹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Відділ рукописів, ф. 1, № 824.

Повідомлення

Піклування партії про комуністичне виховання молоді

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ
КИЇВСЬКОГО МУЗЕЮ В. І. ЛЕНІНА
ПО КОМУНІСТИЧНОМУ ВИХОВАННЮ МОЛОДІ

Б. П. КОВАЛЬСЬКИЙ (Київ)

Активним пропагандистом серед молоді ідей Леніна, Комуністичної партії виступає Київський філіал Центрального музею В. І. Леніна. За 40 років його існування нагромаджено значний досвід ідейно-виховної роботи серед школярів, студентів, курсантів військових училищ, робітничої та колгоспної молоді, комсомольців і молодих комуністів. Вироблені відповідні форми і методи роботи найефективніше сприяють утвердженню у підростаючого покоління почуття радянського патріотизму, братерської дружби народів нашої країни, пролетарського інтернаціоналізму, готовності до захисту соціалістичної Вітчизни, глибокому оволодінню марксистсько-ленінським вченням. З 1938 р. по 1978 р. музей відвідало майже 11 млн. чол., з яких 68% — юнаки та дівчата. Найбільш масову аудиторію становили школярі — 3,6 млн. Це зумовило постійний пошук нових форм роботи з молоддю, насамперед з учнівською. Роботу по ідейному загартуванню молоді музей веде комплексно, диференційовано, з урахуванням особливостей її різних категорій.

Центральний Комітет КПРС, ЦК Компартії України неодноразово підкреслювали, що сучасні умови суспільного розвитку вимагають, щоб усі ланки ідейно-політичного виховання молодого покоління — школа, вуз, комсомольські політичні гуртки і семінари, лекційна пропаганда, всі форми й засоби пропагандистської і масово-політичної роботи були спрямовані на формування у молоді наукового світогляду. Виходячи з цієї настанови, Київський філіал Центрального музею В. І. Леніна постійно дбає про тісний зв'язок і спільний план дій з усіма організаціями, що здійснюють ідейно-політичне виховання юнацтва.

Тісні зв'язки встановилися в справі комуністичного виховання молоді республіки між ЦК ЛКСМУ і музеєм В. І. Леніна. Проводячи навчання комсомольських працівників областей, міст, районів, Центральний Комітет комсомолу України планує заняття і в музеї, де комсомольські працівники глибше пізнають ленінську теоретичну спадщину, а також визначають для себе форми співробітництва з музеєм В. І. Леніна. ЦК ЛКСМУ проводить також в музеї зустрічі делегатів з'їздів ЛКСМУ з ветеранами партії, комсомолу, фотографування переможців соціалістичного змагання біля прапора ЦК ЛКСМУ тощо.

Великий комплекс ідейно-виховних заходів здійснює колектив музею разом з Київським міським комітетом комсомолу. Розробляються спільні перспективні плани, згідно з якими в музеї В. І. Леніна прово-

дяться зустрічі молоді міста з провідними вченими, партійними і державними діячами, ветеранами партії і комсомолу, діячами літератури та мистецтва. Змістовно пройшли, наприклад, в дні святкування 60-річчя Великого Жовтня зустрічі молоді з акторами, які виконували роль В. І. Леніна в театрі та кіно. Великого політичного звучання набуло проведення в 1977 р. Жовтневих читань для комсомольського активу Києва.

Міцні зв'язки встановилися з Київським міськвн. За роки співробітництва вироблена чітка, планова система виховної роботи з школярами. Насамперед, це їх знайомство з експозицією музею, яка розповідає про діяльність В. І. Леніна та видатних діячів Країни Рад, історичний шлях нашої партії, Радянської держави. З першого і до десятого класу для учнів проводиться цикл заходів — посвячення в першокласники, прийом в жовтенята і піонери, одержання комсомольських квитків тощо. І якщо посвячення покладає початок системі виховання дітей на прикладі життя і діяльності В. І. Леніна, то участь старшокласників в постійно діючих лекторіях сприяє громадянському становленню молоді особи, утвердженню в свідомості юнаків і дівчат почуття гордості за свою Вітчизну. Для учнів 8—10 класів при музеї діє лекторій «Ми справі Леніна і партії віддані». Його заняття проводяться в різних залах музею. Початковий етап — «Ми наш, ми новий світ збудуємо», що розрахований на восьмикласників, включає в себе лекції-екскурсії з питань підготовки і перемоги Великого Жовтня, перших кроків Країни Рад. Хронікально-документальні кадри 1918—1920 рр. показують школярам Володимира Ілліча та його соратників, потім звучить промова вождя «Що таке Радянська влада?».

Учні 9—10 класів знайомляться з матеріалами періоду будівництва соціалізму в СРСР, Великої Вітчизняної війни, післявоєнних років, періоду комуністичного будівництва. Документальний екран лекторію «Наша Батьківщина вчора, сьогодні і завтра» розповідає школярам про кращих людей країни, видатні успіхи нашої держави на сучасному етапі. Заняття лекторіїв проводять лектори і науковці музею, вчителі, ветерани партії, комсомолу, праці, Великої Вітчизняної війни.

Широкої практики набуло проведення в музеї комсомольських зборів, ленінських уроків та заліків, теоретичних конференцій, зустрічей з ровесниками із соціалістичних країн, міст-побратимів Києва. Спільними зусиллями колективу музею і міськкому ВЛКСМУ визначаються магістральні напрями ідейно-політичної роботи серед молоді міста.

Прикладом цього стало проведення в січні 1978 р. учбового збору секретарів шкільних комсомольських організацій м. Києва, присвяченого новому етапу Всесоюзної туристсько-краєзнавчої експедиції «Моя Батьківщина — СРСР» на честь 110-ї річниці з дня народження В. І. Леніна та 60-річчя ВЛКСМ.

Значну роботу з учнівською молоддю проводить колектив і поза музеєм. Для учнів шкіл республіки читаються лекції «Дитячі та юнацькі роки. Початок революційної діяльності В. І. Леніна», «Сім'я Ульянових — сім'я революціонерів», «Ленін і молодь» та ін., в областях організуються пересувні виставки. Велика методична допомога подається при створенні шкільних ленінських кімнат і музеїв. Відділ фондів, зокрема, надсилає їм матеріали та документи. Учні активно допомагають музею. В його експозиції є речі, виготовлені юнаками та дівчатами, — макети, вишивка, різьба по дереву. А в ленінські та жовтневі дні в залах позаштатні екскурсоводи-школярі, кращі учні київських шкіл (№№ 71, 25, 48, 54, 76) знайомлять жовтень та піонерів з життям і діяльністю В. І. Леніна.

Музей разом з міськкомом комсомолу та міським управлінням профтехосвіти створили постійно діючий лекторій «Заповітам Леніна віддані». Перед учнями ПТУ виступають вчені, митці, передовики праці. Так, в 1977/78 навчальному році з лекцією «В. І. Ленін — вождь Жовтневої революції, засновник і керівник першої в світі соціалістичної держави» виступив доктор історичних наук, професор В. А. Чирко, лекцію «Міжнародний молодіжний рух» прочитав кандидат історичних наук В. В. Пашук, «Радянський спосіб життя — велике завоювання соціалізму» — кандидат філософських наук В. В. Колобков тощо. З задоволенням зустрічають слухачі лекторію заслуженого діяча мистецтв УРСР Ігоря Шведова, який читає свої усні книги про В. І. Леніна. Велика увага приділяється знайомству учнів ПТУ з документами експозиції. Особлива увага звертається на розкриття ролі робітничого класу в революційній боротьбі і соціалістичному творенні, ролі Комуністичної партії як його авангарду.

У роботі музею В. І. Леніна з молоддю велика увага приділяється розкриттю наступності поколінь радянського суспільства. Найбільш поширеною і ефективною формою роботи в цьому напрямі є зустрічі молоді з ветеранами Комуністичної партії, комсомолу, зокрема тими, хто бачив і чув В. І. Леніна.

В. Ю. Васильєв, Ф. З. Минайленко, І. К. Матусевич, О. Д. Ляпін, С. С. Кондратьєв — ці та інші прізвища сьогодні добре відомі молоді Києва й республіки. Ветерани партії є найактивнішими пропагандистами музею В. І. Леніна. Лише в 1977 р. вони виступили перед молоддю понад 100 разів.

Колектив музею В. І. Леніна проводить значну ідейно-виховну роботу і з студентською молоддю. Налагоджуючи і підтримуючи зв'язки з партійними комітетами, кафедрами історії КПРС, комітетами комсомолу вузів, музей сприяє засвоєнню студентами програми з курсів суспільних наук, формуванню в них якостей активних політичних бійців, здатних проводити політику партії в життя і вести непримиренну боротьбу з ворожою ідеологією. Головна форма роботи з студентами — це проведення занять по експозиції. Першокурсники, що вивчають історію КПРС, прослуховують в залах музею оглядові, тематичні та проблемні лекції, в яких широко висвітлюється героїчний шлях нашої партії.

В практику роботи з студентами увійшло проведення науково-теоретичних конференцій, які присвячуються різним теоретичним проблемам, важливим датам в житті партії, комсомолу, Радянської держави. Так, напередодні 75-річчя II з'їзду РСДРП і 60-річчя I з'їзду Компартії України, 60-річчя ВЛКСМ було проведено майже 30 таких конференцій, в яких брала участь молодь Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, педагогічного інституту ім. О. М. Горького, політехнічного інституту ім. 50-річчя Жовтня та інших вузів. На цих конференціях виступили провідні вчені міста, ветерани партії, комсомолу, студенти, демонструвалися фільми «Народження партії», «Живий Ленін», «Ульянови в Києві» тощо.

Все активніше розвиваються зв'язки музею з робітничою і колгоспною молоддю. Для них організовуються Ленінські читання, цикли лекцій з актуальних питань теорії і практики комуністичного будівництва, внутрішньої і зовнішньої політики КПРС, міжнародного комуністичного та робітничого руху. Проводяться вони як у музеї, так і на фабриках, заводах, в колгоспах, радгоспах. Музей разом з парткомом київських підприємств — «Арсеналу», «Більшовика», «Ленінської кузні», заводу ім. О. М. Горького, м'ясокомбінату розробили план спільних заходів по комуністичному вихованню робітничої молоді до 1980 р.

Головний зміст роботи з курсантами військових училищ та воїнами — утверджувати в їх свідомості ідеї радянського патріотизму, прищеплювати почуття гордості за свою Вітчизну, готовність стати на захист завоювань соціалізму.

Утверджуючи в свідомості нашої молоді ідеї радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, колектив музею В. І. Леніна приділяє велику увагу зміцненню згуртованості юнаків та дівчат соціалістичних держав, прогресивної молоді різних країн. У травні цього року в музеї було проведено інтернаціональну теоретичну конференцію студентів КДУ за творами Л. І. Брежнєва «Мала земля» і «Відродження». В її роботі взяли участь і виступили А. Коцоурек (ЧССР), Г. Раманануа (Мадагаскар), С. Байса Вак-Войа (Ефіопія), Д. Роландо Уртадо Угарте (Перу). Виступаючі відзначали велич перемоги радянського народу над фашизмом, міжнародне значення зовнішньої політики КПРС на сучасному етапі, необхідність зміцнення зв'язків молоді світу з юнацтвом СРСР. В цьому ж напрямі проводяться інтернаціональні вікторини, клуби цікавих зустрічей, засідання студентських земляцтв. За останні роки в них взяли участь представники молоді майже 60 держав з усіх континентів планети.

Підростаючі покоління, які вступають у життя, прагнуть внести свій вклад у комуністичне будівництво і завжди звертаються за порадою до неогіненної спадщини Володимира Ілліча. Знайомлячись з ленінською теорією і практикою, творчою діяльністю нашої партії, молодь вибирає в себе найдорогоцінніше — ленінські ідеї і переконання.

З ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТУРКМЕНИСТАНУ ПО ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННЮ СТУДЕНТСТВА

Я. ХАДЖІЄВ (Чарджоу)

Комуністична партія завжди приділяла і приділяє велику увагу ідейному загартуванню молоді. Як наголошувалося на XXV з'їзді КПРС, «утвердження в свідомості трудящих, насамперед молодого покоління, ідей радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, гордості за Країну Рад, за нашу Батьківщину, готовності стати на захист завоювань соціалізму було і залишається одним з найважливіших завдань партії»¹. Яскравим свідченням турботи партійних організацій про дальше вдосконалення форм і методів ідейно-виховної роботи серед молоді є постанова листопадового (1977 р.) Пленуму ЦК Компартії України «Про роботу партійних організацій республіки по виконанню рішень XXV з'їзду КПРС про поліпшення комуністичного виховання молоді і посилення партійного керівництва комсомолом»². Питання комуністичного виховання підростаючого покоління постійно перебувають у полі зору діяльності партійних організацій і інших братніх радянських республік. У даному повідомленні зроблено спробу узагальнити досвід роботи партійних організацій Туркменської РСР у справі піднесення ролі суспільних наук в інтернаціональному

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 84.

² Див.: «Радянська Україна», 26 листопада 1977 р.

вихованні одного з численних загонів молоді республіки — студентства.

У вузах Туркменської РСР навчається близько 30 тис. юнаків і дівчат — представників багатьох націй і народностей нашої країни. Так, у 1970 р. в університеті здобували вищу освіту представники 29 національностей, в педагогічному інституті — 19, сільськогосподарсько-му — 24, в медінституті — 23 і т. д.³ Непорушною ідейно-теоретичною основою, керівництвом до дії в роботі партійних організацій по формуванню і розвитку інтернаціоналістської свідомості студентської молоді, як і всіх трудящих, є марксистсько-ленінське вчення, ленінська національна політика Комуністичної партії. У зв'язку з цим великого значення надається вдосконаленню викладання марксистсько-ленінської теорії у вузах республіки, формуванню у студентів діалектико-матеріалістичного методу пізнання і перетворення світу, розумінню ними законів суспільного розвитку. Досвід показує, що виконання цих завдань кафедрами суспільних наук вирішальною мірою залежить від рівня партійного керівництва ними, від ступеня відповідальності викладачів цих кафедр за якість навчального процесу, від їх активної участі в ідейно-виховній роботі.

Центральний Комітет Компартії Туркменістану постійно спрямовує діяльність партійних організацій і ректоратів вузів на піднесення ідейно-теоретичного рівня викладання суспільних наук і посилення їх ролі у формуванні комуністичного світогляду студентів. Ці питання систематично розглядаються на засіданнях бюро, пленумах ЦК, обкомів, міськкомів і райкомів партії, засіданнях партійних комітетів вузів, на зборах комуністів тощо.

Так, на Пленумі ЦК Компартії Туркменістану, що відбувся у вересні 1966 р., було розглянуто питання «Про стан та заходи підвищення рівня ідеологічної роботи партійних організацій республіки у світлі рішень ХХІІІ з'їзду КПРС». На Пленумі вказувалося на необхідність посилення інтернаціонального виховання трудящих і насамперед підростаючого покоління. «Питання інтернаціонального виховання, — зазначалося в рішеннях Пленуму, — повинні перебувати в центрі уваги всіх партійних організацій, особливо навчальних закладів, установ культури і творчих спілок»⁴.

У березні 1973 р. на засіданні бюро ЦК Компартії Туркменістану було всесібно обговорено питання «Про роботу Туркменського політехнічного інституту по інтернаціональному вихованню студентської молоді».

Схвалюючи позитивний досвід роботи, бюро вказало на невикористані можливості і недоліки, що мали місце в роботі колективу вузу, визначило конкретні завдання у справі дальшого посилення ідейно-виховної роботи серед молоді⁵.

Питання комуністичного виховання студентів постійно перебувають у полі зору місцевих партійних організацій. Так, у травні 1969 р. бюро Чарджоуського міськкому Компартії Туркменістану обговорило стан роботи кафедр суспільних наук Туркменського державного педагогічного інституту ім. В. І. Леніна у світлі постанови ЦК КПРС «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук і підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві»⁶. У червні 1971 р. партком Туркменського

³ Партійний архів Туркменського філіалу Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС (далі — Партархів ТФ ІМЛ при ЦК КПРС), ф. 1, оп. 85, спр. 9, арк. 70.

⁴ «Туркменская искра», 24 вересня 1966 р.

⁵ «Туркменская искра», 4 квітня 1973 р.

⁶ Партархів ТФ ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 1, оп. 82, спр. 120, арк. 4.

медичного інституту також розглянув це питання⁷. У грудні 1975 р. на партійних зборах комуністів агрономічного факультету Туркменського сільськогосподарського інституту стояло питання «Про успішність студентів із суспільних дисциплін»⁸. У 1974/75 навчальному році, як і в наступні роки, на засіданнях партійних комітетів і партзборах у вузах республіки було обговорено звіти кафедр суспільних наук про хід виконання ними постанови ЦК КПРС «Про роботу в Московському вищому технічному училищі імені М. Е. Баумана і Саратовському державному університеті імені М. Г. Чернишевського по підвищенню ідейно-теоретичного рівня викладання суспільних наук».

Керуючись ленінською настановою про те, що зміст і рівень викладання у всякій школі визначається «цілком і виключно *складом лекторів*»⁹, партійні організації постійно дбають про добір і виховання кадрів суспільствознавців, піднесення рівня їх професійної і методичної майстерності. Якщо в 1965/66 навчальному році у вузах республіки працювало 87 викладачів суспільних наук, з яких лише 29 мали вчений ступінь кандидата наук (33%), то в 1975/76 навчальному році їх було вже 180, у тому числі 3 доктори наук, професори, 104 кандидати наук, доценти (59,4%)¹⁰. Підготовка педагогічних кадрів для вузів республіки здійснюється через аспірантуру, яка існує в усіх вузах Туркменської РСР. Велику допомогу у цій справі подають республіці установи і навчальні заклади провідних наукових центрів країни — Москви, Ленінграда, Києва тощо.

Партійні організації надають важливого значення піднесенню ідейно-теоретичного рівня викладацьких кадрів, організації обміну досвідом роботи. З цією метою проводяться республіканські і міські семінари та наради викладачів суспільних наук. Так, у вересні 1974 р. ЦК Компартії Туркменістану і Міністерство народної освіти провели республіканську нараду-семінар викладачів кафедр суспільних наук вузів і середніх спеціальних навчальних закладів. З доповіддю «Про завдання кафедр суспільних наук у світлі постанови ЦК КПРС «Про роботу в Московському вищому технічному училищі імені М. Е. Баумана і Саратовському державному університеті імені М. Г. Чернишевського по підвищенню ідейно-теоретичного рівня викладання суспільних наук» на нараді виступив відповідальний працівник ЦК Компартії Туркменістану. В роботі семінару взяв участь начальник управління викладання суспільних наук, член колегії Мінвузу СРСР проф. О. П. Шептулін¹¹.

Підвищенню наукового і теоретичного рівня викладацьких кадрів, удосконаленню їх методичної підготовки сприяють також теоретичні і науково-методичні конференції та семінари викладачів тощо.

У розв'язанні завдань інтернаціонального виховання студентства партійні комітети вузів, кафедри суспільних наук першорядного значення надають навчальному процесові. Під час лекцій і семінарських занять викладачі спрямовують свої зусилля на глибоке засвоєння студентами теоретичної спадщини К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна, вироблення у молоді правильного розуміння класової сутності складних явищ і подій минулого й сучасного, співвідношення національних та інтернаціональних завдань робітничого класу, на роз'яснення

⁷ Там же, ф. 443, оп. 1, спр. 74, арк. 62.

⁸ Там же, ф. 438, оп. 1, спр. 94, арк. 54.

⁹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 47, стор. 189.

¹⁰ Поточний архів Міністерства народної освіти Туркменської РСР «пр. 4, арк. 4.

¹¹ Там же, спр. 4, арк. 1.

суті і значення принципу пролетарського інтернаціоналізму, характеру боротьби двох світових систем, формування у юнаків і дівчат непримиренності до ідеології і моралі буржуазного світу. Надзвичайно широкі можливості в цьому плані відкриває курс історії КПРС — героїчного літопису ленінської партії, «глибоко інтернаціональної за своєю ідеологією, типом побудови, характером діяльності»¹².

У кожній лекції курсу є проблеми, висвітлення яких дає багатий матеріал для формування інтернаціоналістських переконань молоді. Глибокому розумінню студентами теорії і політики Комуністичної партії з національного питання сприяє вивчення ними праць В. І. Леніна «Про право націй на самовизначення», «Критичні замітки з національного питання», «Про національну гордість великоросів», «До питання про національності або про «автономізацію», «Про утворення СРСР» та багатьох інших, а також рішень з'їздів, конференцій та пленумів ЦК КПРС, інших партійних документів. Зокрема, цьому аспекту приділяють особливу увагу викладачі Туркменського державного університету. На засіданнях кафедри, партійних зборах факультетів систематично обговорюються шляхи поглибленого вивчення студентами першоджерел з курсу історії партії. З цією метою в університеті та багатьох інших вузах практикується підготовка і обговорення на семінарських заняттях студентських рефератів, присвячених найбільш складним теоретичним проблемам, які розробляються у працях класиків марксизму-ленінізму з національного питання¹³.

Дійовим засобом інтернаціонального виховання студентів під час вивчення курсу історії КПРС є славні революційні, бойові і трудові традиції Комуністичної партії і радянського народу. Ось чому в лекціях і на семінарських заняттях значне місце відводиться висвітленню історії спільної боротьби народів нашої країни проти самодержавства і капіталізму, за перемогу соціалістичної революції, встановлення Радянської влади і захист революційних завоювань від внутрішньої і зовнішньої контрреволюції. Насиченню лекційного курсу таким матеріалом багато уваги приділяють викладачі університету, політехнічного інституту та інших вузів, які широко використовують місцевий матеріал, висвітлюють героїчні сторінки діяльності партійних організацій Туркменістану¹⁴.

Велике виховне значення має розкриття в курсі історії партії торжества ленінської національної політики КПРС, розв'язання національного питання в нашій країні як великого завоювання соціалізму. Цікавий досвід у цьому плані нагромаджено викладачами політехнічного інституту¹⁵.

Зміцненню інтернаціоналістських почуттів молоді приділяють багато уваги викладачі під час вивчення теми «Комуністична партія — натхненник і організатор перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні». Так, у рік відзначення 30-річчя всесвітньо-історичної перемоги радянського народу над фашизмом на семінарських заняттях широко практикувалося обговорення студентських рефератів, у яких розкривалося значення дружби і братерської взаємодопомоги народів СРСР як одного з вирішальних джерел перемоги у Великій Вітчизняній війні. В лекціях на яскравих прикладах розкривався масовий героїзм радянських воїнів — представників різних народів у захисті багато-

¹² До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу, К., 1970, стор. 10.

¹³ Партархів ТФ ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 2694, оп. 1, спр. 63, арк. 108.

¹⁴ Там же, ф. 371, оп. 51, спр. 45, арк. 6.

¹⁵ Там же, ф. 2694, оп. 1, спр. 76, арк. 80.

національної соціалістичної Батьківщини, в тому числі представників туркменського народу — А. Атаєва, Д. Худайбергені, А. Агалієва, П. Реджепова та інших, які відзначилися, зокрема, в боях за визволення України від фашистських загарбників і були удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу. Прикладом життєдайної сили дружби народів було й те, що в роки Великої Вітчизняної війни Туркменія по-братерському прийняла багатьох діячів української літератури і мистецтва, людей різних спеціальностей і професій. Під час війни в Ашхабаді працювали відомий радянський режисер і драматург О. Довженко, композитори А. Штогаренко і Ю. Мейтус, письменник Ю. Дольд-Михайлик та багато інших. Режисер Київської кіностудії М. Донської поставив тут один з кращих фільмів воєнного часу «Райдуга» за участю видатної української радянської актриси Н. Ужвій. Розповідь про ці та інші факти нашої історії має велике значення для формування у юнаків і дівчат великого «чуття єдиної родини».

Поглибленню знань студентів з важливих загальнотеоретичних питань розвитку націй і національних відносин сприяє вивчення курсу марксистсько-ленінської філософії. Велику роль у цьому плані відіграють лекції і семінари з історичного матеріалізму. Основні положення марксистсько-ленінської теорії націй і національних відносин дістають висвітлення в лекціях «Класи і нації», «Історичні форми спільності людей, що передували існуванню націй», «Умови утворення і розвитку націй», «Дві історичні тенденції в розвитку націй в умовах капіталізму» тощо. Аналіз проблем національних відносин спрямовується на розкриття структури національного як єдності загального і часткового при домінуючій, провідній ролі загального, інтернаціонального в розвитку національного.

На конкретних прикладах з життя республіки викладачі розкривають характерні риси розвитку соціалістичних націй, їх розквіт і поступове зближення. Змістовну, цілеспрямовану роботу в напрямі збагачення лекційного курсу таким матеріалом проводять, зокрема, викладачі Туркменського університету. Вони широко використовують у навчальному процесі матеріали соціологічних досліджень, результати власних наукових пошуків¹⁶.

Питання інтернаціонального виховання студентів постійно перебувають у центрі уваги викладачів політичної економії. В лекціях курсу особлива увага звертається на розвиток економіки СРСР як єдиного народногосподарського комплексу. Розповідаючи про те, що Туркменська РСР надсилає до братніх республік бавовну, нафту, газ, шовк, килими, шерсть та ін., викладачі водночас наголошують, що Туркменістан, у свою чергу, одержує з інших республік хліб, деревину, різноманітні машини, обладнання тощо. На конкретному яскравому матеріалі викладачі розкривають об'єктивну необхідність дальшого поглиблення і розширення економічних зв'язків між радянськими республіками на базі міжреспубліканської спеціалізації і кооперації.

Дійову роль у поглибленні і закріпленні знань марксистсько-ленінської теорії, у зміцненні інтернаціоналістських переконань студентів відіграє курс наукового комунізму, яким завершується вивчення циклу суспільних наук у вузах. Так, під час вивчення теми «Виникнення і основні етапи розвитку наукового комунізму» викладачі глибоко розкривають марксистсько-ленінські положення про суть пролетарського інтернаціоналізму як ідеології і політики робітничого класу, трудящих усього світу. При цьому особливо наголошується на важливості лєнін-

¹⁶ Архів Туркменського держуніверситету, ф. 2, оп. 3-1, спр. 449, арк. 62.

ської вказівки про те, що «інтернаціоналізм на ділі — один і тільки один: самовіддана робота над розвитком революційного руху і революційної боротьби в своїй країні, підтримка (пропагандою, співчуттям, матеріально) такої ж боротьби, такої ж лінії, і тільки її одної, в усіх без винятку країнах»¹⁷. Роз'яснюючи це положення, викладачі наукового комунізму дають ґрунтовну критику сучасних ревізійністських теорій, показують шкідливість тверджень буржуазних та ревізійністських ідеологів, ніби той інтернаціоналізм, який обґрунтували і відстоювали К. Маркс і В. І. Ленін, застарів і від нього слід відмовитися, або, принаймні, переглянути зміст цього поняття¹⁸.

Проблеми пролетарського інтернаціоналізму, класової солідарності борців за революційне перетворення світу дістають також широке висвітлення в цьому курсі при вивченні тем «Світова соціалістична система — головна революційна сила сучасності», «Міжнародний комуністичний рух», «Національно-визвольний рух» та ін.

В інтернаціональному вихованні студентства в умовах розвинутого соціалізму неоціненне значення має вивчення в курсах суспільних наук новітніх партійних документів — матеріалів і рішень XXIII—XXV з'їздів КПРС, документів, присвячених знаменним датам, — 100-річчю від дня народження В. І. Леніна, ювілеєм Великого Жовтня, 50-річчю утворення СРСР, 30-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні та ін. Могутнім імпульсом у роботі вузівських партійних організацій, кафедр суспільних наук по вихованню юнаків і дівчат у дусі дружби народів СРСР і пролетарського інтернаціоналізму було обговорення і прийняття нової Конституції СРСР. У документах партії, доповідях, промовах і статтях Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва дістали дальший творчий розвиток корінні проблеми марксистсько-ленінської теорії націй і національних відносин, ленінської національної політики КПРС. Питання про вивчення цих матеріалів у курсах суспільних наук обговорювалися на засіданнях партійних комітетів вузів, Вчених радах факультетів і партійних зборах, на засіданнях кафедр суспільних наук. Так, у 1972/73 навчальному році в усіх вузах республіки було розроблено і реалізовано конкретні заходи, спрямовані на глибоке вивчення студентами постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік», доповіді Л. І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік»¹⁹. Ці документи сприяли збагаченню змісту лекційних курсів, семінарських та практичних занять, тематики курсових та дипломних робіт. Зокрема, в курсах суспільних наук дістали широке висвітлення положення про виникнення і характерні риси нової історичної спільності людей — радянський народ, про загальнонаціональну гордість радянських людей, закономірності дальшого розквіту і поступового зближення націй і народностей СРСР в умовах розвинутого соціалізму, значення всесвітньо-історичного досвіду КПРС у розв'язанні національного питання і розвитку національних відносин в СРСР, питання ідеологічної роботи, пов'язані з посиленням інтернаціонального виховання та ін. Таким чином, посилювалася ідейна спрямованість навчального процесу, зростала роль суспільних дисциплін у вихованні студентів у дусі дружби народів і пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму.

¹⁷ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 31, стор. 164—165.

¹⁸ Партархів ТФ ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 2694, оп. 51, спр. 45, арк. 6.

¹⁹ Там же, оп. 1, спр. 63, арк. 108.

Безперечно, у вихованні інтернаціоналістських якостей студентської молоді вирішальне значення має навчальний процес. Проте не можна не відзначити велику роботу, яку проводять кафедри суспільних наук, партійні та інші громадські організації вузів у позалекційний час. Поглибленню інтернаціоналістських поглядів сприяє організація широкої участі студентів у діяльності наукових товариств, у яких нині працює понад 4,5 тис. студентів республіки.

Тематика наукових студентських конференцій, гуртків, теоретичних семінарів включає проблеми, пов'язані з розробкою В. І. Леніним теорії і програми Комуністичної партії з національного питання, все-світньо-історичним досвідом КПРС у перетворенні інтернаціоналізму з ідеалу купки комуністів у глибокі переконання і норму поведінки мільйонів і мільйонів радянських людей усіх націй і народностей нашої країни. Так, студенти математичного факультету Туркменського держуніверситету, які взяли участь у науково-теоретичній конференції, присвяченій 105-й річниці від дня народження В. І. Леніна, підготували такі доповіді, як «Розробка В. І. Леніним основних положень програми партії з національного питання», «XXIV з'їзд КПРС про особливості сучасного етапу національно-визвольного руху», «Критика буржуазних фальсифікатерів національних відносин в СРСР», «Критика буржуазних фальсифікацій історії соціалістичного будівництва в республіках Середньої Азії» та ін.²⁰ На студентській науковій конференції, що відбулася у квітні 1973 р. в Туркменському сільськогосподарському інституті, на секціях суспільних наук було заслухано і обговорено 51 студентську доповідь, серед них: «В. І. Ленін і народи Сходу», «В. І. Ленін — засновник Радянської багатонаціональної держави», «Торжество ленінської національної політики КПРС (На прикладі Туркменістану)», «Інтернаціональні зв'язки молоді Туркменістану», «Братерська дружба і взаємодопомога народів СРСР — запорука успішного будівництва соціалізму в Туркменістані» тощо²¹.

Ефективною формою марксистсько-ленінського загартування молоді стали Всесоюзні конкурси студентських наукових праць з проблем суспільних наук, історії ВЛКСМ і міжнародного молодіжного руху, які проводяться Мінвузом СРСР та ЦК ВЛКСМ. Активну участь у підготовці конкурсних праць беруть і студенти вузів Туркменської РСР. Зокрема, на III Всесоюзному конкурсі (1970 р.) було відзначено 42 студентські праці, а студент Туркменського сільськогосподарського інституту Ч. Довлетов став лауреатом заключного туру конкурсу²². Автори рефератів, які подаються на конкурси, велику увагу приділяють питанням ленінської національної політики КПРС, пролетарського інтернаціоналізму.

Таким чином, ректорати, партійні організації, колективи кафедр суспільних наук вузів Туркменської РСР, використовуючи різноманітні форми навчальної та позалекційної роботи, успішно добиваються творчого опанування студентами революційної теорії, виховують у юнаків і дівчат високі якості патріотів та інтернаціоналістів.

²⁰ Поточний архів Туркменського держуніверситету, спр. 19, арк. 8.

²¹ Партархів ТФ ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 438, оп. 1, спр. 104, арк. 49.

²² Там же, ф. 33, оп. 39, спр. 124, арк. 77; оп. 37, спр. 1, арк. 55; оп. 39, спр. 7, арк. 30.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ПОЛІТИЧНОМУ ВИХОВАННЮ РОБІТНИЧОЇ МОЛОДІ ДОНБАСУ (1928—1932 рр.)

Г. П. ЖИХАРЄВ (Донецьк)

У творчій праці радянського народу перша п'ятирічка за важливістю і складністю завдань, темпами і масштабами соціалістичного будівництва займає особливе місце. «Наші перші п'ятирічки, — відзначав Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев, — були справжніми битвами за соціалізм»¹.

Велику увагу в роки першої п'ятирічки Радянська держава приділяла Донецькому басейнові. В цей період на його частку припадало $\frac{2}{3}$ виробництва металу в республіці². Про те, що Донбас мав велике значення для всієї країни, з особливою силою підкреслювалося в постанові ЦК ВКП(б) від 17 січня 1929 р. «Про завдання вугільної промисловості Донецького басейну». «...Донецький вугільний басейн, — вказувалося в постанові, — є найважливішою ділянкою нашого народного господарства. Індустріалізація нашої країни тісно зв'язана із зростанням вугільної промисловості взагалі і Донбасу зокрема... Успішність роботи Донбасу є запорукою розв'язання основних завдань індустріалізації»³.

Грандіозні завдання розвитку економіки й реконструкції промислових підприємств краю вугілля і металу вимагали активної участі в їх розв'язанні всіх трудящих. Особливо великі надії партійні організації басейну покладали на молодь та її авангард — комсомол.

В роки першої п'ятирічки, у 1931 р., наприклад, середній процент молоді в Донбасі досяг 65—70. Колективи шахт склалися з неї на 60—70%⁴, а деякі підприємства були цілком молодіжними. Аналогічним було становище і в металургії та машинобудуванні. Якщо кількість молоді віком до 22-х років у досліджуваній період в новому поповненні робітничого класу країни дорівнювала 70%⁵, то приплив її в Донбас, наприклад, у 1929 р. становив 74%⁶, а в кам'яновугільну промисловість (1930 р.) — 76%⁷. У Донецькому басейні, як і в усій країні, молодь була вирішальною силою виробництва. Від її трудової активності, участі в соціалістичному змаганні, русі раціоналізаторів і винахідників, оволодінні новою технікою залежало перетворення старого Донбасу в Донбас новий, індустріальний, «...з більшовицьки непохитною механізованою базою»⁸.

Партійні організації Донбасу приділяли величезну увагу роботі серед молоді, насамперед її класовому вихованню, виробленню у неї наукового світогляду на основі марксизму-ленінізму.

Значення ідейного виховання трудящих було всебічно обгрунтова-

¹ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 2, К., 1971, стор. 83.

² Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период построения фундамента социалистической экономики (1926—1932). Сборник документов и материалов, К., 1966, стор. 196.

³ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам, т. 2, М., 1967, стор. 5—6.

⁴ ПА ИП при ЦК Компартии Украины, ф. 7, оп. 1, спр. 651, арк. 66; В. Туров. Шахтерский труд, М., 1931, стор. 31.

⁵ Славный путь Ленинского комсомола. В двух томах, т. 1, М., 1974, стор. 468.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 2, спр. 730, арк. 105.

⁷ П. Постышев. За марксистско-ленинское воспитание, М., 1932, стор. 10.

⁸ «Приазовский пролетарий», 8 жовтня 1930 р.

но В. І. Леніним. Розвиток політичної свідомості мас Володимир Ілліч вважав вирішальним засобом підвищення їх революційної активності на всіх етапах боротьби за створення нового суспільства. «Ми доб'ємося всього, що треба, — писав В. І. Ленін, — подолаємо всі перешкоди, які нам залишилися від старого ладу і які відразу відкинути не можна, треба перевиховати маси, а перевиховати їх може тільки агітація і пропаганда...»⁹. Особливу увагу В. І. Ленін звертав на політичне виховання робітничої молоді, закликаючи партійні організації сміливіше залучати її до активної революційної роботи. Разом з тим Володимир Ілліч підкреслював необхідність вести «...витриману підготовку і систематичне навчання істин марксизму»¹⁰. Він писав: «...Гуртки і бесіди *природні і відрдані*»¹¹.

Важливість посилення ідейно-політичної роботи партійних організацій серед комсомольців і всієї робітничої молоді Донбасу визначалася необхідністю залучати молоді сили до практичної участі в соціалістичному будівництві. При цьому враховувалося те, що в життя вступало нове покоління, яке не пройшло школи класової боротьби. Багато юнаків і дівчат до того ж були неписьменними або малописьменними, значний процент становила молодь, яка не читала газет¹².

Завдання ідейного загартування молодого покоління набувало надзвичайної актуальності й у зв'язку з напруженою боротьбою, що її вела Комуністична партія проти троцькізму і правого капітулянтства, прибічники яких намагалися повернути молодь на свій бік, посіяти у неї недовіря до старших поколінь та їх справ, до самої ідеї будівництва соціалістичного суспільства, штучно створити конфлікт поколінь.

За даних умов необхідно було організувати ідейно-політичне навчання молоді, яка прийшла на заводи і шахти басейну, прищепити їй пролетарську свідомість, щоб вона могла протистояти дрібнобуржуазному впливові. Першорядну роль у розв'язанні цього завдання в роки першої п'ятирічки відіграла комсомольська політосвіта. Вона надавала молодим робітникам можливість глибоко, послідовно оволодівати основами марксистсько-ленінської теорії, забезпечувала правильне розуміння законів суспільного розвитку, сприяла виробленню класового підходу до всіх явищ життя суспільства і на цій основі допомагала їм правильно визначити свою роль у будівництві нового ладу.

Партійні організації приділяли велику увагу справі комуністичного виховання молоді, оберігали молоде покоління від проникнення в його середовище чужих впливів і допомагали комсомолові своєчасно виправляти помилки, долати труднощі, визначати форми і методи політичної освіти, поліпшувати ідеологічну роботу серед юнаків і дівчат. На це націлювали, зокрема, постанови ЦК ВКП(б) від 2 вересня 1929 р. «Про поліпшення політичної освіти в комсомолі»¹³ і від 9 вересня 1929 р. «Про систему теоретичної перепідготовки партійного і комсомольського активу»¹⁴, в яких було вказано на серйозні недоліки, накреслено конкретні заходи для поліпшення комсомольської політичної освіти. З метою вдосконалення системи політосвіти комсомольців пропонувалося провести рішучу перебудову її в бік підвищення теоретичного рівня

⁹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 388.

¹⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 9, стор. 289.

¹¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 22, стор. 369.

¹² А. Рашин. Состав фабрично-заводского пролетариата СССР, М., 1930, стор. 18.

¹³ КПСС о комсомоле и молодежи. Сборник резолюций, решений съездов, конференций партии, постановлений ЦК КПСС и других партийных документов (1917—1961 гг.), М., 1962, стор. 164—166.

¹⁴ Там же, стор. 168—171.

і зближення навчання з практикою соціалістичного будівництва. Особливу увагу партійних організацій було звернено на теоретичне навчання комсомольського активу і необхідність перегляду всього складу пропагандистів, заміни політично не підготовлених товаришів, збільшення чисельності й поліпшення підготовки пропагандистів з числа робітників.

Виконуючи постанови ЦК ВКП(б), партійні і комсомольські організації посилили керівництво політичною освітою комсомольців і всієї молоді. Питання політичного навчання стали систематично розглядатися на засіданнях бюро та пленумах окружкомів і райкомів КП(б)У. Більше уваги політосвіті молоді почали приділяти парторганізації заводів і шахт.

Результатом цієї великої організаторської роботи було поліпшення постановки комуністичного виховання робітничої зміни, в тому числі через мережу комсомольської політичної освіти. У зв'язку з цим в Артемівському окрузі, наприклад, кількість гуртків зросла з 311 до 414. В них навчалось 9499 комсомольців і 2445 молодих робітників. 5175 юнаків і дівчат було охоплено загальноосвітнім навчанням. В окрузі розробили чітку методику проведення занять, в основному це були розгорнуті бесіди. Слухачам прищеплювалися навички самостійного опрацювання матеріалів. Значно було поліпшено і склад пропагандистів: 75% з них становили робітники, кожний другий був комуніст¹⁵. На Маріупольському металургійному заводі ім. Ілліча політичним навчанням було охоплено 81,5% комсомольської організації підприємства. Крім того політгуртки відвідувало 30% неспілкової робітничої молоді¹⁶.

Враховуючи, що успіх всієї роботи по комуністичному вихованню молоді залежить від ідейної переконаності, політичної і теоретичної зрілості комсомольського активу, партійні і комсомольські організації вживали заходів для підвищення насамперед ідейно-політичної підготовки комсомольських активістів. Так, бюро Маріупольського окружного партії, наприклад, розглядало це питання в листопаді 1929 р.¹⁷, а бюро Сталінського окружного партії — в лютому і березні 1930 р. і згодом на одному з пленумів. Питання про теоретичне навчання комсомольського активу обговорювалося також на пленумах райкомів КП(б)У і спеціальних зборах активістів. У результаті проведення цих заходів майже весь комсомольський актив округу навчався. Загалом, наприклад, в 1930 р. школи Донбасу по підготовці і перепідготовці низового комсомольського активу регулярно відвідували 3800 чол.¹⁸

За допомогою партійних організацій при вузах, радпартшколах, вечірніх робітничих університетах було створено на правах факультетів вечірні комсомольські університети, які являли собою більш досконалу форму теоретичного навчання комсомольських активістів. Такий заклад, наприклад, почав функціонувати з 1929 р. при одному з робітничих університетів у м. Маріуполі. Він готував комсомольських організаторів і пропагандистів. 90% його слухачів становили робітники. Подібні університети були організовані також в інших округах Донбасу¹⁹. Навчання велося й на курсах, у школах, семінарах. Значна частина комсомольських активістів навчалася в мережі партійної освіти. В Луган-

¹⁵ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 1904, оп. 1, спр. 172, арк. 80.

¹⁶ Там же, ф. 11, оп. 1, спр. 330, арк. 85.

¹⁷ Там же, спр. 295, арк. 111.

¹⁸ Там же, ф. 9, оп. 1, спр. 747, арк. 41; спр. 751, арк. 135; спр. 701, арк. 160; В. Михайлюк, І. Фьодоров. Ударна бригада соціалістичного наступу, К., 1960, стор. 36.

¹⁹ «Приазовский пролетарий». 3 жовтня 1929 р.; Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 176, оп. 1, спр. 4а, арк. 3.

ському округу, наприклад, у 1929/30 навчальному році їх налічувалося в ній 1220 чол.²⁰

За рекомендацією партійних організацій серед комсомольського активу практикувалися й інші форми політичного навчання: ідейні зльоти, теоретичні суботники, недільники та триденки, політбої, лекції з теоретичних і політичних питань. Найбільш вдалою формою підготовки і підвищення ідейно-політичного рівня комсомольців були ідейні зльоти. В 1930 р., наприклад, в Артемівському округу під керівництвом партійних організацій було їх проведено 10, а в Сталінському — 5²¹. Ідейні зльоти концентрували увагу активу на якомусь важливому питанні теорії. Зокрема, в Артемівському округу вони були присвячені таким питанням, як «Класова боротьба при диктатурі пролетаріату», «Кооперативний план Леніна», «Економічні корені правого ухилу», «Темп розвитку СРСР»²². Розгляд цих проблем допомагав комсомольцям округу краще розібратися в актуальних питаннях теорії, господарських і політичних завданнях країни. У Сталінському районі ЛКСМУ було проведено ідейний зліт, присвячений викриттю правого ухилу²³.

Партійні організації подавали постійну допомогу комсомольським активістам, які самостійно вивчали твори класиків марксизму-ленінізму, питання теорії КПРС і ВЛКСМ. Для них проводилися консультації, читалися лекції з історії партії, філософії, проблем літератури й мистецтва, в окружних газетах друкувалися спеціальні статті тощо.

Важливою умовою підвищення якості політичного навчання комсомольців і молоді було поліпшення добору, розстановки й виховання пропагандистських кадрів. «Ніякий контроль, ніякі програми і т. д., — відзначав свого часу В. І. Ленін, — абсолютно не спроможні змінити того напрямку занять, який визначається складом лекторів»²⁴. Керуючись цією ленінською настановою, відповідними рішеннями ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, партійні і комсомольські організації провели величезну роботу по добору пропагандистських кадрів і налагодженню їх систематичного теоретичного і методичного навчання.

Аналіз архівних документів і періодичної преси свідчить, що партійні організації Донбасу приділяли значну увагу цій важливій справі. Так, розглянувши 22 грудня 1931 р. на своєму засіданні питання «Про партійне керівництво комсомолом», бюро Сталінського міськкому КП(б)У ухвалило: «...Всі партійні організації повинні виділити спеціальних партійних пропагандистів на постійну роботу серед комсомолу». В червні 1932 р. у системі комсомольської політичної освіти міста працювали 405 досвідчених партійних пропагандистів²⁵. 110 кращих пропагандистів рішенням бюро Луганського міськкому партії (жовтень 1932 р.) були направлені для роботи з комсомольцями²⁶. Активно діяли в цьому напрямі, зокрема, парткоми Сталінського і Маріупольського металургійних заводів²⁷. Луганський окружком партії в серпні 1929 р.

²⁰ Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 34, оп. 1, спр. 1163, арк. 34.

²¹ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 1904, оп. 1, спр. 178, арк. 66; ф. 176, оп. 1, спр. 18, арк. 16.

²² Там же, ф. 1904, оп. 1, спр. 178, арк. 66.

²³ «Молодой рабочий», 16 лютого 1929 р.

²⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 47, стор. 189.

²⁵ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 18, оп. 1, спр. 83, арк. 8; спр. 4, арк. 128.

²⁶ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 26, спр. 566, арк. 42.

²⁷ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 50, оп. 1, спр. 141, арк. 47; ф. 251, оп. 1, спр. 186, арк. 10.

приймав рішення направити політично грамотних товаришів на пропагандистську роботу в комсомол, звільнивши їх від інших партійних і комсомольських доручень²⁸. В основному це були передовики виробництва, партійні, радянські працівники, інженерно-технічний персонал, кращі комсомольські активісти.

Особливу увагу партійні організації приділяли підготовці пропагандистів з числа робітників, оскільки вони були тісно зв'язані з підприємством, добре знали, чим живе і що цікавить молодь. Саме тому в одному з своїх виступів С. М. Кіров підкреслював: «Кращого виконавця подібного завдання, ніж робітничий пропагандист, ми, звичайно, в такій справі не знайдемо. Робітничий пропагандист сам ближче може підійти до маси, і до нього підійти значно простіше. Все він викладе набагато доступніше, і пропаганда дасть великі успіхи»²⁹. Залучення робітників до пропагандистської роботи серед молоді значно поживляло і поліпшувало діяльність політгуртків, посилювало зв'язок пропаганди марксистсько-ленінської теорії з розв'язанням господарсько-політичних завдань.

Пам'ятаючи вказівку В. І. Леніна про те, що для того, щоб стати хорошим пропагандистом, «...треба чимало повчитися і набути досвіду...»³⁰, парторганізації виявляли постійну турботу про виховання і навчання комсомольських пропагандистських кадрів. У досліджувані роки найбільше використовувалася така форма їх підготовки, як дво-, чотири- і шестимісячні курси та постійно діючі семінари. Наприклад, під керівництвом партійних організацій улітку 1930 р. на курсах при райкомах комсомолу Артемівського округу було підготовлено 1045 чол. Понад тисячу комсомольських пропагандистів закінчили районні курси при райкомах комсомолу Сталінського округу. В результаті цього була повністю укомплектована ними в 1932/33 навчальному році мережа комсомольської політичної освіти м. Сталіно³¹.

Велику допомогу комсомольським організаціям заводів і шахт Донбасу в підготовці пропагандистів і розгортанні масової політичної освіти робітничої молоді подали пропагандистські бригади ЦК ВЛКСМ і ЦК ЛКСМУ³².

Проте у практиці роботи з пропагандистами комсомольської політмережі мали місце й істотні недоліки: значною була плінність, часто партбюро авантажували їх багатьма додатковими партійними дорученнями, від чого, зокрема, у керівників гуртків не залишалося часу для теоретичної підготовки до занять; значній частині комсомольських пропагандистів не вистачало досвіду, вони недостатньо володіли методикою проведення занять. Ліквідація цих недоліків у наступні роки першої п'ятирічки здійснювалася: по лінії збільшення у складі пропагандистів кількості комуністів і особливо робітників з виробництва; шляхом підвищення ідейно-теоретичного рівня і методичної підготовки пропагандистів, посилення уваги партійних органів до проблеми пропагандистських кадрів. Як підтверджують джерела, питання укомплектування комсомольських політкіл грамотними, досвідченими пропагандистами, про їх підготовку і перепідготовку стояли в центрі уваги майже всіх партійних організацій промислових підприємств. Вони були пред-

²⁸ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 26, спр. 559, арк. 40.

²⁹ С. М. Кіров. Избранные речи и статьи (1912—1934), М., 1957, стор. 440.

³⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 7, стор. 14—15.

³¹ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 7, оп. 1, спр. 582, арк. 31; Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 1904, оп. 1, спр. 179, арк. 88; ф. 176, оп. 1, спр. 18, арк. 14.

³² «За теоретическую учебу», 1931, № 1, стор. 18; ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 7, оп. 1, спр. 531, арк. 247.

метом обговорення на багатьох засіданнях і нарадах окружних, районних комітетів партії і заводських та шахтних партійних організацій.

Проведена партійними і комсомольськими організаціями робота по поліпшенню теоретичного навчання комсомольського активу, своєчасний добір та підготовка пропагандистських кадрів, їх методичне і теоретичне навчання через курси та семінари, а також організаторська і масово-роз'яснювальна діяльність комсомолу під керівництвом партійних організацій підвищили в 1930/31 навчальному році процент охоплення політичною освітою комсомольців промисловості до 60, зокрема в Сталінському округу — до 77. В Артемівському округу в політмережі і загальноосвітніх школах у тому році навчалось понад 20 тис. комсомольців і неспілкової робітничої молоді, порівняно з 5 тис. — в 1928 р.³³

Перебудовуючи комсомольську політичну освіту, партійні організації республіки враховували те, що, чим вища свідомість молоді, тим вища її політична і трудова активність, тим плодотворніша її участь у соціалістичному будівництві. Партійні організації добивалися, щоб політична освіта мобілізувала молоді на розв'язання господарсько-політичних і культурних завдань, на боротьбу за високі темпи індустріалізації країни, проти класових ворогів, проти правих і «лівих» опортуністів. Так, слухачі комсомольської політшколи Щербинівського району Артемівського округу, наприклад, стали застрільниками організації соціалістичного змагання на шахті. Із слухачів цієї школи було створено ударну бригаду, яка виконувала виробничі завдання на 105—120%³⁴. На кінець 1932 р. уже абсолютна більшість комсомольців і всієї робітничої молоді краю брала участь у соціалістичному змаганні, русі ударних бригад.

Поворотом комсомольського політнавчання до злободенних питань політичного, господарського і культурного життя краю, мобілізації молоді на ударну працю, дальшому розвитку соціалістичного змагання серед неї сприяли, зокрема, ліквідація в 1930 р. єдиної комсомольської школи і формування різних гуртків та політшкіл і створення у зв'язку з цим гнучкої мережі політичної освіти. Вона давала можливість підвищувати політичні знання всім комсомольцям: як тим, що мали потребу в засвоєнні початкової політграмоти, так і тим, що готувалися до більш серйозного, глибокого вивчення марксистсько-ленінської теорії. Первісною формою політнавчання стали політшколи новачків. Гуртки поточної політики і тематичні гуртки комплектувалися з комсомольців, які мали вже певну політичну підготовку. За ними йшли предметні гуртки. Найвищою ланкою політосвіти були радпартшколи і комвузи, де навчався в основному комсомольський актив.

Життя показало перевагу цих форм навчання над попередніми. В 1932/33 навчальному році процент охоплення комсомольців мережею політичної освіти значно підвищився, а на ряді великих промислових підприємств у ній вчилися вже всі комсомольці й більшість неспілкової робітничої молоді. Наприклад, з 4016 комсомольців Макіївського металургійного заводу в 80 гуртках і школах підвищували свій політичний рівень 3509 чол., решта навчалася в загальноосвітніх закладах. З 3 тис. молодих робітників заводу, які не були членами ВЛКСМ, більшість також була охоплена політосвітою³⁵. На шахті «Чайкіно» м. Макіївки

³³ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 176, оп. 1, спр. 8, арк. 16; ф. 1904, оп. 1, спр. 78, арк. 66; «Комсомолец України», 4 квітня 1928 р.

³⁴ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 7, оп. 1, спр. 582, арк. 26.

³⁵ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 10, спр. 1923, арк. 142, 143; «Молодий робітник», 24 жовтня 1932 р.

політгуртки відвідували 98% всієї кількості комсомольців, які працювали тут, а на Новокраматорському машинобудівному заводі в цих гуртках навчалися всі комсомольці і абсолютна більшість неспілкової робітничої молоді³⁶. Підвищилась і якість політичного навчання, значно посилювався його зв'язок з життям краю, справами виробництва.

Таким чином, партійні організації Донецького басейну в роки першої п'ятирічки надавали першорядного значення політичній освіті комсомольців і неспілкової робітничої молоді, формуванню у неї марксистсько-ленінського світогляду, класової свідомості. Політична освіта озброювала молоде покоління робітників знаннями законів суспільного розвитку, глибоким розумінням політики партії, сприяла підвищенню їх активності в соціалістичному будівництві.

³⁶ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 79, оп. 1, спр. 4, арк. 304; «Молодий робітник», 24 жовтня 1932 р.

Трудові звершення комсомольців і молоді

УЧАСТЬ КОМСОМОЛУ ДОНБАСУ В СОЦІАЛІСТИЧНОМУ ЗМАГАННІ (1938 — ЧЕРВЕНЬ 1941 рр.)

А. О. КЛИМОВ (Ворошиловград)

Визначаючи завдання спілок молоді, В. І. Ленін наголошував на тому, що треба «щоб Комуністична спілка молоді свою освіту, своє навчання і своє виховання поєднала з працею робітників і селян... Тільки в праці разом з робітниками і селянами можна стати справжніми комуністами»¹. Ці настанови вождя визначили генеральну лінію діяльності комсомолу, важливою ланкою якої є розвиток трудової активності молоді, організація серед неї соціалістичного змагання, всебічне сприяння виявленню молодими робітниками творчої ініціативи.

Певний досвід цієї роботи нагромадив комсомол Донбасу у роки третьої п'ятирічки. Комсомольці й молодь цього важливого промислового району взяли активну участь у соціалістичному змаганні, однією з форм якого був стахановський рух.

Третя п'ятирічка стала важливою віхою у будівництві соціалізму в СРСР. XVIII з'їзд партії визначив зміст і завдання нового етапу в розвитку соціалістичного суспільства — завершення будівництва соціалізму і поступовий перехід до комунізму, підкресливши велике значення творчої ініціативи трудящих². В роки третьої п'ятирічки соціалістичне змагання охопило широкі маси трудящих. Стахановський рух переростав у масовий патріотичний рух усіх робітників. Велику роль у цьому відіграла постанова ЦК ВКП(б) від 28 грудня 1937 р. «З приводу «Звернення стахановців фабрик і заводів Москви і Москов-

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 302.

² КПСС в резолюціях і рішеннях съездів, конференцій і пленумів ЦК. т. 5, М., 1971, стор. 341.

ської області», в якій підкреслювалася важливість поширення руху стахановців³.

З метою широкого охоплення молоді змаганням ЦК ВЛКСМ в січні 1938 р. прийняв постанову «Про допомогу комсомольських організацій молодим стахановцям і про розширення стахановського руху серед молоді», в якій зобов'язав усі комсомольські організації допомогти молодим робітникам стати ударниками і стахановцями. До двадцятиріччя Ленінського комсомолу ЦК ВЛКСМ оголосив соціалістичне змагання за гідну зустріч цієї дати, «щоб 1938 рік став роком ударної стахановської роботи для всього Ленінського комсомолу, для всієї радянської молоді»⁴.

Комсомольські організації Донбасу провели велику організаторську і масово-політичну роботу серед робітничої молоді, домагаючись її високої активності. Укладалися договори про змагання між окремими робітниками, комсомольсько-молодіжними колективами, комсомольськими організаціями промислових підприємств і міст.

Здійснюючи керівництво змаганням, ЦК ЛКСМУ у травні 1938 р. провів нараду секретарів комітетів ЛКСМУ промислових підприємств, на якій підкреслювалася необхідність всебічного обміну досвідом виробничників, своєчасної перевірки взятих зобов'язань, гласності змагання. ЦК ЛКСМУ, Ворошиловградський і Сталінський обкоми ЛКСМУ неодноразово розглядали ці питання. Так, на засіданнях бюро Ворошиловградського обкому комсомолу тільки з червня по листопад 1938 р. питання соціалістичного змагання розглядалося 19 разів⁵.

Широкого розмаху в ці роки набув рух за присвоєння передовим комсомольсько-молодіжним колективам імені двадцятиріччя ВЛКСМ, за підготовку Батьківщині трудових подарунків, що розгорнувся з ініціативи комсомольців Московського автомобільного заводу.

На сторінках центральних, республіканських і обласних комсомольських газет були відкриті «Дошки пошани», на які заносилися прізвища кращих комсомольців-виробничників. Одними з перших на республіканську «Дошку пошани» були занесені члени комсомольсько-молодіжної бригади М. Скорбика з шахти № 10 Сніжнянського району (нині — Донецька обл.). Виробничі завдання бригада щомісяця виконувала на 200—250%. Передових методів роботи М. Скорбик та його товариші навчили 30 молодих шахтарів, вони також здійснювали шефство над відстаючими бригадами шахти⁶.

Переможцем стала і комсомольська організація шахти ім. Калініна Горлівського району, яка охопила соціалістичним змаганням усіх комсомольців і молодих шахтарів. Трудові подарунки Батьківщині тут підготували 590 комсомольців і молодих гірників⁷.

На честь двадцятиріччя ВЛКСМ 11 564 комсомольці-шахтарі Донбасу, майже половина всіх членів ВЛКСМ, що працювали у вугільній промисловості, виконали виробничі плани 1938 р. до 29 жовтня. У Ворошиловградській області трудові подарунки Батьківщині підготували

³ Социалистическое соревнование в промышленности СССР, М., 1973, стор. 129.

⁴ Первичная комсомольская организация. Документы и материалы съездов, конференций комсомола, ЦК ВЛКСМ, М., 1972, стор. 106.

⁵ Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 311, оп. 1, спр. 3, арк. 139.

⁶ П. С. Назимко. У роки передгрозя, К., 1977, стор. 103—104; Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 424, оп. 1, спр. 7, арк. 87.

⁷ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 424, оп. 1, спр. 7, арк. 123.

10 тис. комсомольців⁸. Батьківщина високо оцінила стахановську працю комсомольців і молоді Донбасу, нагородивши орденами і медалями Радянського Союзу 53 молодих виробничників⁹.

Важливу роль у достроковому виконанні молодими трудівниками Донбасу завдань третьої п'ятирічки відіграло їх змагання з молоддю інших економічних районів країни. Так, у червні 1939 р. за пропозицією комсомольців Бакинського нафтопромислу № 3 тресту «Орджонікідзенафта» був укладений договір про змагання між вугільниками Донбасу і нафтовиками Баку.

У 1940 р. комсомольці Донбасу почали трудове змагання з молодими робітниками Криворізького залізорудного басейну. XII з'їзд ЛКСМУ (вересень 1940 р.) закликав комсомольські організації Донбасу взяти у ньому найактивнішу участь, забезпечивши виконання державних планів вуглевидобутку¹⁰. Того ж року почали змагатися комсомольці і молодь Ворошиловградської області з своїми ровесниками з Підмосковного вугільного басейну. В роки третьої п'ятирічки комсомольці і молодь Донбасу взяли також активну участь у соціалістичному змаганні з шахтарями Грузії і Кузбасу.

Безпосередніми результатами трудового співробітництва молоді Донбасу та інших промислових центрів України, РРФСР, Азербайджану, Грузії було зростання продуктивності праці молодих робітників, поліпшення організації виробничого процесу, дострокове виконання річних планів. Так, переможці в змаганні з нафтовиками Баку 1939 р. комсомольці шахти № 18 Сніжнянського району достроково виконали особисті річні виробничі завдання, оволоділи новим прогресивним методом праці у машинних вибоях — циклічністю. В ході змагання зросла і кількість комсомольсько-молодіжних виробничих колективів (лав, бригад, ділень, змін). Якщо наприкінці 1940 р. на шахтах Донбасу їх налічувалось 353, то на початок 1938 — 183¹¹.

Дуже важливим був і соціально-політичний зміст змагання. Воно стало виявом непорушної дружби народів СРСР, яка розквітла за роки соціалістичного будівництва, сприяло дальшому зміцненню братерства людей праці, товариської солідарності.

В ході змагання за дострокове виконання завдань третьої п'ятирічки народились і нові форми: рух за поєднання професій, швидкісників і багатостатників.

Партійні комітети Донбасу, спрямовуючи ініціативу трудящих, постійно турбувалися про розвиток руху багатостатництва і поєднання професій, залучення до нього молоді. В листопаді 1939 р. X пленум Ворошиловградського обкому КП(б)У зосередив увагу всіх партійних організацій на питаннях всебічної підтримки багатостатного і багатоагрегатного обслуговування і поєднання професій¹².

Результатом цілеспрямованої роботи партійних і комсомольських організацій було постійне зростання чисельності комсомольців-багатостатників на заводах Донбасу. Лише на заводах м. Ворошиловгра-

⁸ Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 311, оп. 1, спр. 3, арк. 127, 132; «Комсомолец Донбасса», 14 листопада 1938 р.

⁹ Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 179, оп. 2, спр. 52, арк. 101, 102; Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 424, оп. 1, спр. 1, арк. 3 (підрхунки автора).

¹⁰ Див.: ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій, К., 1969, стор. 513.

¹¹ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 12, оп. 1, спр. 312, арк. 55; ф. 424, оп. 1, спр. 162, арк. 33; Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 311, оп. 1, спр. 7, арк. 141 (підрхунки автора).

¹² Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 179, оп. 2, спр. 63, арк. 172.

да на кількох верстатах працювало понад 350 комсомольців¹³. Їх почин підхопили комсомольсько-молодіжні дільниці і бригади.

Поєднання професій знайшло своє поширення і в вугільній промисловості. У серпні 1939 р. молодий вибійник шахти «Олександр — Захід» Горлівського району П. Ситенко почав поєднувати працю вибійника і кріпильника в окремі моменти виробничого процесу. Запропонований метод давав можливість скоротити число робітників у вибої, досягти значної економії стисненого повітря і підвищити продуктивність праці в півтора-два рази¹⁴.

Сталінський обком ЛКСМУ, схваливши почин П. Ситенка, запропонував усім комсомольським організаціям вугільних шахт поширити метод строеної праці¹⁵. На шахті ім. Калініна Горлівського району, наприклад, впровадивши його, комсомольці В. Стремаухов, А. Харченко і М. Цуканов досягли виконання плану на 650%¹⁶. Комсомольці виступали ініціаторами поєднання й інших гірничих професій.

Поширення у вугільній промисловості набув також рух за швидкісні методи праці. Його ініціатором був комсомолец-наваловідбійник шахти № 2—12 ім. Ф. Кона М. Кравцов, який на початку вересня 1940 р. досяг виконання 8—9 планових завдань¹⁷.

Почин М. Кравцова був підхоплений багатьма комсомольцями Донбасу. Так, впровадивши швидкісний метод буріння, бурильник шахти № 3-біс Чистяківського району комсомолец Петро Малиновський виконував до 10 щозмінних норм, наваловідбійник шахти ім. Ф. Кона П. Царьов — 8¹⁸. Метод швидкісної роботи почав застосовуватися в інших виробничих процесах.

Рух багатOVERстатництва, поєднання професій, швидкісників сприяв досягненню значного економічного ефекту, достроковому виконанню народногосподарських завдань і мав велике значення для зміцнення економічної і оборонної могутності нашої країни в передвоєнні роки.

Комсомольці і молодь Донбасу взяли активну участь у змаганні машиністів врубових машин за досягнення місячної продуктивності — 10 тис. т вугілля на кожну машину. Молоді шахтарі П. Симонов, С. Копачинський, П. Рожков не тільки досягли цього рубежу, а й розгорнули змагання за видобуток врубовою машиною 15—20 тис. т вугілля на місяць¹⁹.

У 1940 р. з ініціативи комсомольсько-молодіжної бригади наваловідбійників шахти № 29 тресту «Сталінвугілля» почалося змагання за підвищення продуктивності праці до 500 т вугілля в місяць на одного робітника²⁰. Водночас серед комсомольців і молоді, що працювали вибійниками, ширилося змагання за видобуток 1 тис. т вугілля за місяць на одного чол.²¹ Комсомолец шахти № 4 «Червоний Жовтень» Орджонікідзевського району С. Соколюк, впровадивши багатоступене-

¹³ «Комсомолец Донбасса», 4 жовтня 1939 р.; Партархів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 311, оп. 1, спр. 8, арк. 23.

¹⁴ «Комсомолец України», 30 жовтня 1939 р.

¹⁵ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 424, оп. 1, спр. 86, арк. 119.

¹⁶ «Комсомолец Донбасса», 8 січня 1940 р.

¹⁷ С. М. Сирцова. За покликом великої мети, К., 1966, стор. 51—52.

¹⁸ «Комсомолец України», 26 вересня 1940 р.; «Комсомолец Донбасса», 15 вересня 1940 р.

¹⁹ «Комсомолец України», 21 серпня 1940 р., 14 лютого, 1 квітня 1941 р.

²⁰ «Комсомолец Донбасса», 6 лютого 1940 р.; «Социалистический Донбасс», 16 березня 1940 р.

²¹ «Комсомолец України», 17 листопада 1940 р.

вий метод видобутку вугілля, в квітні 1941 р. досяг рекорду — 1780% плану²².

У липні 1940 р. з ініціативи дніпропетровських металургів почалося Всесоюзне змагання доменних, мартенівських і прокатних цехів підприємств чорної металургії. ЦК ЛКСМУ прийняв постанову «Про участь комсомольських організацій у Всесоюзному змаганні металургійних цехів і заводів», поставивши перед комсомольськими організаціями заводів завдання виявити свою ініціативу і подати партійним і профспілковим організаціям ділову допомогу в розгортанні змагання²³.

Виконуючи цю постанову, комсомольські організації металургійних заводів Донбасу провели збори, на яких обговорили умови змагання і питання технології та культури виробництва. Комсомольці встановили контроль за технологічними процесами сталеваріння, охопили змаганням значну кількість робітничої молоді. У вересні 1940 р. у Всесоюзному змаганні металургів брали участь понад 2250 комсомольців Макіївського металургійного заводу ім. Кірова з 2395, що працювали на заводі²⁴. Таким же активним було змагання комсомольців і на інших заводах.

У Всесоюзному соціалістичному змаганні поширення набув рух металургів швидкісного сталеваріння, розпочатий з ініціативи макіївського сталевара П. Локсієнка та сталевара Сталінського металургійного заводу Л. Бубнова²⁵. Наслідуючи приклад новаторів, швидкісні плавки з установленим хімічним складом почали давати сталевари-комсомольці Маріупольського заводу ім. Ілліча В. Шиян та М. Маленков, макіївського заводу ім. Кірова М. Привалов, З. Ярошевський, Ворошиловградського заводу В. Скрябін, М. Остапенко²⁶. Так, М. Привалов за перші 5 місяців 1941 р. здійснив 235 ваговитих плавок з високою якістю металу і заданим хімічним складом²⁷.

Важливе значення для дальшого розвитку соціалістичного змагання мали рішення XVIII Всесоюзної партійної конференції (лютий 1941 р.), в яких підкреслювалась необхідність *«всебічно розвивати стахановський рух, спрямовуючи ініціативу стахановців на підвищення продуктивності праці, вирішення найважливіших питань виробництва, на підтягування відстаючих ділянок виробництва»*²⁸. Втілюючи в життя рішення конференції, комсомольські організації Донбасу розгортали змагання за підвищення кожним комсомольцем протягом 1941 р. виробничої кваліфікації на черговий розряд, за економію сировини і матеріалів, за загальну культуру виробництва.

Таким чином, комсомол Донбасу свій творчий пошук і енергію віддавав справі успішного виконання планів третьої п'ятирічки, примножуючи трудову славу донецьких робітників, зміцнюючи економічну й оборонну могутність Радянської Батьківщини.

²² Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 424, оп. 1, спр. 211, арк. 149.

²³ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 7, оп. 14, спр. 22, арк. 112—113.

²⁴ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 424, оп. 1, спр. 127, арк. 15.

²⁵ Наукові праці з історії КПРС, вип. 39. К., 1970, стор. 104—105.

²⁶ «Комсомолец Донбасса», 13 жовтня і 1 листопада 1940 р.; «Большевистский путь», Ворошиловськ, 26 листопада 1940 р.

²⁷ «Комсомолец Донбасса», 11 червня 1941 р.

²⁸ КПСС в резолюціях..., т. 5, стор. 469.

УЧАСТЬ КОМСОМОЛУ УКРАЇНИ У ВІДБУДОВІ ПРОМИСЛОВОСТІ І ТРАНСПОРТУ В 1921—1925 рр.

В. С. РИБАЛКО (Київ)

Після переможного закінчення громадянської війни і розгрому іноземної воєнної інтервенції радянський народ під керівництвом Комуністичної партії приступив до мирного соціалістичного будівництва. В цей час Країна Рад переживала величезні економічні труднощі. Її народне господарство було зруйноване, а в економіці переважало дрібне товарне виробництво.

Величезної шкоди завдали інтервенти і внутрішня контрреволюція народному господарству України, територія якої в роки імперіалістичної війни була прифронтовою смугою, а під час громадянської війни — ареною запеклих боїв. Якщо в цілому по країні на кінець 1920 р. обсяг продукції великої промисловості скоротився порівняно з довоєнним часом в 7 разів, то на Україні — майже в 9 разів. Видобуток вугілля на шахтах Донбасу знизився до 18%. «Донецький басейн, — говорив В. І. Ленін, — піддано такому розоренню, про яке ми не маємо і уявлення»¹. Виробництво металу в республіці становило лише 5% довоєнного рівня. З 57 доменних печей діяла, і то не на повну потужність, тільки одна — на Петровському (Єнакіївському) заводі. Майже повністю припинилася робота на рудниках Криворіжжя, Нікопольського марганцевого басейну. Кількість робітників у промисловості скоротилася вдвоє. З великими перебоями працював залізничний, річковий і морський транспорт².

На основі глибокого вивчення міжнародної і внутрішньої обстановки В. І. Ленін розробив і науково обґрунтував програму соціалістичного будівництва, яка забезпечувала перетворення розореної, відсталогої країни в передову індустріальну радянську державу. Велике значення для здійснення ленінського плану соціалістичного будівництва мали рішення IX (29 березня — 5 квітня 1920 р.) та X (8—16 березня 1921 р.) з'їздів РКП(б), запровадження нової економічної політики.

Перед Комуністичною Спілкою Молоді — резервом і вірним помічником Комуністичної партії — постало важливе і відповідальне завдання — забезпечити активну участь юнаків і дівчат у відбудові народного господарства країни, у здійсненні ленінського плану соціалістичного будівництва. Програмою діяльності комсомолу стала промова В. І. Леніна на III з'їзді РКСМ. В ній Володимир Ілліч вказував, що завдання комсомольців і всієї радянської молоді полягає в тому, щоб учитися комунізму, причому вчитися не тільки по книжках і підручниках, а й брати діяльну участь у загальній боротьбі трудящих за побудову комуністичного суспільства.

Комсомол свято виконував цей ленінський заповіт, що, зокрема, яскраво виявилось під час відбудови Донбасу. В. І. Ленін говорив, що Донецький басейн «...це — центр, справжня основа всієї нашої економіки. Ні про яку відбудову великої промисловості в Росії, ні про яке справжнє будівництво соціалізму не може бути й мови, бо його не можна побудувати інакше, як через велику промисловість, якщо ми не від-

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 38, стор. 34.

² Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 308.

будуємо, не поставимо на належну висоту Донбас»³. Тому відбудову Донбасу молодь сприйняла як свою кровну справу. Ще на початку відбудовного періоду серед молодих донецьких шахтарів зародилася така форма соціалістичного змагання, як ударні групи і бригади по видобутку вугілля, які не тільки сприяли підвищенню продуктивності праці, а й були важливим засобом виховання у гірників комуністичного ставлення до праці.

Одними з перших ці групи створили комсомольські осередки рудника «Алмазний» у Кадіївці та шахти № 19 у Рутченковому. Протягом місяця вони видобули 35 тис. пудів вугілля, що на той час було значним досягненням. Ударні комсомольські групи Макіївки за такий самий період збільшили норму видобутку на 20%⁴. Уже в жовтні 1921 р. в Донбасі було видобуто 35 млн. пудів вугілля. Це на 2 млн. пудів перевищувало рекордний березневий видобуток. Місячна продуктивність праці вибійника досягла 3500 пудів вугілля, тобто наблизилася до показника 1913 р. і перевершила рівень 1914 р.⁵ Ініціативу шахтарів підхопили комсомольці всієї України. Повсюдно на фабриках, заводах, у залізничних депо створювалися ударні групи молодих робітників. Так, ударна комсомольська група депо станції Гайворон Подільської губернії в позаурочний час відремонтувала паровоз, два вагони і приступила до ремонту інших вагонів⁶.

Найважливішою формою залучення широких мас трудящих до боротьби з розрухою були в цей час комуністичні суботники. Активну участь у їх організації і проведенні брав комсомол. В. І. Ленін вбачав у суботниках паростки нового, комуністичного суспільства, де з'являється самовіддана турбота рядових робітників про підвищення продуктивності праці, про охорону кожного пуда хліба, вугілля, заліза та інших продуктів⁷⁻⁹. Надаючи великого значення суботникам, як школі комуністичної праці, Х з'їзд РКП(б) зобов'язав партійні організації систематично залучати до них на добровільній основі трудящих¹⁰.

Одним з найбільш масових суботників, у якому активну участь брала молодь на чолі з комсомольцями, був Всеукраїнський залізничний суботник, проведений з ініціативи ЦК КП(б)У і ЦК КСМУ 2 липня 1921 р. на честь II конгресу Комуністичного Інтернаціоналу Молоді. Добре попрацювали того дня юнаки і дівчата Жмеринки, Козятина, Калинівки, Могилева-Подільського та інших міст і сіл республіки. Вони ремонтували залізничні колії, паровози та вагони, обладнували клуби¹¹. Молоді гірники Горлівки видобули під час суботника 60 тис. пудів вугілля, а комсомольці станції Красний Луч провели капітальний ремонт рухомого складу, замінили на колії шпали тощо¹². У Харкові молодь працювала на станціях Сортувальна, Товарна, Овада та на Балашовському вокзалі. За день було розвантажено майже 400 та перевезено до міста близько 80 вагонів різного вантажу. З великим успіхом пройшов суботник і в інших містах¹³.

Активну участь брали комсомольці і в боротьбі з паливним голодом. Так, тарашанські комсомольці (Київська область) взимку 1921 р.

³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 45, стор. 99.

⁴ Донецької ордену Леніна областної комсомольської організації — п'ятьдесят, Донецьк, 1970, стор. 16.

⁵ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 13, спр. 1206, арк. 130.

⁶ «Молодая гвардия» (орган Кременчуцького губкому КСМУ), 12 вересня 1921 р.

⁷⁻⁹ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 20.

¹⁰ Див.: КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, т. 2, М., 1970, стор. 217.

¹¹ В. Бозвун, А. Міняйло. В бою і труді, Одеса, 1969, стор. 63.

¹² «Коммунист», 16 серпня 1921 р.

¹³ «Коммунист», 26 липня 1921 р.

провели 3 суботники, під час яких заготовили близько 500 пудів дров¹⁴. Молодь Олександро-Грушівського району (Донбас) видобула під час суботників 79 тис. пудів вугілля для опалення дитячих будинків Харкова та Москви¹⁵.

Чудові зразки трудового героїзму показували на суботниках комсомольці Києва. В той час комсомольський осередок Київських залізничних майстерень (секретар — помічник електромонтера Микола Островський) і осередок станції Київ-II (секретар — Олександр Бойченко, який згодом став секретарем ЦК ЛКСМУ) були найкращими в місті. Ці осередки залучали до участі в суботниках молодь не тільки своїх підприємств, а й усього міста¹⁶. Комсомольські осередки України брали участь в організації спеціальних трудових днів і кампаній, молодіжних виробничих нарад і конференцій, створювали гуртки виробничої пропаганди. На зборах та в гуртках читалися лекції і доповіді про господарське становище країни, обговорювалися питання, пов'язані з поліпшенням роботи підприємств і зайнятих на них робітників¹⁷. Це сприяло посиленню патріотичного піднесення серед юнаків і дівчат. Так, виробнича конференція робітничої молоді Катеринослава у своїй резолюції відзначала: «Нині стояти осторонь від усіх заходів Радянської влади, не брати активної участі у житті і будівництві Радянської республіки — найтяжчий злочин перед революцією»¹⁸.

Завдяки самовідданій праці керованих Комуністичною партією радянських людей, у тому числі комсомольців і молоді, наша країна вже протягом першого року непу добилася значних успіхів у відбудові народного господарства. Починаючи з другої половини 1921 р. припинився спад промисловості. Було досягнуто перших успіхів у відродженні Донбасу. Якщо в 1920 р. донецькі шахтарі дали країні 272 млн. пудів вугілля, то в 1921 р. — 350 млн. пудів¹⁹. У зв'язку з цим В. І. Ленін відзначав, що «...у Донбасі почалося невелике, дуже ще невелике, але безсумнівне економичне пожвавлення...»²⁰. Багато було зроблено і у відбудові підприємств металургійної промисловості. У доповіді на IX Всеросійському з'їзді Рад (грудень 1921 р.) В. І. Ленін говорив: «Хоч яке важке наше становище, ми тут бачимо успіх величезний. Ми в першій половині 1921 р. виплавляли щомісяця 70 тисяч пудів чавуну, в жовтні — 130 тисяч, в листопаді — 270 тисяч, тобто майже вчетверо більше»²¹.

Підсумки першого року непу підбив XI з'їзд РКП(б) (27 березня — 2 квітня 1922 р.), який відповідно до лєнінських вказівок накреслив програму переходу у рішучий наступ на капіталістичні елементи. Виконуючи рішення з'їзду, Компартія України та її Центральний Комітет спрямували діяльність комуністів і комсомольців, усіх трудящих на дальше піднесення народного господарства республіки, особливо промисловості.

Кількість діючих промислових підприємств на Україні збільшилася з 1801 у 1921/22 р. до 2272 у 1922/23 р., а робітників на них — з

¹⁴ «Коммунист», 6 лютого 1921 р.

¹⁵ «Юный пролетарий», 16 червня 1921 р.

¹⁶ В. П. Скоробагатий. Тридцять років комсомолу Київщини, К., 1949, стор. 15—16.

¹⁷ «Вестник профдвижения», 14 квітня 1921 р.; «Всероссийская кочегарка», 12 червня 1921 р.

¹⁸ «К труду», 25 червня 1921 р.

¹⁹ Нариси історії Комуністичної партії України, стор. 320.

²⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 44, стор. 216.

²¹ Там же, стор. 305.

252 тис. до 322 тис. Обсяг промислової продукції у 1922 р. зріс порівняно з 1921 р. більш як на 32% ²². Неухильно збільшувався видобуток вугілля в Донбасі. В 1922 р. він досягав уже 7187 тис. т ²³. Перших успіхів було досягнуто і в роботі транспорту. До грудня 1922 р. на Україні стало до ладу після капітального ремонту 50% усіх зруйнованих під час війни мостів ²⁴.

Велику роль у досягненні цих успіхів відіграв комсомол. В усіх заходах, що їх організовували партійні осередки, адміністрація підприємств, активну участь брали юнаки і дівчата. Так, на харківському заводі «Серп і молот» вони разом із старшими товаришами часто працювали понадурочно, щоб вчасно викопати термінові замовлення на виготовлення сільськогосподарських машин. Молодь заводу виходила на суботники й недільники, коли треба було розвантажити вагони, що прибували на завод, заготовити паливо, прибрати цехи та склади тощо. Активна участь юнаків і дівчат у всіх виробничих справах сприяла піднесенню авторитету комсомольського осередку серед усіх робітників підприємства. Наприкінці 1922 р. разом з осередками ряду інших підприємств він був відзначений губкомом КСМУ як один з кращих ²⁵.

За активною участю комсомольців і молоді проходила відбудова Маріупольського металургійного заводу, Одеського заводу ім. Січневого повстання, Одеського морського порту ²⁶ і т. д.

Самовіддано працювали на відбудові рідного підприємства комсомольці київського заводу «Арсенал». Разом з комуністами вони виступали ініціаторами багатьох патріотичних починань: організовували суботники й недільники, працювали в позаурочний час, були там, де найважче. За видатні заслуги, досягнуті колективом підприємства на трудовому фронті, 4 листопада 1923 р. Президія ВУЦВК УРСР нагородила завод «Арсенал» Червоним прапором і орденом Трудового Червоного Прапора УРСР ²⁷.

Комуністи і кадрові робітники завжди по-батьківському допомагали юнакам і дівчатам оволодівати секретами професійної майстерності, сприяли їх всебічному зростанню. Так, коли у 1922 р. на горлівську шахту № 1 прийшов працювати двадцятирічний юнак Микита Ізотов, досвідчені вибійники навчили його шахтарської справи. Незабаром ім'я Микити Ізотова стало відоме всій країні. Багато сил і енергії віддавав справі виховання молодих кадрів комуніст шахти «Софія» І. Є. Жур. Він організував з юнаків бригаду прохідників, яка стала однією з кращих ²⁸.

З метою узагальнення досвіду, нагромадженого комсомольцями і молоддю у справі відбудови народного господарства, ЦК КСМУ організував у першому півріччі 1923 р. республіканський огляд виробничих комсомольських осередків. Його переможець визначався за такими показниками, як залучення робітничої молоді до спілки, рух ударників, політико-виховна робота, активність у суспільно-політичному житті ^{29–30}. Огляд вплився у дійове змагання між осередками, результати якого широко висвітлювалися комсомольською пресою. Так, рес-

²² Історія Української РСР, т. II, К., 1967, стор. 185.

²³ Промисловість Радянської України за 40 років, К., 1957, стор. 76.

²⁴ VII Всеукраїнський съезд Советов. Стенографический отчет, Харьков, 1922, стор. 17.

²⁵ Комсомол Харківщини, Харків, 1958, стор. 45.

²⁶ Шляхами комсомольської слави, К., 1968, стор. 118, 278–279.

²⁷ Історія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України, К., 1971, стор. 161.

²⁸ Там же, стор. 162.

^{29–30} ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій, К., 1969, стор. 116.

публіканська газета «Молодой рабочий» 16 березня 1923 р. розповіла про зв'язки, що встановилися в період огляду між осередками трьох великих підприємств Харкова — заводів ВЕК, паровозобудівного та «Серп і молот». Вони проводили спільні збори, направляли один до одного представників, які ділилися досвідом роботи свого осередку і знайомилися із станом справ у колег. Все це допомагало запозичувати кращі форми й методи роботи, позбуватися недоліків.

Кращими за підбитими у вересні підсумками огляду були визнані 37 осередків. Серед них — осередки металургійного заводу ім. Г. І. Петровського в Катеринославі, головних залізничних майстерень і заводу «Арсенал» у Києві, Луганського ім. Жовтневої революції та Харківського паровозобудівного заводів, залізничного депо станції Жмеринка та ін. У день 6-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції комсомольський осередок заводу ім. Г. І. Петровського було нагороджено Червоним прапором ЦК КСМУ³¹.

Героїчна праця робітничого класу країни, у тому числі комсомольців і молоді, сприяла успішній відбудові підприємств промисловості і транспорту. Рік у рік збільшувалася кількість заводів, що ставали до ладу діючих, розширювалося їх виробництво. Так, протягом 1923/24 господарського року дала чавун ще одна домна. Загалом їх кількість на Україні досягла п'яти, а мартенівських печей — 14³². У 1924 р. на Краматорському машинобудівному заводі за участю комсомольців і молоді було освоєно випуск врубових машин, що їх раніше наша країна змушена була купувати у США, а також бензовозів, електровозів, шахтних вагонеток, які до революції не вироблялись³³.

Успішна відбудова народного господарства Країни Рад була неможливою без дальшого підвищення продуктивності праці, оскільки «продуктивність праці,— як підкреслював В. І. Ленін,— це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу»³⁴. Питання дальшого піднесення продуктивності праці набуло особливої актуальності в 1924 р., коли стала особливо помітною її невідповідність рівню заробітної плати робітників. Тому на серпневому (1924 р.) Пленумі ЦК РКП(б) партія поставила завдання — різко збільшити продуктивність праці, розширити виробництво, здешевити промислові вироби³⁵. Важливу роль у цій справі мав відіграти Ленінський комсомол.

У рішеннях вересневого (1924 р.) Пленуму ЦК РЛКСМ і жовтневого (1924 р.) Пленуму ЦК ЛКСМУ наголошувалося, що робота, спрямована на піднесення продуктивності праці,— не тимчасова кампанія, що вона повинна проводитися систематично і цілеспрямовано. Пленуми зажадали, щоб комсомольські організації розробили заходи щодо підвищення молодими виробничниками продуктивності праці³⁶. ЦК ЛКСМУ надіслав на місця листи, в яких зазначалося, що завдання всебічного піднесення продуктивності праці повинно бути в центрі уваги кожного комсомольця і кожного молодого робітника, які мають показувати приклад у роботі, рішуче боротися з порушниками дисципліни³⁷.

³¹ ЛКСМУ 50 років, К., 1969, стор. 22; В. Бовкун, А. Міняйло. Назв. праця, стор. 65.

³² ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 63, спр. 17, арк. 14.

³³ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 8, оп. 1, спр. 6, арк. 29.

³⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 20.

³⁵ Див.: КПСС в резолюціях и рішеннях съездов, конференций и пленумов ЦК, т. 3, М., 1970, стор. 131—134.

³⁶ Історія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України, стор. 162.

³⁷ «Молодой пролетарий», 14 жовтня 1924 р.

Виконуючи рішення серпневого (1924 р.) Пленуму ЦК РКП(б), вересневого (1924 р.) Пленуму ЦК РЛКСМ та жовтневого (1924 р.) Пленуму ЦК ЛКСМУ, комсомольські організації України розгорнули велику роботу по підвищенню продуктивності праці, пов'язуючи її із завданням відбудови народного господарства. Молоді робітники виявляли зразки трудового героїзму, виконували по 1,5—2 і більше норм за зміну. Комсомольські осередки були надійними помічниками партійних організацій у проведенні всіх масових заходів на виробництві. Зокрема, вони брали участь у заслуховуванні звітів господарських працівників про стан справ на підприємствах, у розробці планів всебічного використання резервів підвищення продуктивності праці тощо. Так, комсомольці харківського заводу «Світло шахтаря» на своїх зборах вирішили повести рішучу боротьбу з недоліками, що заважали виробничому процесу, покінчити з запізненнями на роботу, нерациональним використанням робочого часу³⁸.

Комсомольці і молодь активно включилися в рух раціоналізаторів і винахідників. Так, комсомолец шахти № 4 ім. Воровського в м. Луганську І. Безносенко запропонував видобувати вугілля через один бремсберг. В результаті впровадження цієї пропозиції на шахті було вивільнено 16 робітників, значно зменшилася витрата лісу³⁹. У майстерні школи ФЗУ м. Сталіно було виготовлено гідравлічний прес, який давав можливість виправляти без нагрівання труби і металеві деталі⁴⁰. Прагнучи повніше використати внутрішні резерви і можливості виробництва, комсомольці заводу ім. Артема у Харкові налагодили виготовлення болтів і заклепок, які раніше замовлялися на інших підприємствах⁴¹. Все це сприяло значному поліпшенню виробничих показників.

Молодіжні газети «Молодой ленинец» (орган ЦК ЛКСМУ), «Молодой пролетарий» (орган Київського губкому КСМУ), «Молодая гвардия» (орган Одеського губкому КСМУ) систематично розповідали про хід боротьби за підвищення продуктивності праці на окремих підприємствах, популяризували кращі зразки праці. Наприклад, газета «Молодой ленинец» у січні 1925 р. писала про чудові виробничі успіхи 500 юнаків і дівчат з Макіївки, які на початку 1925 р. підвищили продуктивність праці на 20%, а також про досягнення молодих робітників київського залізничного вузла, які скоротили час, відведений на ремонт паровоза, з 10 000 до 5000 годин⁴². Газети повідомляли, що у багатьох випадках комсомольці мали кращі виробничі показники, ніж підприємства в цілому. Наприклад, продуктивність праці молодіжної бригади Одеської джутової фабрики у вересні 1924 р. була на 13% вищою, ніж в інших бригадах⁴³. Молоді робкори викривали на сторінках газет недоліки в роботі підприємств.

Комсомольські осередки широко використовували у своїй роботі то залученню робітничої молоді до боротьби за підвищення продуктивності праці стінну пресу, боролися за її допомогою з прогульниками, ледарями та бракоробами. Активно застосовували й такі заходи впливу на порушників дисципліни, як товариські суди, занесення на «чорну дошку», товариські бесіди, критика на комсомольських збо-

³⁸ «Молодой ленинец», 23 жовтня 1924 р.

³⁹ «Юный коммунист», 1925, № 2—3, стор. 36.

⁴⁰ «Коммунист», 8 лютого 1925 р.

⁴¹ «Молодой пролетарий», 23 жовтня 1924 р.

⁴² «Молодой ленинец», 22 січня 1925 р.

⁴³ «Молодая гвардия», 28 вересня 1924 р.

рах. Все це створювало обстановку нетерпимості до порушень трудової дисципліни, сприяло її поліпшенню.

В 1925/26 р. промисловість республіки майже досягла довоєнного рівня. В цей час став до ладу ряд металургійних підприємств, зокрема одне з найбільших і найкращих щодо технічного устаткування — Дніпровський завод у Кам'янському на Катеринославщині, який не працював протягом 8 років, та завод ім. Г. І. Петровського в Катеринославі. На Юзівському металургійному заводі почали діяти дві мартенівські печі потужністю 150 тис. пудів сталі на рік кожна. З їх пуском завод досяг довоєнного рівня виробництва. Стали до ладу також Костянтинівський, Макіївський та Єнакіївський металургійні заводи. Наприкінці досліджуваного періоду на Україні працювало 25 домен, що виробляли понад 1,7 млн. т чавуну. Швидкими темпами велось будівництво першої черги Штерівської електростанції в Донбасі. У цей же час став до ладу діючих Луганський паровозобудівний завод ім. Жовтневої революції. Було пущено содові заводи — Донецький ім. В. І. Леніна, Слов'янський «Червоний хімік»; соляні — «Електросіль» і «Електрон» у Слов'янську та ін. Значних успіхів було досягнуто у відбудові залізничного транспорту, вантажооборот якого на Україні досяг 70% довоєнного рівня⁴⁴.

Важливою умовою успішної відбудови промисловості і транспорту республіки була активна участь у цій всенародній справі комсомольців і неспівкової молоді, які під керівництвом Комуністичної партії внесли вагомий вклад у будівництво нового, соціалістичного суспільства.

⁴⁴ Історія Української РСР, т. II, К., 1967, стор. 201.

ТРУДОВІ ЗВ'ЯЗКИ ВЛКСМ І СПІЛКИ ВІЛЬНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІ (1966—1971 рр.)

І. М. ШУМЕЙКО (Івано-Франківськ),
В. Ю. ШТЕРН (Івано-Франківськ)

Комуністична партія Радянського Союзу надає великого значення міжнародній діяльності ВЛКСМ, розглядаючи її як один з головних і дійових засобів антиімперіалістичної боротьби, зміцнення дружби між народами світу, розвитку всебічного співробітництва з молоддю інших соціалістичних країн. «Тісний зв'язок, спільні дії, братерська дружба з комсомолом і всією молоддю соціалістичних країн, — зазначав товариш Л. І. Брежнев, — це... один з найважливіших принципів у роботі комсомолу»¹.

У міжнародній та внутрішній діяльності Ленінський комсомол виходить з принципів пролетарського інтернаціоналізму, розроблених та сформульованих класиками марксизму-ленінізму, які відзначали, що в інтернаціональній боротьбі робітничого класу пролетарська молодь відіграє важливу роль. В. І. Ленін вимагав виховувати підрастаюче покоління робітничого класу в дусі пролетарського інтернаціоналізму. Ще в серпні 1907 р. на Штутгартському конгресі II Інтернаціоналу

¹ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 5, К., 1976, стор. 51.

В. І. Ленін і Роза Люксембург внесли в проект резолюції «Мілітаризм і міжнародні конфлікти» доповнення, в якому вказувалось: *«...Діяти так, щоб молодь робітничого класу виховувалася в дусі соціалізму і в усвідомленні братерства народів»*².

Комуністична партія Радянського Союзу не тільки втілила в життя марксистсько-ленінські положення про пролетарський інтернаціоналізм, а й постійно розвиває його в нових історичних умовах. З виникненням світової системи соціалізму пролетарський інтернаціоналізм перетворився в інтернаціоналізм соціалістичний. Це положення дістало дальший розвиток у рішеннях XXV з'їзду КПРС.

З розвитком світової системи соціалізму постійно вдосконалюються і поглиблюються форми і методи співробітництва соціалістичних країн. «Соціалістичні держави... добровільно розвивають між собою всебічне співробітництво,— відзначається в постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції»,— на основі принципів марксизму-ленізму і інтернаціональної солідарності, поважання рівноправності і суверенітету кожної держави, невтручання у внутрішні справи, товариської взаємодопомоги»³.

В грандіозних перетвореннях, що відбуваються в країнах світової системи соціалізму, велику роль відіграє молодь, як потенціальний резерв і майбутнє суспільства. З утворенням світової системи соціалізму виникли всі необхідні передумови для успішного розвитку насамперед економічного і науково-технічного співробітництва країн соціалізму. Зростання тенденції до господарського зближення їх національних економік стало основою для співробітництва молоді цих країн, в тому числі СРСР і НДР, безпосередньо в сфері матеріально-го виробництва.

Співробітництво ВЛКСМ і Спілки вільної німецької молоді (СВНМ) було важливим напрямом мобілізації і розвитку активності юнаків і дівчат у здійсненні економічного співробітництва СРСР і НДР в середині 60-х — на початку 70-х рр. Спільність цілей у боротьбі за побудову нового суспільства, єдина ідеологія марксизму-ленізму забезпечили розвиток дружніх відносин між СРСР і НДР, ВЛКСМ і СВНМ.

Економічне співробітництво між СРСР і НДР, на базі якого здійснювалися зв'язки братніх спілок молоді, характеризувалось у цей період такими напрямками: зовнішньоторговельні зв'язки, координація народногосподарських планів, спеціалізація і кооперування виробництва, науково-технічне співробітництво, обмін виробничим досвідом та ін. Народногосподарське співробітництво Радянського Союзу і Німецької Демократичної Республіки мало виключно взаємовигідний характер. За 20 років (з 1949 по 1969 рр.) товарооборот між двома державами збільшився в 12,7 раза⁴. СРСР був найбільшим торговельним партнером НДР. На його долю в 1970 р. припадало 39% всього зовнішньоторговельного обороту НДР. В свою чергу, питома вага НДР в зовнішньоторговельному обороті з СРСР становила в 1970 р. 15%⁵.

Створення в 1966 р. міжурядової комісії по економічному і науково-технічному співробітництву сприяло успішному розвитку науково-технічних зв'язків братніх країн. За період з 1951 по 1971 р. ра-

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 16, стор. 71.

³ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року, К., 1977, стор. 16—17.

⁴ Ежегодник германской истории, 1970, М., 1971, стор. 290.

⁵ «Внешняя торговля», 1971, № 11, стор. 3.

дянські організації передали НДР близько 5,5 тис. комплектів технічної документації і зразків виробництва, а також прийняли більше 10 тис. німецьких спеціалістів для ознайомлення з науково-технічними і виробничими досягненнями радянського народу. В свою чергу радянські організації отримали з НДР майже 3,6 тис. комплектів технічної документації і зразків виробництва і направили в НДР близько 7,5 тис. спеціалістів⁶.

В процесі соціалістичної інтеграції вдосконалювалися традиційні форми співробітництва між СРСР і НДР і виникали нові, однак, суть їх була одна: досягнення найвищих результатів у суспільному виробництві в кожній країні завдяки спільним зусиллям трудящих двох держав. Виступаючи на VII з'їзді Соціалістичної єдиної партії Німеччини, товариш Л. І. Брежнев підкреслив велике значення економічного співробітництва між СРСР і НДР, що включає такі проблеми, як узгодження перспектив розвитку народного господарства обох країн, питання соціалістичного поділу праці⁷.

Інтернаціональні зв'язки ВЛКСМ і СВНМ в 1966—1971 рр. розвивалися на основі всебічного довгострокового співробітництва між країнами, охоплювали всі сторони життя радянської та німецької молоді. Цьому сприяли також будівництво розвинутого соціалізму в СРСР, перехід НДР до створення розвинутого соціалістичного суспільства.

В середині 60-х років Спілка вільної німецької молоді зміцнилася ідейно та організаційно. Так, у 1967 р. в її рядах налічувалося 1,4 млн. членів, що становило 56% всієї молоді країни⁸. Все це сприяло переходу до якісно нового етапу у відносинах ВЛКСМ і СВНМ — від взаємного знайомства до глибокого і всебічного вивчення і обміну конкретним досвідом роботи, широкого інтернаціонального співробітництва, в якому одним з головних напрямів була мобілізація молодого покоління СРСР і НДР на успішне розв'язання завдань розвитку соціалістичної економічної інтеграції, поширення досвіду братніх молодіжних спілок.

З другої половини 60-х рр. виділились основні форми економічного співробітництва між ВЛКСМ і СВНМ: боротьба за розвиток науково-технічного прогресу, ударне будівництво, соціалістичне змагання між молодіжними бригадами СРСР і НДР, шефство над своєчасним і якісним виконанням експортно-імпоротної продукції та ін. У процесі економічного співробітництва Спілка вільної німецької молоді творчо використовувала досвід ВЛКСМ по залученню юнаків і дівчат до будівництва матеріально-технічної бази комунізму. В той же час комсомольські організації використовували форми роботи СВНМ по мобілізації молоді на створення розвинутого соціалістичного суспільства в НДР. Для цього встановлювалися більш тісні і ділові зв'язки між комсомольськими організаціями виробничих колективів СРСР і НДР, збільшувалася кількість делегацій молоді по вивченню досвіду роботи ВЛКСМ і СВНМ.

Одним з важливих напрямів співробітництва ВЛКСМ і СВНМ в галузі економіки стало залучення молоді до розвитку науково-технічного прогресу, боротьба за підвищення продуктивності праці, вміле поєднання пропаганди досягнень науково-технічної революції з перевагами соціалізму.

⁶ Ежегодник германской истории, 1970, стор. 295.

⁷ Див.: VII съезд Социалистической единой партии Германии. М., 1968, стор. 589.

⁸ Германская Демократическая Республика. Молодежь, Дрезден, 1968, стор. 17.

Ефективним засобом залучення юнаків і дівчат до боротьби за прогрес науки і техніки стали інтернаціональні огляди науково-технічної творчості молоді. В середині 60-х рр. виникли нові змістовні форми участі Ленінського комсомолу в розвитку науково-технічного прогресу: конкурси за професіями, всесоюзні огляди і виставки технічної творчості молоді. Так, у 1967 р. понад 2 млн. юнаків і дівчат взяли участь у Всесоюзному огляді технічної творчості молоді. Його учасники внесли понад 1 млн. пропозицій з економічним ефектом 700 млн. крб.⁹

Досвід роботи комсомольських організацій творчо використовувався СВНМ. Рух німецької молоді за технічний прогрес набув форми виставок «Майстрів завтрашнього дня». Він передбачав активну участь юних будівників соціалізму в раціоналізації, винахідництві, економії робочого часу та матеріалів, вдосконаленні технології виробництва і проводився з ініціативи СВНМ спільно з державними органами та іншими громадськими організаціями НДР. Так, на Х виставці «Майстрів завтрашнього дня» було представлено 1633 колективи і 200 індивідуальних учасників, вони демонстрували 1883 експонати, над виготовленням яких працювало 13 928 молодих новаторів. Народногосподарський ефект від їх раціоналізаторських пропозицій становив 213 млн. марок.¹⁰ В 1971 році вже було проведено 3,7 тис. виставок, в яких взяло участь 200 тис. чоловік і було представлено понад 28 тис. експонатів¹¹, що свідчило про зростання інтересу молодого покоління НДР до науково-технічної творчості.

Характерним для цього періоду було створення спільних експонатів радянськими і німецькими молодими спеціалістами. В 1970 р. на виставці «Майстрів завтрашнього дня» було представлено 35 робіт, підготовлених спільно з радянськими винахідниками¹².

У свою чергу в рік ленінського ювілею ЦК ВЛКСМ організував виставку технічної творчості молоді на базі Виставки досягнень народного господарства СРСР, в якій взяли активну участь представники Спілки вільної німецької молоді.

Організація і проведення оглядів технічної творчості молоді СРСР і НДР свідчила про зростання економічного співробітництва молоді обох країн, сприяла обміну передовими технічними знаннями, озброювала юнаків і дівчат братніх спілок новітніми методами технології виробництва, створювала в молодіжних колективах атмосферу пошуку і творчості.

В процесі співробітництва радянської і німецької молоді СВНМ творчо використовувала форми і методи роботи ВЛКСМ по економії і раціоналізації виробництва. Ленінський комсомол організував Всесоюзні громадські огляди використаних резервів виробництва і режиму економії. У той же час Спілка вільної німецької молоді розгорнула серед юнаків і дівчат НДР рух «Економія матеріалів», в ході якого лише в 1969 р. було виявлено резерви виробництва на суму понад 108 млн. марок¹³, в 1970 р. — 400 млн. марок¹⁴. В 1969 р. в первинних

⁹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 7, оп. 19, спр. 208, арк. 97.

¹⁰ Г. Науман. Новое поколение — активный участник строительства социализма. — «Проблемы мира и социализма», 1968, № 6, стор. 74.

¹¹ Экономика и политика зарубежных стран социализма. Германская Демократическая Республика, М., 1974, стор. 85.

¹² А. Лебедев. В братских союзах молодежи, М., 1971, стор. 40.

¹³ «Junge Generation». Organ des Zentralrates der FDJ, 1969, № 11, стор. 12.

¹⁴ А. П. Грабовский, Б. М. Пугачев. Мосты дружбы, М., 1974, стор. 22.

організаціях СВНМ діяло 16 тис. «контрольних постів»¹⁵, які сприяли економії матеріалів, виробництву якісної продукції і її реалізації.

Важливим етапом у зміцненні співробітництва молоді братніх спілок було проведення першого фестивалю дружби, який проходив у Дрездені в жовтні 1970 р. і був присвячений 100-річчю з дня народження В. І. Леніна і 25-річчю розгрому фашизму. В його роботі взяло участь 70 тис. членів СВНМ і 589 представників Ленінського комсомолу¹⁶. Учасники фестивалю значну увагу звернули на узагальнення досвіду роботи комсомолу і Спілки вільної німецької молоді в розвитку науково-технічного прогресу. В ході проведення фестивалю відбувся ряд конференцій, здійснювався безпосередній обмін досвідом участі молоді в науково-технічній революції, а також знайомство з роботою кращих промислових підприємств, сільськогосподарських кооперативів НДР. Радянська делегація мала можливість ознайомитись з роботою 85 підприємств, кооперативів і учбових закладів¹⁷.

Широкий обмін досвідом діяльності ВЛКСМ і СВНМ у розв'язанні завдань науково-технічного прогресу відбувся під час фестивалю на конференції «Творчий внесок молоді в науково-технічну революцію», в якій взяло участь понад 300 молодих робітників і вчених, з них 60 чоловік — представники ВЛКСМ. На ній значна увага була приділена питанням ефективності багатосторонніх зв'язків між молодіжними колективами заводів, будов і науково-дослідних установ СРСР і НДР, висловлювалися пропозиції щодо більш тісного співробітництва радянських і німецьких юнаків і дівчат споріднених підприємств і науково-дослідних установ, поширення кращого досвіду роботи по залученню молодого покоління до розв'язання завдань автоматизації і комплексної механізації виробництва, щодо розвитку шефства молоді над об'єктами і науковими темами, які будуються і розробляються відповідно до перспективних планів обох країн. Акцентувалася увага на необхідності проведення регулярних спільних конференцій молодих новаторів СРСР і НДР, обміну делегацій, бригад, які б певний час працювали на молодіжних об'єктах СРСР і НДР¹⁸.

Друга конференція, що проводилася в рамках роботи фестивалю, «Роль молоді в науково-технічній революції і підвищенні ефективності суспільного виробництва» сприяла обміну теоретичними і практичними знаннями між радянською і німецькою молоддю з проблем розвитку технічної творчості. Її учасники ознайомилися з виставкою технічної творчості молоді Москви, Свердловська і Горького.

Проведення першого фестивалю дружби молоді СРСР і НДР сприяло зміцненню їх інтернаціональних зв'язків, розвитку співробітництва між ВЛКСМ і СВНМ в усіх галузях суспільного життя, і, зокрема, активізувало економічне співробітництво радянської і німецької молоді.

У досліджуваній період виникли і нові форми участі молоді у розвитку науково-технічного прогресу. Серед них — ради молодих новаторів та молодіжні конструкторські бюро на виробництві, які в своїй роботі головну увагу зосереджували на озброєнні комсомольців передовими технічними знаннями, сприяли розвитку раціоналізаторства та винахідництва. Наслідуючи приклад комсомолу по створенню на виробництві рад молодих новаторів, СВНМ провела значну роботу в

¹⁵ Там же, стор. 23.

¹⁶ Центральний архів ВЛКСМ, ф. 1, оп. 30, спр. 636, арк. 1.

¹⁷ Там же, арк. 4.

¹⁸ Там же, арк. 52—53.

цьому напрямку. Так, лише в молодіжних організаціях Дрезденського округу було створено 123 ради молодих раціоналізаторів¹⁹. СВНМ розгорнула рух по організації клубів молодих новаторів і досвідних об'єднань. Якщо в 1969 р. в НДР працювало 7945 таких клубів і об'єднань, в 1970 р.— 9098, то в 1971 р.— 9927²⁰.

Поглибленню і розвитку співробітництва молоді СРСР і НДР сприяло зміцнення прямих контактів первинних організацій комсомолу і Спілки вільної німецької молоді. Прикладом у цьому були комсомольська організація заводу «Полиграфмаш» у Ленінграді і первинна організація СВНМ ім. Ганса Данкнера на спорідненому народному підприємстві «Планета» в Дрездені. Співробітництво юнаків і дівчат даних підприємств, яке здійснювалося на основі укладеного договору, дало можливість організації СВНМ «Планеты» творчо використати досвід комсомольської організації заводу «Полиграфмаш» у пропаганді передових виробничих починів, регулярно інформувати членів колективів про хід виконання соціалістичних зобов'язань, систематично обмінюватися досвідом класового виховання молоді.

В середині 60-х рр. Ленінський комсомол підтримував тісні зв'язки з організаціями Спілки вільної німецької молоді всіх 15 округів НДР²¹. Так, організація СВНМ машинобудівного комбінату «Фриц Геккерт» в Карл-Маркс-Штадті і комсомольська організація Всесоюзного проектно-технологічного інституту важкого машинобудування налагодили тісні контакти з питань автоматизації машинобудування. Комсомольська організація домобудівного комбінату м. Вільнюса підтримувала зв'язки з спорідненим комбінатом м. Ерфурта. Між ними здійснювався обмін досвідом роботи. Молодіжний колектив вчених дослідницького центру комбінату «Лейна — Верке» домігся значних успіхів у розв'язанні проблеми розкладу метану завдяки співробітництву з комсомольцями Інституту каталізу Сибірського відділення Академії наук СРСР²² та ін.

Тісне співробітництво було характерним і для комсомольських організацій Української РСР і СВНМ. Безпосередні контакти існували між молодими гірниками Криворізького рудника ім. С. М. Кірова і молоддю Мансфельдського комбінату ім. В. Піка. Юнаки і дівчата Донецького машинобудівного заводу ім. 15-річчя ЛКСМУ підтримували зв'язки з організацією СВНМ Магдебурзького машинобудівного заводу. Зміцнювалося співробітництво молодіжних робітничих колективів трансформаторного заводу в Запоріжжі і заводу ім. К. Лібкнехта в Берліні. Виступаючи на першому фестивалі дружби молоді СРСР і НДР, тов. В. Ульбріхт вказував на значення науково-технічної і економічної кооперації СВНМ і ВЛКСМ і, як приклад, відзначив плідотворну спільну роботу юнаків і дівчат вищеназваних підприємств²³.

Практика інтернаціональних зв'язків ВЛКСМ і СВНМ поставила на порядок денний поліпшення координації роботи радянської і німецької молоді, визначення основних напрямів співробітництва двох молодіжних організацій на перспективу. В 1969 р. був підписаний договір співробітництва між ВЛКСМ і СВНМ на 1969—1971 рр. Поряд з дальшим розвитком обміну досвідом роботи в сфері ідейно-політичного ви-

¹⁹ В. Моке. Плечом к плечу.— «Молодой коммунист», 1972, № 6, стор. 50.

²⁰ СВНМ — гвардия молодых, М., 1973, стор. 75.

²¹ Центральний архів ВЛКСМ, ф. 1, оп. 30, спр. 639, арк. 41.

²² Там же, арк. 49.

²³ Там же, арк. 40.

ховання, розширенням масових форм зв'язків (туризм, обмін делегаціями та ін.) велика увага приділялась об'єднанню зусиль молоді СРСР і НДР у розвитку науково-технічного прогресу, посиленню прямих контактів молодіжних робітничих колективів двох країн, організації між ними соціалістичного змагання. Перший перспективний план співробітництва братніх спілок молоді став основою їх спільної діяльності.

Розширенню співробітництва між ВЛКСМ і СВНМ сприяла підготовка і святкування знаменних дат у житті СРСР і НДР: 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції та Ленінського комсомолу, 20-річчя утворення НДР, 25-річчя перемоги над фашизмом, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

В середині 60-х років Ленінський комсомол оголосив ряд важливих промислових і сільськогосподарських об'єктів країни Всесоюзними ударними будовами. Ударництво і шефство, що виникли ще в роки перших п'ятирічок, давали можливість радянській молоді сконцентрувати всі сили на своєчасному введенні в експлуатацію новобудов. Німецька молодь творчо використала цей досвід. В 1968 р. в НДР налічувалося понад 3600 молодіжних будов і 1850 молодіжних бригад²⁴. В 1970 р. СВНМ здійснювала шефство над 19 750 важливими об'єктами народного господарства, на яких працювало 400 тис. чоловік²⁵, а в 1971 р. в НДР вже було близько 33 тис. молодіжних об'єктів і бригад²⁶.

Ефективне співробітництво радянської і німецької молоді забезпечувалося також організацією та проведенням соціалістичного змагання молодіжних колективів братніх країн. При цьому юнаки і дівчата спілок молоді керувалися ленінським положенням про велику мобілізуючу роль соціалістичного змагання, що давало можливість «...залучити дійсно більшість трудящих на арену такої роботи, де вони можуть проявити себе, розгорнути свої здібності, виявити таланти, яких в народі — непочате джерело...»²⁷

Велике значення соціалістичного змагання особливо підтвердилося на прикладі співробітництва бригади М. Логунова з депо Москва-Сортувальна і бригади М. Платца з заводу залізничної механіки м. Бранденбурга²⁸. Молоді представники робітничого класу двох бригад не тільки досягли значних трудових успіхів, а й обмінювалися досвідом роботи по комуністичному вихованню робітничої молоді, спільно подавали матеріальну допомогу народові В'єтнаму, який боровся проти американських агресорів.

Соціалістичне змагання розгорнулось між багатьма молодіжними виробничими колективами СРСР і НДР. Так, у 1971 р. на основі підписаного договору між первинною організацією СВНМ Берлінського трансформаторного заводу ім. К. Лібкнехта і комсомольцями Запорізького трансформаторного заводу розгорнулося соціалістичне змагання. Член бюро первинної організації СВНМ заводу ім. К. Лібкнехта Л. Фрізе відзначав, що він змагався з комсомольцем Е. Івановим, робітником Запорізького трансформаторного заводу, що зобов'язувало його щодня виконувати норму на 110%, підвищувати кваліфікацію і професійний рівень²⁹.

²⁴ А. Лебедев. В братских союзах молодежи, стор. 25.

²⁵ Bilanz unserer Erfolge. 20 Jahre DDR in Zahlen und Fakten. Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1969, стор. 27.

²⁶ IX. Parlament der FDJ. — "Junge Generation", 1971, № 6, стор. 14.

²⁷ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 189.

²⁸ «Комсомольская правда», 16 грудня 1969 р.

²⁹ СВНМ — гвардия молодых, стор. 32.

Молоді робітники Могильовського заводу штучного волокна ім. Куйбишева змагалися з юнаками і дівчатами фабрики ім. Ф. Енгельса м. Цвіккау. Розширилося соціалістичне змагання виробничих молодіжних колективів 2-го Московського годинникового заводу і Руловського заводу в НДР, бригади М. Ярошенка Братського алюмінієвого заводу і бригади Ціммермана з округу Карл-Маркс-Штадт та ін. Соціалістичне змагання радянської і німецької молоді сприяло обміну досвідом роботи, давало можливість виявляти резерви виробництва, широко застосовувати досягнення науки і техніки, що в кінцевому результаті було дійовою формою підвищення продуктивності праці.

Діяльність ВЛКСМ і СВНМ по розвитку економічного співробітництва в 1966—1971 рр. свідчить про глибоко науковий підхід молоді братніх країн до вибору основних напрямів, форм і методів співробітництва, вірність їх принципам соціалістичного інтернаціоналізму, про їх значний вклад у справу побудови нового суспільства.

Участь комсомолу у захисті завоювань соціалізму

ВИХОВАННЯ ВОЇНІВ НА ГЕРОЇЧНИХ ТРАДИЦІЯХ ЛЕНІНСЬКОГО КОМСОМОЛУ ПІД ЧАС ФОРСУВАННЯ ДНІПРА І ВИЗВОЛЕННЯ КИЄВА

В. В. БУХОНСЬКИЙ (Київ)

У роки Великої Вітчизняної війни командний склад, політоргани, партійні й комсомольські організації військових частин і підрозділів проводили велику роботу по патріотичному й інтернаціональному вихованню радянських воїнів на революційних і бойових традиціях партії, радянського народу і його Збройних Сил. Вони керувалися ленінською настановою — зберігати традиції революційної боротьби, ширше використовувати «їх для постійної пропаганди і агітації», «вкорінити їх у свідомість широких мас народу» і виховувати на них нові покоління борців¹.

Важливе місце в цій роботі займала пропаганда героїчних традицій Ленінського комсомолу. «Героїчний шлях Ленінського комсомолу,— підкреслюється в постанові ЦК КПРС «Про 50-річчя ВЛКСМ і завдання комуністичного виховання молоді»,— нерозривно пов'язаний з історією нашої соціалістичної Батьківщини, з боротьбою робітничого класу, радянського народу під керівництвом Комуністичної партії за перемогу соціалізму і комунізму»².

В період визволення радянської території від фашистських загарбників і, зокрема, під час історичної битви за Дніпро пропаганда славітих традицій комсомолу набрала особливо широкого розмаху. Цьому

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 16, стор. 25; т. 17, стор. 37.

² 50 лет ВЛКСМ. Документи и материалы, М., 1969, стор. 3.

сприяло відзначення у жовтні 1943 р. 25-ї річниці ВЛКСМ. У військах 1—4-го Українських фронтів проводилася активна підготовка до святкування цієї дати. Політуправління фронтів, політвідділи з'єднань, партійні й комсомольські організації частин і підрозділів мали спеціальні плани заходів щодо підготовки і проведення ювілею. Так, політуправління Воронезького (згодом — 1-го Українського) фронту провело у серпні — вересні 1943 р. наради з комсомольськими працівниками політвідділів армій, корпусів, дивізій і бригад, на яких обговорювалися питання підготовки до 25-ї річниці ВЛКСМ³.

Для комсортів рот і батарей проводилися спеціальні одноденні семінари на тему «25-а річниця ВЛКСМ». У з'єднаннях і частинах відбувалися збори комсомольських активів, на порядку денному яких стояло питання «Про завдання підготовки до 25-ї річниці ВЛКСМ». Збори комсомольських активів ухвалювали рішення широко пропагувати славні традиції Ленінського комсомолу серед радянських воїнів і на цій основі мобілізувати їх на героїчну боротьбу проти фашистських загарбників, накреслювали практичні заходи щодо поліпшення роботи комсомольських організацій, посилення допомоги командирам в удосконаленні бойової підготовки комсомольців і неспілкової молоді, в організації обміну бойовим досвідом серед молодих воїнів. З таким же порядком денним відбулися комсомольські збори в ротах, батареях і рівнозначних їм підрозділах. Виступаючи на зборах, комсомольці давали зобов'язання зустріти ювілей Ленінського комсомолу новими бойовими успіхами.

Політоргани, партійні й комсомольські організації фронтів розгорнули масову пропаганду історії і героїчних традицій Ленінського комсомолу. В частинах і з'єднаннях для комсомольців і армійської молоді читалися лекції і доповіді, проводилися бесіди на теми: «Партія Леніна — організатор і керівник комсомолу», «Народження комсомолу», «Комсомол у роки громадянської війни», «Бойові традиції комсомолу», «Ленінський комсомол у роки Вітчизняної війни», «Комсомольці — герої правого берега Дніпра», «Герой Радянського Союзу О. Матросов», «Про героїв «Молодої гвардії», «Про безсмертні подвиги комсомольців з'єднання», «Герої-комсомольці — фронту», «Про роль комсомолу в боях за Батьківщину», «Яким має бути комсомолец», «Завдання комсомольців у Вітчизняній війні» та інші. Важливого значення надавалося пропаганді трудових традицій комсомолу, популяризації трудових звершень комсомольців і молоді в роки перших п'ятирічок, а також героїчної праці і трудових патріотичних рухів молоді в ході Великої Вітчизняної війни. До читання лекцій, доповідей і проведення бесід залучалися командири, політпрацівники, низові агітатори. В кожній дивізії було в середньому 400—500 агітаторів підрозділів, переважну більшість яких представляли комуністи і комсомольці⁴. У військах 1-го Українського фронту, наприклад, чисельність агітаторів досягала інколи 50 тис. чол.⁵. Для агітаторів проводилися інструктивні наради і семінари у зв'язку з підготовкою до 25-річного ювілею ВЛКСМ.

Зважаючи на багатонаціональний склад підрозділів, агітаційна робота проводилася рідною мовою воїнів. Для цього добиралися агітатори різних національностей. Так, у 350-й стрілецькій дивізії 1-го Укра-

³ Архів МО СРСР, ф. 236, оп. 2675, спр. 7, арк. 17.

⁴ Партийно-политическая работа в Советских Вооруженных Силах в годы Великой Отечественной войны 1941—1945 гг., М., 1968, стор. 275.

⁵ К. В. Крайнюков. От Днепра до Вислы, М., 1971, стор. 218.

їнського фронту для роботи серед воїнів різних національностей агітаторами було затверджено 41 чол., серед них узбеків — 15, грузинів — 2, таджиків — 3, азербайджанців — 3, казахів — 5, туркменів — 2, вірмен — 3 чол.⁶

У ході підготовки до ювілею в частинах і підрозділах 1—4-го Українських фронтів проводилися зустрічі комсомольців і молоді з ветеранами комсомолу, колишніми делегатами з'їздів ВЛКСМ, учасниками громадянської війни, вихованцями комсомолу — активними будівниками Червоної Армії. Так, в одному із з'єднань, де помічником начальника політвідділу по роботі серед комсомольців був майор Махалін (1-й Український фронт), перед комсомольцями і неспілковою молоддю виступив колишній делегат I Всеросійського з'їзду спілок робітничої і селянської молоді старший сержант Латишев. Він розповів про другу загальноміську конференцію спілки молоді Москви, яка відбулася в листопаді 1917 р. і в роботі якої він брав участь, а також про теплий прийом В. І. Леніним делегатів I Всеросійського з'їзду спілок робітничої і селянської молоді⁷. В одному з полків 1-го Українського фронту перед воїнами виступав полковник Савка — комсомолец з 1919 р., учасник громадянської війни. Він розповів армійській молоді про бойові справи комсомолу в роки громадянської війни. У з'єднанні, де помічником начальника політвідділу по роботі серед комсомольців був капітан Осипенко, у перервах між боями перед особовим складом виступав Герой Радянського Союзу генерал-майор А. Казарян, який вступив до рядів комсомолу в 1921 р. Він поділився спогадами про діяльність комсомольців у ті роки, про з'їзди ВЛКСМ, делегатом яких він був⁸. Молоді воїни з величезною увагою слухали розповіді вихованців комсомолу, які надихали їх на нові героїчні подвиги в боях за визволення Батьківщини від фашистських загарбників.

Політоргани, партійні й комсомольські організації проводили велику роботу, широко популяризуючи подвиги воїнів — комсомольців частин і з'єднань Українських фронтів. Так, у кожному з'єднанні були підготовлені тези доповідей про бойові справи комсомольців свого з'єднання. Вони широко використовувалися політпрацівниками, командирами й агітаторами в агітаційно-масовій роботі⁹. У багатьох дивізіях були створені вітрини «Комсомольці — герої нашої частини в боях з німецько-фашистськими загарбниками»¹⁰. Комсомольці 7-ї гвардійської окремої протитанкової артилерійської бригади виготовили альбом «Комсомол бригади — до 25-річчя ВЛКСМ»¹¹. Такі ж альбоми були зроблені і в інших з'єднаннях¹².

Політуправління 1-го Українського фронту організувало також виставку «Комсомол фронту в боях за Батьківщину»¹³. На одинадцяти стендах цієї виставки були розміщені фотографії героїв-комсомольців фронту. Тут же демонструвалося 5 скульптурних портретів відважних воїнів¹⁴.

Дійову роль у пропаганді подвигів воїнів-комсомольців відіграли листівки, які видавалися політуправліннями фронтів, політвідділами

⁶ Архів МО СРСР, ф. 236, оп. 2675, спр. 47, арк. 1.

⁷ Там же, спр. 7, арк. 18.

⁸ Там же.

⁹ Там же.

¹⁰ Там же, арк. 7.

¹¹ Там же, спр. 14, арк. 374.

¹² Там же, спр. 7, арк. 18.

¹³ Там же.

¹⁴ Там же.

армій і дивізій. Так, політуправління 1-го Українського фронту у жовтні 1943 р. випустило 5 листівок про комсомольців — героїв Дніпровської переправи, зокрема про подвиги А. Кононенка, О. Калмикова, про Героя Радянського Союзу Б. Махотіна¹⁵. Політвідділ 13-ї армії видав спеціальні бойові листівки «Слава героям Дніпра» про Героїв Радянського Союзу В. Антонова, І. Сухарева та І. Лисанова¹⁶. Політвідділ 4-ї гвардійської армії Степового (згодом — 2-го Українського) фронту організував випуск серії листівок під назвами «Слава героям», «Герої гвардії»¹⁷. У багатьох частинах і з'єднаннях Українських фронтів листівки виходили мовами воїнів різних національностей.

Командування частин, політоргани, партійні й комсомольські організації широко практикували листування з рідними й близькими воїнів-комсомольців, які відзначилися в боях за визволення України. Наприклад, командування частини, де помічником начальника політвідділу по роботі серед комсомольців був капітан Виходцев, надіслало листа матері героя боїв за Україну, доблесного сина казахського народу комсомольця Ж. Нурситова. Під час переправи через Дніпро осколок ворожого снаряда пробив дно човна. Жанасбай Нурситов закрив пробоїну своїм обмундируванням, довів човен до правого берега. А наступного дня, під час ворожої контратаки він знищив 25 фашистів. У листі до матері Нурситова командування частини й комсомольська організація дякували за виховання сміливого воїна¹⁸. Лист було опубліковано в дивізійній газеті і в бойових листках. Були відзначені подвиги й інших комсомольців фронту, які виявили хоробрість і відвагу в боях, зокрема, розвідників М. Гусакова, І. Семенченка, Л. Карцевої, сапера І. Соколова та багатьох інших¹⁹. У ряді з'єднань 69-ї армії Південного фронту за період літніх наступальних операцій 1943 р. було відіслано по 300 і більше листів рідним воїнів, які виявили героїзм у боях за визволення України²⁰.

З тилу до діючої армії безперервно надходили листи-відповіді, резолюції зборів, звернення комсомольців і молоді до радянських воїнів. У них висловлювалося захоплення подвигами бійців, розповідалося про самовіддану працю в тилу в ім'я перемоги над ворогом, містилися заклики знищувати фашистських загарбників. Ці патріотичні послання зачитувалися на мітингах і зборах, у траншеях, публікувалися у фронтовій пресі, передавалися з частини в частину. Вони мали велике значення для патріотичного виховання солдатів, сержантів і офіцерів.

У багатьох частинах і з'єднаннях проводилися зустрічі молодих воїнів з комсомольцями — учасниками боїв, Героями Радянського Союзу й орденоносцями. У 13-й армії, наприклад, у зустрічі кращих комсомольців-фронтовиків з членами Військової ради взяло участь 8 Героїв Радянського Союзу — учасників битви за Дніпро²¹. Широко практикувалося також проведення зустрічей воїнів з делегаціями трудящих, які приїжджали на фронт. Посланці тилу привозили воїнам подарунки, накази від колективів підприємств і установ, листи. Пам'ятники, наприклад, були зустрічі воїнів 395-ї стрілецької Таманської Червонопрапорної ордена Суворова дивізії з делегацією Київ-

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же, арк. 56.

¹⁷ Идеологическая работа КПСС на фронте (1941—1945 гг.), М., 1960, стор. 173.

¹⁸ Архів МО СРСР, ф. 236, оп. 2675, спр. 7, арк. 18.

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же, ф. 244, оп. 2980, спр. 137, арк. 112-а.

²¹ Там же, арк. 18.

ського обкому комсомолу, а також воїнів частин і з'єднань 7-ї гвардійської армії 2-го Українського фронту з представниками Казахстану тощо²².

Військові частини також направляли делегації для зустрічей з трудівниками тилу. Так, у Синельниківський район Дніпропетровської області приїжджала делегація 333-ї Синельниківської Червонопрапорної дивізії. Новомосковський район цієї ж області відвідала група солдатів 34-ї гаубично-артилерійської Дніпропетровської Червонопрапорної бригади²³. Широкий обмін делегаціями проводили військові частини Українських фронтів з молоддю Ворошиловградської, Сталінської (нині — Донецька), Полтавської, Чернігівської, Одеської та інших областей²⁴.

У ході проведення ювілею комсомолу в багатьох частинах побували делегації з тилу, а воїни, в свою чергу, брали участь у ювілейних заходах, які проводилися в містах України. Це сприяло зміцненню єдності армії і народу.

У зв'язку з 25-річчям ВЛКСМ у частинах і з'єднаннях 1—4-го Українських фронтів проходили збори і мітинги особового складу. Комсомольці і неспілкова молодь у своїх виступах на зборах висловлювали почуття гарячої любові до Батьківщини, прагнення примножити героїчні традиції Ленінського комсомолу і нещадно знищувати ненависного ворога, клялися віддавати всі сили для якнайшвидшого визволення Батьківщини від фашистських загарбників²⁵. Виступаючи на мітингу особового складу 30-ї стрілецької Київсько-Житомирської Червонопрапорної дивізії, комсомолец сержант Веселов, зокрема, сказав: «Нас, воїнів-визволителів, чекають наші сестри і брати в рідному Києві. Сьогодні вони ще під гнітом німецьких бандитів. Я клянусь..., що в боротьбі за рідний Київ буду битися, не шкодуючи ні крові, ні самого життя. Закликаю всіх бійців віддати всі сили і бойовий досвід на боротьбу за визволення міста Києва і всієї України від проклятих фашистів»²⁶.

Важливу роль у вихованні радянських воїнів на героїчних традиціях Ленінського комсомолу відіграла преса, зокрема, газети «Комсомольская правда», «Красная звезда», а також фронтові, армійські та дивізійні газети. В багатьох з них було запроваджено спеціальну рубрику «Бойовий шлях комсомолу. До 25-річчя ВЛКСМ». Так, газета 57-ї армії «Звезда Советов» під цією рубрикою надрукувала статті «Зародження комсомолу», «Комсомол у роки громадянської війни», «Комсомол на соціалістичній будові», «Комсомол у Великій Вітчизняній війні» та інші²⁷.

Велика увага на сторінках газет приділялася розповідям про героїв боїв. Усі армійські газети відповідно до директиви Головного політичного управління РСЧА з самого початку війни вели розділ «Герої Вітчизняної війни»²⁸. Так, «Красная звезда» опублікувала на

²² Там же, спр. 430, арк. 54; ф. 240, оп. 2772, спр. 24, арк. 27.

²³ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 16, спр. 18, арк. 21, 22.

²⁴ М. В. Коваль. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны, К., 1977, стор. 107.

²⁵ Архів МО СРСР, ф. 236, оп. 2675, спр. 7, арк. 7, 19.

²⁶ Там же, спр. 2, арк. 200.

²⁷ А. Ф. Мингазутдинов. Коммунистическая партия — воспитатель патриотизма советских воинов в боях за освобождение Украины (1943—1944 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, К., 1968, стор. 16—17.

²⁸ Г. И. Перегонцева. Фронтовая печать и воспитание молодых воинов. Ленинский комсомол в Великой Отечественной войне, М., 1975, стор. 110—111.

своїх сторінках матеріали про відважних воїнів — вихованців комсомолу О. І. Покришкіна, І. М. Кожедуба, про подвиги комсомольців Олександра Матросова, Юрія Смирнова, Марії Мельникайте та багатьох інших синів і дочок радянського народу²⁹. Перед літньою кампанією 1943 р. із статтями «Мої повітряні бої» виступив у «Красной звезде» Герой Радянського Союзу, льотчик-випробовувач, гвардії лейтенант В. Лавриненков, який поділився своїм бойовим досвідом³⁰.

Широко популяризували подвиги героїв-комсомольців фронтові, армійські і дивізійні газети. Вони систематично друкували на своїх сторінках матеріали про хоробрість молодих воїнів при форсуванні Дніпра і під час наступальних боїв за визволення України від німецько-фашистських загарбників. У газетах публікувалися розповіді героїв битв, які ділилися з товаришами своїм бойовим досвідом. Зокрема, газета 51-ї гвардійської танкової бригади надрукувала розповіді комсомольців, Героїв Радянського Союзу гвардії рядових І. Семенова та В. Іванова, які разом зі своїми бойовими товаришами М. Пастуховим та В. Сисолятиним першими переправилися на правий берег Дніпра. Фронтowa газета «За честь Родины» на своїх сторінках також детально розповіла про цей подвиг комсомольців і опублікувала лист героїв, які у відповідь на привітання Військради Воронежського фронту кляли ще нещадніше знищувати фашистських загарбників³¹.

Редакції армійських, дивізійних і фронтових газет випускали листівки про героїзм воїнів-комсомольців. Так, редакція газети «За счастье Родины» (38-а армія) під час битви за Дніпро випустила 24 листівки по 4 тис. примірників кожна, присвячені героїчним подвигам воїнів. У листівках повідомлялося про сміливі дії воїнів при форсуванні Дніпра і під час боїв на Лютезькому плацдармі³².

Газети приділяли багато уваги поширенню досвіду партійно-політичної і агітаційно-пропагандистської роботи серед армійської молоді. У розділах «Партійне і комсомольське життя» вони систематично друкували матеріали про кращі форми виховної роботи комсомольського активу, політорганів, партійних організацій, про зростання рядів ВЛКСМ³³. Враховуючи багатонаціональність особового складу частин і підрозділів Українських фронтів, політоргани дбали про видання фронтових газет національними мовами народів СРСР. Так, газета «За честь Родины» (1-й Український фронт) видавалася узбецькою, казахською, татарською і українською мовами, «Сталинское знамя» (4-й Український фронт) — азербайджанською, татарською, казахською і узбецькою мовами³⁴. Дивізійна газета «Во славу Родины» (4-й Український фронт) друкувалася азербайджанською мовою у зв'язку з тим, що значна кількість воїнів цього з'єднання була азербайджанцями³⁵.

Напередодні 25-річчя ВЛКСМ фронтові газети опублікували звернення Військових рад і політуправлінь фронтів до всіх комсомольців і молоді, в якому вітали юнаків і дівчат із славною річницею і закликали їх бути гідними високого звання члена ВЛКСМ. Уся масово-полі-

²⁹ Годы, отлитые в строки, М., 1973, стор. 84.

³⁰ Там же.

³¹ Архів МО СРСР, ф. 236, оп. 2675, спр. 7, арк. 18.

³² Идеологическая работа КПСС на фронте (1941—1945 гг.), М., 1960, стор. 173.

³³ Г. И. Перегонцева. Назв. праця, стор. 108.

³⁴ К. В. Крайнюков. Назв. праця, стор. 62; Архів МО СРСР, ф. 244, оп. 2980, спр. 17, арк. 163.

³⁵ Архів МО СРСР, ф. 244, оп. 2980, спр. 17, арк. 163.

тична й агітаційно-пропагандистська робота, яка проводилася політ-органами, партійними й комсомольськими організаціями у зв'язку з 25-річчям ВЛКСМ, проходила під лозунгом «Знаменній даті — гідну зустріч»³⁶.

Під час підготовки і проведення ювілею Ленінського комсомолу значно активізувалася внутрішнікова робота в комсомольських організаціях, підвищилися військова майстерність і авангардна роль комсомольців, посилювався приплив до ВЛКСМ. Так, якщо в комсомольських організаціях Воронежського фронту на 1 вересня 1943 р. налічувалося 86 156 членів ВЛКСМ, то на 1 грудня того ж року їх кількість збільшилася до 114 849, а на 1 січня 1944 р. — до 151 999³⁷. Тільки у грудні 1943 р. в частинах усіх чотирьох Українських фронтів до рядів ВЛКСМ вступило 30 737 бійців і офіцерів³⁸.

Армійські організації ВЛКСМ були надійним резервом поповнення рядів Комуністичної партії. Зокрема, серед 44 432 чол., прийнятих кандидатами в члени ВКП(б) у військових частинах 1-го Українського фронту з 1 липня по 1 листопада 1943 р., 44% становили комсомольці³⁹. У грудні 1943 р. в партію було прийнято 4293 комсомольці фронту⁴⁰.

Слід відзначити, що поживавленню внутрішнікової роботи в комсомольських організаціях і підвищенню впливу комсомолу серед фронтової молоді значною мірою сприяла перебудова структури комсомольських організацій, проведена згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 24 травня 1943 р. «Про реорганізацію структури партійних і комсомольських організацій в Червоній Армії і посилення ролі фронтових, армійських та дивізійних газет»⁴¹. Замість первинних комсомольських організацій, які існували раніше в полках, було створено первинні організації в батальйонах і рівнозначних їм підрозділах. Первинна комсомольська організація батальйону стала основною ланкою у проведенні спілкової роботи.

Це підвищувало її роль у розв'язанні бойових завдань, сприяло зростанню активності членів ВЛКСМ, піднесенню всієї ідейно-політичної діяльності комсомольських організацій, посиленню їх впливу на особовий склад.

У зв'язку з перебудовою значно збільшилася кількість первинних комсомольських організацій. Так, якщо у травні 1943 р. у військах Південного (згодом — 4-го Українського) фронту налічувалося 1574 первинні комсомольські організації, то в грудні того ж року їх кількість зросла до 3724⁴². А в цілому у Збройних Силах СРСР кількість первинних комсомольських організацій зросла на три четверти і наприкінці 1943 р. становила вже 55 тис.⁴³ Чисельність комсомольського активу зросла більш як у 3 рази, а партійного прошарку в комсомолі — у півтора рази⁴⁴. Завдяки цьому посилювалося партійне керівництво комсомолом у Червоній Армії.

³⁶ Там же, ф. 236, оп. 2675, спр. 7, арк. 17.

³⁷ Там же, спр. 2, арк. 288; спр. 214, арк. 1.

³⁸ Великий подвиг, К., 1975, стор. 199.

³⁹ Архів МО СРСР, ф. 236, оп. 2675, спр. 7, арк. 27.

⁴⁰ Там же, спр. 2, арк. 288.

⁴¹ Коммунистическая партия в Великой Отечественной войне (июнь 1941 — 1945 гг.). Документы и материалы, М., 1970, стор. 98—99.

⁴² Архів МО СРСР, ф. 244, оп. 2980, спр. 105, арк. 24, 69.

⁴³ Наш Ленинский комсомол, М., 1974, стор. 195.

⁴⁴ Там же.

Агітаційно-масова робота, яку проводили політоргани, партійні і комсомольські організації у ході форсування Дніпра і визволення Києва, допомогла воїнам краще усвідомити велич пройденого Ленінським комсомолом шляху, сприяла дальшому згуртуванню комсомольців, усієї армійської молоді навколо Комуністичної партії, вихованню у воїнів гарячої любові до Батьківщини і лютої ненависті до ворога, мобілізувала їх на успішне виконання обов'язку щодо захисту соціалістичної Вітчизни. Все це дістало вияв у високому наступальному пориві радянських воїнів, у масовому героїзмі солдатів, сержантів і офіцерів у боях за визволення України і всієї радянської землі від фашистських загарбників. Так, тільки з 1 липня 1943 р. по 1 січня 1944 р. за відвагу і хоробрість у боротьбі з ворогом орденами і медалями було нагороджено 70 740 комсомольців — воїнів 1-го, 3-го і 4-го Українських фронтів⁴⁵. За героїзм, виявлений при форсуванні Дніпра, високого звання Героя Радянського Союзу було удостоєно майже 2,5 тис. воїнів, з них близько 1 тис. — вихованці ВЛКСМ⁴⁶. Всього ж за роки Великої Вітчизняної війни орденами і медалями було відзначено 3,5 млн. комсомольців⁴⁷. З 11 603 чол., яким було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, понад 7 тис. — члени ВЛКСМ. Вихованці комсомолу О. Покришкін та І. Кожедуб стали тричі Героями Радянського Союзу⁴⁸.

У боротьбі за визволення Радянської України хоробрість і героїзм виявили сини і дочки всіх народів Радянського Союзу. Про це переконливо свідчить той факт, що в боях за Україну звання Героя Радянського Союзу було присвоєно близько 4 тис. воїнів — представникам понад 40 національностей⁴⁹.

Під час Великої Вітчизняної війни комсомольці, вся радянська молодь виявили високу свідомість свого обов'язку перед Батьківщиною, вони були гідними спадкоємцями героїчних традицій партії, радянського народу, Ленінського комсомолу. В цьому одне з основних джерел сили і могутності нашої Батьківщини. «Ніколи і нікому, — відзначав Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнєв, — не перемогти країну, де кожне нове покоління зберігає і примножує бойові традиції попередніх поколінь»⁵⁰.

⁴⁵ Підраховано автором за матеріалами Архіву МО СРСР: ф. 236, оп. 2675, спр. 214, арк. 1; ф. 243, оп. 2914, спр. 143, арк. 5; ф. 244, оп. 2980, спр. 105, арк. 73.

⁴⁶ Славный путь Ленинского комсомола, М., 1974, стор. 138.

⁴⁷ Там же, стор. 204.

⁴⁸ Там же, стор. 204; Е. М. Тяжельников. Союз молодых ленинцев, М., 1977, стор. 232.

⁴⁹ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 543.

⁵⁰ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 2, К., 1971, стор. 251.

БОРотьБА КОМСОМОЛЬЦІВ І МОЛОДІ ПОДІЛЛЯ ПРОТИ ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ (1941—1942 рр.)

О. Т. ЩУР (Кам'янець-Подільський)

Активною силою у всенародній боротьбі на Україні проти фашистських загарбників, надійним помічником партії у мобілізації населення на священну війну з ворогом був Ленінський комсомол. Безстрашно діяли у складі партизанських формувань і комуністичному підпіллі комсомольці та молодь Поділля.

Керуючись директивними документами Комуністичної партії, при безпосередній допомозі ЦК КП(б)У і уряду республіки, партійні й радянські органи областей Поділля — Вінницької та Кам'янець-Подільської (нині — Хмельницька) — за участю комсомольських організацій з перших днів війни розгорнули активну роботу по добору людей для боротьби в тилу ворога, створенню мережі підпільних організацій та організаторсько-партизанських груп, підготовці баз продовольства і зброї.

У Вінницькій області було створено сім підпільних райкомів партії — Теплицький, Джулинський, Монастирищенський, Самгородоцький, Барський, Комсомольський, Чечельницький¹, а також 174 партизанські групи по 3—4 чол. кожна (загалом 630 чол.)². Місцеві партійні органи відібрали великий загін комуністів, комсомольців, радянських активістів, які мали стати ядром майбутніх підпільних організацій. 30 липня 1941 р. в радгоспі поблизу с. Велика Виска був створений Вінницький підпільний обком партії у складі Д. Т. Бурченка (секретар), Т. І. Тимченка, В. Є. Нижника³. Однак у початковий період війни обкомові не вдалося розгорнути свою діяльність у ворожому тилу, оскільки він не мав зв'язків з людьми, залишеними для роботи в підпіллі, не зміг пробитися через лінію фронту і відійшов разом з частинами Червоної Армії.

У липні 1941 р. був створений і переправлений через лінію фронту на територію області й Кам'янець-Подільський підпільний обком партії⁴. Але переважна більшість секретарів підпільних райкомів партії, залишених на території області для роботи в тилу ворога, з різних причин не змогла закріпитися у визначених районах.

Долаючи величезні труднощі, в умовах жорстокого окупаційного режиму, комуністи приступили до налагодження діяльності партійного підпілля та розгортання партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників на Поділлі. У цьому їм активно допомагали комсомольці.

Наприкінці серпня 1941 р. у Вінниці розгорнув роботу підпільний партійний центр, який багато зробив для створення підпільних груп у місті та в ряді районів області. Ним керував колишній комсомольський і партійний працівник І. В. Бевз, залишений Вінницьким обкомом КП(б)У для роботи в тилу ворога. Його активними помічниками були комуніст, депутат Верховної Ради РРФСР О. А. Парамонов,

¹ Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 136, оп. 15, спр. 872, арк. 12.

² Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, Одеса, 1972, стор. 197.

³ Там же.

⁴ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, К., 1967, стор. 305.

Г. Й. Мельник, А. А. Буко, комуніст С. С. Левенець, комсомольці І. Войцехівський, В. Любимова, Н. Медвідь, а з початку 1942 р. і Л. Ратушна⁵.

Незважаючи на винятково складні умови боротьби (неподалік від Вінниці, поблизу с. Коло-Михайлівка споруджувалася ставка Гітлера «Вервольф»), партійному центрові за короткий строк вдалося створити розгалужену мережу підпільних груп, у тому числі юнацьких.

При активній допомозі комуніста В. М. Мессароша розпочали боротьбу з ворогом комсомольці Калинівського району. Вже в жовтні 1941 р. колишній студент Вінницького педагогічного інституту П. Кугай організував у с. Павлівці комсомольсько-молодіжну групу, яка згодом стала ядром партизанського загону ім. В. І. Леніна⁶.

У Вінниці, в районі старого міста, вже в серпні — вересні 1941 р. почала діяти підпільна група, якою керував колишній учень середньої школи № 9 (нині — середня школа № 6) І. Войцехівський. Спочатку до неї входили В. Семенець, П. Анікін, А. Борачук, Є. Борачук, В. Довбня — всі колишні учні різних шкіл. Згодом членами групи стали також М. Овсянников, В. Компаневич, В. Вичужанин⁷. Колишні члени радіогуртка Анатолій та Євген Борачуки разом з Віктором Вичужанином сконструювали і виготовили радіоприймач, що дало юним патріотам змогу приймати зведення Радінформбюро і за допомогою листівок ознайомлювати з ними населення. Члени групи систематично псували телефонний і телеграфний зв'язок гітлерівців, виводили з ладу ворожу техніку, допомагали влаштовувати втечі радянських військово-полонених з таборів, діставали для партизанів загону ім. Богуна, що входив до партизанського з'єднання ім. В. І. Леніна, зброю і боеприпаси⁸.

Влітку 1941 р. почала діяти підпільна комсомольсько-молодіжна організація в Дашеві, яку очолив комсомолец П. Корноухов. До неї входили учні місцевої середньої школи Ю. Вольський, Я. Возовий, Г. Козлова, В. Васильченко. Згодом комсомольці залучили до підпільної роботи радянського військовополоненого Р. Дснікаєва (Квітка) та В. Чаюка, який працював перекладачем у жандармерії і допомагав підпільникам, своєчасно повідомляючи їх про плани ворогів⁹.

В листопаді 1941 р. оформилася підпільна комсомольсько-молодіжна група в с. Тиманівці Тульчинського району, якою керував кандидат у члени ВКП (б) молодий колгоспник Я. С. Кокошко, а членами були І. І. Волошин, Г. С. Кокошко, Г. М. Багрій та Й. М. Нарочан. Згодом активним учасником групи став комуніст М. Я. Гуцол, який утік з полону. Патріоти збирали зброю, створювали продовольчі запаси для партизанів, проводили велику роз'яснювальну роботу серед населення. На озброєнні організації було 10 гвинтівок, 1500 патронів, 10 ручних гранат, 2 револьвери, вибухівка¹⁰.

В липні 1942 р. організація почала випускати листівки, друкую-

⁵ Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, стор. 201; Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 136, оп. 15, спр. 48, арк. 66—67; спр. 221, арк. 2.

⁶ Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, стор. 204; Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 136, оп. 15, спр. 380, арк. 1, спр. 48, арк. 140.

⁷ Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 136, оп. 15, спр. 232, арк. 14.

⁸ Там же, арк. 15—16, 20, 46.

⁹ Там же, спр. 306, арк. 1; Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, стор. 204.

¹⁰ Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 136, оп. 15, спр. 553, арк. 1—3; спр. 562, арк. 172—173; спр. 566, арк. 3—5, 7, 8.

чи їх на машинці, а також за допомогою гумових шрифтів, виготовлених комсомольцем І. Волошиним¹¹. Листівки розповсюджувалися на території Тульчинського, Тростянецького, Крижопільського і Бершадського районів.

Отже, при допомозі комуністів комсомольці Вінниччини активно включилися у боротьбу проти фашистських загарбників. Уже наприкінці 1941 р. в містах і селах області діяло 96 підпільних організацій і груп, в яких налічувалося понад 1680 чол., з них більш як 400 комуністів і 250 комсомольців¹².

Розгорялося полум'я всенародної боротьби проти окупантів і на території Кам'янець-Подільської області. Вже в липні — серпні 1941 р. в Славутському, Шепетівському та інших північних її районах почали діяти перші групи радянських патріотів. З серпня 1941 р. в м. Славуті на квартирі А. Яворського відбулася нарада патріотів, що поклала початок існуванню Славутської підпільної організації, на основі якої пізніше був сформований перший у Кам'янець-Подільській області партизанський загін ім. Михайлова¹³.

Учасники наради — А. Одуха, М. Кравченко, А. Яворський, В. Мартинюк — намітили бойову програму дій, спрямовану на розгортання всенародної боротьби трудящих області проти фашистів. У серпні 1941 р. в с. Стриганах Славутського району виникла перша підпільна комсомольсько-молодіжна група, яку очолив колишній завідуючий місцевої початкової школи А. З. Одуха. До складу групи ввійшли комсомольці Л. Троцький, О. Гіпс, В. Кмитюк, І. Наumenко, О. Іванов, М. Ліщинська, позаспілкові патріоти В. Трегуб, Г. Охман, Т. Петречук та інші¹⁴. Восени того ж року в м. Славуті розпочали активну боротьбу проти окупантів підпільні комсомольсько-молодіжні групи на маслозаводі (керівник — С. С. Гавура) та лісозаводі № 3 (керівник — М. Володимиров)¹⁵. Активну участь у створенні і діяльності славутського підпілля брала досвідчений комсомольський ватажок Марія Кравченко¹⁶.

Під керівництвом комсомольсько-молодіжних груп активно включилися в підпільну роботу і піонери. Так, у м. Славуті успішно діяла підпільна піонерська група, куди входили Льоня Афанасьєв, Володя Кухаренко, Володя Орел, Льоня Слободян, Вячеслав Ополонець. Вони зібрали для партизанів 230 гвинтівок та 50 ящиків патронів¹⁷. Активно допомагали підпільникам піонери сіл Миньковець та Романини Славутського району Анатолій та Дмитро Черняк, Наталія, Ніна і Людмила Пруньковські, Віра Юдіна, Валя Сологуб, Коля Яковчук, Варвара і Вася Дегап. Вони не тільки успішно виконували складні і водночас ризиковані обов'язки партизанських зв'язківців, але й здійснили ряд значних диверсій у тилу ворога¹⁸.

Влітку і восени 1941 р. підпільні комсомольсько-молодіжні групи були створені у 23 селах Славутського та суміжних з ним районів,

¹¹ Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область, К., 1972, стор. 646.

¹² Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, стор. 205.

¹³ Поділля у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. Збірник документів і матеріалів, Львів, 1969, стор. 224—225; Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 82, арк. 29.

¹⁴ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 1, стор. 514; Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 16, спр. 82, арк. 30.

¹⁵ Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 16, спр. 82, арк. 70, 83.

¹⁶ Там же, арк. 87.

¹⁷ Там же, спр. 540, арк. 93.

¹⁸ Там же, оп. 10, спр. 540, арк. 224.

зокрема в селах Голики, Варварівка, Ташки, Полян, Улашанівка, Старий Кривин, Малий Скнит, Берездів. Їх очолили комсомольці М. Шевчук, М. Юрчук, М. Власюк, Е. Камінський, О. Іванов, П. Романюк, В. Нестерук, І. Водолазов¹⁹. У цей час тільки в підпільних комсомольсько-молодіжних групах і організаціях Славутського району налічувалося 157 чол.²⁰ Їх діяльність спрямовувала Славутська міжрайонна підпільна організація, яку в грудні 1941 р. очолив мужній комуніст лікар Ф. М. Михайлов²¹.

У серпні 1941 р. для організації підпільно-диверсійної роботи і партизанського руху на території Кам'янець-Подільської області у тил ворога був направлений І. К. Ніколюк, який до війни працював секретарем Дунаєвського райкому партії²². За завданням І. К. Ніколюка комсомолец А. Римарчук у жовтні 1941 р. очолив штаб партизанського підпільного диверсійного загону ім. Ленінського комсомолу, який діяв на території Миньковецького, Дунаєвського, Староушицького, Новоушицького та Віньковецького районів. Половину цього загону — 25 чоловік — становили комсомольці. Серед них були П. Кучеров, І. Бугаєць, М. Зборовський, П. Ільчик, П. Куцяк, О. Навроцька та інші патріоти²³. Під керівництвом комуністів комсомольці розгорнули велику роз'яснювальну роботу серед населення. Вони розповсюджували в містах і селах повідомлення Радінформбюро, листівки, заклики, організовували саботаж на підприємствах, псували сировину і готову продукцію, виводили з ладу сільськогосподарський інвентар, ігнорували розпорядження німецьких властей.

Активно діяла підпільна комсомольсько-молодіжна група у м. Кам'янці-Подільському, якою керував Вілен Поворин — учень 7-го класу середньої школи № 5 (нині — школа-інтернат № 2). Наприкінці 1941 р. Вілен разом із своїми товаришами Д. Мозолевським і В. Поляковим змонтував у сараї по вул. Ленінградській, 60, радіоприймач. Хлопці слухали зведення Радінформбюро, старанно їх записували і розповсюджували серед населення²⁴. Через деякий час безстрашний комсомолец організував у торговельній школі підпільну антифашистську групу, до якої входило майже 50 молодих патріотів. Серед них — В. Білоус, М. Боровицький, В. Вольський, А. Заборовський, А. Матковський, Ю. Нестеровський, К. Носальський, М. Припн²⁵.

Згодом до складу групи ввійшли комсомольці з навколишніх районів — І. Воронко із с. Сокіл Кам'янець-Подільського району, І. Дворжик із с. Ружа, Л. Лірник із с. Левада та І. Сметанюк із с. Почапінці Чемеровецького району. Активними членами групи були колишні студенти Кам'янець-Подільського педінституту комсомольці О. Гуківський, М. Дулепа, К. Кухарчук, М. Літомирський із с. Баговиці, І. Зюбрицький з с. Гуменці, В. Марковський із с. Слобідка Рих-

¹⁹ Там же, арк. 124—191.

²⁰ Там же, спр. 98, арк. 3—106.

²¹ Там же, спр. 540, арк. 124—191.

²² Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 42, арк. 1; оп. 17, спр. 27, арк. 81; Поділля у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр., стор. 214.

²³ Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 541, арк. 7—26; «Корчагінєць» (орган Хмельницького обкому ЛКСМУ), 2 листопада 1971 р.

²⁴ Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 556, арк. 1; спр. 555, арк. 1—86; «Корчагінєць», 25 березня 1971 р.; «Прапор Жовтня» (орган Кам'янець-Подільського міського і районного комітетів Компартії України, Кам'янець-Подільської міської і районної Рад депутатів трудящих Хмельницької області), 8 травня 1971 р., 26 червня 1974 р.

²⁵ Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 555, арк. 1; «Прапор Жовтня», 8 травня 1971 р.

тівська, І. Ткачук із с. Тарасівка Кам'янець-Подільського району²⁶ та інші.

Патріоти розповсюджували листівки, в яких закликали радянських людей всіма силами шкодити німецьким окупантам, не вірити їхнім брехливим повідомленням про розгром Червоної Армії, розповідали правду про успішні дії радянських військ під Москвою, про мужність захисників героїчного Ленінграда.

У січні 1942 р. підпільники перерізали кабель фельдкомендатури, підпалили ковбасну фабрику, нафтобазу²⁷, а напередодні Дня міжнародної солідарності трудящих — 1 Травня вивісили над приміщенням театру (нині — міський будинок культури) червоний прапор.

Серед патріотів Кам'янця-Подільського були й зовсім юні. Але силою духу, мужністю вони не поступалися дорослим. Так, Володі Захарову виповнилося лише 11 років, коли влітку 1942 р. він одержав бойове завдання — пустити під укіс ешелон з окупантами. Однак здійснити цей акт юному герою не вдалося. Володю схопили фашисти і після жорстоких катувань розстріляли. Згодом були розстріляні батько й мати відважного піонера²⁸.

Юних месників виказав ворогові підлий зрадник. Почалися арешти. Першим жандарми схопили Вілена. Комсомольця з понівеченим обличчям водили по місту на ланцюгу. Майже місяць катували його гестапівці. Він загинув, але жодним словом не обмовився про своїх бойових товаришів. Першу групу підпільників фашисти розстріляли 13, а другу — 27 червня 1942 р.²⁹ Ось що писала «Учительская газета» влітку 1944 р.: «Вранці на могилі Вілена Поворина з'явився стовпчик з дощечкою: «Тут лежить Вілен Поворин. Його назвали Віленом в пам'ять про Володимира Ілліча Леніна. Він жив і помер справжнім ленинцем. Пам'ятайте Вілена»³⁰.

Наведені дані переконливо свідчать, що протягом 1941 р. в умовах жорстокого окупаційного режиму в містах і селах Кам'янець-Подільської області під керівництвом партійних організацій зароджувалася розгалужена мережа комсомольського підпілля. До кінця 1941 р. на її території діяло вже 36 комсомольсько-молодіжних груп³¹.

Спочатку діяльність підпільних організацій Поділля була спрямована головним чином на проведення масово-політичної роботи серед населення як однієї з найважливіших передумов розгортання боротьби радянських людей у тилу ворога. Після розгрому німецьких загарбників під Москвою народна боротьба на території Вінницької та Кам'янець-Подільської областей набирає широкого розмаху. До рішучих дій переходять патріоти Славутського району. В середині березня 1942 р. члени підпільної групи А. З. Одухи — О. Гіпс, Л. Троцький та М. Ніколайчук — у результаті сміливої операції захопили з німецького складу боеприпасів, що знаходився в приміщенні славутського костюлу, 15 ящиків мін, 100 кг толу, 8 ящиків патронів³². Це дало мож-

²⁶ Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 555, арк. 2.

²⁷ Там же.

²⁸ Там же, арк. 3.

²⁹ Там же, арк. 3, 46; «Прапор Жовтня», 13 жовтня 1962 р., 26 червня 1974 р. «Юний ленинець», 2 вересня 1944 р.

³⁰ «Учительская газета», 26 липня 1944 р.

³¹ Партархів Хмельницького обкому Компартії України, ф. 487, оп. 10, спр. 16, арк. 1—5; спр. 534а, арк. 3; спр. 42, арк. 7, 43, 44, 69, 126, 145—147; спр. 555, арк. 1—87; спр. 539, арк. 1—60; спр. 348, арк. 63, 338, 366, 377; спр. 98, арк. 6, 27, 29—31, 41, 46, 62, 68, 72, 78, 82, 84, 97, 99, 106; спр. 541, арк. 1; 25, 29 (підрахунки втора).

³² Там же, ф. 487, оп. 10, спр. 540, арк. 20.

ливість значно посилити удари по ворогові. У травні 1942 р. на залізничній лінії Ровно—Шепетівка, між станцією Кривин і роз'їздом Бадівка, А. З. Одуха разом з Л. Троцьким, О. Гінсом та О. Івановим висадили у повітря ворожий ешелон. Внаслідок диверсії було вбито понад 700 гітлерівців, що направлялися на Східний фронт³³.

Активізували свою діяльність і партизани Теплицького району на Вінниччині, очолювані А. К. Микитенком та А. Г. Кондратюком. Вони кілька разів виводили з ладу лінії зв'язку, а неподалік від станції Христинівка пустили під укіс три ешелони з військовими вантажами³⁴. 27 червня 1942 р. за завданням ЦК ЛКСМУ для дальшого розгортання партизанської боротьби в тилу ворога на територію Вінницької області були перекинуті М. І. Драчук і В. Ю. Левицький³⁵.

18 серпня 1942 р. в Шабельнянському лісі на Вінниччині відбулася нарада, на якій був обраний міжрайонний підпільний партійний комітет³⁶. З його утворенням підпільна і партизанська боротьба на Вінниччині стала більш цілеспрямованою, організованою і ефективною. На кінець 1942 р. на території області діяло 5 великих партизанських загонів, 234 підпільних партійних, комсомольських та інших антифашистських організацій і груп, в яких налічувалось понад 3790 чол., у тому числі 882 комуністи і 523 комсомольці³⁷.

Отже, комсомольці Поділля були в роки Великої Вітчизняної війни активними бійцями невидимого фронту. На заклик рідної Комуністичної партії вони рішуче стали на захист соціалістичної Батьківщини і внесли гідний вклад у розгром найлютішого ворога прогресу і цивілізації — гітлерівського фашизму.

³³ Поділля у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр., стор. 229—246.

³⁴ Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, стор. 205.

³⁵ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 99, спр. 22, арк. 89.

³⁶ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. I, стор. 481.

³⁷ Нариси історії Вінницької обласної партійної організації, стор. 214.

3 досліджень у галузі спеціальних історичних дисциплін

ПАМ'ЯТНІ ТА ЮВІЛЕЙНІ МЕДАЛІ НА ЧЕСТЬ ЛЕНІНСЬКОГО КОМСОМОЛУ

Ю. А. БАРШТЕЙН (Київ)

Вірному помічникові КІПС — Ленінському комсомолу — присвячено багато творів образотворчого мистецтва. У плакатах, малюнках, полотнах та скульптурі художники розповіли про героїчний шлях комсомолу у роки громадянської війни, перших п'ятирічок, Великої Вітчизняної війни, в повоєнний час, у роки освоєння цілинних і перелогівих земель, в період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства.

Героїчна історія комсомолу знайшла своє відображення в пам'ятних та ювілейних медалях. У невеликій статті немає можливості роз-

Рис. 1

Рис. 2 (аверс)

Рис. 3 (аверс)

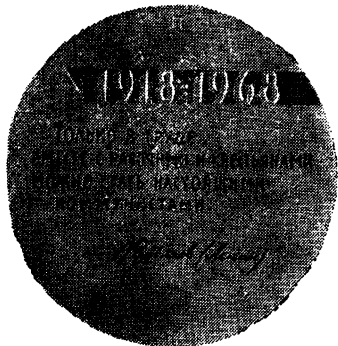

Рис. 3 (реверс)

Рис. 4 (реверс)

Рис. 5

Рис. 6 (аверс)

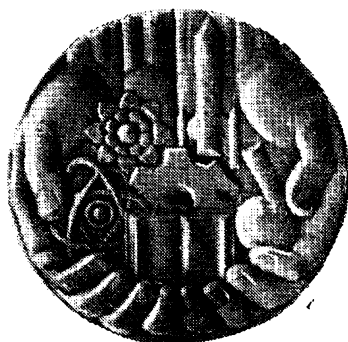

Рис. 7 (аверс)

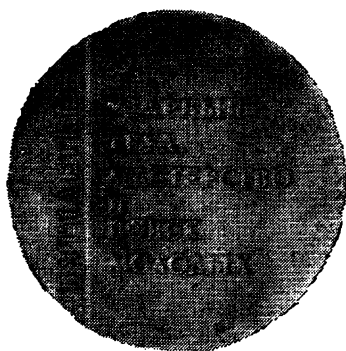

Рис. 7 (реверс)

Рис. 8 (аверс)

Рис. 8 (реверс)

Рис. 9 (аверс)

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

Рис. 14 (аверс)

повідати про всі медалі, присвячені комсомолу. Розповімо лише про окремі з них.

Перша медаль (мал. 1, бронза, 67 мм, ЛМД *, 1958), про яку йдеться, присвячена 40-річчю ювілеєві Ленінського комсомолу. Її створила скульптор В. М. Акимущіна. В центрі медального поля аверсу розміщений прапор, на його фоні профілем, зверненим ліворуч, зображено В. І. Леніна. Ліворуч від прапора вертикально покладена лаврова гілка, як символ урочистості, ювілею. І напис у три рядки: «40 лет ВЛКСМ».

На реверсі медалі у променях світанкового сонця та деталей промислового пейзажу профільно зображені юнак і дівчина. Він правою піднятою рукою вказує у майбутнє. Дівчина у лівій руці тримає книгу — символ джерела знань. Зліва на медальному полі напис у чотири рядки: «Вперед нас партия ведет!» Під зображеннями знизу на медальному полі розміщений комсомольський значок, по боках якого ювілейні дати: «1918—1958». Медаль виключно скромна, лаконічна, але насичена великим змістом, композиційно виконана вдало.

На XVII з'їзді Ленінського комсомолу в Георгіївському залі Кремля делегатам разом з матеріалами з'їзду вручали пам'ятну ювілейну медаль-плакету (мал. 2, бронза, 58 × 70 мм, 1974, ЛМД), яка своєю формою нагадує полотнище прапора. Автор плакети Б. Старис на аверсі розмістив на складках зображення комсомольського значка з профільним, зверненим ліворуч, головним зображенням В. І. Леніна. Праворуч від зображення в тло медального поля врізана лаврова гілка, як символ ювілею. Під знаком напис у три рядки: «50 лет с именем Ленина».

У центрі медального поля реверсу розміщений напис — цитата В. І. Леніна: «Союз Коммунистической молодежи должен быть ударной группой, которая во всякой работе оказывает свою помощь, проявляет свою инициативу, свой почин» В. И. Ленин». Плакета цікава за композиційним рішенням, шрифти відповідають темі.

До п'ятдесятиріччя ВЛКСМ було створено кілька ювілейних пам'ятних медалей. Одну з них (мал. 3, бронза, 70 мм, ЛМД, 1968) створив Б. Старис. В центрі аверсу у заглибленні в формі комсомольського значка розміщене портретне зображення В. І. Леніна. Ліворуч на медальному полі вертикально покладена лаврова гілка, символ урочистості, та напис у тлі медального поля: «50 лет ВЛКСМ».

У верхній частині реверсу — однорядковий напис: «1918 — 1968». В центрі медалі розміщені слова В. І. Леніна: «Только в труде вместе с рабочими и крестьянами можно стать настоящими коммунистами» та факсимільний підпис: «В. Ульянов (Ленин)». Медаль скромна, лаконічна, всі деталі її композиції чіткі та ясні.

Ленінський комсомол, як відомо, був нагороджений трьома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції, орденом Червоного Прапора, орденом Трудового Червоного Прапора. Ці високі урядові нагороди були відмічені пам'ятними медалями. У 1961 р., коли Ленінський комсомол був удостоєний п'ятої урядової нагороди, медальєр Ленінградського монетного двору, заслужений діяч мистецтв РРФСР М. О. Соколов, автор багатьох медалей, присвячених комсомолу, створив пам'ятну медаль під назвою «Ордена ВЛКСМ».

У 1968 р. Ленінський комсомол у зв'язку з п'ятдесятиріччям був нагороджений орденом Жовтневої Революції. І цій знаменній події була присвячена пам'ятна ювілейна медаль, відкарбована на Ленінград-

* ЛМД — Ленінградський монетний двір.

ському монетному дворі (мал. 4, лакований алюміній, 58 мм). Її створив скульптор Б. Старис. Праворуч на аверсі медалі на тло стрічки ордена Жовтневої Революції, розміщеної вертикально, покладено зображення самого ордена Жовтневої Революції. Більшу частину медального поля займає напис в 12 рядків — виписка з Указу Президії Верховної Ради Союзу РСР від 25/X—1968 р. про нагородження Ленінського комсомолу орденом Жовтневої Революції: «За выдающиеся заслуги... в становлении и укреплении Советской власти, ... за плодотворную работу по воспитанию подрастающего поколения в духе преданности заветам В. И. Ленина и в связи с 50-летием наградить ВЛКСМ орденом Октябрьской Революции. 25 октября 1968 г.»

На верхній половині реверсу — звернений ліворуч профіль В. І. Леніна на фоні прапора. Під портретним зображенням вождя розміщена багатофігурна композиція: зображення бійця громадянської війни в будьонівці, селянки, воїна Збройних Сил СРСР, робітника, колгоспниці з снопом, покорителя Космосу. Під композицією — дати: «1918. 1968». Всі портретні зображення динамічні, з предметами, характерними для своєї професії.

В 1975 р. виповнилось 50 років з дня виходу в світ першого номера газети «Комсомольская правда». Видатна роль газети у відображенні великих подій нашого життя, комсомолу, Радянської країни, у мобілізації молоді на великі звершення була неодноразово відзначена високими урядовими нагородами. На честь ювілею газети була викарбувана Московським монетним двором ювілейна пам'ятна медаль (мал. 5, бронза, 60 мм, 1975), яку створили художник Н. Левицький та гравер-медальєр В. Решетцов.

На фоні розміщеного на медалі прапора ювілейна дата: «50». Ліворуч від прапора вертикально покладена лаврова гілка, яка уособлює урочистість події. По колу дворядковий напис: «Комсомольская правда». Основана в мае 1925 года». У центрі реверсу між двома датами напис: «Комсомольская правда» Нижня дата — «1925» — зображена скромними, звичайними цифрами, як символ пройдених років, початку заснування газети. Верхня дата — «1975» — виліплена великими оригінальними цифрами, що символізують сучасність. Зверху по колу напис: «Орган Центрального Комитета ВЛКСМ».

Приємне враження справляє пам'ятна медаль (мал. 6, чавун, 113 мм, Москва), на аверсі якої в центрі медального поля розміщене зображення солдата Збройних Сил СРСР. Він тримає прапор, на якому написано: «Комсомол впереди». Зверху та знизу по боках цього зображення подані чотири композиції, що розповідають про комсомол у роки громадянської війни, Великої Вітчизняної війни, в мирні роки — на будовах, фабриках та заводах, на цілині, у сільському господарстві. Всі багатофігурні композиції виключно динамічні, з характерними позами та жестами, деталями. На реверсі в центрі медального поля розміщений лаконічний однорядковий напис: «ВЛКСМ».

Бронзову мініатюру, присвячену ударній праці, майстерності та пошукі молодих у наші дні, створив ленінградський художник О. Г. Шагін. Відкарбована вона на Ленінградському монетному дворі. На аверсі медалі (мал. 7, бронза, 65 мм, 1974) скульптор майже на всьому медальному полі зобразив сильні руки молодих будівників комунізму, а також деталі, що символізують науково-технічний прогрес, розвиток нашого суспільства. Шестерня символізує техніку, індустрію, модель атома — символ не тільки фізики, а взагалі досліджень, аналізу, проникнення до таємниць життя, реторта не тільки символ хімії, а й синтезу. Квітка, що нагадує соняшник, символізує не

тільки сільське господарство, а й все, що цвіте завдяки людським рукам; ракета — символ прагнення до таємниць Космосу.

П'ятдесятиріччю Ленінського комсомолу України присвячено кілька медалей. Наприклад, медаль з бронзи, діаметром 70 мм, (мал. 8) за ескізом заслуженого діяча мистецтв УРСР Ю. І. Яроменка. Вона була відкарбована на Ленінградському монетному дворі. На врізаній у тло медального поля аверсу медалі п'ятикутної зірки, зверху на прапорі розміщено профільний, звернений ліворуч, портрет Володимира Ілліча Леніна. Нижче у променях сонця напис: «50 років ЛКСМ України». На реверсі медалі зверху та ліворуч зображено високим рельєфом ордени Леніна та Червоного Прапора. Нижче праворуч на лавровій гілці врізані у тло дати: «1919—1969».

Кілька пам'ятних медалей було створено до 70-річчя з дня народження Миколи Островського. Одну з них (мал. 9, бронза, анодований алюміній, 60 мм, Київ), створили талановитий скульптор народний художник УРСР, лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка та республіканської премії імені М. О. Островського Г. Н. Кальченко та художник С. І. Бродський. На аверсі медалі зображено полум'я — революційний стяг з профілем письменника. Він зображений молодим, цілеспрямованим; риси його обличчя загострені, він весь у бойовому пориві. Додаткова деталь — комірець гімнастерки — символ бійця революції. А ще — лаконічний напис: «1904 — Николай Островский — 1936».

На аверсі медалі слова Миколи Островського: «Самое дорогое у человека — это жизнь. Она дается ему один раз, и прожить ее надо так, чтобы не было мучительно больно за бесцельно прожитые годы... и чтобы, умирая, смог сказать: вся жизнь и все силы были отданы самому прекрасному в мире — борьбе за освобождение человечества». Вони створюють урочистий настрій, містять заклик до нашої молоді. Обидва боки медалі єдині за композиційним вирішенням, стриманою трактовкою образу, великою емоційністю, оригінальністю шрифту, що відповідає темі медалі.

Заслугують на увагу і пам'ятні медалі, присвячені Аркадію Гайдари. Одна з них (мал. 10, бронза, 60 мм, ММД *, 1964) була створена Ю. Д. Стручковим з нагоди 60-річчя з дня народження письменника. На аверсі в центрі медалі — профіль письменника в кубанці і гімнастерці. Під зображенням підпис: «Гайдар», зроблений простим рівним шрифтом. На фоні променів сонця подано тонке зображення юного сурмача в будьонівці на коні. Сурма високо піднята в правій руці будьонівця, він кличе у бій. Його сурма співає про народження нового життя, про світле майбутнє. Під зображенням розміщені дати народження і смерті Аркадія Гайдара: «1904—1941».

Почесне місце в медальєрному мистецтві займає тема героїзму патріотів-комсомольців під час Великої Вітчизняної війни. Спинимось на розповіді про окремі з цих медалей, зокрема присвячених Зої Космодем'янській, меморіалам комсомольської слави в Краснодарі та у Великих Луках в ознаменування подвигу краснодонців та Олександра Матросова, в пам'ять Ніни Сосніної.

Зої Космодем'янській присвячена медаль (мал. 11) з покритого лаком алюмінію діаметром 53 мм. Вона відкарбована на Ленінградському монетному дворі. Її автор — М. О. Соколов. На аверсі медалі скульптор розмістив профільне, звернене праворуч, портретне зображення героїні. В її привабливому образі автор передав нескорену во-

* ММД — Московський монетний двір.

лю, сміливість і відвагу, готовність до подвигу. Праворуч по колу напис: «Зоя Космодемьянская». На аверсі медалі розміщений орден Леніна і медаль «Золота Зірка». Тут же лаврові та дубові гілки як символ урочистості та напис: «...Космодемьянской Зое Анатольевне... Президиум Верховного Совета СССР своим Указом от 16 февраля 1942 г. присвоил Вам звание Героя Советского Союза, Москва — Кремль, 26 марта 1942 г.».

У 1970 році у Краснодарі було відкрито музей-меморіал, присвячений героям-молодогвардійцям. Цій події приурочена пам'ятна медаль з анодованого алюмінію (мал. 12) діаметром 65 мм. В центрі її аверса зображено музей-меморіал, а навколо зображення напис: «Открытие музея имени (зверху) «Молодой гвардии» мая 1970». В центрі на реверсі медалі, ніби на стрічці, по колу розміщений фрагмент монумента молодогвардійцям у місті Краснодарі, створеного скульпторами В. І. Агібаловим, В. І. Мухіним і В. Х. Федченком. По колу напис: «Слава героям Краснодона».

У Великих Луках збудовано музей бойової комсомольської слави імені Олександра Матросова. Відкриттю цього меморіалу присвячена пам'ятна медаль (мал. 13) з тонованого алюмінію діаметром 65 мм, на лицевому боці якої зображено пам'ятник Герою Радянського Союзу Олександрові Матросову. Праворуч на медальному полі зображено Золоту Зірку Героя Радянського Союзу. По колу зверху напис: «Великие Луки», знизу — «1971». На звороті медалі у верхній половині — зображення будинку музею, під ним напис у п'ять рядів: «В честь открытия музея комсомольской славы им. Александра Матросова».

Однобічна пам'ятна медаль (мал. 14, мідь, гальвано, 90 мм, Київ), яку створив скульптор, народний художник УРСР О. П. Олійник, присвячена одній з керівників малинського підпілля — Герою Радянського Союзу Ніні Сосніній.

Майже все медальне поле займає портретне зображення Ніни Сосніної анфас з автоматом в правій руці на фоні розгорнутого прапора. Праворуч на фоні дубової і лаврової гілок розміщена медаль «Золота Зірка» Героя Радянського Союзу. Ліворуч і трохи нижче прапора скульптор ввів у композицію полум'я для повнішого розкриття образу героїні, яка у нерівному бою з фашистськими загарбниками згоріла в будинку разом з батьком. Праворуч по колу напис: «Ніна Сосніна».

Подвиги юних героїв-комсомольців не забуті. Про них написані книги, їх ім'ям названі школи і вулиці, їх образи знайшли гідне місце в творах образотворчого мистецтва, зокрема, на пам'ятних медалях.

ПАМ'ЯТНИКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

РОЛЬ НАРОДНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ПРОПАГАНДИ ПАМ'ЯТНИКІВ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ У КОМУНІСТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

У розв'язанні актуальних проблем комуністичного виховання трудящих, особливо молоді, важливу роль відіграють народні університети. Вони є не тільки однією з форм масової пропаганди, а й постійно діючою школою підготовки і підвищення фахового рівня пропагандистів безпосередньо на виробництві, в навчальних закладах або за місцем проживання.

В зв'язку з цим у постанові ЦК КПРС від 4 березня 1978 р. «Про стан і заходи поліпшення лекційної пропаганди» ставиться завдання: «...Всемірно розвивати народні університети, громадсько-політичні читання, лекторії, цикли лекцій та інші форми, які дають слухачам систематичні знання в певній галузі, сприяють підвищенню кваліфікації трудящих, розвиткові громадської активності мас»¹.

З 1968 р. на громадських засадах працюють народні університети пропаганди пам'ятників історії та культури. Перший такий університет у Києві було відкрито в 1969 р. У постанові президії республіканського правління Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури від 2 грудня 1969 р. зазначалося: «З метою пропаганди ленінських ідей збереження історико-культурної спадщини радянського народу, поширення наукових знань про пам'ятники історії та культури УРСР серед населення, підвищення рівня спеціальної підготовки активу членів Товариства, лекторів і екскурсіводів створити народний університет «Пам'ятники України»². Нині подібні народні університети існують в усіх областях нашої республіки і відіграють значну роль у комуністичному вихованні трудящих, зокрема молодих фахівців народного господарства, студентів і учнів.

Як відомо, основоположники наукового комунізму неодноразово наголошували на великому значенні використання культурної спадщини минулого для розвитку людської цивілізації. В. І. Ленін зазначав, що вивчення, збереження та використання історико-культурної спадщини сприятиме підвищенню культурного рівня народу, створенню власної культури трудящих. «...Тільки точним знанням культури, створеної всім розвитком людства, тільки переробленням її можна будувати пролетарську культуру...»³⁻⁴, — писав Володимир Ілліч.

В умовах розвинутого соціалізму роль народних університетів пропаганди пам'ятників історії та культури в ідеологічній роботі партії не-

¹ «Радянська Україна», 5 березня 1978 р.

² Архів Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, ф. 1, оп. 1, спр. 79, арк. 220.

³⁻⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 41, стор. 290.

змійно зростає. Виступаючи на XV з'їзді ВЛКСМ, Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнєв говорив: «Кожній молодій людині ми повинні дати розуміння загальних цілей нашої революції, допомогти визначити своє конкретне місце в революційному перетворенні світу. Це неможливо зробити в повній мірі, не прилучивши молодь до славних революційних традицій старших поколінь»⁵.

У своїй діяльності ради і ректорати народних університетів пропаганди пам'ятників історії та культури керуються рішеннями з'їздів КПРС та Компартії України, Законом Союзу РСР «Про охорону та використання пам'яток історії та культури» і відповідним Законом УРСР, Статутом Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, а також рішеннями президії республіканського правління цього Товариства, «Положенням про народні університети пропаганди пам'ятників історії та культури». Особлива увага приділяється залученню в аудиторії університетів молоді.

Ради і ректорати народних університетів пропаганди пам'ятників історії та культури розв'язують такі завдання: підготовка кваліфікованих лекторів, екскурсоводів, працівників народних музеїв, громадських інспекторів по охороні пам'ятників історії та культури, розширення політичного і культурного рівня слухачів, формування у них комуністичного світогляду, виховання високих почуттів радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, принципів комуністичної моралі, непримиренності до будь-яких проявів буржуазної ідеології, озброєння молоді знаннями про історико-культурну спадщину радянського народу, методикою їх застосування у пропагандистській роботі⁶. Нині ставиться завдання створювати народні університети в більшості навчальних закладів, особливо в тих, які працюють на селі.

На Україні народні університети називаються по-різному: Хмельницький народний університет охорони і популяризації пам'ятників історії та культури «Скарби народу», Харківський народний університет «Пам'ятники історії та культури України», Полтавський народний університет «Пам'ятники Полтавщини», Кременецький народний університет «Пам'ятники та пам'ятні місця Кременеччини» та ін. У них навчаються переважно молоді робітники, колгоспники, представники інтелігенції, військовослужбовці, а також студенти, учні. Так, уже кілька років працює народний університет пропаганди пам'ятників історії та культури в автоколонії радгоспу цукрокомбінату Чечельницького району на Вінниччині. Його заняття відвідують 75 слухачів — водії, слюсарі, токарі, інженерно-технічні працівники, службовці⁷. Контингент Жмеринського народного університету — це працівники культурно-освітніх закладів, активісти Товариства охорони пам'ятників історії та культури, юнаки і дівчата, які прагнуть розширити знання з історії рідного краю⁸.

Нині у 355 народних університетах та їх філіалах навчаються 39 679 активістів Товариства. У них плідно працюють 2474 викладачі. У 1976/77 навчальному році їх закінчили 10 473 чол. Серед випускників — 2409 лекторів, 2122 екскурсоводи, 3781 громадський інспектор по охороні пам'ятників історії та культури. Всього за період свого існування народні університети Українського товариства охорони пам'ятників істо-

⁵ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 1, К., 1971, стор. 365.

⁶ Архів Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, спр. 6, арк. 19.

⁷ «Колгоспник» (орган Чечельницького райкому Компартії України і Чечельницької районної Ради депутатів трудящих), 2 грудня 1976 р.

⁸ «Нові горизонти» (орган Жмеринського райкому Компартії України і Жмеринської районної Ради народних депутатів), 4 лютого 1978 р.

рії та культури підготували близько 40 тис. пропагандистів⁹, в основному молодих фахівців, які їдуть працювати на село.

Активістам, які закінчили народний університет або його філіал, надається право працювати на громадських засадах у секціях, радах, громадських інспекціях, що діють при правліннях районних, міських та обласних організацій Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури.

У народних університетах пропаганди пам'ятників історії та культури навчання проводиться за рекомендованими республіканською радою сприяння народним університетам та затвердженими президією республіканського правління Товариства програмою і навчально-тематичним планом, якими передбачено ґрунтовне вивчення основних принципів марксистсько-ленінської теорії, політики КПРС на сучасному етапі комуністичного будівництва, а також культурних надбань радянського народу, використання ленінської монументальної пропаганди в ідейно-політичному вихованні молоді, підвищенні її культурно-освітнього рівня.

Крім того, слухачі народних університетів знайомляться з принципами класифікації пам'ятників історії та культури, методикою їх виявлення та паспортизацією, методикою підготовки і читання лекцій про пам'ятники історії та культури, проведення екскурсій, основами музеєзнавства, найважливішими стилями в архітектурі та мистецтві тощо.

Центральне місце в навчальному процесі відводиться вивченню пам'ятників усіх епох — від археологічних до сучасних. Наприклад, для слухачів народних університетів читаються лекції на теми: «Археологічні пам'ятники на території України», «Пам'ятники історії та культури Древньоруської держави», «Пам'ятники, що увічнюють Велику Жовтневу соціалістичну революцію і боротьбу трудящих за встановлення Радянської влади на Україні» та ін.¹⁰

Водночас ради народних університетів рекомендують слухачам кожного курсу опрацювати 2—3 теми, присвячені історичним пам'ятникам і пам'ятним місцям рідного краю. В зв'язку з цим у різних народних університетах читаються лекції з таких тем: «Археологічні пам'ятники кам'яного віку, бронзи та скіфсько-сарматської культури на Черкащині», «Пам'ятники історії та культури епохи капіталізму на території Хмельницької області», «Пам'ятники революційних подій 1905—1907 рр. у Запорізькій області», «Пам'ятники та пам'ятні місця Великої Жовтневої соціалістичної революції на Харківщині», «Пам'ятники Великої Вітчизняної війни на Сумщині», «Пам'ятники трудової слави Прикарпаття», «Дніпрогес — втілення ленінських ідей електрифікації країни, пам'ятник дружби народів СРСР», «Конституція СРСР та Закон Союзу РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» та ін. У народних університетах проводяться семінарські заняття, науково-практичні конференції, диспути, співбесіди, практики, вечори запитань і відповідей тощо.

Нещодавно президія республіканського правління Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури розглянула питання про роботу народних університетів пропаганди пам'ятників історії та культури Тернопільської області. У її рішенні, зокрема, зазначалося, що правління цієї обласної організації Товариства, виконуючи постанову ЦК КПРС «Про поліпшення роботи народних університетів» та

⁹ Архів Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, спр. 7, арк. 12.

¹⁰ Положення про народні університети пропаганди пам'яток історії та культури, К., 1977, стор. 9—11.

керуючись Законом Союзу РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», проводить певну роботу щодо вдосконалення навчально-виховного процесу в університетах та поліпшення пропаганди ленінських ідей збереження історико-культурної спадщини радянського народу. До роботи в народних університетах пропаганди пам'ятників історії та культури залучаються лектори райкомів партії, секретарі первинних парторганізацій, ветерани Великої Вітчизняної війни, викладачі вузів, технікумів та вчителі середніх шкіл, працівники музеїв, краєзнавці. Так, до складу науково-методичної ради народного університету в Заліщиках входять: заслужений вчитель УРСР О. С. Тур (ректор університету), завідуючий райвно П. Т. Кабачий (проректор), журналіст В. М. Бажук, інструктор райкому Компартії України В. Г. Дрозд, інспектор райвно Й. В. Федорців, завідуючий районним відділом культури В. І. Паньків. Багато відповідальних партійних і радянських працівників входять до складу науково-методичних рад інших університетів області¹¹.

Перший такий університет на Тернопільщині було відкрито в державному педінституті ще у 1968 р. Нині в системі Тернопільської обласної організації Товариства працюють 9 народних університетів, в яких навчаються 914 слухачів, 70% з них — студенти, учні, молоді спеціалісти. Всього народні університети області підготували 1450 кваліфікованих лекторів, екскурсоводів, громадських інспекторів, активістів Товариства¹². Кількість бажаючих учитися в них з кожним роком збільшується.

Велику допомогу народним університетам у доборі слухачів подають комсомольські органи. Арсенал засобів залучення слухачів у народні університети великий. З цієї метою широко практикуються публікації відповідних оголошень у пресі, виступи по радіо, видання і розповсюдження спеціальних листівок у трудових колективах, установах та навчальних закладах, проведення усних радіогазет у вузах, під час яких докладно розповідається про завдання народних університетів та їх роль у комуністичному вихованні молоді.

Якість навчально-виховного процесу значною мірою залежить від кваліфікації лекторів. Щодо цього В. І. Ленін зазначав: «В усякій школі найважливіше — ідейно-політичний напрям лекцій. Чим визначається цей напрям? Цілком і виключно **складом лекторів...** Всякий «контроль», всяке «керівництво», всякі «програми», «статуту» тощо, все це — звук пустий у відношенні до складу лекторів. Ніякий контроль, ніякі програми і т. д. абсолютно не спроможні змінити того напрямку занять, який визначається складом лекторів»¹³.

Молодь охоче відвідує лекції, підготовлені на високому науково-теоретичному рівні, що містять новий актуальний матеріал. Безумовно, у містах, де є вузи, організувати проведення подібних лекцій легше. У сільських районах до цієї справи переважно залучаються спеціалісти народного господарства, штатні лектори, вчителі середніх навчальних закладів та шкіл. Періодично в райони виїздять викладачі інститутів. Ради народних університетів постійно дбають про підготовку власних кадрів, підвищення їх майстерності, вдосконалення методики викладання, ширше використання ними місцевого матеріалу. З цієї метою тексти лекцій обговорюються на засіданні ради народного університету, кращі з них розмножуються і розсилаються в усі університети.

¹¹ Архів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, спр. 6, арк. 46.

¹² Там же, арк. 43.

¹³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 47, стор. 189.

Науково-методичним радам університетів допомагають правління обласних організацій Товариства. Регулярно проводяться семінари лекторів і викладачів університетів, обмін досвідом лекторської майстерності. Ради сприяння народним університетам апробують і надсилають в райони матеріали для лекцій, а з обласного центру в сільські народні університети виїжджають члени ради для проведення відкритих лекцій та їх обговорення. Правління виготовляють пересувні фото-виставки, стенди, любительські кінофільми про пам'ятки і пам'ятні місця певної області чи краю.

Вдалий підбір різноманітних форм подання програмного матеріалу, широке застосування технічних засобів пропаганди, публікація в місцевій пресі матеріалів про роботу народних університетів пропаганди пам'ятників історії та культури підвищують інтерес слухачів до них, сприяють залученню на їх заняття робітників, учнів, студентів.

Позитивний досвід роботи нагромадили не тільки народні університети Тернопільщини. Заслуговує на увагу чітка організація навчально-виховного процесу в народних університетах Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Полтавської, Харківської, Черкаської обласних та Київської міської організацій Товариства.

Плідно працює, зокрема, Харківський народний університет «Пам'ятники історії та культури України». До його складу входять 22 філіали (факультети), створені в різних районах області під керівництвом ректорату і вченої ради. Членами вченої ради університету є 25 чол., у тому числі 5 докторів і 5 кандидатів наук, 3 члени творчих спілок, 2 директори і 5 завідуючих відділами харківських музеїв, представники громадських організацій. Робочим органом вченої ради є ректорат. У Харківському народному університеті викладають більше 40 чол.— доктори і кандидати наук, журналісти, архітектори, художники, ветерани Радянської Армії і праці, штатні працівники організації Товариства¹⁴. Вони подають допомогу працівникам філіалів в організації навчального процесу, читають лекції, проводять семінарські заняття, готують методичні розробки тощо.

Регулярно проводяться семінари-наради ректорів та викладачів народного університету і філіалів з питань виховання молоді. На засіданнях президії правління розробляються заходи щодо зміцнення матеріальної бази народного університету, особливо його філіалів¹⁵.

Досвід роботи Харківського народного університету «Пам'ятники історії та культури України» свідчить про доцільність зосередження в обласному університеті навчальної і методичної літератури, технічних засобів пропаганди, здійснення його вченою радою постійного кваліфікованого контролю за навчально-виховним процесом у філіалах, корегування їх навчально-методичних планів.

Постійно здійснюються поїздки лекторів і викладачів, членів президії обласної організації і вченої ради в сільські райони, дедалі ширше застосовуються різноманітні форми навчання, що сприяє підвищенню його якості. Більшість колишніх слухачів активно працюють у різних громадських організаціях. Так, 85 випускників Харківського народного університету очолюють первинні організації Товариства, 83 є лекторами районних бюро пропаганди, більше 30 — входять до складу правління районних організацій, їх президій, 14 — працюють у складі секцій, 172 — на громадських засадах у народних або краєзнавчих музеях. Велика

¹⁴ М. Ф. Партолин, В. П. Рудько. Школа патріотизма, К., 1977, стор. 7.

¹⁵ Там же, стор. 5.

кількість випускників виконує обов'язки громадських інспекторів по збереженню пам'яток історії та культури, організовує екскурсії та походи молоді по місцях революційної, бойової і трудової слави, оформляє стенди і фотовиставки, присвячені історичному минулому нашої Батьківщини¹⁶.

За досягнуті успіхи цей університет у 1972 р. було нагороджено дипломом другого ступеня, у 1973 р.— Почесною грамотою, а в 1975 р.— дипломом першого ступеня президії правління Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури і дипломом республіканської ради сприяння народним університетам Української РСР.

Безперечно, організаційна структура Харківського народного університету «Пам'ятники історії та культури України» дає змогу успішніше розв'язувати поставлені перед ним завдання і має певну перевагу перед іншими університетами. Однак інколи виникає необхідність не об'єднувати районні університети в один обласний, а, навпаки, ділити їх на філіали. Так, зокрема, роблять у Вінницькому районі, де бажаючих вчитися у народному університеті багато, а відстань окремих сіл від районного центру є значною. Щоб задовольнити прагнення молоді підвищувати свій культурний рівень, правління районної організації Товариства прийняло рішення створити в селах району чотири філіали. Заняття проводяться безпосередньо в народних музеях.

За порівняно короткий строк існування народні університети як форма пропаганди пам'ятників і законодавства про їх охорону та використання себе виправдала. Роль народних університетів у використанні пам'ятників для підвищення культурного рівня трудівників села значно зростає в зв'язку з виконанням рішень липневого (1978 р.) Пленуму ЦК Компартії України, який обговорив питання про підсумки липневого (1978 р.) Пленуму ЦК КПРС і завдання партійних організацій республіки, що впливають з постанови Пленуму ЦК і доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва «Про дальший розвиток сільського господарства СРСР».

Однак у їх роботі є ще ряд істотних недоліків. Не скрізь встановлено єдині строки навчання, подекуди набір слухачів проводиться не щороку, а раз на два-три роки, тематика лекцій не завжди відповідає рекомендованому примірному навчально-тематичному плану, інколи виникають певні труднощі з добором викладачів, недостатньо використовуються унаочнення, технічні засоби пропаганди тощо. Для усунення цих недоліків ректорам та членам науково-методичних рад народних університетів треба запозичувати досвід своїх колег, підтримувати тісніші контакти з колективами підприємств, колгоспів, радгоспів, вищих навчальних закладів, комсомольськими органами області і району, організаціями товариства «Знання».

Виконуючи постанову ЦК КПРС «Про поліпшення роботи народних університетів»¹⁷, Закон Союзу РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» та відповідний Закон УРСР, ради і ректорати народних університетів докладають багато зусиль для підготовки кваліфікованих пропагандистських кадрів, здатних популяризувати величезне культурне надбання радянського народу, вносячи цим самим вагомий вклад у комуністичне виховання трудящих, особливо підрастаючого покоління.

М. М. ЛЕМЕЩУК (Київ)

¹⁶ Там же, стор. 23.

¹⁷ «Политическое самообразование», 1968, № 11.

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

БІЛЬШОВИЦЬКЕ ПІДПІЛЛЯ НА УКРАЇНІ У 1918 Р. *

Назва партійного органу.
Коротка довідка про його діяльність

Джерела

ПОЛТАВСЬКА ГУБЕРНЬСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Полтавський губком КП(б)У (1917)

Обраний на губернській партконференції в серпні 1918 р. і перебував у Кременчуці. Голова губкому — Ф. С. Логвинов («Федір»), секретар — Є. Рябицька-Михайлова («Женя»). Наприкінці вересня відбулась II губпартконференція. На час II з'їзду КП(б)У парторганізації діяли в 11 повітах з 15 і налічували 511 комуністів.

* Партійна організація м. Полтави (1917)

Підпільна міська організація більшовиків розпочала роботу в квітні 1918 р. Делегати організації брали участь в роботі I з'їзду КП(б)У. Працювали партосередки в профспілках. Восени в місті налічувалося 80 комуністів.

Партосередки профспілок м. Полтава

- * друкарів,
- * швейників,
- * залізничників

Розпочали діяльність в перші тижні окупації. Легальні можливості профспілок більшовики використовували для своєї роботи.

* Партійна організація м. Кременчук (1917)

Працювала з початку окупації. Була представлена на Всеукраїнській партійній нараді та на I з'їзді КП(б)У. Активізувала діяльність після приїзду групи комуністів на чолі з Ф. С. Логвиновим, який очолив міськком, а потім і губком партії. Міськком здійснював керівництво партроботою і в повіті.

На період II з'їзду КП(б)У парторганізація налічувала 164 члени партії, основні сили її були зосереджені на тютюнових фабриках (в 9 партосередках працювало 140 комуністів).

Партосередок м. Градизьк

Заснований у вересні 1918 р. групою місцевих більшовиків. До осередку входили: К. С. Вериченко, Я. Ф. Башкал, Д. І. Болдарев, П. М. Крапівчак та ін.

Кобеляцька повітова організація КП(б)У.

Оформилася після I з'їзду КП(б)У. Більшовики поширювали нелегальні видання ЦК та Київського обкому КП(б)У. Партосередки діяли в 7 селах. У жовтні 1918 р. парторганізація налічувала 32 комуністи.

Второй съезд КП(б)У, стор. 24; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 11, 32, 33, 51, 53; «Летопись революции», 1928, № 2, стор. 211—225.

Протоколы первого съезда КП(б)У, стор. 77, 104; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 13; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 85.

Т а м ж е.

Протоколы первого съезда КП(б)У, стор. 104; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 44; Партархів Полтавського обкому Компартії України, ф. 7, оп. 2, спр. 4, арк. 2; Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920). Сборник документов и материалов, Полтава, 1957, стор. 78—79.

В. П. Жук, Г. П. Олександренко. Градизьк. Історико-краєзнавчий нарис, Харків, 1968, стор. 42.

Второй съезд КП(б)У, стор. 194; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 53.

* Початок див.: «УІЖ», 1978, № 7, 8, 9.

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
Золотоніська повітова організація КП(б)У. З весни в місті діяв партосередок. Після I з'їзду КП(б)У організація збільшилась до 30 комуністів. В селах були створені партосередки, організовано 16 ревкомів, створювалися партизанські загони. Делегатом II з'їзду КП(б)У був Т. М. Терещенко («Антон»).	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 2.
*Партійна організація с. Васютинці На I з'їзді КП(б)У була представлена делегатом Золотим («Золотюк»).	Протоколи першого съезду КП(б)У, стор. 103
Партосередок с. Прохорівка Група більшовиків — П. Рудь, І. Вакула, Я. Білець, І. Лук'янець у жовтні-листопаді 1918 р. вела активну агітаційну роботу серед селян.	Трудающиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти, стор. 93—94.
Партійна організація м. Переяслав (1917) Створена Полтавським губкомом у вересні 1918 р. Восени в повіті діяли три партосередки. Партизанські загони очолювали комуністи О. Рубан та В. Гайдамака. Організація була представлена на II з'їзді КП(б)У.	ІІА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 39; ЦДАЖР УРСР, ф. 1216, оп. 1, спр. 98, арк. 163.
Партійна організація м. Хорол (1917) Створена восени 1918 р. на базі невеликої групи більшовиків. Актив парторганізації: М. Станкін, П. Радько, І. Радько, А. Дубовик, Г. Пободонос та ін. Мала зв'язок з підпільниками Кременчука та Лубен.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 186, арк. 4; М. Хвиль, П. Зима. Хорол. Історико-краєзнавчий нарис, Харків, 1968, стор. 29—30.
Партосередок с. Сорочинці Миргородського повіту У сорпні 1918 р. представник партосередку брав участь у кушовій партійній нараді, проведений Кременчуцьким партійним комітетом.	Партархів Полтавського обкому Компартії України, ф. 7, оп. 2, спр. 4, арк. 2; Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область, К., 1967, стор. 674.
Лохвицька повітова організація КП(б)У Оформилась у серпні 1918 р. До складу парткому та ревкому входили Б. Ш. Горелік, С. Б. Журавський, С. К. Лагутенко, В. А. Червоненко, О. Я. Лобода, І. Є. Чопик та ін. На II з'їзді КП(б)У організацію представляла секретар Полтавського губкому партії Є. Рябицька-Михайлова («Женя»).	Второй съезд КП(б)У, стор. 193; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 32; оп. 4, спр. 148, арк. 33; спр. 186, арк. 3; Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область, стор. 158.
* Лубенська повітова організація КП(б)У Підпільна більшовицька організація розпочала роботу до I з'їзду КП(б)У. Після з'їзду організація встановила зв'язки з губкомом, брала участь у губернійській партконференції. Очолювали організацію М. Ворошилов та О. Кузін. У вересні 1918 р. був проведений повітовий з'їзд ревкомів. У листопаді більшовики очолили збройний виступ трудящих міста та повіту.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 38; оп. 4, спр. 186, арк. 4.
Партосередок м. Пирятин В підпіллі діяла невелика група більшовиків — П. Чорнорай, Г. Константинов, Д. Забава та ін.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 186, арк. 4; Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область, стор. 797.
* Гадяцька повітова організація КП(б)У З початку окупації в місті діяв партосередок. Після I з'їзду КП(б)У він поширив свою діяльність на повіт. Представник організації брав участь у роботі II губпартконференції. У приватних друкарнях фозмножували листівки, був створений ревком.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 38; оп. 4, спр. 186, арк. 4.

Назва партійного органу.
Коротка довідка про його діяльність

Джерела

Партійна організація м. Зіньків

Створена Полтавським губкомом КП(б)У у серпні 1918 р. Налічувала 10 комуністів. В селах повіту було організовано 4 партосередки, працював ревком.

* Партосередок с. Великі Будища

Створений в травні 1918 р. Комуністи проводили значну роботу по організації партизанських загонів.

Партосередок с. Грунь

Створений Полтавським губкомом у серпні 1918 р. До нього входили Г. Коляда, С. та В. Лебідь, Г. Огарь, М. Сокіл та ін.

Роменська повітова організація КП(б)У

Оформилася в липні 1918 р. Очолював організацію С. С. Шучкін («Микола»). Активно працювали В. Ф. Винниченко, М. Прядко, П. Рудь та ін. У жовтні 1918 р. повітова організація налічувала 120 членів, 100 з них працювали в селах. Було проведено 10 партзборів. Діяли повітовий та волосні ревкоми. У жовтні в організації стався провал.

Партосередок м. Глинськ

Створений в липні 1918 р. Полтавським губкомом. В осередок входило 8 комуністів.

Прилуцька повітова організація КП(б)У

29 липня 1918 р. відбулася повітова партконференція. До парткому входили Д. Я. Носенко, Г. Желтков, І. Лапшук, Д. Гутман та ін. 4 серпня в зв'язку з підготовкою збройного повстання була скликана друга партконференція. Напередодні та під час повстання частина партактиву була заарештована. В жовтні парторганізація налічувала 50 комуністів.

* Партійна організація м. Прилуки

Створена до I з'їзду КП(б)У. В липні налічувала 10 членів. Під час серпневого повстання зазнала втрат. До II з'їзду КП(б)У діяло три партосередки, ревком.

Партосередки:

с. Заїзд,

с. Малківка

Створені Прилуцьким парткомом в липні 1918 р. Представник цих партосередків І. І. Назаренко брав участь в роботі повітової партконференції.

ПОДІЛЬСЬКА ГУБЕРНЬСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Подільський губком КП(б)У

Обраний на губерньській партконференції у вересні 1918 р. 12 делегатів підпільних більшовицьких організацій представляли 200 комуністів. Всього в губернії восени 1918 р. налічувалося близько 300 членів партії. До губкому було обрано 9 членів.

* Партійна організація м. Вінниця (1917)

Створена в червні 1918 р. Була представлена на I з'їзді КП(б)У. Активно працювали Я. П. Тимошук, Є. Г. Зель, Є. Долгун та ін. В кінці серпня стався провал. У жовтні 1918 р. з допо-

Там же, оп. 13, спр. 7, арк. 3.

Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область, стор. 307.

«Ленінський шлях» (орган Груньського райкому Компартії України Сумської області), 5 липня 1958 р.

ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 11; Партархів Полтавського обкому Компартії України, ф. 7, оп. 2, спр. 42, арк. 87—88.

Історія міст і сіл УРСР. Сумська область, К., 1973, стор. 501.

ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 51; Київський обласний державний архів, ф. Р-812, оп. 1, спр. 35, арк. 7; Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и упрочение Советской власти, стор. 89; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 142.

Там же.

Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 139.

ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 59, арк. 3; Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 6, спр. 72, арк. 78; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 122—138.

Протоколы первого съезда КП(б)У, стор. 77; Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 6, спр. 75, арк. 1—2; оп. 2, спр. 21 арк. 7—8.

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
могою Київського обкому партії відновила діяльність.	
* Партійна організація м. Жмеринка (1917) Розпочала роботу в травні-червні 1918 р. Під керівництвом комуністів проходив страйк місцевих залізничників. У вересні в Жмеринці відбулася підпільна губерньська партконференція.	Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 2, спр. 24, арк. 3; Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область, К., 1972, стор. 219.
* Могилівська повітова організація КП(б)У Підпільна партійна організація діяла з початку окупації. Як повітова оформилася після I з'їзду КП(б)У. Повітком очолив П. Клиньський. Серед селян проводили роботу Т. В. Скачко, І. М. Чабан. У розпорядженні комітету був шапірограф. В жовтні партійна організація налічувала 60 комуністів.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 10; Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 2, спр. 28, арк. 4; спр. 33, арк. 4—5.
Партосередок м. Бар Партосередок очолював Ф. Я. Сиренев. В середині серпня 1918 р. в Барі відбулася нарада керівників партизанських загонів.	Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 6, спр. 78, арк. 5; оп. 7, спр. 13, арк. 2; Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область, стор. 76.
* Партосередок м. Гайсин Створений у червні 1918 р. Був представлений на губерньській партконференції.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 186, арк. 23.
* Проскурівська повітова організація КП(б)У (1917) Відновила діяльність у червні 1918 р. з допомогою представника Оргбюро. На початку липня у Вінниці та Проскуріві було 58 комуністів. Керували організацією О. Дубінін, А. Басенко, К. Браницький та ін. Провал у серпні 1918 р. ослабив організацію.	Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 6, спр. 72, арк. 6; Гражданская война на Украине, т. I, кн. 1, стор. 311—312, 342—343; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 128—129.
* Партійна організація м. Літин Створена у червні 1918 р. Активно працювали комуністи О. Барабаш, А. Драчук, П. Шульга. Під керівництвом більшовиків діяли партизанські загони.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 186, арк. 23; Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 6, спр. 37, арк. 5; Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область, стор. 382.
* Партосередок м. Хмельник Розпочав діяльність у травні 1918 р. Більшовики вели роботу серед селян навколишніх сіл.	Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 7, спр. 78, арк. 5.
* Партосередок м. Летичів Створений у травні 1918 р. Очолювали осередок М. Ревуцький та Н. Сандлер.	Історія міст і сіл УРСР, Хмельницька область, К., 1971, стор. 394.
* Партійна організація м. Кам'янець-Подільський Партосередок створений у червні 1918 р. Парторганізація оформилася після I з'їзду КП(б)У. Активно працювали більшовики Баран, Полін, Кушелев. У серпні 1918 р. організація зазнала провалу. Відновила діяльність восени 1918 року.	Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 128—129.
* Партосередок м. Ямпіль У повітовому центрі діяв партосередок, створений у червні 1918 р.	Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 129; Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область, стор. 729.
* Партосередок м. Козятин Розпочав роботу у березні 1918 р. В липні більшовики керували страйком залізничників.	Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 138, оп. 2, спр. 11, арк. 4; Історія міст і сіл

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
Активно діяли комуністи: Ф. Ф. Васковський, М. Г. Ластов'як, Г. Слепцов та ін. На гектографі друкувались листівки, які поширювали серед залізничників та військ окупантів.	УРСР. Вінницька область, стор. 301.
* Партосередок ст. Гречани В підпіллі була залишена група комуністів, згодом з Воронежа повернулись місцеві комуністи-залізничники.	«Наша кузниця» (орган Подільського губкому КП(б)У), 1922, № 5, стор. 147.
* Партосередок м. Немирів Більшовики розпочали нелегальну роботу в травні 1918 р. Ревком очолював О. Є. Коваленко. Велась агітація серед військ окупантів.	Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 129; Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область, стор. 473.

ВОЛИНСЬКА ГУБЕРНСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Волинський губком КП(б)У

Обраний на губерньський партконференції у вересні 1918 р. До губкому входили: А. Гілінський, Д. Ширін та ін. На початку жовтня в 20 партосередках губернії налічувалося 313 комуністів. Губерньська парторганізація була розбита на дві окружні: Житомирську та Ровенську.

Житомирська окружна (районна) організація КП(б)У

Створена восени 1918 р. До її складу входили більшовицькі організації Житомирського, Овруцького, Новоград-Волинського повітів.

Партійна організація м. Житомир (1917)

Оформилась після I з'їзду КП(б)У. Активні партпрацівники: Д. Ширін, Кост. Ілляшевич та ін. У жовтні 1918 р. в 4 партосередках на підприємствах налічувалося 35 комуністів. Проведено двоє загальних партзборів.

Партосередок м. Червоне Житомирського повіту

Створений у жовтні 1918 р.

Овруцька повітова організація КП(б)У

Створена у липні 1918 р. Ревком очолив М. Н. Пархомчук. Активну роботу вели комуністи В. Е. Старовойт, І. К. Данильченко, С. П. Корсун та ін. На початку жовтня Овруцька парторганізація налічувала близько 50 комуністів.

Покалівська волосна парторганізація

У Покаліві в липні 1918 р. відбулася нарада більшовиків, на якій було створено ревком.

Словечанська волосна парторганізація

Оформилася восени 1918 р. Ревком очолив Д. М. Вітченко.

* Народицька волосна парторганізація

Партосередок діяв з весни 1918 р. Як волосна, оформилася після I з'їзду КП(б)У.

* Партійна організація м. Новоград-Волинський (1917)

Створена у березні 1918 р. Основний склад більшовицької організації знаходився на заводі сільськогосподарських машин. Восени був усталено зв'язок з губкомом КП(б)У.

Второй съезд КП(б)У, стор. 27; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 1, 25, 49, 58; Партархів Житомирського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 124, арк. 13; Борьба трудящихся Волини за власть Советов. Сборник документов и материалов, Житомир, 1957, стор. 157—158.

Второй съезд КП(б)У, стор. 27.

ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 49; Партархів Житомирського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 124, арк. 13.

ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 138, арк. 65.

ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 16; Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область, К., 1973, стор. 496.

Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область, стор. 496.

Там же, стор. 507.

Там же, стор. 440.

Партархів Житомирського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 166, арк. 2; «Наукові записки Житомирського педінституту», т. IV, 1957, стор. 36.

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
Ровенська окружна (районна) організація КП(б)У Створена на окружній партконференції 9 жовтня 1918 р. До неї входили парторганізації Ровенського, Старокостянтинівського, Луцького, Дубенського, Ізяславського повітів. У парткомі працювали П. Конончук, М. Єфімов, А. Гілінський та ін. За даними делегата II з'їзду КП(б)У М. Єфімова («Заграничного») у жовтні 1918 р. в парторганізаціях округу налічувалося 225 комуністів.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 58; Партархів Житомирського обкому Компартії України, ф. 848, оп. 1, спр. 11, арк. 82.
* Партійна організація м. Ровно Група комуністів працювала у підпіллі до I з'їзду КП(б)У. Організаційне оформлення відбулося у липні 1918 р. Більшовики керували страйком залізничників, встановили зв'язки з парторганізаціями інших міст, підготували і провели окружну партконференцію.	Т а м ж е.
* Партійна організація с. Дубровиця Партосередок був створений у березні 1918 р. Очолював його П. К. Шпаковский. Після I з'їзду КП(б)У керівне ядро склали С. Ляковець, А. Конончук, В. Новак, П. Козловський, Г. Лобода. У липні відбулася партконференція, на якій головна увага приділялась підготовці збройної боротьби трудящих. У листопаді 1918 р. відбулася друга партконференція, яка схвалила план збройного повстання. ЦК РКП(б) надіслав сюди свого представника О. М. Ільїна.	Партархів Житомирського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 166, арк. 3; «Наукові записки Житомирського педінституту», т. IV, стор. 36.
* Ізяславська повітова організація КП(б)У Створена Волинським губкомом КП(б)У. Була представлена на II з'їзді КП(б)У. На цей час в трьох міських та десяти сільських партосередках налічувалося 92 комуністи. Діяв повітовий ревком.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 14.
* Партійна організація м. Луцьк Розпочала діяльність весною 1918 р. Було організовано святкування 1 Травня. Проводилася агітаційна робота серед населення та військ окупантів.	Т а м ж е, арк. 58; Історія міст і сіл УРСР. Волинська область, К., 1970, стор. 64—65.
* Партійна організація м. Острог Створена після I з'їзду КП(б)У. На початку жовтня 1918 р. в організації працювало 17 комуністів. Було проведено чотири партзбори. Розповсюджувалася підпільна література, газети «Правда», «Известия», «Беднота», матеріали I з'їзду КП(б)У.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 1; Історія міст і сіл УРСР. Ровенська область, К., 1973, стор. 438.
Партійна організація м. Старокостянтинів У повітовому центрі діяла підпільна партійна організація. Актив організації — М. П. Гаврилюк, П. Бойко та ін.	Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область, стор. 493.
Партійна організація м. Шепетівка Більшовики Шепетівки працювали під керівництвом Ровенського партійного комітету. У жовтні 1918 р. відбулася кушова партійна нарада більшовиків Шепетівки, Славути, Ізяслава, Грицева.	Партархів Житомирського обкому Компартії України, ф. 848, оп. 1, спр. 11, арк. 82.
Партосередок Шепетівського цукрового заводу Осередок очолював В. О. Ковальчук. Активно працювали комуністи П. Клопотовський, І. Лінник, С. Ковальчук та ін.	Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область, стор. 612.

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
---	---------

Партосередок ст. Шепетівка

В роботі осередку брав участь Д. Островський.

**Мозаїцька волосна парторганізація
Дубенського повіту**

Окремі комуністи працювали з початку окупації. Волосна парторганізація оформилася після I з'їзду КП(б)У.

Партосередок ст. Здолбуново

Осередок керував страйком залізничників.

*** Партосередок ст. Коростень**

Розпочав діяльність до I з'їзду КП(б)У. Більшовики очолили страйк залізничників. Був створений підпільний ревком, в якому працювали: Андреев, Мельник, Давидюк та ін. Остаточне оформлення партійної організації відбулося в листопаді 1918 р.

Т а м ж е.

«Наукові записки Житомирського педінституту», т. IV, стор. 37.

Історія міст і сіл УРСР. Ровенська область, стор. 311.

Борьба трудящихся Волини за власть Советов, стор. 464; Незабутні роки. Спогади учасників Великої Жовтнєвої соціалістичної революції та громадянської війни, К., 1967, стор. 158—159.

ЧЕРНІГІВСЬКА ГУБЕРНСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ*** Чернігівський губком КП(б)У**

Підпільний губком партії був обраний у травні 1918 р. на нелегальній партконференції. До нього ввійшли: С. І. Соколовська, Є. І. Петровський, О. Г. Листопад, О. І. Соколовський, Н. І. Точоний та ін. На I з'їзді КП(б)У 8 делегатів Чернігівщини представляли 296 комуністів. Невдале серпневе збройне повстання послабило губком і місцеві парторганізації. До II з'їзду КП(б)У був створений новий склад губкому (М. Мурінсон, Д. Самусь та ін.). Більшовицькі організації північних повітів працювали під керівництвом Поліського партійного комітету.

*** Партійна організація м. Чернігів (1917)**

Для підпільної роботи була залишена група комуністів. Діяла з початку окупації. Члени міськкому: С. І. Соколовська, О. Г. Листопад, М. Бабін, М. і К. Ісаєви та ін. Організація була представлена на Всеукраїнській партійній нараді та I з'їзді КП(б)У. У серпні 1918 р. була розгромлена. На початку жовтня в організації працювало 25—27 комуністів.

*** Конотопська повітова організація КП(б)У**

Розпочала підпільну діяльність з початку окупації. В кінці липня 1918 р. встановила зв'язки з губкомом і оформилася як повітова. Восени в п'яти сільських партосередках повіту працювали 20 комуністів. У повітком були обрані: В. Я. Бабко, К. Т. Неровня, У. Р. Стоян та ін.

*** Партійна організація м. Конотоп (1917)**

Для роботи в підпіллі були залишені комуністи: В. Яценко, В. Арбузов, О. Ганзя, Г. Семенко та ін. Діяльність організації активізувалася у травні 1918 р. з поверненням з Росії групи комуністів — В. Я. Бабка, К. Т. Неровні, У. Р. Стоян. На I з'їзді КП(б)У організацію представляв К. Т. Неровня («Матеренко»), на II з'їзді КП(б)У — У. Р. Стоян («Дубінін»).

*** Партосередок ст. Бахмач**

Діяв з початку окупації. Керував страйковим комітетом у липні 1918 р.

Второй съезд КП(б)У, стор. 24—25; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 18; «Коммунист», 1918, № 1—2, стор. 23;

Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов. Сборник документов и материалов, Чернигов, 1957, стор. 169, 436.

Протоколи первого съезда КП(б)У, стор. 103; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 18; Гражданская война на Украине, т. I, кн. 1, стор. 222—226; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 153.

Протоколи первого съезда КП(б)У, стор. 103; Второй съезд КП(б)У, стор. 192; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 23; В. Бабко. В годы подполья, К., 1950, стор. 132; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 145—148.

Т а м ж е; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 4, спр. 186, арк. 107.

Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область, К., 1972, стор. 136—137.

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
Партосередок с. Соснівка	Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 149; В. Бабко. В годы подполья, стор. 136.
Створений весною 1918 р. конотопськими більшовиками. У серпні зазнав провалу. Загинув керівник організації Г. Ф. Семенко.	
* Ніжинська повітова організація КП(б)У (1917)	В. Бабко. В годы подполья, стор. 137; Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область, стор. 432.
Створена напередодні I з'їзду КП(б)У. Головна увага зосереджена на підготовці повстання проти окупантів та гетьманщини. В селі повіту були направлені комуністи М. П. Кирпонос, К. А. Січкарь, М. Т. Єсипенко та інші відомі організатори партизанського руху. В період серпневого повстання організація зазнала значних втрат.	
Партійна організація Носівського партизанського загону	Второй съезд КП(б)У, стор. 192; Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область, стор. 497.
Створена в липні 1918 р. До осені налічувала 62 члени партії. Була представлена на II з'їзді КП(б)У.	
Партосередок с. Березівка Глухівського повіту	Боротьба за перемогу Радянської влади на Чернігівщині. Збірник спогадів, Чернігів, 1958, стор. 212.
Заснований влітку 1918 р. Більшовики розповсюджували нелегальну літературу, створили диверсійну групу.	
* Партосередок м. Шостка (1917)	В. Бабко. В годы подполья, стор. 136; Спогади про перший з'їзд КП(б)У, стор. 149.
Влітку 1918 р. в містечку діяв партосередок. Існував зв'язок з Чернігівським та Конотопськими партійними комітетами.	
* Партійна організація м. Борзна	Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область, стор. 203.
Партосередок був створений у травні 1918 р. Згодом виріс у парторганізацію. Очолював її М. Є. Зеленський.	
Партосередок с. Парафіївка Борзнянського повіту	Там же, стор. 299.
Один з найактивніших у повіті. З ініціативи місцевих більшовиків створювалися партосередки в інших селах, повстанські загони.	
* Козелецька повітова організація КП(б)У	Второй съезд КП(б)У, стор. 24—25; Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область, стор. 305.
Організація працювала з весни 1918 р. Повітовий парткомітет було обрано 23 липня 1918 р. на повітовій конференції ревкомів. Його очолив член губкому Д. С. Самусь.	
Партосередок м. Бобровиця	Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область, стор. 164.
У волосному центрі діяв підпільний більшовицький осередок на чолі з Л. С. Луговським. Більшовики складали кістяк водревкому, здійснювали керівництво партизанськими загонами.	
Партосередок м. Остер (1917)	Второй съезд КП(б)У, стор. 24.
Комуністи м. Остра мали зв'язок з Чернігівським губкомом.	
Партосередок м. Бровари Остерського повіту	Історія міст і сіл УРСР. Київська область, стор. 244.
В підпіллі працювала група більшовиків на чолі з комуністом А. П. Березкою. Партосередок мав зв'язок з київськими комуністами.	

ПОЛІСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ

* Поліський окружний (районний) партійний комітет (м. Гомель)

У травні 1918 р. більшовики Гомеля встановили зв'язки з Чернігівським та Київським більшовицьким підпіллям. Брали участь у роботі Всеукраїнської партійної наради та I з'їзду КП(б)У.

Протоколи первого съезда КП(б)У, стор. 66, 67; Второй съезд КП(б)У, стор. 25—26; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 34, 40, 41; Под огненным стягом. Воспо-

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
Поліський партійний комітет (голова С. Т. Хавкін) спрямовував діяльність більшовицьких організацій деяких повітів Могилівської губернії та північних повітів Чернігівської губернії (територія нинішніх Городнянського, Семенівського та Щорського районів). У жовтні 1918 р. в парторганізаціях Поліського округу працювало близько 500 комуністів. Активно працювали Володько, Гулло, Яковлев та ін. Діяла друкарня, видавалася газета «Полесский коммунист», поширювалася відозви. На II з'їзді КП(б)У делегат — С. Т. Хавкін («Кунов»).	минания участников гражданской войны, М., 1972, стор. 91—97.
* Партійна організація м. Гомель (1917) Створена у квітні 1918 р. Комуністи міста провели велику роботу по об'єднанню підпільних більшовицьких організацій Полісся. У липні 1918 р. парторганізація налічувала 50 комуністів, а у жовтні — 80. Була представлена на I та II з'їздах КП(б)У.	Т а м ж е.
* Партосередок ст. Гомель Більшовики керували страйком залізничників. Восени 1918 р. осередок налічував 10 комуністів.	Второй съезд КП(б)У, стор. 26; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 2, спр. 13, арк. 16.
* Носовичська волосна партійна організація Створена до I з'їзду КП(б)У. В липні 1918 р. нараховувала 15 членів партії. До II з'їзду КП(б)У збільшилась до 63 комуністів. Систематично проводились партзбори. Діяв ревком.	ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 41.
Городнянська повітова організація КП(б)У До повіткому, обраного в липні 1918 р., ввійшли П. В. Петровський, Є. Г. Шобик, А. Г. Куліш та ін. В селах повіту створювалися партосередки та ревкоми, формувалися партизанські загони. Восени 1918 р. в 10 сільських партосередках працювало близько 40 комуністів.	«Летопись революции», 1925, № 4, стор. 118—119.
* Партосередок м. Городня Влітку 1918 р. в повітовому центрі діяв невеликий партосередок. Повітпартком перебував у с. Дроздовиця.	Т а м ж е.
* Партосередок с. Дроздовиця Створений А. Кулішем навесні 1918 р.	Второй съезд КП(б)У, стор. 26; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 40.
Партійні осередки Дроздовицької волості: Тупичівський, Ярилівський, Новоборовинський, Мощенський, Великошимельський	«Летопись революции», 1925, № 4, стор. 117.
Створені в липні—серпні 1918 р. дроздовицькими комуністами. Проводили роботу серед селян по організації партизанських загонів.	
Добрянська волосна партійна організація Оформилась в кінці липня 1918 р. Партком очолював Т. Л. Костильов. На початку жовтня партосередки в шести селах та на шкірязаводі налічували до 200 комуністів. Ревкоми діяли в Добрянці та Глибочиці.	Второй съезд КП(б)У, стор. 26; ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 7, арк. 22; Партархів Полтавського обкому Компартії України, ф. 7, оп. 1, спр. 24, арк. 83.
* Партійна організація м. Добрянка З початку окупації в місті діяв партосередок. У липні 1918 ф. було 15 комуністів. До II з'їз-	Т а м ж е.

Назва партійного органу. Коротка довідка про його діяльність	Джерела
---	---------

ду КП(б)У організація налічувала 67 членів партії.

**Партосередки Добрянської волості:
Горностаївський,
Комарівський,
Марківцівський**

«Летопись революции», 1925,
№ 4, стор. 118—119.

Створені влітку 1918 р. Очолювали боротьбу трудящих проти окупантів та внутрішньої контр-революції.

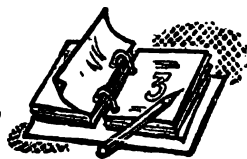
* **Партійна організація м. Семенівка**

Створена 17 квітня 1918 р. Була представлена на I з'їзді КП(б)У (делегат «Тур»). У жовтні 1918 р. налічувала 49 членів партії.

Второй съезд КП(б)У, стор. 26;
Спогади про перший з'їзд
КП(б)У, стор. 175—176.

*Р. Я. ПИРИГ (Київ),
Ю. В. ШИЛОВЦЕВ (Київ)*

Наш календар

РЕВОЛЮЦІОНЕР ЛЕНІНСЬКОГО ГАРТУ

(До 90-річчя з дня народження
А. В. Іванова)

тійний та державний діяч, член Комуністичної партії з 1906 р. А. В. Іванов. Революційна діяльність його була яскравим свідченням нерозривної дружби і братерства російського і українського народів. В. П. Затонський писав: «Це був один з кращих зразків і доказів, що революція не знає національних меж. Сам син костромського селянина, московський робітник, він тісно зв'язав свою долю з долею Радянської України, ставши в перші ряди тих, хто зробив можливим справжнє визволення в минулому пригноблених націй, справжній розвиток і розквіт в минулому занедбаній культурі»¹.

Андрій Васильович Іванов народився 16 (28) жовтня 1888 р. в с. Кукшеві (нині Костромської обл.) у бідній селянській сім'ї. Він рано розпочав трудове життя. Закінчивши у 1902 р. Струнівське початкове училище, працював по найму в куркульських господарствах². Згодом разом з батьками він переїхав до м. Александрова Владимирської губернії. Там юнакові вдалося влаштуватися в залізничні майстерні. Під впливом передових робітників Іванов приєднується до революційної роботи, формується як революціонер. Сімнадцятирічним юнаком він брав участь у революційних подіях 1905 р. Восени 1906 р. вступив до РСДРП і згодом став одним з відомих керівників революційного гуртка робітників залізничних майстерень. У 1907 р., перебуваючи в саперному батальйоні, Андрій Васильович організував підпільну соціал-демократичну організацію, проводив політичну роботу серед солдатів і під час одного з нелегальних засідань разом з іншими товаришами був заарештований і ув'язнений на сім місяців до Бутирської тюрми. Після звільнення А. Іванов довго не міг влаштуватися на роботу і користувався тимчасовими заробітками. У 1910 р. Андрій Васильович знову в армії. Тут він організував більшовицький гурток, розповсюджував нелегальну літературу. За станом здоров'я його звільнили з армії, і він переїхав до Москви, влаштувався токарем на завод Устирцева. І як завжди, він був у вирі політичних подій.

З початком імперіалістичної війни Андрія Васильовича мобілізували в армію і направили рядовим на фронт³. У зв'язку з нестачею майстрових на заводах військового відомства, його відкликали як кваліфікованого робітника з фронту. У жовтні 1916 р. разом з групою демобілізованих солдатів Андрій Васильович поступив працювати на київський завод «Арсенал», у токарний цех. «На «Арсеналі»,— згадував пізніше А. Іванов,— панувала атмосфера казенщини, яка взагалі була на заводах військового відомства... За кожну дрібницю лунало грізне: «Що, хочеш на фронт?» ...Атмосфера була тяжкою. Багато на заводі було елементу, що прийшов в «Арсенал» схватитися від мобілізації, ...звільнитися від фронту: різних хазяйчиків, дрібних спекулянтів, крамарів і т. п.»⁴.

З перших днів перебування в Києві Андрій Іванов розпочав пропагандистську роботу серед робітників, доклав чимало зусиль для створення більшовицьких гуртків в цехах заводу. Разом з іншими товаришами по партії він готував арсенальців

¹ «Комуніст» (орган ЦК та Харківського окружного КП(б)У), 11 червня 1927 р.

² ПА ІП при ЦК Компартії України, ф. 39, оп. 4, спр. 54, арк. 9.

³ Там же.

⁴ Цит. за: «Арсенал» імені В. І. Леніна, К., 1964, стор. 43.

до боротьби проти самодержавства, «вчив... виточувати смертельне знаряддя пролетарської революції проти імперіалістичної війни»⁵.

З особливою енергією розгорнулася революційна діяльність А. В. Іванова після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції. З перших днів революції він став одним з організаторів і керівників революційного руху в Києві. А. В. Іванов — член Київського комітету РСДРП(б), депутат Ради робітничих депутатів, член правління і заступник голови профспілки металістів, член центральної ради фабзавкому «Арсеналу».

На липневій Київській міській партійній конференції 1917 р. А. Іванова обрали делегатом VI з'їзду РСДРП(б) (26 липня—3 серпня 1917 р.), який націлив партію на підготовку збройного повстання за встановлення влади Рад. Він підтримував на з'їзді ленинські настанови з найважливіших політичних, організаційних, тактичних і економічних питань. Повернувшись у Київ, А. Іванов активно пропагував рішення з'їзду, згуртовуючи робітників на їх успішне здійснення. 6 серпня 1917 р. Андрій Васильович, Є. Бош доповіли на загальноміській конференції Київської більшовицької організації про роботу VI з'їзду РСДРП(б)⁶. Було ухвалено «докласти всіх зусиль до того, щоб привести київський пролетаріат і Київський гарнізон у повну бойову готовність»⁷. Одним з активних організаторів по перетворенню цих рішень у життя був А. Іванов.

Андрій Васильович брав участь у підготовці жовтневого повстання 1917 р. у Києві.

В складних умовах очолили боротьбу робітників і революційних солдатів проти Тимчасового уряду, за встановлення Радянської влади більшовики Києва. В місті оплотом Тимчасового уряду став штаб Київського військового округу, який мав у своєму розпорядженні значні сили контрреволюційно настроєних військових частин. У Києві були зосереджені також війська Центральної ради. 25 жовтня 1917 р. в день перемоги Петроградського збройного повстання, Центральна рада створила так званий «Крайовий комітет по охороні революції», під прикриттям якого намагалась утвердити свою владу, ведучи контрреволюційну політику. Київський комітет РСДРП(б) розірвав короточасну угоду з Радою і розгорнув підготовку до збройного повстання. 27 жовтня він випустив відозву, в якій викривав контрреволюційну політику Центральної ради. Того ж дня відбулося об'єднане засідання Ради робітничих і солдатських депутатів за участю представників всіх фабзавкомів, профспілок і військових частин. На ньому було прийнято резолюцію про підтримку петроградських робітників і про перехід влади в місті в руки обраного на цьому засіданні ревкому, до складу якого увійшли Я. Б. Гамарник, В. П. Затонський, А. В. Іванов, І. Ю. Кулик, І. М. Крейсберг, М. М. Лебедев, Л. Л. Пятаков та ін.⁸

Проте штаб Київського військового округу зробив спробу перейти в наступ проти революційних сил. Блокувавши царський палац, вороги заарештували частину членів ревкому, які знаходилися там. 29 жовтня відбулося засідання Київського комітету більшовиків за участю представників від заводів і військових частин. На ньому було створено новий ревком, який узяв на себе керівництво повстанням. До ревкому ввійшли В. П. Затонський і А. В. Іванов, яким вдалося уникнути арешту, та інші товариші.

В результаті вмілих дій, правильної тактики більшовиків повстання київських робітників за участю арсенальців, очолюваних А. Івановим, закінчилося перемогою трудящих над силами буржуазного Тимчасового уряду. Але здобутками перемоги підступно скористалася Центральна рада. Партійній організації Києва, як і інших центрів України, довелося в умовах жорстокої реакції готувати робітничі маси до нового штурму буржуазної влади.

12 (25) грудня 1917 р. на I Всеукраїнському з'їзді Рад Україна була проголошена Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. А. Іванов був обраний до першого Центрального Виконавчого Комітету Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів України. Натхненні рішеннями I Всеукраїнського з'їзду Рад, трудящі України, підтримані революційними військами і червоногвардійськими загонами з Петрограда, Москви та інших міст Росії, встановили Радянську владу в Катеринославі та ряді інших промислових центрів України. Розгорнувся наступ радянських військ на Київ.

На початку січня 1918 р. в Києві нарізли умови для збройного повстання, і увечері 15 січня 1918 р. на засіданні Київської Ради робітничих і солдатських депутатів разом з представниками фабрично-заводських комітетів і профспілок було обрано революційний комітет, а наступного дня на вулицях Києва розгорілися бої

⁵ «Киевский пролетарий», № 132, 15 червня 1927 р.

⁶ «Голос социал-демократа», 27 серпня 1917 р.

⁷ Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. I, К., 1957, стор. 467.

⁸ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 214.

з військами Центральної ради. Центром повстання став «Арсенал». А. В. Іванов був одним з керівників січневого збройного повстання.

Характеризуючи героїзм київських робітників під час січневого повстання, Андрій Іванов у своїх спогадах писав: «Сили були ...нерівні. Рада мала війська близько двадцяти тисяч, а ми мали яких-небудь дві тисячі ненавчених робітників. Почалися жорстокі бої. ...Незважаючи на кількісну перевагу сил противника, червоногвардійцям вдалося захопити велику територію міста. Групи в десять-п'ятнадцять чоловік роззброювали цілі роти петлюрівців...»⁹. Захисникам «Арсеналу» не вистачало боєприпасів і продовольства. 21 січня петлюрівці увірвалися в «Арсенал» і вчинили криваву розправу над героїчними бійцями за владу Рад. Всього в Києві в ті дні загинуло близько тисячі робітників і революційних солдатів¹⁰.

Київ був визволений радянськими військами після запеклих боїв 26 січня. Під головуванням А. Іванова відбулося засідання Київської Ради робітничих і солдатських депутатів. Прийняті Радою рішення були спрямовані на відновлення діяльності всіх найважливіших підприємств і установ міста. Рада призначила комісара по цивільних справах, начальника гарнізону, комісарів, які відали окремими галузями комунального і міського транспорту¹¹.

Як голова Військово-революційного комітету Києва А. Іванов розгорнув активну організаційну і агітаційно-пропагандистську роботу, мобілізуючи широкі маси трудящих на придушення опору контрреволюції, встановлення твердого громадського порядку, відновлення роботи промислових підприємств та ін. 30 січня за підписом А. Іванова було надруковано звернення ВРК до населення про встановлення у місті революційного порядку, негайне відновлення роботи всіх фабрик, заводів, підприємств. Комітет попереджав, що всі спроби саботажу і опору з боку контрреволюційних елементів будуть нещадно каратися¹².

Мирна праця трудящих Києва, як і всієї України, була зірвана іноземною інтервенцією і громадянською війною. А. В. Іванов виконував важливі доручення на відповідальних партійних і радянських постах. У березні — квітні 1918 р. він був членом Президії ЦВК України, Народним секретарем (комісаром) внутрішніх справ республіки¹³. Під час окупації України він працював уповноваженим ЦК РКП(б) в Курську в справі постачання зброї і літератури більшовицькому підпіллю на Україні, був членом ЦВРК, створеного за рішенням I з'їзду КП(б)У. Лютий — березень 1919 р. А. В. Іванов — товариш (заступник) голови Київського губвиконкому, а з квітня по 30 серпня — голова Київського губвиконкому. У період тимчасової окупації України денікінцями А. В. Іванов виконував відповідальні доручення ЦК РКП(б). У вересні того ж року його направили в Башкирію секретарем виконавчого комітету Уфимської міської Ради робітничих і селянських депутатів.

У грудні 1919 р. радянські війська і партизанські загони розгромили денікінців. 16 грудня над Києвом замайорів червоний прапор. Андрій Васильович повернувся на Україну. ЦК КП(б)У рекомендував його на посаду голови Київського губерньського революційного комітету. У 1920 р. губерньський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Київщини обрав А. Іванова головою Київського губвиконкому. 3 листопада 1920 р. по 6 січня 1921 р. він працював головою Харківського губвиконкому.

Великі організаторські здібності проявив А. Іванов в період мирного соціалістичного будівництва. У березні 1921 р. на V Всеукраїнському з'їзді Рад Андрія Васильовича обрали секретарем ВУЦВК, з жовтня 1922 р. по листопад того ж року він — завідуючий організаційно-інструкторським відділом ЦК КП(б)У. У листопаді того ж року в зв'язку з укрупненням Одеської губернії і необхідністю зміцнити її партійні і радянські органи досвідченими кадрами партія направила А. Іванова в Одесу, де його обрали головою Одеського губвиконкому¹⁴. Він доклав чимало зусиль для зміцнення місцевих органів, відбудови промисловості і сільського господарства губернії.

У травні 1925 р. на III Всесоюзному з'їзді Рад Андрія Васильовича обрали членом Президії ЦВК СРСР, заступником голови бюджетної комісії і секретарем Союзної Ради ЦВК СРСР. Водночас А. Іванов працював заступником директора Інституту радянського будівництва (за сумісництвом). Він брав активну участь у розробці найважливіших постанов Центрального Виконавчого Комітету СРСР, багато працював над проблемами радянського будівництва. А. В. Іванов був делегатом VI з'їзду РСДРП(б), XII, XIII з'їздів РКП(б), III з'їзду, V—VIII конференцій та IX з'їзду КП(б)У.

⁹ «Летопись революции», 1922, № 1, стор. 13.

¹⁰ Історія Української РСР, т. 6, К., 1977, стор. 245.

¹¹ Київський обласний державний архів, ф. 923, оп. 1, спр. 12, арк. 1.

¹² «Известия Киевского Совета Рабочих и Солдатских депутатов», № 1, 30 січня 1918 р.

¹³ «Вестник Украинской Народной Республики», № 41, 14 (1) березня 1918 р.

¹⁴ ПА ІПП при ЦК Компартії України, ф. 29, оп. 1, спр. 1582, арк. 2.

На XIII з'їзді РКП(б) обирався кандидатом в члени ЦК РКП(б), на III з'їзді, V—VIII конференціях та IX з'їзді КП(б)У — членом ЦК КП(б)У. З 14 грудня 1921 р. по 10 квітня 1923 р. — член Політбюро ЦК КП(б)У, з грудня 1917 р. по 1927 р. — член ВУЦВКУ, а з травня 1925 р. по червень 1927 р. — член ЦВК СРСР.

Напружена праця підірвала здоров'я А. В. Іванова. Він тимчасово залишив роботу заради лікування. 10 червня 1927 р. А. В. Іванов помер у Москві.

«Товариш Іванов вмер,— сказано у повідомленні ЦК і ЦКК КП(б)У,— у вихорі боротьби, згорів у кратері комуністичної революції, ні на хвилину не припиняючи роботи, не покладаючи рук і не кидаючи зброї»¹⁵. На прохання партійних, радянських організацій і широких мас трудящих прах А. В. Іванова перевезено на Україну і поховано у Києві.

Життя А. В. Іванова є зразком беззавітного служіння і непохитної вірності радянському народові, Комуністичній партії, великій справі будівництва комунізму.

В. П. СИДОРЕНКО (Київ)

¹⁵ «Комуніст», 11 червня 1927 р.

ДО 20-РІЧЧЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ ТОВАРИСТВА РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДРУЖБИ

Братнє співробітництво народів соціалістичних країн сприяє дальшому зміцненню світової системи соціалізму, є дійсним взірцем соціалістичного інтернаціоналізму в дії. Воно здійснюється через профспілкові, молодіжні, спортивні громадські

організації, товариства дружби, що становлять сьогодні, як відзначалося на XXV з'їзді КПРС, «невід'ємну частину радянської політичної системи»¹.

Тісне співробітництво зав'язалося між громадськими організаціями Української РСР і Польської Народної Республіки, що здійснюється протягом майже трьох з половиною десятиріч і набуло, особливо в останні двадцять років, нових форм братерського спілкування. Важливу роль у розвитку радянсько-польських відносин відіграють Українське Товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами, організоване в лютому 1958 р., і Українське відділення Товариства радянсько-польської дружби, засноване в жовтні того ж року, яке стало складовою частиною Товариства радянсько-польської дружби. Останнє було створене 24 грудня 1957 р. В його заснуванні брали участь 84 організації з одинадцяти областей республіки². Серед них — Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, завод «Червоний екскаватор», Харківський тракторний завод, Львівський державний університет ім. І. Я. Франка, ряд шахт Донбасу, Українська Рада професійних спілок, Республіканський Комітет захисту миру та ін. Створення Товариства радянсько-польської дружби на Україні, — підкреслювалось на першій організаційній конференції УВ ТРПД, — «було виявом тисячолітньої дружби між українським і польським народами — найближчими сусідами і братами по спільній боротьбі за національне визволення»³.

Нині в рядах Товариства польсько-радянської дружби налічується близько 4 млн. чол. До складу ТРПД входить 186 республіканських, обласних, міських і районних відділень, з них 99 знаходяться на Україні.

Українське відділення ТРПД тісно співробітначає з Головним правлінням Товариства польсько-радянської дружби, з 24 воєводськими відділеннями і 49 організаціями Польщі, проводить велику роботу по популяризації серед польської громадськості успіхів радянського народу в будівництві комунізму, у виконанні історичних рішень КПРС, миролюбної зовнішньої політики Союзу РСР, знайомить трудящих УРСР з досягненнями польського народу у соціалістичному будівництві.

Співробітництво братніх країн з кожним роком розширюється, удосконалюються й урізноманітнюються його форми. Якщо раніше Українське Товариство дружби і культурного зв'язку з закордоном і Товариство польсько-радянської дружби проводили свою роботу в основному під час місячників польсько-радянської дружби, які відбувалися раз на рік, то в наступні роки вони почали широко застосовувати такі форми взаємозв'язку як Дні радянської хімії, техніки, електроніки і авіації, космонавтики, житлового будівництва, педагогіки, книги і преси, культури, що сприяло кращому вивченню й ознайомленню з досягненнями кожної країни.

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 83.

² «Радянська Україна», 28 жовтня 1958 р.

³ Поточний архів Українського відділення Товариства радянсько-польської дружби. Матеріали установчих зборів 1958 р.

Всі ці заходи Товариство польсько-радянської дружби проводило у тісній співдружності з численними як державними, так і громадськими організаціями Польщі. Наприклад, протягом 1958—1968 рр. у ПНР було організовано 40 таких загальнопольських кампаній. У зв'язку з цим Українське Товариство дружби і культурного зв'язку з закордоном та Українське відділення ТРПД надіслали в Польщу понад 18 тис. примірників політичної, соціально-економічної та художньої літератури, багато бібліотечок із спеціально підбраною літературою, біля 50 різних художніх і великоформатних фотовиставок, близько 250 художніх, науково-популярних і документальних фільмів, магнітозаписів, понад 5 тис. примірників видань образотворчого мистецтва та ін.

Так, у проведенні Днів радянської техніки в ПНР, що були організовані в 1960 р., активну участь взяли радянські вчені, передовики виробництва. За їх участю тут відбулося 32 науково-популярні конференції, було проведено 215 семінарів, 280 зустрічей з радянськими спеціалістами, влаштовано 420 фотовиставок, прочитано 4200 лекцій, переглянуто 650 науково-популярних фільмів⁴.

Широкий резонанс серед польської громадськості одержали Дні радянського сільського господарства, проведені Товариством польсько-радянської дружби разом з відповідними державними і громадськими організаціями в 1960—1961 рр. У Польщу для участі в Днях виїздила група передовиків сільського господарства України, а також вчені, лектори. Тут відбулося понад 50 тис. різноманітних і цікавих заходів. Зокрема, читання лекцій, проведення бесід, зустрічей, конференцій, семінарів, організація виставок, демонстрування кінофільмів тощо⁵.

В свою чергу, на Україні проводилися комплексні масові заходи, присвячені польській культурі, науці, техніці, суднобудуванню та ін. Всього протягом 1958—1969 рр. у республіці відбулося близько 50 таких заходів, у проведенні яких велику допомогу подавали головне і воєводські правління ТРПД, профспілкові, молодіжні та інші організації Польщі.

За 20 років свого існування Українське відділення перетворилось у масову організацію громадськості республіки. Якщо у 1968 р. Товариство об'єднувало 8 обласних, 12 міських, 52 районних відділення і 514 колективних членів, то нині на Україні діє 10 обласних, 21 міське, 68 районних і понад 1100 первинних товариств дружби з братнім народом. Актив ТРПД за цей період збільшився майже в десять разів.

Значний вклад у скарбницю дружби між радянським і польським народами вніс видатний український поет, громадський діяч М. Т. Рильський, який довгий час очолював Українське відділення. Активно працювали в ньому народний художник СРСР В. І. Касіян, заслужений діяч мистецтв УРСР, композитор Б. М. Лятошинський, О. С. Плигунов, Б. К. Дудикевич та ін. Великий вклад у зміцнення радянсько-польської дружби вносять М. А. Скачко, якого на II Республіканській конференції, що відбулася у 1964 р., було обрано головою правління УВ ТРПД, вчені, доктори наук П. М. Калениченко та Г. Д. Вєрвєс, які ввійшли до складу ще першого правління, а на II конференції їх було обрано заступниками голови, а також ветерани війни двічі Герой Радянського Союзу З. К. Слюсаренко, генерал запасу В. Б. Пилинський, Є. С. Березняк, директор заводу «Червоний екскаватор» К. В. Урусов та ін.

Співробітництво між народами Радянської України і Польщі дедалі розширюється і міцніє. Свідченням цього є дружні зв'язки, що встановилися між трудящими Вінницької області і Келецького, Радомського та Тарнобжегського воєводств, Запорізької області і Вроцлавського та Легніцького воєводств, Донецької області і Катовицького воєводства, Київської області і Краківського воєводства, Полтавської області і Кошалінського та Слупського воєводств, Черкаської області і Бидгощського та Пільського воєводств, Харківської області і Познанського, Конінського та Кошалінського воєводств, Хмельницької області і Цехановського та Остроленського воєводств, Житомирської області і Лещинського та Тарновського воєводств, прикордонних Волинської області і Хелмського та Замоського воєводств, Львівської області і Жешувського, Пшемисьльського та Кросненського воєводств.

УВ ТРПД, його обласні, міські і районні відділення беруть активну участь у масово-політичних кампаніях, які проводить Товариство польсько-радянської дружби, присвячених річницям Великої Жовтневої соціалістичної революції, ювілеям з дня народження В. І. Леніна, Дню Радянської Армії, Ленінського комсомолу, видатним громадським і політичним діячам тощо. Надзвичайно широко й урочисто товариства дружби відзначали 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, 30-річчя Великої Перемоги, 30-річчя ПНР. А святкування 60-річчя Великої Жовтня перетворилося в яскраву демонстрацію торжества дружби і єдності народів-братів. Переконливим свідченням

⁴ Archiwum zarządu Głównego Towarzystwa przyjaźni polsko-radzieckiej (далі — ZG TPPR). Інформація відділу пропаганди і освіти за 1960 р.

⁵ Archiwum ZG TPPR. Інформація про проведення Днів радянського сільського господарства в 1960—1961 рр.

цього став Фестиваль дружби народів соціалістичних країн, що проходив у липні 1977 р. на трасі будівництва газопроводу Оренбург — Західний кордон СРСР.

Щороку на Україні широко також відзначаються річні укладення Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу між СРСР і ПНР, Дні національного відродження Польщі, роковини визволення Варшави, Війська Польського, ювілей відомих діячів науки, культури тощо. З нагоди цих дат товариства проводять урочисті збори, вечори дружби, мітинги, зустрічі, кінофестивалі, організовують виставки, спортивні змагання, показують кінофільми. Лише у 1977 р. у республіці було проведено 5 тис. найрізноманітніших заходів.

В широкому плані здійснюється співробітництво в галузі освіти й науки, літератури й мистецтва. Проведення днів, декад радянської, зокрема української, культури в Польщі, і відповідних заходів на Україні, обмін театральними і мистецькими колективами, ансамблями і групами художньої самодіяльності, взаємодопомога та співдружність у підготовці спектаклів, спільні вистави українських і польських акторів сприяють дальшому зміцненню і розвитку українсько-польських культурних зв'язків.

На хвилюючій демонстрації дружби і братерського єднання радянського і польського народів перетворилися Дні польської літератури на Україні, що проходили у квітні 1977 р. У 10 областях республіки відбулися багатолюдні мітинги радянсько-польської дружби, урочисті вечори, святкові концерти тощо. У містах України експонувалися виставки польської книги, графіки, плакату, образотворчого й прикладного мистецтва, фотовиставки, демонструвались нові роботи польських майстрів кіно.

У зв'язку із виконанням комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції країн — учасниць РЕВ важлива роль у співробітництві товариств дружби належить обміну і впровадженню передового досвіду, встановленню ділових контактів між спорідненими підприємствами. Цьому, зокрема, сприяють взаємні поїздки спеціалістів різних галузей народного господарства, листування, обмін інформаційними матеріалами, літературою тощо. Близько 1100 заводів, шахт, фабрик, колгоспів, радгоспів, наукових установ і навчальних закладів, шкіл України підтримують тісні зв'язки з відповідними організаціями ПНР.

Кращий досвід, запозичений у друзів, впроваджується в різних галузях народного господарства братніх країн. Так, питання проєктування і будівництва шахт, досвід боротьби за технічний прогрес, зростання рентабельності виробництва, зниження собівартості продукції, здійснення нової системи планування і економічного стимулювання, нових форм праці, агротехніки вирощування високих урожаїв цілого ряду сільськогосподарських культур, виведених українськими агрономами, після детального вивчення польськими вченими-спеціалістами, що побували у Донецькій, Харківській, Київській, Львівській, Волинській, Черкаській та інших областях, були запроваджені господарствами Катовіцького, Познанського, Краківського, Люблінського, Бидгощського та інших воєводств ПНР.

У свою чергу, досвід польських колег впровадили харківські, київські і волинські будівельники, працівники м'ясної промисловості Львівщини і Черкащини, взуттєвики Кисва і Вінниці, вирощування сільськогосподарських культур за польським методом застосували українські господарства.

Обмін виробничим досвідом збагачує колективи і таких велетнів, як металургійний завод ім. В. І. Леніна і завод «Запоріжсталь», металургійні заводи 1-го Травня в м. Глівіце і Дніпродзержинський ім. Ф. Е. Дзержинського, Жешувський завод «Сан» і Львівський автобусний завод, Вінницький завод тракторних агрегатів і Староховицький завод важких автомобілів Келецького воєводства. Дружні та ділові контакти налагодилися між кондитерськими фабриками ім. Карла Маркса і «Вавель» у Кракові та ін.

За двадцять років, що пройшли з часу підписання першого плану прикордонного взаємообміну⁶, співробітництво збагатилося багатьма новими формами братерського спілкування, внесло «значне поживлення в культурне життя прикордонних областей і воєводств», сприяло «обміну досвідом у різних галузях діяльності», як зазначалося в протоколі наради представників УРСР і ПНР, що відбулася в 1959 р.⁷

Свідченням ефективності цього обміну є зростання взаємних контактів між окремими українськими і польськими колективами протягом 1956—1977 рр., Так, у 1956 р. лише 12 організацій Львівської і Волинської областей підтримували зв'язки з відповідними організаціями Жешувського і Люблінського воєводств, у 1963 р. — 37 колективів, у 1969 р. — 258, а у 1977 р. взаємозв'язки існують між 492 організаціями Львівщини і Волині з такою ж кількістю однопрофільних колективів сусідніх воєводств народної Польщі.

Новою важливою формою роботи відділень ТРПД, що в останнє десятиріччя

⁶ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 4, спр. 595, арк. 33—37.

⁷ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 213, спр. 2178, арк. 5.

набула широкого розмаху, є проведення комплексних заходів, присвячених порідненим містам і областям УРСР в Польщі і порідненим містам і воєводствам ПНР на Україні. Лише за останні роки були проведені Дні Києва в Кракові, Донецької області в Катовицькому воєводстві, Черкаської області в Бидгощському воєводстві, Дні Харкова в Познані, Вінницької області в Келецькому воєводстві, Запоріжжя у Вроцлавському воєводстві, Полтавської області в Кошалінському воєводстві, Львівської і Волинської областей у прикордонних Жешувському, Пшемисьльському, Кросненському і Люблінському, Хелмському та Замосьцьському воєводствах. Відповідно пройшли Дні Кракова в Києві, Катовицького воєводства на Донеччині, Бидгощі на Черкащині. Дні Познані в Харкові, Келецького воєводства на Вінниччині, Вроцлавського у Запоріжжі, Кошалінського на Полтавщині, Жешувського воєводства у Львівській, Люблінського у Волинській областях.

Великої уваги УВ ТРПД надає вихованню радянської молоді в дусі соціалістичного інтернаціоналізму. Цьому, зокрема, сприяє діяльність клубів, музеїв, кімнат і куточків дружби, організованих членами Товариства радянсько-польської дружби. Нині на Україні їх діє близько 10 тис.

Вихованню молоді на революційних, бойових і трудових традиціях наших народів сприяють і обмін будівельними загонами, групами піонерів (харцерів) та школярів на відпочинок, спільне проведення фестивалей, походів по революційних місцях і місцях бойового радянсько-польського братерства, спортивних змагань.

Двадцять другий рік з ініціативи товариств дружби, спортивних та інших організацій України і Польщі проходять щорічні міжнародні змагання велогонщиків: «Шляхом боїв полковника Скопенка», в яких, крім спортсменів Радянського Союзу і Польщі, беруть участь спортсмени Болгарії, НДР, Югославії, Чехословаччини.

Важливу роль у розвитку дружніх зв'язків відіграє міжнародний туризм. Ця форма контактів постійно розширюється. Якщо протягом 1959—1969 рр. УВ ТРПД разом з профспілковими, молодіжними та іншими організаціями республіки обмінялися близько 30 поїздами і 120 автобусами дружби, то за останні дев'ять років цей обмін збільшився втричі. Лише у 1977 р. із Польщі в Радянський Союз прибув 71 поїзд дружби. Гості мали можливість відвідати промислові підприємства, колгоспи, радгоспи, навчальні заклади, школи, зустрітися із спеціалістами різних галузей народного господарства республіки, взяти участь у зборах, вечорах і мітингах радянсько-польської дружби.

Багатогранну роботу по пропаганді ідей соціалістичного інтернаціоналізму, зміцненню радянсько-польської дружби проводять товариства через пресу, радіо і телебачення. На сторінках газет, по радіо і телебаченню систематично виступають партійні та радянські працівники, передовики народного господарства, діячі науки і культури. Активісти ТРПД розповідають про життя польського народу, його досягнення й успіхи у будівництві соціалізму, про роботу Товариства польсько-радянської дружби. Газети поріднених міст і областей обмінюються матеріалами, випускають спільні номери, сторінки, ведуть постійні рубрики, присвячені містам чи воєводствам-побратимам. Редакції газет, радіо і телебачення разом з відділеннями ТРПД проводять вікторини, конкурси, присвячені братній країні. Лише у 1975—1977 рр. на Україні їх відбулося близько 120.

Спираючись на широкий актив, допомогу й підтримку партійних і радянських органів, творчих спілок, профспілкових і комсомольських організацій, Українське відділення Товариства радянсько-польської дружби за 20 років своєї діяльності зарекомендувало себе носієм дружби, братерства, пролетарського інтернаціоналізму.

Н. Є. ІНДУТНА (Київ)

ВИДАТНИЙ ІСТОРИК НАУКИ І ТЕХНІКИ

(До 80-річчя з дня народження
академіка АН УРСР
В. В. Данилевського)

4 вересня 1978 р. минуло 80 років з дня народження академіка АН УРСР, видатного вченого в галузі історії техніки, письменника Віктора Васильовича Данилевського. Народився він у м. Лодзі (Польща) в сім'ї вчителя. Дитинство В. В. Данилевського пройшло в с. Яреськи на Полтавщині, де вчителювала його мати. Після закінчення Полтавської гімназії (1916 р.) він вступив на хімічний факультет Харківського технологічного інституту, який закінчив у 1923 р. Навчаючись в інституті, Віктор Васильович слухав лекції на історико-філологічному факультеті Харківського університету. Уже в студентські роки він цікавився історією техніки, і в 1920 р. прочитав цикл лекцій з історії техніки в Народному університеті в с. Яреськи.

Після закінчення інституту В. В. Данилевський працював інженером-технологом на Харківському військовому комбінаті, одночасно збирав матеріали з історії техніки. У 1925 р. у світ вийшла його перша праця «Від ломаки до машини (Коротка історія техніки)». У тому ж році Віктор Васильович Данилевський почав працювати в Хар-

ківському історичному музеї заступником директора по науковій роботі, де розгорнув інтенсивну розробку різних проблем історії техніки.

У 1928 р. в Харкові з ініціативи В. В. Данилевського було організовано перші в Радянському Союзі кафедри з історії техніки. Він широко вивчає архівні і музейні матеріали, видає значну кількість друкованих праць з історії техніки, серед яких можна назвати «У віки крилаті. Перемоги техніки ХХ століття» (1927 р.), «Нариси з історії техніки» (1928 р.), «Нариси історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (Спроба матеріалістичної історії техніки)» (1929 р.) та ін.

У 1931 р. Народний комісаріат освіти УРСР затвердив В. В. Данилевського у званні професора з історії техніки. У тому ж році його було обрано дійсним членом Державної Академії історії матеріальної культури. У 1932 р. В. В. Данилевський переїхав до Ленінграда, де працював заступником директора по науковій роботі Інституту історичної технології і очолював кафедру історичної технології.

У 1933—1936 рр. Віктор Васильович Данилевський керував кафедрою історії техніки при Ленінградському металічному заводі — втузі. У 1936 р. його затвердили завідуючим кафедрою історії техніки Ленінградського політехнічного інституту, яку він очолював до останніх днів свого життя. В 1938 р. В. В. Данилевський захистив дисертацію на тему: «Перший російський теплотехнік І. І. Ползунов і перша теплосилава установка, побудована в Росії», за яку йому було присуджено вчений ступінь доктора технічних наук.

За довоєнний період В. В. Данилевський опублікував велику кількість праць з історії науки і техніки, а також написав ряд праць, присвячених загальним питанням історії техніки та методології історико-технічних досліджень. У 1942 р. за книги «І. І. Ползунов, праці і життя першого російського теплотехніка» та «Історія гідросилових установок у Росії до ХІХ ст.», що були видані в 1940 р., йому присуджено Державну премію другого ступеня.

У роки Великої Вітчизняної війни В. В. Данилевський працював штатним лектором у політуправлінні Уральського військового округу. Він прочитав понад 1000 лекцій у військових частинах, написав декілька десятків статей і брошур політичного та історичного характеру.

У 1944 р. В. В. Данилевський став членом КПРС.

Наукова, педагогічна і громадська діяльність В. В. Данилевського особливо широко розгорнулася після Великої Вітчизняної війни. У 1947 р. вийшла в світ його книга «Російська техніка», яка перевидавалася в наступні роки, в тому числі українською мовою. У цій книзі узагальнені результати багаторічних досліджень вченого у галузі історії вітчизняної техніки. В 1948 р. ця праця була відзначена Державною премією другого ступеня.

Віктор Васильович Данилевський розпочав вивчати історію технічної літератури в нашій країні. В 1954 р. вийшла в світ його книжка «Російська технічна література першої чверті ХVІІІ ст.». Істотним вкладом в історію вітчизняної техніки було видання в 1968 р. книжки В. В. Данилевського «Нартов і ясне зрелище машин», в якій висвітлено життя і діяльність видатного російського механіка і винахідника А. К. Нартова. У 1959 р. вийшла з друку книжка «Російське золото», в якій розкрито історію добування золота у нашій країні.

Великою заслугою Віктора Васильовича Данилевського є організація наприкінці 40-х—на початку 50-х років розкопок славетної Усть-Рудицької фабрики кольорового скла, побудованої М. В. Ломоносовим. На основі добутих матеріалів В. В. Данилевський написав капітальну працю «Ломоносов і художнє скло», яка вийшла у світ у 1964 р., уже після його смерті. Всього вчений опублікував понад 500 наукових і літературних праць і серед них кілька десятків монографій.

Віктор Васильович Данилевський відіграв визначну роль в організації наукових досліджень з історії техніки на Україні. У 1949 р. його обрано дійсним членом АН УРСР. З того часу він протягом кількох років очолював Комісію з історії техніки при Відділенні технічних наук УРСР. З ініціативи В. В. Данилевського розпочалася розробка історико-технічної проблематики в Академії наук УРСР.

Поряд з науковою і педагогічною діяльністю Віктор Васильович Данилевський проводив велику громадську роботу. Він, зокрема, брав активну участь у діяльності Всесоюзного товариства для поширення політичних і наукових знань, був членом президії Ленінградського відділення цього товариства, часто виступав у різних аудиторіях з лекціями. Віктор Васильович Данилевський був дійсним членом Спілки письменників СРСР, членом багатьох громадських організацій. Його неодноразово обирали депутатом районної Ради депутатів трудящих Виборзького району Ленінграда. Вчений був нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани» та медалями. Його також неодноразово відзначали грамотами, цінними подарунками і подяками ряд міністерств та інших організацій.

Помер В. В. Данилевський 9 серпня 1960 р. і похований у Ленінграді.

Й. З. ШТОКАЛО (Київ), Ю. О. АНІСІМОВ (Київ)

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ПРО КОМСОМОЛ, ЩО ВИЙШЛА ПІСЛЯ XXV З'ЇЗДУ КПРС

Джерелом сили, вирішальною умовою успішної діяльності комсомолу, про що свідчить вся його 60-річна історія, було й лишається керівництво Комуністичної партії.

Питання становлення й розвитку молодіжного руху в нашій країні, керівництво ним з боку партії, комуністичного виховання підростаючого покоління на всіх етапах будівництва нового суспільства всебічно висвітлені в спеціальних наукових працях та збірниках. У даному огляді розглядається література, яка вийшла в 1977—1978 рр.

Важливе теоретичне й практичне значення для діяльності ВЛКСМ в умовах розвинутого соціалізму мають праці Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва, його виступи на XV, XVI, XVII, XVIII з'їздах комсомолу, пленумах ЦК ВЛКСМ¹, книга «Молодым строить коммунизм»², яка вийшла російською мовою трьома виданнями (1970, 1974, 1978 рр.). Політвидав України видав у 1974 р. цю книгу українською мовою. В третьому, доповненому виданні «Молодым строить коммунизм» дано глибокий марксистсько-ленінський аналіз діяльності комсомолу як помічника й резерву партії, сформульовано завдання Спілки молоді в сучасних умовах, показано її роль і значення в економічному, громадсько-політичному житті країни, розкрито зміст ленінського заповіту «вчитись комунізму» в умовах розвинутого соціалістичного суспільства, визначено найефективніші форми й методи партійного керівництва комсомолом. Л. І. Брежнєв у своїй книзі закликає молодь словом і ділом, особистим прикладом утверджувати норми комуністичної моралі, виховувати себе в дусі патріотизму, пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму.

У збірнику є висловлювання з актуальних проблем комуністичного будівництва, світового революційного руху. Особливу увагу приділено героїчній історії Ленінського комсомолу. Збірник допоможе молоді знайти відповіді на найактуальніші питання сучасності, а Ленінському комсомолу — готувати зміну.

Дослідження і вивчення історії ВЛКСМ дасть можливість глибше зрозуміти ленінські принципи організації комсомолу, його основні завдання і функції. В. І. Ленін не раз вказував на важливість вивчення історії революційного руху, виховання молоді на славіх традиціях старших поколінь, щоб вона могла «...починати вже не з початку, а продовжувати зроблене раніше, ставати відразу в ряди і шеренги, посувати вперед рух, підносячи його на вищий ступінь»³. При цьому Володимир Ілліч підкреслював, що «минуле цікавить нас не само по собі, нас цікавить сьогоднішня і завтрашня робота»⁴.

Саме до такого розряду книг належить праця Є. М. Тяжельникова «Союз молодых ленинцев»⁵. У ній розповідається про героїчний шлях Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді — авангарду радянської молоді, бойового помічника й резерву Комуністичної партії. У книзі показано, як комсомол під керівництвом Комуністичної партії в роки перших п'ятирічок, у роки індустріалізації й колективізації

¹ Л. І. Брежнєв. Промова на XV з'їзді ВЛКСМ, 17 травня 1966 року. — Ленінським курсом. Промови і статті, т. 1, К., 1971, стор. 363—375; Про завдання комсомолу в сучасних умовах. 3 доповіді на пленумі ЦК ВЛКСМ 1 лютого 1967 року. — Там же, стор. 481—504; Промова на урочистому пленумі ЦК ВЛКСМ, 25 жовтня 1968 року. — Там же, т. 2, стор. 248—265; Промова на XVI з'їзді ВЛКСМ, 26 травня 1970 року. — Там же, т. 3, стор. 27—34; Промова на XVII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді, 23 квітня 1974 року. — Там же, т. 5, стор. 37—53; Промова на XVIII з'їзді Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді, 25 квітня 1978 року, К., 1978.

² Молодым строить коммунизм, М., 1978.

³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 7, стор. 62.

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 24, стор. 233.

⁵ Е. М. Тяжельников. Союз молодых ленинцев, М., 1977.

разом з усім народом будовав соціалізм; захищав Батьківщину в роки Великої Вітчизняної війни; піднімав з руїн і попелу міста і села; відбудовував зруйноване військо господарство країни; освоював цілинні й перелогові землі, багатства Сибіру, Далекого Сходу, Крайньої Півночі. Ударні комсомольські будови стали символом революційної й трудової мужності комсомольців, всієї радянської молоді.

Є. М. Тяжельников розкрив роль В. І. Леніна, Комуністичної партії у створенні і розвитку Спільки молоді; суть ленінських принципів партійного керівництва молодіжним рухом; багатогранну діяльність партії, комсомолу по комуністичному вихованню підростаючого покоління; по здійсненню ленінських заповітів в умовах розвинутого соціалізму; діяльність комсомольських організацій союзних республік по виконанню історичних рішень XXV з'їзду КПРС. Автор показав на численних прикладах, що партійне керівництво комсомолом викликано необхідністю забезпечення єдності і наступності революційного процесу в перетворенні суспільства; визначив місце, роль і значення первинних комсомольських організацій; висвітлив питання організації політичного й економічного навчання молоді, виховання її в дусі дружби народів СРСР і пролетарського інтернаціоналізму.

Чільне місце в книзі відведено розкриттю форм і суті соціалістичного змагання в сучасний період; роботі комітетів ВЛКСМ промислових підприємств, союзних республік; організації боротьби за підвищення якості вироблюваної продукції, за економію і бережливість, суть і значення руху молоді за комуністичне ставлення до праці, її науково-технічної творчості. Трудова слава комсомолу триває й сьогодні. «Нині її могутній пульс,— говорив В. В. Щербигський,— б'ється в ударних комсомольських будовах, у величних гідроестанціях Сибіру, Волги й Дніпра, тюменських нафтопромислах, гігантських корпусах КамАЗу»^{5а}.

Після XXV з'їзду КПРС велику увагу Ленінський комсомол зосередив також на успішному втіленні в життя аграрної політики партії, боротьбі за високу культуру землеробства, організації шефства над сільським будівництвом, на розвитку тваринництва. Комсомольські організації України, Узбекистану, Білорусії, Ставропольського краю прийняли соціалістичні зобов'язання повністю забезпечити механізаторське подолання в десятих п'ятиріччі за рахунок комсомольців і молоді.

Дослідження й вивчення історичного досвіду міжнародної діяльності ВЛКСМ є невичерпним джерелом удосконалення нової системи співробітництва Ленінської Спільки Молоді із зарубіжними молодіжними організаціями. Підтримувати і зміцнювати зв'язки з молодіжними і студентськими організаціями інших країн, активно пропагувати в міжнародному юнацькому русі Програму миру, прийняту XXIV з'їздом КПРС, та її органічне продовження — програму дальшої боротьби за мир і міжнародне співробітництво, за свободу і незалежність народів, висунути XXV з'їздом партії, — обов'язок комсомолу, наголошується в книзі А. П. Зінов'єва «Боевой отряд интернационалистов. Из истории международной деятельности ВЛКСМ. (1918—1945 гг.)»⁶.

КПРС розглядає інтернаціональне, патріотичне виховання підростаючого покоління як найважливішу частину всієї своєї діяльності по формуванню нової людини. «Утвердження в свідомості трудящих, насамперед молодого покоління,— говорив на XXV з'їзді КПРС товариш Л. І. Брежнев,— ідей радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, гордості за Країну Рад, за нашу Батьківщину, готовності стати на захист завоювань соціалізму було і залишається одним з найважливіших завдань партії»⁷. Партія вимагає, щоб завдання інтернаціонального виховання молодого покоління, зміцнення пролетарської солідарності з молоддю інших країн завжди розв'язувалися в нерозривній єдності.

У книзі «Боевой отряд интернационалистов» проаналізовано різні аспекти співробітництва ВЛКСМ із зарубіжними спілками молоді з 1918 по 1945 рр., показано вклад комсомолу у створення, становлення і діяльність КІМУ, його роль в інтернаціональному згуртуванні антифашистської молоді світу напередодні і під час Великої Вітчизняної війни, в утворенні ВФДМ, МСС. А. Зінов'єв показав співробітництво ВЛКСМ з братерськими спілками молоді соціалістичних країн, а також із зарубіжними спілками молоді різної політичної орієнтації.

Більше тридцяти років минуло з часу перемоги Радянського Союзу над гітлерівською Німеччиною. За ці роки вийшла обширна література про героїчний подвиг радянського народу. Разом з усім радянським народом у роки Великої Вітчизняної війни молодь нашої країни проявила зразки героїзму у розв'язанні основного завдання — розгромі ворога. Справжнім ватажком молоді в той період був Ленінський комсомол, керований партією, яка надихала молоде покоління на боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками.

^{5а} В. В. Щербигський. XXV съезд КПСС о совершенствовании социалистического образа жизни и формировании нового человека, М., 1977, стор. 170.

⁶ А. Зиновьев. Боевой отряд интернационалистов. Из истории международной деятельности ВЛКСМ. (1918—1945 гг.), М., 1977.

⁷ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 84.

Про боротьбу молоді проти гітлерівців на фронтах війни, про участь у відбудові народного господарства розповідається у книзі В. Г. Ерьоміна і П. Ф. Ісакова «Молодежь в годы Великой Отечественной войны»⁸. Основну увагу в ній автори зосередили на таких питаннях, як перебудова роботи комсомольських організацій в умовах воєнного часу; роль і місце молоді в проведенні мобілізаційної роботи; масовий героїзм комсомольців і молодих воїнів на фронті; організаційна та ідейно-політична робота армійських і флотських комсомольських організацій. В ній розкрито роль молодих патріотів в організації, розвитку партизанського і підпільного руху; показано участь молоді в проведенні евакуації й відбудові при перебазуванні підприємств; у всенародному русі на допомогу фронту, розвитку різноманітних патріотичних починань комсомолу.

Книга В. Єнджеяка і А. Кузнецова «Особая партизанско-диверсионная»⁹ присвячена героїчній діяльності особливої партизансько-диверсійної групи, що входила до складу молодіжної підпільної організації Севастополя. Автори розповідають про мужність юних патріотів, їх відвагу, готовність до самопожертвування в ім'я великої мети — визволення Вітчизни від німецько-фашистських загарбників.

Славну сторінку в історію Великої Вітчизняної війни вписали юні патріоти Краснодар, члени підпільної комсомольської організації «Молода гвардія». П'ятим доповненим і переробленим виданням вийшла книга «Молодая гвардия». Документи й воспоминання о героической борьбе подпольщиков Краснодона в дни временной фашистской оккупации. (Июль 1942—февраль 1943 гг.)»¹⁰. У це видання ввійшли нові документи, уточнено деякі раніше маловідомі сторінки історії краснодонського підпілля, розширено біографічні довідки керівників комуністичного підпілля і членів «Молодой гвардии», доповнено розділи «Іх знає увесь світ» та «З книги відзивів».

Збірник документів і спогадів «Молода гвардія» допоможе читачам поглибити свої знання про діяльність краснодонських підпільників, усвідомити джерела їх подвигу, внесе гідний вклад у комуністичне виховання підростаючого покоління. Разом з тим він викриває буржуазних фальсифікаторів світової війни.

Завдання комсомолу в умовах розвинутого соціалістичного суспільства визначені в документах з'їздів партії, пленумів ЦК КПРС, у постановках Центрального Комітету КПРС, а також у документах комсомольських з'їздів, пленумів, постановках ЦК ВЛКСМ та ЦК комсомолу союзних республік. Важливим вкладом в історіографію історії ВЛКСМ є вихід у світ збірника «Воспитывать пламенных борцов за коммунизм»¹¹, який продовжує серію документальних збірників з історії ВЛКСМ і головних напрямів роботи комсомольських організацій¹².

Збірник складається з дванадцяти проблемно-хронологічних розділів, до яких увійшли документи вищих органів комсомолу, що узагальнюють досвід роботи комсомольських організацій союзних республік у різних напрямках ідеологічної роботи, комуністичного виховання, різносторонньої трудової, політичної та господарської діяльності комсомолу; патріотичного, інтернаціонального виховання молоді, а також документи, які узагальнюють досвід культурно-масової роботи комсомольських організацій та питання роботи комсомольської і піонерської преси, молодіжних редакцій телебачення і радіо. Частина документів збірника вводиться вперше в науковий обіг.

Про справи сьогодення комсомольців і молоді Української РСР розповідає брошура «Наш девіз — ефективність» із серії «Бібліотека комсомольського активіста»¹³. Статті і нарис, розміщені в брошурі, розповідають про участь молодих трудівників міста і села в боротьбі за ефективність виробництва і якість продукції, про досвід республіканської комсомольської організації в мобілізації молоді за перетворення в житті планів партії, накреслених XXV з'їздом КПРС.

Значним вкладом в історіографію історії ЛКСМУ — одного із загонів ВЛКСМ — є друге видання довідника «ЛКСМ України в цифрах і фактах»¹⁴, який вийшов напередодні XXIII з'їзду Комуністичної Співки Молоді України. У довіднику показано багатогранну діяльність комсомольської організації республіки, участь юнаків і дівчат у народногосподарському будівництві, зростання їх ролі в управлінні дер-

⁸ В. Г. Ерьомин, П. Ф. Исаков. Молодежь в годы Великой Отечественной войны, М., 1977.

⁹ В. Енджеяк, В. Кузнецов. Особая партизанско-диверсионная, К., 1977.

¹⁰ Молодая гвардия. Сборник документов. Документы и воспоминания о героической борьбе подпольщиков Краснодона в дни временной фашистской оккупации. Июль 1942 — февраль 1943 гг.), М., 1977.

¹¹ Воспитывать пламенных борцов за коммунизм. Документы КПСС, съездов комсомола, ЦК ВЛКСМ по коммунистическому воспитанию молодежи, М., 1978.

¹² Наследники революции. Документы партии о комсомоле и молодежи, М., 1969; Товарищ комсомол. Документы съездов, конференций и ЦК ВЛКСМ. 1918—1968. В 2-х томах, М., 1969.

¹³ Наш девіз — ефективність, К., 1977.

¹⁴ ЛКСМ України в цифрах і фактах, К., 1978.

жавою; знайомить з досвідом роботи обласних комсомольських організацій по комуністичному вихованню підростаючого покоління; включає дані про кількісний і якісний склад комсомольської організації України з 1919 по 1978 р. У розділі «Первинні комсомольські організації» вперше вміщено дані про підсумки обміну комсомольських документів (1975—1976 рр.). У книзі також подано відомості про республіканську піонерську організацію, молодіжну пресу та міжнародні зв'язки молоді, вміщено списки лауреатів премії Ленінського комсомолу по Українській РСР, лауреатів республіканської комсомольської премії імені Миколи Островського. Ці матеріали красномовно свідчать, що молодь оволодіває знаннями, наукою, вносить гідний вклад у розвиток промисловості, літератури й мистецтва, фізкультури й спорту.

Повсякденними практичними справами, ідейним переконанням і політичною активністю Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді підтверджує свою вірність марксизму-ленінізму, справі партії, славним революційним, бойовим і трудовим традиціям радянського народу.

Н. К. Лактіонова (Київ)

НОВІ ПОКАЖЧИКИ ЛІТЕРАТУРИ ПРО ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ

Вивчення проблем Великого Жовтня є одним з найважливіших завдань історичної науки. Радянські вчені, керуючись ленінськими методологічними настановами, рішеннями КПРС, досягли значних успіхів у створенні фундаментальних праць як у цілому з історії Жовтневої революції, так і з окремих її аспектів.

Успішно проводилася робота і по підготовці та виданню покажчиків літератури різних типів, в якій висвітлюється історія Великої Жовтневої соціалістичної революції, життя і діяльність В. І. Леніна, керівна роль Комуністичної партії у ті буремні дні. Останнім часом з друку вийшло чимало рекомендаційних і науково-допоміжних покажчиків, підготовкою яких займалися Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, Державна історична бібліотека РРФСР, республіканські бібліотеки та інші наукові установи.

Характерною ознакою виданих покажчиків є високий ідейно-теоретичний рівень, глибока науковість, чому значною мірою сприяла добре розроблена усталена методика. Чималу роль у цьому відіграло й те, що готувалися покажчики в тісному контакті з ученими-істориками, під їх безпосереднім керівництвом. Велика увага в покажчиках приділяється бібліографуванню творів В. І. Леніна, документів Комуністичної партії, Радянського уряду, праць визначних діячів КПРС. Це становить методологічну основу покажчиків.

За тематикою і охопленням літератури науково-допоміжний покажчик «Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война», упорядкований співробітниками Інституту наукової інформації з суспільних наук АН СРСР, є найширшим¹. До покажчика включено літературу, видану в СРСР російською мовою в 1972—1976 рр., зокрема, ленінські збірники, документи Комуністичної партії і Радянського уряду, історичні джерела, монографії, матеріали періодичних і продовжуваних видань, довідники. Радянська історіографія Жовтневої революції і громадянської війни має багаті традиції, які були закладені В. І. Леніним — вождем пролетарської революції та її першим істориком. У зв'язку з цим слід відзначити як позитивний факт виділення у покажчику розділу «В. І. Ленін — історик Жовтня і громадянської війни».

Укладачі при групуванні матеріалу за типами історичної літератури врахували новітні досягнення історіографії*. Дослідження з історії Жовтня останнього періоду глибоко розкривають загальні закономірності соціалістичної революції, її особливості. Велика увага в них приділяється соціально-економічним і політичним передумовам здійснення Жовтневої революції. Ґрунтовно вивчалися у цей період такі питання, як співвідношення класових сил у Жовтневій революції, союз робітничого класу з

¹ К. К. Искольская, И. С. Урина. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война. Указ. сов. лит. 1972—1976, М., 1977, 390 с. (АН СССР. Ин-т научн. информации по обществ. наукам).

* У межах кожного розділу покажчика література групується так: «Бібліографія». «Довідкові видання». «Історіографія». «Джерелознавство». «Джерела». «Дослідження».

селянством, керівна роль Комуністичної партії та ін. Увагу вчених-істориків привертати також питання історіографії та джерелознавства.

Хронологічна розстановка і добре розроблена система відсилок не тільки дають можливість ефективноше використовувати показник, а й чіткіше уявити загальну картину подій, акцентувати увагу на тих проблемах, які недостатньо розробляються. Показник має допоміжний довідковий апарат, який полегшує роботу з зібраною у нього літературою. Йдеться про «Показник авторів, упорядників, редакторів і заголовків книг, описаних не на автора» та «Показник географічних назв».

Слід зазначити, що в показнику «Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война» недостатньо відображено літературу про хід Жовтневої революції, події громадянської війни на місцях. Це пояснюється насамперед тим, що до видання ввійшла література, видана російською мовою. Тому перед бібліотеками союзних республік стоїть невідкладне завдання — заповнити наявну прогалину. І в цьому напрямку зроблено вже чимало. Так, ЦНБ АН УРСР здала до друку показник «Великий Жовтень у працях, виданих на Україні в 1967—1976 рр.», до якого включено понад 1450 назв монографій, колективних праць, брошур, статей, серед них — твори В. І. Леніна, збірники документів і матеріалів, література про хід революції, дружбу і співробітництво російського, українського та інших братніх народів, спогади активних учасників революційних подій тощо.

У змістовному показнику «Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война», на жаль, не обійшлося без упущень. Тут, зокрема, не названо збірники «В. І. Ленін о Москве» (М., 1975), до якого ввійшли праці, статті і виступи В. І. Леніна в 1917—1919 рр., та «В. І. Ленін, КПСС о пролетарском интернационализме» (т. 1, 1894—1924, М., 1974), а також монографію К. І. Зародова «Три революции в России и наше время» (М., 1975) та деякі інші видання.

Однак зазначені недоліки не знижують загалом високої оцінки показника. Ця праця стане в пригоді не тільки спеціалістам-історикам, викладачам, а й бібліографам, які працюють над укладанням науково-допоміжних показників літератури в галузі суспільних наук.

Інше призначення має показник літератури, підготовлений співробітниками Державної публічної історичної бібліотеки РРФСР². Він має чітку читачку адресу — бібліотечні працівники, пропагандисти, слухачі мережі партійної освіти.

До показника ввійшла науково-популярна література, що вийшла протягом останніх 5—6 років. Таким чином, читачі мають можливість ознайомитися з найновішими даними. Розділи відкриваються короткими вступними статтями, що характеризують даний період чи тему. На наш погляд, анотації могли б бути дещо стисліші, а деякі недоцільно публікувати взагалі.

Бібліотека Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова до 60-річчя Великої Жовтня підготувала рекомендаційний показник літератури³, розрахований на наукових співробітників, викладачів, студентів, пропагандистів-агітаторів та інших читачів. У ньому зібрано літературу, що висвітлює події періоду підготовки і перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, її всеосяжні історичне значення, успіхи радянського народу в економічному і культурному будівництві.

Щоправда, до показника ввійшла тільки та література (монографії, статті із збірників, журналів і газет за період 1974—1977 рр.), яка знаходиться у фондах бібліотеки університету. Вміщений у показнику матеріал систематизовано за схемою, яка відбиває кардинальні питання історії Жовтня. До кожної праці подається шифр і при потребі її можна одразу ж замовити у книгозховищі.

Проте слід зазначити, що до показника ввійшло мало праць. Збіднено, зокрема, виглядає розділ «Боротьба за встановлення Радянської влади в окремих місцевостях і національних районах». У підрозділі «Україна», наприклад, рекомендовано 19 праць, а в двох інших — «Білорусія» і «Молдавія» — по одній. Крім того, у двох останніх підрозділах слабо представлено окремі місцевості і національні райони.

У 1977 р. вийшов з друку 5-й том восьмитомної «Історії Української РСР»⁴, присвячений перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, першим кроком соціалістичного будівництва в республіці, боротьбі трудящих за зміщення влади Рад, проти внутрішньої і зовнішньої контрреволюції в роки громадянської

² 60 лет Великой Октября. Рек. указ. лит., М., 1977, 190 с. (Гос. публ. инст. б-ка РСФСР). Сост.: И. А. Чемериский, Н. И. Бекетова, В. Н. Пономарев, Г. Г. Стельмашок, Г. Г. Шамшурова, В. С. Шишкина.

³ О. Ю. Ноткина. Великая Октябрьская социалистическая революция (Март 1917 — март 1918 гг.). Указ. лит., Одесса, 1977, 53 с. (Одес. ун-т).

⁴ Історія Української РСР. У восьми томах десяти книг, т. 5. Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917—1920), К., 1977, 591 с. (Бібліографія складена Ю. І. Терещенком, стор. 572—586).

війни та іноземної інтервенції. Бібліографія до тому показує високий ступінь дослідженості цієї тематики. Всього до покажчика увійшло близько 500 праць.

Українським радянським історикам належить чимало досліджень про революційну боротьбу західноукраїнських трудящих під керівництвом комуністів за возз'єднання з Радянською Україною, про вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на революційно-визвольний рух на західноукраїнських землях, про антинародну діяльність українських буржуазних націоналістів, сіоністів тощо. Літературу з цих та інших питань за період 1968—1977 рр., що вийшла українською й російською мовами (книжки, журнальні та газетні статті), вибірково вміщено в покажчику, підготовленому Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника⁵. До нього увійшло понад 1000 назв праць.

На особливу увагу заслуговують другий розділ «Поширення марксистсько-ленінських ідей на західноукраїнських землях», де йдеться, головним чином, про видання і розповсюдження творів В. І. Леніна, та останній — «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі — торжество ленінської національної політики КПРС».

Бібліографічна література до 60-річчя Великого Жовтня поповнилася підготовленим Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна покажчиком з проблеми культурного будівництва в СРСР⁶ та рядом інших⁷. До покажчика «Великий Октябрь и культурное строительство в СССР» увійшли книжки, статті з журналів та збірників, автореферати дисертацій, видані російською мовою у 1972—1977 рр. Літературу систематизовано у 8-ми тематичних розділах.

До ювілею вийшов з друку посібник методичного характеру. Його підготували співробітники Державної республіканської бібліотеки ім. КПРС⁸, які прагнули комплексно розкрити багатогранну тему. У посібнику подаються поради щодо підготовки книжкових виставок, вечорів книги, рекомендується література, зокрема, до таких тем, як «Революційний тримаємо крок», «Жінки легендарної долі» та ін.

Велику послугу дослідникам зроблять каталоги до 60-річчя Великого Жовтня⁹, які пропагують ювілейну літературу з різних галузей знань та інформують читачів про книжки, що вже вийшли або готуються до друку.

Короткий огляд покажчиків літератури різних типів, виданих у дні підготовки і святкування 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, переконливо свідчить про плідну роботу наукових установ і бібліотек, яка є вагомим внеском у дальшу розробку актуальних проблем Жовтня.

Проте не можна не відчутти прогалину у виданні бібліографічних посібників різних типів з окремих актуальних питань історії Великої Жовтневої соціалістичної революції. Далеко несповно розкрито всю різноманітність і багатство літератури з історії Великого Жовтня з точки зору її читачького і цільового призначення. Відчувається потреба в рекомендаційних покажчиках для різних читачьких груп, особливо молоді, а також у науково-допоміжних і персональних покажчиках про героїв Жовтневої революції, у покажчиках наявних джерел. Більшої уваги заслуговує підготовка краєзнавчих посібників, особливо цінних тим, що вони подають огляд літератури не лише центральних і республіканських, а й місцевих видавництв.

Р. С. Жданова (Київ)

⁵ О. Д. Кізлик, Н. Г. Теребейчик. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційно-визвольного руху на західноукраїнських землях. Бібліогр. покажчик, Львів, 1977, 142 с. (АН УРСР. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника).

⁶ Е. Н. Эрнандес. Великий Октябрь и культурное строительство в СССР. Библиогр. указ., М., 1977, 43 с. (Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина).

⁷ Великий Октябрь и победа социалистической революции в Закавказье. Указ. сов. лит., М., 1977, 222 с.; 60 лет Великого Октября. (Аннот. тематика лекций), М., 1977, 46 с.; Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти в Армении. Рефераты, Ереван, 1977.

⁸ 60-а річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції. Метод. поради бібліотекам, К., 1977, 60 с. (Держ. респ. б-ка УРСР ім. КПРС).

⁹ Література к 60-летию Великого Октября (1917—1977). Аннот. каталог книг, вышедших из печати и планируемых к изданию, М., 1977, 31 с.; Література, присвячена 60-річчю Великого Жовтня. Каталог-проспект, К., 1977, 11 с.

Критика та БІБЛІОГРАФІЯ

В. А. Зубков, В. В. Привалов.

ЛЕНИН И МОЛОДЕЖЬ.

Изд. 2-е, доп. и перераб.,

Лениздат, Л., 1977, 255 с.;

В. И. Ключин.

ОРГАНИЗУЯСЬ, СПЛАЧИВАЯСЬ,
БОРЯСЬ...

(Ленин. Молодежь. Комсомол),

изд-во «Молодая гвардия», М., 1977,
228 с.

Історія ВЛКСМ, міжнародного революційного молодіжного руху нерозривно пов'язана з іменем В. І. Леніна, його титанічною діяльністю по керівництву партією більшовиків і Радянською державою. Життєвий шлях В. І. Леніна, його самовіддана боротьба за революційне перетворення суспільства стали прикладом для сотень мільйонів молодих людей.

У скарбниці лєнінізму значне місце займають праці, виступи, листи, присвячені комсомолу і молоді, партійному керівництву молодіжним рухом. Спираючись на теоретичну спадщину К. Маркса і Ф. Енгельса, В. І. Ленін розробив струнку вчення про місце і роль молоді в революції, комсомолу — в системі політичної організації суспільства, яке буде комунізм. Тема «Ленін і молодь» — винятково багатогранна і невичерпна — активно вивчається науковцями-суспільствознавцями, в тому числі і істориками. Багато її проблем знайшли своє відображення в науково-історичній і популярній літературі. Протягом останніх 10—12 років опубліковано багато досліджень з історії комсомолу¹, в яких розкри-

ваються лєнінські погляди на місце і завдання молоді в революційному перетворенні суспільства, роль В. І. Леніна у виробленні програми партії з комуністичного виховання молоді, принципів і методів партійного керівництва комсомолом, завдань його діяльності, всесвітньо-історичне значення лєнінських ідей і досвіду КПРС по керівництву молодіжним рухом. Ряд аспектів теми «Ленін і молодь» висвітлено в двотомній історії ВЛКСМ², а також історії ЛКСМ України та в нарисах з історії Московської, Ленінградської та інших комсомольських організацій³.

Розробці цієї актуальної теми присвячені дослідження В. О. Зубкова і В. В. Привалова та В. І. Ключіна. Книги, природно, не однакові за композицією, колом висначених питань, глибиною їх розкриття, напрямками сюжетних ліній. Різні їх хронологічні рамки і форма викладу. Але спільний задум авторів реалізований — висвітлено основні аспекти життя і діяльності В. І. Леніна, безпосередньо пов'язані з створенням і розвитком РКСМ і КІМу, показано значення лєнінських заповітів для молоді в сучасних умовах.

Детальний розгляд питань, розкриття ролі В. І. Леніна у формуванні політики партії щодо молоді, виробленні ідейних та організаційних основ молодіжного руху, широта історико-теоретичних узагальнень,

ловський. В. І. Ленін про роль і місце молоді в революційному перетворенні суспільства, Львів, 1974; В. Десятерик, А. Лагашев. Борьба учит. Ленин и молодое зарубежные революционеры, М., 1974; А. С. Трайнин. Под знаменем революции, М., 1975; А. Н. Ацаркин. Жизнь и борьба рабочей молодежи России, М., 1976; та ін.

² Славный путь Ленинского комсомола, т. I—II, М., 1974.

³ Очерки истории Ленинградской организации ВЛКСМ, Л., 1969; Історія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України, К., 1971; Очерки истории Московской организации ВЛКСМ, М., 1976; та ін.

¹ Н. В. Трущенко. Партия и комсомол (1918—1920 гг.), Горький, 1966; його ж. Источник силы. Партия — организатор и руководитель комсомола, М., 1973; В. А. Сулемов. Союз молодых борцов, М., 1971; М. М. Мухамеджанов. Молодежь и революция, М., 1972; В. В. Привалов. Коммунистический Интернационал Молодежи, М., 1973; І. М. Михай-

бойови́зність і аргумен́тованість критики́ вигадок буржуазних фальсифікаторів історії КПРС і ВЛКСМ й усіляких спроб при́меншити роль В. І. Лені́на у справі партійної організації і виховання молоді, вдале в цілому поєднання загальноісторичного, історико-партійного та історико-комсомольського матеріалів — усе це властиве для рецензованих книг.

Прагнення до відображення органічного поєднання теоретичної і практичної діяльності В. І. Лені́на у справі партійного керівництва молоддю, у сфері впливу на революційний юнацький рух як у нашій країні, так і на міжнародній арені — одна з цінних сторін рецензованих праць.

Усьому цьому значною мірою сприяв ретельний відбір великої кількості джерел. Деякі з них залучені вперше. Автори використали твори В. І. Лені́на, насамперед ті, що стосуються системи його поглядів на організацію, виховання і освіту молоді, а також партійні документи.

Період від початку ХХ століття до наших днів становить хронологічні рамки книги В. О. Зубкова і В. В. Привалова, яку слід віднести до жанру науково-популярної літератури. Порівняно з першим виданням книги в 1970 р. розширено її проблематику, залучено найновіші джерела і літературу.

Книга В. І. Ключі́на — це публіцистична документальна повість, що охоплює час від середини 80-х років ХІХ століття до 1924 р. Вона тематично доповнює працю лєнінградських авторів розділом «Молодий Ульянов-Ленін», в якому показано процес становлення молодого В. І. Лені́на як революціонера-марксиста.

Реалізуючи свій задум, викладаючи яскраві факти юності вождя, початок його революційної діяльності, В. І. Ключі́н показав, що залучення передової молоді до революції було одним з насущних завдань, що висувалися бурхливим розвитком класової боротьби російського пролетаріату. В. І. Ленін першим з російських марксистів узявся за розв'язання цього завдання. На жаль, автор захопився описанням історичної обстановки на стику двох століть. У книзі немає ні аналізу творів молодого Лені́на, ні повідомлення про досвід висвітлення теми, який нагромадили фадянські історики. Доречно зазначити, що лише збірник «В. І. Ленін про молодь», виданий у 1974 р., включає дев'ять лєнінських праць, написаних у 90-і роки. Цікаво, що перша лєнінська стаття про молодь була другою публікацією молодого Лені́на взагалі⁴. Деякі судження автора недостатньо чіткі. Наприклад, на початку першого розділу (стор. 11), де йдеться про «ключ до розуміння підходу Лені́на до юнацтва», авторська думка висловлена недостатньо чітко:

чомусь пояснюється інтерес молодого Лені́на до проблеми молоді лише його віком, не розкрито причини інтересу в усьому комплексі процесу формування особи Володими́ра Іллі́ча як революціонера-марксиста.

Надаючи величезного значення наступності і єдності поколінь революційних борців, В. І. Ленін сформулював питання про робітничу молодь як резерв партії. Автори показали, що боротьба більшовиків за згуртованість робітничої і передової студентської молоді під стягом партії була реалізацією лєнінських поглядів і настанов. Вони виклали цікавий матеріал, який свідчить, що лєнінська впевненість у революційних можливостях молоді давала чудові результати.

В. І. Ленін вважав за необхідне і важливе виховувати революціонерів у дусі непримиренності до всіх ворожих науковому соціалізму течій, до будь-яких відхилень від ідеалів робітничого класу і його партії. В. О. Зубков і В. В. Привалов вдало фокзрили лєнінську турботу про класовість, партійність у політичному вихованні, неухильну боротьбу партії та її вождя за нову людину, нещадну боротьбу проти буржуазних ідеологів і псевдореволюціонерів, політичного дворушництва і демагогії процькізму. Матеріали книги переконливо свідчать, що КПРС завжди вірна лєнінському заповіту.

У розглядуваних нами виданнях на великому фактичному матеріалі показано, що створення комсомолу в 1918 р. і КІМу в 1919 р. було здійснено під безпосереднім керівництвом В. І. Лені́на, стало важливим підсумком багаторічної діяльності партії більшовиків та її вождя, результатом успіхів світового комуністичного і робітничого руху. При цьому підкреслено, що ще в дожовтневий період В. І. Ленін сформулював кардинальні положення про спілки молоді, принципи взаємовідносин партії і спілок молоді, які лягли в основу організації і діяльності комсомолу, партійного керівництва молодіжним рухом.

У книзі В. І. Ключі́на значне місце відведено розгляду перших років роботи комсомолу. Автор концентрує увагу на тому, що В. І. Ленін, партія розкрили перед молоддю докорінну зміну її ролі і місця в суспільстві в результаті соціалістичної революції.

Розроблені В. І. Лені́ним положення про виховання молоді дістали глибокий розвиток і узагальнення, програмну довершеність в історичній промові вождя на ІІІ з'їзді РКСМ, яка дає нам цілісний виклад лєнінських заповітів. Праця В. І. Лені́на «Завдання спілок молоді» знаходиться в центрі рецензованих книг.

Лєнінградські автори всебічніше, ніж у книзі В. І. Ключі́на, характеризують трудності і завдання РКСМ, враховуючи боротьбу нового, соціалістичного ладу проти дрібнобуржуазної стихії. Трудності становлення РКСМ полягали, як вони показали,

⁴ Див.: Н. В. Трущенко. Начало.— «Молодой коммунист», 1975, № 12, стор. 65—70.

не тільки і не стільки в нездатності спілки стати на ділі масовою організацією. На наш погляд, В. О. Зубков і В. В. Привалов правильно роблять висновок, що дискусії в комсомолі з основних питань юнацького руху були відображенням тієї боротьби, яку веде партія проти різного роду антиленінських платформ і груп, багато з яких намагалися використати у своїй фракційній боротьбі проти партії та її ленінського Центрального Комітету комсомол і молодь (стор. 88). Важливо також відзначити, що досвід боротьби з авангардизмом, «юнацьким синдикалізмом» допоміг комсомолу твердо й активно виступити проти троцькістів у наступні роки.

У праці «Завдання спілок молоді» В. І. Ленін розкрив революційну сутність висунутого ним завдання «вчитися комунізму», роз'яснив, чому слід учити молодь і як вона повинна учитися. В. І. Ленін визначив місце і роль комсомолу в будівництві соціалізму і комунізму, принципи його діяльності і вказав, що запораука його успіхів — у партійному керівництві.

В обох книгах підкреслюється, що головним у діяльності спілок молоді в соціалістичній державі В. І. Ленін визначив комуністичне виховання юнаків і дівчат. На нашу думку, авторам слід було більше уваги приділити ленінським положенням про розвиток комсомолу як масової громадсько-політичної організації, повніше розкрити значення вичерпних положень В. І. Леніна з найважливіших, актуальніших питань комсомольського будівництва.

Ленінська програма комуністичного виховання підростаючого покоління одержала дальший розвиток і конкретизацію в документах КПРС, світового комуністичного руху.

Важливою особливістю книги «Ленін і молодь» є те, що її автори прагнуть показати надзвичайну актуальність промови В. І. Леніна на III з'їзді РКСМ, інтернаціональне значення його безсмертних заповітів. Цьому сприяє композиція книги. У ній три глави (із п'яти) показують, що безцінною зброєю КПРС і ВЛКСМ, марк-

систсько-ленінських партій і спілок молоді у справі виховання підростаючого покоління є ленінські заповіді, його настанови про непримиренну боротьбу проти буржуазної ідеології.

У книзі підкреслюється, що партійні документи, доповіді і промови Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва глибоко розкривають значення ленінського заповіту «вчитися комунізму» в умовах розвинутого соціалізму.

Значну увагу приділено багатогранній діяльності ВЛКСМ у сучасних умовах, ролі радянської молоді та її авангарду — ВЛКСМ у суспільному виробництві, науці і культурі, громадсько-політичному житті нашого суспільства. Наведені у книзі документи, цифри і факти спростовують наклепи імперіалістичної пропаганди про якісь, мовляв, «порушення» прав людини в СРСР, про нібито «відтіснення на другий план» молодого покоління.

Будучи великим інтернаціоналістом нашої епохи, В. І. Ленін приділяв виняткову увагу інтернаціональному вихованню і єдності дій молоді. Безумовний інтерес становлять факти і висновки книги про розширення масштабів і різноманітності форм міжнародної діяльності ВЛКСМ, про діяльність спілок молоді країн соціалістичної співдружності і про міжнародний комуністичний та демократичний рух. На жаль, питання боротьби проти антикомунізму й опортунізму в міжнародному молодіжному русі висвітлені недостатньо, хоча цьому присвячено окремий розділ.

В обох книгах вдало поєднані доступний для широкого кола читачів стиль викладу з науковими узагальненнями.

Усі, хто вивчає ленінську теоретичну спадщину, молодіжну проблематику в суспільних науках, хто цікавиться історією ВЛКСМ, міжнародного комуністичного руху, одержали корисні видання, які читаються з великим інтересом.

В. К. Криворученко (Москва),
В. С. Михайлюк (Одеса)

**ЗА ДРУЗБУ З КРАІНОЮ
ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ.
ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВ ДРУЖБИ
З СРСР В ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ,
К., «Наукова думка», 1977, 468 с.**

У системі масових організацій трудящих, які діють у зарубіжних соціалістичних країнах під керівництвом комуністич-

них і робітничих партій, важливе місце належить товариствам дружби з Радянським Союзом. Створені в перші роки після перемог народно-демократичних революцій, вони проводять плідну роботу по ознайомленню трудящих з досвідом комуністичного будівництва в СРСР.

За більш як тридцятирічне своє існування товариства дружби пагормадили великий досвід організаційної та масово-політичної роботи. Першою спробою науково

узагальнити історичний розвиток щойно названих товариств є рецензована монографія¹. Вона написана на основі вивчених і проаналізованих матеріалів про дружбу і співробітництво з країною Великого Жовтня, почерпнутих з фондів архівів, періодичної преси та літератури, присвяченої цій темі.

Монографія складається з вступу, семи розділів, присвячених рухові за дружбу і співробітництво з СРСР у Болгарії, НДР, Польщі, Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Югославії, та післямові. Якщо розглядати головні проблеми колективної праці, то насамперед слід сказати, що товариства дружби з СРСР у європейських соціалістичних країнах є спадкоємцями того руху і тих організацій, які в складних умовах капіталізму і реакції вели боротьбу за підтримку молодого Країни Рад, за встановлення і зміцнення економічних, політичних, культурних зв'язків з нею з моменту перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Цікаві факти в книзі наведено про рух на підтримку Радянського Союзу в період між світовими війнами, що розгортався під керівництвом комуністів у Болгарії, Німеччині, Чехословаччині. На наш погляд, авторам варто було б дещо докладніше розглянути пропаганду за кордоном соціалістичного будівництва у СРСР, виступи трудящих Польщі, Румунії, Угорщини, Югославії на захист Радянської держави у 20—30-ті роки.

Як видно з книги, товариства дружби з СРСР було організовано (або відновлено діяльність організацій, які існували ще до другої світової війни) вже в перші місяці після перемоги народно-демократичних революцій. Нині діють Всенародний комітет болгаро-радянської дружби, Товариство дружніх зв'язків з Радянським Союзом у Румунії, Союз чехословацько-радянської дружби, Товариства німецько-радянської, польсько-радянської, угорсько-радянської дружби. Наведені дані про зростання цих організацій свідчать про дійсно масовий, загальнонародний характер руху за дружбу з СРСР.

Важливою темою всіх розділів книги є агітаційно-пропагандистська діяльність товариств. Багато уваги приділено висвітленню основних напрямків діяльності товариств дружби, зокрема, поширення ними передового досвіду в промисловості, сільському господарстві та інших галузях економіки СРСР, пропаганди досягнень радянської культури та мистецтва. У книзі розповідається про створення і діяльність широкої мережі гуртків і курсів вивчення

російської мови. Як справедливо підкреслюють автори, одним з найважливіших напрямків діяльності товариств дружби з СРСР є їх робота, спрямована на вивчення теоретичної спадщини В. І. Леніна, на виховання трудящих у дусі вірності лєнінізму.

У книзі детально розглядаються такі форми роботи товариств, як цикли лекцій, місячники, тижні, дні радянської техніки, культури і мистецтва, дні радянських республік, фестивалі, вікторини, естафети, поїзди дружби, виставки, святкування ювілеїв, діяльність Будинків дружби, Будинків радянської науки і культури, музеїв тощо. Різноманітний характер усіх цих заходів, охоплення ними широких верств населення європейських соціалістичних країн свідчать про значну роль масових організацій дружби в інтернаціональному вихованні трудящих своїх країн.

Авторський колектив, як правило, розглядає поставлені питання всебічно. Розкривається діяльність як керівних органів, так і низових ланок товариств дружби. У ряді розділів показано певні труднощі у діяльності товариств. Багато уваги приділяється розкриттю керівної ролі і допомозі з боку комуністичних і робітничих партій. Наведено численні дані про високу оцінку діяльності товариств дружби керівниками марксистсько-лєнінських партій.

Важливим у монографії є те, що в ній зосереджена значна увага на взаємозв'язках товариств дружби з братніми радянськими організаціями. Утворення в 1958 р. Союзу радянських товариств дружби та культурного зв'язку з зарубіжними країнами сприяло, як показують автори, дальшому розширенню братерської дружби та співробітництва між народами Радянського Союзу та зарубіжних країн, дозволило широко використати допомогу цих товариств у роботі по ознайомленню радянської громадськості з досягненнями, революційними та культурними традиціями братніх народів. У книзі широко показано контакти українських відділень товариств дружби з відповідними закордонними організаціями.

Свідченням ефективності діяльності товариств дружби в Радянському Союзі та в інших соціалістичних країнах є взаємна висока оцінка їх внеску у розвиток братерського співробітництва. Автори розповіли про нагородження цих товариств радянськими орденами та про нагородження радянських товариств орденами європейських соціалістичних країн.

Монографія не позбавлена і деяких недоліків. Праця, на нашу думку, виграла б, якби автори включили до неї узагальнюючий розділ з аналізом періодизації руху за дружбу з СРСР, висвітленням форм роботи, характерних для окремих етапів, виявленням загального і специфічного у діяльності товариств дружби тощо. Правда, про них ідеться певною мірою у вступі та післямові, але вони потребують більш де-

¹ Авторами колективної монографії є член-кореспондент АН УРСР І. М. Мельникова (відповідальний редактор), доктори історичних наук І. М. Кулинич, П. С. Сохань, В. І. Худанич, кандидати історичних наук М. В. Знаменська, І. Т. Лісевич, В. У. Павелко.

тального, спеціального розгляду. У книзі зустрічаються певні неточності. Так, назву німецького журналу «Вельтбюне» (Світова сцена) чомусь перекладено як «Театральна служба» (стор. 119). Не завжди розшифровуються назви архівів, зокрема у розділі про Угорщину (стор. 299, 307), трапляються помилки у назвах радянських архівів (стор. 108) та ін.

СОВЕТСКИЙ СОЛДАТ — ПАТРИСТ. ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТ *

Издательство при Киевском
государственном университете
издательского объединения
«Вища школа», 1978, 264 с.

Гідний вклад у славі звершення соціалістичної Вітчизни зробили Радянські Збройні Сили, які з честю пронесли свої бойові прапори крізь полум'я жорстоких битв і вже більше шістдесят років надійно захищають мир і творчу працю радянських людей. Всебічне висвітлення героїчного шляху солдата нового, соціалістичного світу, безмежно відданого ленінській партії, радянському народові, є одним з найактуальніших завдань історичної науки.

Значний інтерес для наукової громадськості становить рецензована колективна монографія, присвячена 60-річчю Радянських Збройних Сил. Книгу підготували працівники Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському університеті в тісному співробітництві з науковцями інших навчальних закладів країни та політпрацівниками Червонопрапорного Київського військового округу. Слушно зауважити, що всі автори книги — учасники Великої Вітчизняної війни, а четверо з них і нині продовжують службу в рядах Радянської Армії.

В рецензованій монографії на великому фактичному матеріалі розкрито історію становлення й зміцнення Радянських Збройних Сил, їх місце і значення в захисті завоювань Великого Жовтня, зміцненні соціалістичної системи, збереженні миру і безпеки на сучасному етапі.

Особливу увагу в праці приділено з'ясуванню ленінського вчення про захист соціалістичної Вітчизни, класового характеру і принципів побудови армії нового типу. Червона Армія, яка вперше в історії люд-

ства використала зброю в інтересах трудового народу, народилася в суворих битвах проти ворогів революції. Як підкреслюють автори, вона з перших днів свого існування відстоювала не тільки національні інтереси, а й виступала як справжня інтернаціональна сила. Відбиваючи численні атаки об'єднаних сил міжнародної реакції і внутрішньої контрреволюції, Радянська країна робила все можливе для підтримки революційної боротьби робітничого класу Німеччини, Австрії й Угорщини, національно-визвольного руху в Туреччині, Афганістані, Монголії та інших країнах. Водночас велику допомогу Радянській Росії подавали трудящі капіталістичних країн. Близько 300 тис. бійців-інтернаціоналістів мужньо боролися за владу Рад на фронтах громадянської війни. За бойові заслуги перед Країною Рад понад 200 чол. з них було нагороджено орденом Червоного Прапора.

Історична перемога Червоної Армії над добре озброєними арміями білогвардійців та інтервентів стала яскравою демонстрацією непохитності нового суспільного ладу, могутньої сили і переваг армії соціалістичної держави. Приступивши до мирного будівництва, партія і народ не забували про постійну загрозу з боку міжнародного імперіалізму, неухильно зміцнювали оборондатність країни. Велике враження на читача справляють наведені в книзі дані про бурхливе зростання технічних можливостей Червоної Армії в роки перших п'ятирічок.

На наш погляд, авторам вдалося переконливо показати, що багатогранна діяльність партії в довоєнні роки по зміцненню економічного та оборонного потенціалу країни, всебічній підготовці мільйонів радянських людей до збройного захисту соціалістичної Вітчизни заклала основи ратних і трудових подвигів у роки війни.

У монографії широко й ґрунтовно висвітлено мужність і героїзм, військову майстерність радянського солдата в період Великої Вітчизняної війни. Автори справедливо відмічають, що творцем перемоги над фашизмом був радянський народ, а його вождем, організатором і полководцем — Комуністична партія. Узагальнивши значну кількість опублікованих і архівних джерел, авторський колектив яскраво і

Г. М. Попов (Харків),
Г. П. Чернявський (Харків)

* Авторський колектив: М. О. Буцько (керівник), М. О. Акопов, В. Т. Демет'єв, І. Я. Ковальов, М. О. Мартишевський, Г. Г. Письменний, О. Ф. Плужников, В. І. Селецький, В. В. Серебряников.

всєбічно розкриває гігантську організа-торську та ідейно-політичну діяльність партії по мобілізації всіх сил народу на відсіч фашистської навали та її розгром. Керуючись лєнінським вченням про захист соціалістичної Вітчизни, партія з перших днів війни озброїла десятки мільйонів радянських людей науково обґрунтованою програмою збройної боротьби з фашистськими загарбниками. Для здійснення цієї програми КПРС перегрупувала свої ряди, підпорядкувала все внутріпартійне життя лозунгу «Все для фронту! Все для перемоги!»

У праці на багатому фактичному матеріалі розкривається величезна робота партії по перетворенню країни в єдиний воєнний табір, всєбічному зміцненню беззастатності Червоної Армії, забезпеченню її необхідним поповненням, боеприпасами, продовольством тощо. Багато уваги КПРС приділяла вдосконаленню форм і методів партійно-політичної роботи, зміцненню парторганізацій у діючій армії. На кінець війни майже кожний четвертий радянський воїн був комуністом.

На сторінках книги переконливо розкривається ефективність і дєвєсть роботи партії на фронті. Героїзм, готовність до самопожертви стали нормою поведінки радянських воїнів усіх національностей. В монографії наводяться численні приклади цього героїзму. Так, близько 300 воїнів, як О. Матросов, у вирішальний момент бою закрили своїм тілом вогонь ворожих кулеметів. Понад 600 героїв пішли у безсмертя, повторивши подвиг М. Гастелло. Більше 450 льотчиків здійснили повітряний таран.

Позитивною рисою монографії є й те, що її автори показали нерозривний зв'язок радянського солдата з народом. Мільйони своїх кращих синів радянські люди направили в діючі армії, десятки й сотні тисяч їх билися з ворогом у загонах Народного ополчення і винищувальних батальйонах. Широкого розмаху на тимчасово окупованій території набув партизанський рух. У партизанських загонах боролось близько 1 млн. чол. Майже таку ж кількість становили підпільники й приховані партизанські резерви.

Самовіддано працювали трудівники радянського тилу на будівництві оборонних споруд, на заводах, фабриках, колгоспних полях. У книзі розповідається про різноманітні форми допомоги Червоній Армії. За роки війни радянські люди зібрали у фонд допомоги Збройним Силам близько 100 млрд. крб., багато продовольства, теплого одягу тощо. З хвилюванням читаються сторінки, де йдеться про зв'язок фронту і тилу. Справжнім материнським виявом піклування про поранених воїнів стало викинення в тилу доносського руху. 5,5 млн. донорів за роки війни здали 800 тис. літрів крові, завдяки чому було врятовано життя сотням тисяч поранених.

Велика Вітчизняна війна виявилася суворою перевіркою духовної стійкості радянського воїна. Як справедливо підкреслюється в книзі, нищівна поразка фашизму значною мірою була зумовлена перевагою марксистсько-лєнінської ідеології, високою соціалістичною свідомістю радянських людей. Стійкість і самовідданість радянського воїна — результат величезної і цілеспрямованої ідейно-політичної діяльності партії в мирний час і в роки Великої Вітчизняної війни.

В монографії переконливо показано високу воєнну майстерність радянських воїнів. Незважаючи на те, що німецька і японська армії були пайбільш сильними й підготовленими з усіх буржуазних армій, Радянські Збройні Сили мали перевагу над ними в умінні володіти сучасною зброєю і технікою, використовували їх на полі бою з максимальною ефективністю. Радянські воїни продемонстрували це вміння в оборонних битвах. Переможною була їх хода в наступальних операціях, які завершилися штурмом Берліна, визволенням Праги й розгромом Квантуїнської армії в Маньчжурії.

Заслугою авторського колективу є широкий показ визвольної місії, виконання інтернаціонального обов'язку Радянською Армією в роки війни. Справедливі, дійсно гуманні цілі Радянського Союзу і його Збройних Сил у війні проти гітлерівської Німеччини та її сателітів стали важливим фактором розвитку руху Опору в окупованих фашистами країнах. На конкретних фактах автори показують, як історичні перемоги радянських воїнів, безпосередня матеріальна допомога СРСР борцям проти фашистської тиранії сприяли піднесенню руху Опору, який з'єднався з боротьбою радянського народу в єдиний могутній потік і змів коричневий бруд з карти Європи.

З метою підірвати міжнародний авторитет Радянського Союзу, порушити єдність соціалістичних країн буржуазні фальсифікатори всїяко намагаються перевернути історію другої світової війни і, особливо, її складової частини — Великої Вітчизняної війни.

У праці на безперечних фактах розкривається вирішальна роль Радянського Союзу в розгромі фашистської Німеччини і милітаристської Японії. Книга розвінчує і викриває намагаючись адвокатів капіталізму применшити героїчний подвиг радянського солдата, самовідданого захисника Вітчизни, визволителя народів, аргументовано показує керівну роль патхненника й організатора перемог радянського народу — Комуністичної партії.

З великим інтересом читається останній розділ монографії, присвячений радянському солдату наших днів. Свято зберігаючи героїчні традиції своїх попередників, у єдиному бойовому строю з товаришами по зброї із країн соціалістичної співдружності

радянські воїни твердо стоять на сторожі завоювань Великого Жовтня, служили й служать найсправедливішій і найгуманнішій справі на землі — справі свободи, миру й дружби між народами, справі комунізму.

Звертаючись до минулого, ми все глибше розуміємо велич ратних перемог радянського солдата, здобутих під керівництвом партії Леніна. Їх всебічне вивчення і пропаганда має виключне значення в комуністичному вихованні радянських людей, особливо молоді. Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев на XXV з'їзді партії підкреслив: «Утвердження в свідомості трудящих, насамперед молодого покоління, ідей радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, гордості за Країну Рад, за нашу Бать-

ківщину, готовності стати на захист завоювань соціалізму було і залишається одним з найважливіших завдань партії»¹. Виконанню цього завдання сприяє й рецензована книга, яка є вагомим внеском радянських істориків у розкриття славної історії Збройних Сил Союзу РСР, має велике виховне значення.

Монографія добре ілюстрована, виконана на високому поліграфічному і художньому рівні. Незважаючи на деякі повтори і структурні упущення, ця, безперечно, цікава й змістова праця одержить визнання серед істориків, пропагандистів, широкого кола читачів.

В. І. Клоков (Київ),
В. Й. Томек (Ніжин)

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 84.

П. Ф. Б е л ь й.
**СОТРУДНИЧЕСТВО
УКРАИНСКОЙ ССР С РСФСР
И ДРУГИМИ БРАТСКИМИ
РЕСПУБЛИКАМИ В
ВОССТАНОВЛЕНИИ
НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА
(1921—1925 гг.),**

издательское объединение «Вища школа».
Изд-во при Киевском государственном
университете, К., 1976, 171 с.

Белим здобутком ленінської національної політики партії є утвердження повної рівноправності радянських народів в усіх сферах життя. Матеріальною основою дружби і співробітництва народів, підкреслив Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев на XXV з'їзді партії, є єдиний господарський організм, що склався в межах усієї країни¹.

Автор рецензованої праці висвітлює початковий етап співробітництва радянських республік, коли створення єдиного господарського організму лише починалося, а головним завданням національної політики партії була ліквідація фактичної нерівності між народами.

Джерельна база дослідження досить різноманітна. Крім опублікованих праць та періодичних видань, до наукового обігу введено значну кількість нових документів центральних, республіканських та місцевих партійних і державних архівів.

У монографії показано ідеологічні та економічні основи зближення націй у соціалістичному суспільстві, обґрунтовано

об'єктивну необхідність співробітництва всіх радянських республік.

Значну увагу приділено висвітленню діяльності Комуністичної партії по організації економічного співробітництва радянських республік в умовах переходу до непу і початку відбудови народного господарства (1921—1922 рр.). Важливу роль в економічному відродженні країни мало відіграти планування народного господарства. За пропозицією В. І. Леніна IX з'їзд РКП(б) визнав необхідним «проведення єдиного господарського плану, розрахованого на найближчу історичну епоху»². На основі директив з'їзду було розроблено план ГОЕЛРО, в якому, зокрема, значна увага приділялася розвитку продуктивних сил України. Планом передбачалося об'єднання електростанцій, шахт і металургійних заводів Донбасу в єдину енергосистему, будівництво Штерівської, Гришинської, Лисичанської і Східно-Донецької (Білокалитвенської) державних районних електростанцій, Дніпровської і Бузької ГЕС.

V Всеукраїнський з'їзд Рад схвалив ідею єдиного державного плану і відзначив, що відбудова народного господарства республіки повинна вестися у повній відповідності з розвитком господарства інших радянських республік.

Автор висвітлює важливу роль Держплану, ВРНГ та ЦСУ Російської Федерації у справі координації господарської діяльності радянських республік в період до утворення СРСР. Проте доцільно було б також відзначити, що в проведених єдиної аграрної політики та в співробітництві в галузі сільського господарства

¹ Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 52.

² КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. I, К., 1954, стор. 447.

значну роль відігравав створений у серпні 1921 р. при Наркомземі РРФСР Федеральний комітет у земельних справах (Федкомзем)³. Для цього потрібно було використати документи з фонду Федкомзему, що зберігаються в ЦДАЖР СРСР (ф. 3260).

У монографії відзначається велика робота, проведена Комуністичною партією по створенню єдиного перспективного плану відбудови і розвитку народного господарства та організації загальнофедеративного механізму планування й управління економікою (стор. 35). Однак слід зауважити, що в 1921—1922 рр. система планування й економічних взаємовідносин між республіками практично ще не забезпечувала необхідної господарської єдності. Це й диктувало наслідну потребу переходу радянських республік від договірної федерації до єдиної союзної держави.

У боротьбі з голодом у 1921 р. виникла необхідність об'єднання зусиль усіх радянських республік. У книзі показано великий вклад трудящих України в загальний продовольчий фонд допомоги. Поряд з цим відзначається, як із загальнофедеративних коштів надавалася продовольча і грошова допомога трудящим південних районів України, які потерпіли від посухи. Автор робить слушний висновок про те, що боротьба з голодом та його наслідками була великою перемогою пролетарського інтернаціоналізму (стор. 73).

Одним з численних прикладів спільних дій трудящих радянських республік стала відбудова Донбасу і залізничного транспорту країни. Автор показав велику турботу В. І. Леніна про економічне відродження Донбасу, навів документи про особисте втручання Володимира Ілліча у справу фінансування вугільного басейну (стор. 85—86).

Для відбудови і ремонту залізниць на території України Наркомат праці РРФСР виділив 3 тис. кваліфікованих робітників, Наркомат шляхів сполучення — необхідні матеріали для ремонту рухомого складу та відновлення зв'язку (стор. 92). Для вивчення стану залізничного транспорту та надання практичної допомоги в його відбудові на Україну виїздив нарком шляхів сполучення Ф. Е. Дзержинський.

У кінці розділу автор дає коротку характеристику завершального етапу об'єднаного руху радянських республік, відзначає його пародний характер. Утворення Союзу РСР було видатним результатом революційної творчості всього радянського народу, керованого Комуністичною партією на чолі з В. І. Леніном.

У розділі «Відродження України — підсумок економічного співробітництва радянських республік у 1923—1925 рр.»

розповідається про вдосконалення управління народним господарством, співробітництво радянських республік по завершенню його відбудови. В цей період, як і в попередні роки, велика увага надавалася відродженню Донбасу. Для фінансування відбудови великих шахт виділялися значні дотації із загальносоюзного бюджету. В зв'язку з кризою збуту палива ЦК РКП(б) звернувся до ЦК союзних республік та губкомів партії із закликом надати допомогу шахтам Донбасу. Між трестами «Донуголь» і «Москвауголь» було укладено договір, згідно з яким трест «Москвауголь» добровільно скорочував збут свого палива в Центральному промисловому районі і брав на себе зобов'язання сприяти реалізації донецького вугілля. Такі ж заходи проводилися в Ленінградському, Ростово-Кавказькому, Білоруському, Ташкентському та інших економічних районах країни (стор. 122—123). Лише завдяки допомозі братніх республік криза збуту донецького вугілля була подолана в найкоротший строк. В 1925/26 господарському році видобуток вугілля в Донбасі становив 77% довоєнного рівня, а наступного року — 97,2% (стор. 123).

Спільними зусиллями відбудовувалися металургія і машинобудування, хімічна промисловість і транспорт республіки. Особливу увагу було зосереджено на відновленні роботи Краматорського заводу важкого машинобудування, на якому до 1924 р. лише ремонтувалися машини. Штерівська ДРЕС будувалася за участю всіх республік, а колектив харківського заводу «Електросила» разом з москвичами проводив реконструкцію бакінської електростанції. Всі ці питання досить ґрунтовно висвітлені у рецензованій книзі.

У галузі сільського господарства також розширилися взаємозв'язки і співробітництво радянських республік.

Послідовно проводячи принцип демократичного централізму в управлінні економікою, Комуністична партія рішуче боролася з усіма проявами шовінізму і націоналізму. Автор на конкретних прикладах показав боротьбу партійних організацій республік проти українських буржуазних націоналістів, укапістів, троцькістів і «нової опозиції». Комуністи України, долаючи опір капітулянтів, послідовно проводили в життя курс партії на прискорений розвиток важкої промисловості — основи економіки країни.

У змістовній монографії П. Х. Білого є й окремі недоліки. Так, автор у передмові справедливо відзначає, що до цього часу радянські історики висвітлювали економічні зв'язки і співробітництво УРСР переважно з Російською Федерацією (стор. 12). Співробітництво України з іншими радянськими республіками ще мало досліджене. На жаль, цей недолік не вдалося подолати й автору рецензованої праці, хоч у ній наведені приклади

³ У травні 1922 р. Федкомзем був підпорядкований Президії Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету.

економічних зв'язків УРСР з Білоруською РСР, республіками Закавказзя та Середньої Азії.

На стор. 97 П. Х. Білий лише побіжно згадує про необхідність об'єднання дипломатичних зусиль радянських республік. Слід було б показати значення створення єдиного дипломатичного фронту радянських республік напередодні Генуезької конференції.

Зустрічаються також деякі неточності. Так, на стор. 155 зазначається, що Україна на Всесоюзній сільськогосподарській виставці у 1923 р. була представлена комуною «Красная заря» (Харківської гу-

бернії). Насправді лише від Харківської губернії на виставці експонувалися 2 комуні і 3 артлі. Колективні господарства інших губерній також демонстрували свої досягнення. На стор. 156 Перша Всесоюзна нарада сільськогосподарських колективів (26 лютого — 6 березня 1925 р.) чомусь названа Всесоюзним з'їздом колгоспів. Нерідко замість посилянь на опубліковані офіційні документи автор посиляється на архівні фонди.

Але зазначені недоліки не знають загального позитивного враження від книги.

П. М. Денисовець (Полтава)

И. Ф. Кура с.

**ТОРЖЕСТВО ПРОЛЕТАРСКОГО
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМА
И КРАХ МЕЛКОБУРЖУАЗНЫХ
ПАРТИЙ НА УКРАИНЕ,**

К., «Научная думка», 1978, 314 с.

В українській радянській історіографії до останнього часу чи не найбільшою прогалиною була відсутність монографічної розробки про боротьбу більшовиків-ленінців проти дрібнобуржуазних націоналістичних партій та про ідейно-політичний і організаційний крах останніх. Зрештою, за ухвалою Вченої ради Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС така книга вийшла в світ. Її автор — І. Ф. Кура — давно відомий студіями в галузі здійснення ленінської національної політики на Україні в період Великого Жовтня. Однак тепер він вийшов далеко за межі цього важливого історичного періоду і спробував висвітлити боротьбу більшовицьких організацій України під безпосереднім керівництвом В. І. Леніна за інтернаціональне виховання мас та ізоляцію дрібнобуржуазних націоналістичних партій, починаючи з часу їх заснування на рубежі XIX—XX ст. і кінчаючи ідейно-політичним банкрутством останньої з них — так званої Української комуністичної партії (УКП), яка, втративши будь-який вплив на політичне життя в республіці, змушена була у 1925 р. заявити про свій розпуск.

Спіраючись на ленінську ідейно-теоретичну спадщину і здобутки радянської історико-партійної науки, використовуючи великий фактичний матеріал, у тому числі вперше виявлений у численних архівосховищах, автор створив правдивий, глибоко науковий історичний нарис боротьби більшовиків України за торжество ідеології пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів, за здійснення ленінської програми і політики з національного пи-

тання під час трьох російських революцій, в роки громадянської війни та початковий період мирного соціалістичного будівництва. На цьому тлі він переконливо показав об'єктивну зумовленість ідейно-політичного краху й організаційного розпаду всіх дрібнобуржуазних партій і організацій як закономірний результат успішного втілення в життя ідеології і політики ленінської партії.

У монографії вперше досліджується історія дрібнобуржуазних націоналістичних партій за весь час їх діяльності — на етапі буржуазно-демократичної революції, в період підготовки і проведення Жовтневої соціалістичної революції, в умовах Радянської влади. Такий тривалий період дослідження дав авторові можливість простежити політичну еволюцію цих партій від певної опозиційності і демократизму під час буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. та Лютневої революції 1917 р. до відкритої контрреволюційності в період підготовки Великого Жовтня, показати генезис, класову природу і політичний крах так званого «українського комунізму», лозунги якого і нині охоче беруть на озброєння ідеологи антикомунізму. Можливо, варто було б дати ґрунтовнішу критику сучасної української контрреволюційної еміграції, яка виступає на крайньому правому фланзі світового антикомунізму і всіляко намагається підфарбувати діяльність збанкрутілих націоналістичних партій, фальсифікувати історію більшовицьких організацій і їх боротьбу за перемогу Жовтня, хоч, взагалі, автор неодноразово торкається цих сюжетів (стор. 12—13, 20, 124, 176).

На початку дослідження міститься короткий аналіз класової структури суспільства наприкінці XIX — на початку XX ст., розповідається про створення більшовицьких організацій на Україні як бойових загонів єдиної ленінської партії. При цьому наголошується на інтернаціональному характері їх побудови, складу і діяль-

ності, спільних для всієї партії ленінських принципах внутріпартійного життя і нормах партійного будівництва. На протилежних позиціях стояли дрібнобуржуазні націоналістичні партії на Україні, зокрема найперша з них (за часом виникнення), так звана Революційна українська партія (РУП), на базі якої згодом утворилися всі інші націоналістичні партії — УСДРП, «Спілка», НУП тощо. На основі першоджерел — архівних документів, листівок, тогочасних газет, брошури «Самостійна Україна» — першого програмного документа РУП — автор переконливо показав націоналізм і дрібнобуржуазність цієї організації, її відірваність, ізоляваність від народних мас.

Відсутність впливу РУП серед робітників і селян була зумовлена неспроможністю її ідеології і політики, опортунізмом тактичних лозунгів, відкритою апологетикою західноєвропейської соціал-демократії в її найбільш реформістському варіанті, що уособлювався лідером міжнародного ревізіонізму Е. Бернштейном. У книзі наведено численні документи і факти, які неспростовно засвідчують еклектизм, непоследовність програмних і тактичних настанов РУП, аморфність її організаційної будови. Не можна, однак, цілком погодитися з твердженням автора, що РУП була «типовою дрібнобуржуазною організацією есерівського напрямку» (стор. 42—43). Документів для такого висновку в книзі наведено явно недостатньо, а матеріали про тісні контакти рупівців з меншовицькою «Іскрою» і покровительство над РУП з боку Бунду дають підставу говорити про її ідейну спорідненість з правим крилом російської соціал-демократії.

Активізація боротьби народних мас напередодні першої російської революції, зростання впливу революційної соціал-демократії викликали серед членів РУП гострі суперечки про дальші відносини з РСДРП. Частина з них на чолі з М. Меленевським (Баском), оголосивши себе «свідомими пролетарськими елементами», виділилася на початку 1905 р. в окрему організацію і заявила про своє бажання вступити в РСДРП на автономних правах. «Спільно з бундівськими організаціями на Україні, — пише автор, — вони й створили Українську соціал-демократичну спілку («Спілку»)» (стор. 54). Однак це твердження не зовсім правильне, оскільки бундівці організаційно не об'єднувалися з колишніми рупівцями в «Спілку», а лише всляхом підтримували їх у боротьбі проти більшовиків. На меншовицькій конференції в Женеві у квітні 1905 р. «Спілка» була приєднана до складу РСДРП на правах автономної організації меншовицької фракції. На конкретних матеріалах у книзі відкрито опортуністичну політику і практику «Спілки» в революції, показано її змикання з меншовиками і бундівцями.

Більшість членів РУП, яка групувалася

навколо М. Порша, В. Винниченка, Д. Антоновича, С. Петлюри, М. Тащенка, продовжувала відстоювати свою самостійність як програмну вимогу. Щоб увійти в довіря до пролетарських мас, РУП на своєму II з'їзді (грудень 1905 р.) прийняла назву Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), хоч справді робітничою так і не стала. На IV (Об'єднавчий) з'їзд РСДРП завдяки підтримці бундівців і меншовиків був допущений представник УСДРП М. Порш, який домагався об'єднання цієї партії з РСДРП на федеративних засадах при умові визнання її єдиним представником українського пролетаріату в РСДРП. Однак УСДРП, як дрібнобуржуазна, націоналістична організація, що не мала зв'язків з пролетарськими масами, не була прийнята до складу РСДРП.

Автор уточнює чисельний склад, називає прізвища керівних працівників, назви газет і журналів дрібнобуржуазних партій, дає наукову оцінку резолюцій їх з'їздів і конференцій. Викриваючи націоналістичну політику і опортуністичну тактику цих партій у революції, автор представляє їм інтернаціоналістську діяльність більшовицьких організацій України, які брали активну участь у розв'язанні загальнопартійних проблем, були надійним керівником революційно-визвольного руху трудящих. Добиваючись згуртування всіх демократичних і опозиційних щодо уряду сил, створення справді всенародного фронту в боротьбі проти ненависного всім царизму, більшовики застосовували тактику «лівих блоків», укладаючи тимчасові угоди з іншими партіями, зокрема й з УСДРП та «Спілкою». У книзі вміщено нові дані про контакти між РСДРП і РУП у справі пересилання нелегальної літератури, про підтримку Центральним Комітетом РСДРП прохання ЦК УСДРП допустити їхніх представників у соціал-демократичний відділ (секцію) Штутгартського конгресу II Інтернаціоналу, згадується про роботу в організаціях «Спілки» більшовиків В. С. Довгалевського, В. М. Залезького і О. Ф. Розмирович (стор. 87—88). При цьому більшовики ніколи не йшли на поступки у принципових питаннях і вели послідовну боротьбу за ленінську лінію, проти опортунізму і націоналізму.

Значний інтерес становлять наведені у монографії документи про розклад і занепад дрібнобуржуазних націоналістичних партій після поразки революції 1905—1907 рр., про блокування частини лівачів «Спілки» за кордоном з Троцьким, разом з яким вони видавали центристську газетку «Правда» і вели шалені атаки на В. І. Леніна і більшовиків, про антинародну політику «Союзу визволення України» (СВУ) та інших націоналістичних груп і організацій в роки першої світової війни. При цьому І. Ф. Курас не обмежується критикою їх політики і так-

тики, а на великому фактичному матеріалі показує роль В. І. Леніна у дальшій розробці національної політики партії, розкриває багатогранну інтернаціоналістську діяльність більшовицьких організацій на Україні в період між двома буржуазно-демократичними революціями.

У книжці добре показано зміну в розстановці класових і партійно-політичних сил на Україні після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р., коли на порядок денний висунулося завдання переходу до соціалістичної революції. В цей час на Україні, як і в інших національних районах Росії, під впливом революції посилювся національно-визвольний рух. У зв'язку з цим активізували свою діяльність різні буржуазні і дрібнобуржуазні націоналістичні партії та організації — УСДРП, партія українських eser'ів — УПСР, Товариство українських поступовців (ТУП), перейменоване в Українську партію соціалістів-федералістів, та інші, які намагалися будь-що не допустити соціалістичної революції на Україні. Незважаючи на певні розбіжності у програмних заявах, усі вони були однастайні в своїй ворожості до соціалістичної революції, а тому так тісно співпрацювали у створенні 4 березня 1917 р. націоналістичній Центральній раді. Автор дав вичерпну характеристику соціального складу і політики цієї організації, показав її еволюцію по шляху контрреволюції за час існування (березень 1917 р. — квітень 1918 р.), справедливо зауваживши, що своєї буржуазно-куркульської природи вона ніколи не мінjala (стор. 135).

Більшовицькі організації України, керуючись Квітневими тезами В. І. Леніна і рішеннями VII (Квітневої) Всеросійської конференції РСДРП(б), розгорнули широку пропаганду курсу партії на перехід до нового — соціалістичного — етапу революції. Щоб завоювати на свій бік народні маси, вони активно популяризували праці В. І. Леніна з національного питання, послідовно викривали антинародну політику Центральної ради і націоналістичних партій, протиставляючи їй ідеологію і політику пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів. І. Ф. Курас справедливо наголошує, що особливу відповідальність за здійснення ленінської національної політики на Україні несли Київська більшовицька організація, оскільки саме в Києві були зосереджені головні сили буржуазно-націоналістичної контрреволюції. Тим часом Київський комітет РСДРП(б) під впливом опортуніста Г. Пятакова виявляв непослідовність у боротьбі з Центральною радою (див. стор. 147—148, 163, 174—175, 188). Однак, незважаючи на антиленінську позицію Пятакова і купки його прихильників, на окремі помилки партійних працівників Одеського, Миколаївського та деяких інших комітетів (Орлов, Скляр, Кантор, Рузер, Хмельницький), більшовицькі організації

України в цілому багато зробили для інтернаціонального виховання робітничого класу і всіх трудящих, для їх підготовки до соціалістичної революції.

Характеризуючи боротьбу більшовицьких організацій України за перемогу Великого Жовтня, автор наголошує, що здійснення одвічних прагнень українського народу до соціального й національного визволення перозривно пов'язане з ім'ям великого Леніна, який стояв біля колиски Української Радянської держави. У книзі підкреслено величезне значення для боротьби за встановлення Радянської влади на Україні ленінських ідей про утворення Української Радянської держави і принципи її взаємовідносин з РСФРР, написаного В. І. Леніним «Маніфесту до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради» та ряду законодавчих актів робітничо-селянського уряду, показано багатогранну роботу більшовицьких комітетів по викриттю Центральної ради, як головного ворога соціалістичної революції на Україні, і мобілізації народних мас на збройну боротьбу проти сил контрреволюції. Певний інтерес становлять наведені автором вимушені визнання самих націоналістів про посилення більшовицького впливу в масах та ізоляцію націоналістичних партій (стор. 198—199). Виняткове значення для перемоги соціалістичної революції і встановлення Радянської влади на Україні мав I Всеукраїнський з'їзд Рад, скликаний з ініціативи більшовиків у Харкові 11—12 грудня 1917 р.

Переконавшись у безперспективності своїх домагань утримати владу на Україні, Центральна рада та її лідери стали на шлях відкритої зради національних інтересів українського народу. Вони вступили у прямий зговір з австро-німецькими імперіалістами і спробували нав'язати трудящим свою владу з допомогою німецько-кайзерівських військ. Але й це не допомогло їм, бо, як зауважує автор, «збанкрутілі політики з Центральної ради не становили інтересу і для кайзера» (стор. 216).

В умовах іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни буржуазно-націоналістичні партії, спираючись на допомогу імперіалістичних держав, ще не раз намагалися утвердити свою владу на Україні то в образі Директорії, то Українських установчих зборів чи «Трудового конгресу», однак усі ці спроби не знайшли підтримки в народі. Тільки ленінська партія була справжнім вождем трудящих, єдиним виразником їх корінних класових і національних інтересів.

Велике значення для успішного розгортання революційно-визвольної боротьби українського народу проти інтервентів та внутрішньої контрреволюції мало об'єднання більшовицьких організацій України в Компартію України, яке відбулося на I з'їзді КП(б)У в липні.

1918 р. «Утворення республіканського партійного центру, — наголошує автор, — відіграло важливу роль у здійсненні ленінської тактики щодо дрібнобуржуазних націоналістичних партій» (стор. 225).

В міру зростання авторитету Комуністичної партії і Радянської влади відбувається дальша ідейно-політична диференціація українських дрібнобуржуазних партій, виділення з них «лівих» течій і партій і утворення на цій основі так званого «українського комунізму», або «націонал-комунізму», якому автор дає наукове визначення, простежує його ґносеологічні, соціальні й історичні корені (стор. 233—234).

Серед таких «лівих» дрібнобуржуазних націоналістичних партій, що заявили про свою підтримку Радянської влади, найбільш впливовою в період громадянської війни була Українська комуністична партія (боротьбистів), яка виникла внаслідок розколу партії українських есерів у травні—червні 1918 р. Але й вона проіснувала недовго. Вже на початок 1920 р. ідеологія і політика боротьбизму зазнала цілковитого краху, а сама партія боротьбистів була розпущена. З 15 тис. боротьбистів трохи більше 4 тис. було прийнято в члени Комуністичної партії на основі індивідуальних заяв. Оцінюючи результати тактики більшовиків, В. І. Ленін говорив: «...Замість повстання боротьбистів, яке було неминуче, ми одержали, завдяки правильній лінії ЦК... те, що все краще, що було серед боротьбистів, увійшло в нашу партію під нашим контролем, з нашою визнання, а решта зникла з політичної сцени. Ця перемога варта кількох добрих битв»¹.

Трохи довше проіснували дві інші «ліві» дрібнобуржуазні націоналістичні партії — Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів), яка утворилася після розколу українського відгалуження загальноросійської партії лівих есерів у березні 1919 р., і Українська комуністична партія (УКП), що виникла в результаті кількох розколів у рядах УСДРП і організаційно оформилася на I (установчому) з'їзді УКП в січні 1920 р. За своїм впливом і чисельністю боротьбисти займали друге місце в дрібнобуржуазному таборі після боротьбистів. Укапісти були менш впливовою організацією, незважаючи на те, що до неї примкнули представники правого крила боротьбистів, а також окремі націоналістичні елементи, виключені з лав КП(б)У, наприклад, лідер групи «федералістів» Г. Лапчинський, який навіть був обраний секретарем ЦК УКП.

В результаті здійснення Компартією України ленінської тактики щодо цих націоналістичних організацій їх вплив постійно падав. У липні 1920 р. IV з'їзд

УПЛСР (борьбистів) підтвердив повне ідейне банкрутство своєї партії і прийняв постанову про її саморозпуск. Посилився й ідейний та організаційний розклад УКП, про що переконливо свідчать наведені в книзі дані про її чисельний склад: на II з'їзді цієї партії (квітень 1921 р.) було представлено близько 600 її членів, а на IV з'їзді (березень 1925 р.), який прийняв постанову про саморозпуск партії, — не більше 300 (стор. 293, 303).

Отже, завдяки послідовному здійсненню ленінської генеральної лінії з політичної арени назавжди зникли всі націоналістичні дрібнобуржуазні партії на Україні. Крах їх ідеології і політики, робить закономірний висновок автор, є переконливим свідченням дальшого зростання керівної ролі Комуністичної партії, зміцнення її авторитету і зв'язків з масами, глибокої обґрунтованості політики і тактики щодо дрібної буржуазії та її політичних організацій, перемоги ленінської національної політики, принципів пролетарського інтернаціоналізму.

Відзначаючи позитивні сторони рецензованої праці, слід вказати й на деякі недогляди та нечіткі визначення, що подекуди трапляються в книзі. Так, на стор. 77 зазначається, що на початку 1905 р. на Україну було направлено досвідчених партійних працівників. Серед них названо С. І. Гусева, хоч він приїхав сюди аж у червні 1905 р., а також Артема (Ф. А. Сергеева) і О. С. Шаповалова, які працювали на Україні ще до першої російської революції. На стор. 79 говориться про нараду більшовицьких організацій Півдня, що пібіто обрала Південне бюро і Південно-технічне бюро ЦК РСДРП, тимчасом як ці органи були створені Центральним Комітетом ще до наради.

Є в книзі й окремі фактичні помилки, зокрема у написанні прізвищ більшовиків І. Ю. Захаренка і П. П. Татка (стор. 31), історика К. Остроухової (стор. 111), у визначенні тиражу ленінської листівки «Перше травня» (стор. 80), назвах Катерининської залізниці (стор. 81) та Херсонського губернського комітету сільських організацій РСДРП (стор. 84), у твердженні про те, що «Шахтерский листок» виходив українською мовою (стор. 116), та про те, що газета «Вісник Української Народної Республіки» видавалася українською і російською мовами (стор. 209), оскільки фактично виходило дві газети — «Вісник Української Народної Республіки» і «Вестник Украинской Народной Республики», які різнилились не тільки мовою, а іноді й змістом.

Однак у цілому книга І. Ф. Кураса написана на високому ідейно-теоретичному рівні і вносить вагомий внесок у розв'язання однієї з актуальних проблем історико-партійної науки. Водночас її вихід є своєрідним нагадуванням про необхідність розробки й деяких інших недостатньо вивчених проблем, зокрема такої, як

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 40, стор. 254.

боротьба більшовиків України проти загальноросійських організацій меншовиків, есерів, бундівців, анархістів та інших опортуністів. Очевидно, назріла потреба і в спеціальному дослідженні інтернаціоналістської діяльності Компартії України на всіх етапах її історії.

Видана російською мовою, книга І. Ф. Кураса стане цінним посібником для на-

уковців не тільки Радянської України, а й інших братніх республік, де також є потреба у створенні ґрунтовних досліджень з історії боротьби місцевих більшовицьких організацій проти буржуазних і дрібнобуржуазних націоналістичних партій, за торжество ідеології пролетарського інтернаціоналізму.

П. М. Шморгун (Київ)

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.

*Республіканський
міжвідомчий збірник, вип. 3,
вид-во «Наукова думка»,
К., 1977, 80 с.*

Випуск у світ збірників наукових статей з історії — це, безумовно, корисна і необхідна справа. Адже таким чином вчені-історики мають можливість познайомити наукову громадськість з результатами своїх досліджень ще до їх остаточного завершення, зробити заявку на постановку і розв'язання важливих наукових проблем, а викладачі історії — використати нові матеріали при читанні курсів лекцій. Уже видано три випуски збірника з історії зарубіжних країн. Своїми враженнями від перших двох автор цих рядків ділився на сторінках «Українського історичного журналу» (1977, № 9). Отже, розглянемо третій випуск. До нього включено 7 статей і повідомлень та добірку документів з історії руху міжнародної пролетарської солідарності. Три статті присвячено питанням соціалістичного будівництва у зарубіжних країнах, одна — класовій боротьбі у капіталістичному світі на сучасному етапі і три — окремим аспектам історії внутрішньої і зовнішньої політики США.

І. М. Кулинніч і О. Н. Чикаленко опублікували змістовну статтю про керівну і організуючу роль СЕПН у культурному будівництві в Німецькій Демократичній Республіці. Автори розкривають суть процесу соціалістичних перетворень у галузі культури, зміст і значення найважливіших рішень СЕПН з питань культурного будівництва, висвітлюють найістотніші події культурної революції в країні. Щоправда, деякі місця статті перевантажені фактичним матеріалом (стор. 6), подекуди спостерігається певний відхід від теми. Однак у цілому стаття написана на досить високому методичному і методологічному рівні.

Соціалістичним перетворенням у сільському господарстві Народної Республіки Болгарії присвячена стаття Е. М. Міщен-

ко. В ній стисло розповідається про основні процеси, що відбуваються у сільському господарстві НРБ після завершення його соціалістичної перебудови, тобто після 1958 р., і, насамперед, про інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва. Основну увагу автор приділяє процесові концентрації сільського господарства, створенню і діяльності аграрно-промислових комплексів. Проте безпосередньо перетворенням у сільському господарстві на етапі побудови розвинутого соціалістичного суспільства присвячено лише третину статті, а решта — процесам, які тільки посередньо зв'язані з ними, тобто не становлять головного предмета даного дослідження.

Тематично близьким до статті Е. М. Міщенко є повідомлення Ф. П. Ілку, в якому йдеться про завершення соціалістичної перебудови сільського господарства Угорської Народної Республіки та про соціальні зміни в угорському суспільстві. У зв'язку з невеликим обсягом повідомлення (8 сторінок) автору не вдалося всебічно розкрити обидва обрані для дослідження питання, тим більше, що понад дві сторінки — це екскурс в історію земельної реформи 1945 р. і в історію кооперування сільського господарства, а про завершення соціалістичної перебудови села розповідається лише побіжно. Виділяючи три етапи цього процесу, автор називає тільки їх хронологічні рамки, не даючи характеристики кожного з них.

У повідомленні наводяться важливі матеріали і статистичні дані про докорінні зміни, що відбулися в класовій структурі угорського суспільства, підкреслюється керівна роль робітничого класу і розглядається динаміка його розвитку в роки будівництва соціалізму. На жаль, аналізові соціальних змін у середовищі угорського селянства приділено значно менше уваги, ніж до цього зобов'язувала автора назва повідомлення.

Надзвичайно актуальній проблемі — класовій боротьбі у сучасному капіталістичному світі — присвятила свою насичену важливими фактами, узагальненнями і

теоретичними висновками статтю В. А. Лівень. Автор переконливо викриває намагання апологетів рсакційної буржуазії «довести» «життєву силу» капіталістичної системи, «зникнення» пролетаріату і «перетворення» капіталістичного суспільства у класово одиниїний організм». В. А. Лівень аналізує вплив науково-технічної революції і розвитку державно-монополістичного капіталізму на економічну, політичну та ідеологічну боротьбу робітничого класу, розкриває їх взаємозв'язок і на основі цього аналізу доходить аргументованого висновку про те, що «переплетення економічної й політичної боротьби, зріла й гнучка тактика, збагачена різноманітністю форм боротьби, згуртованість і зросле почуття класової солідарності в національному і міжнародному масштабах, активізація виступів рядових членів, твердість у відстоюванні своїх вимог — такі характерні прикмети сучасного протиборства праці й капіталу» (стор. 35—36).

У статті В. Б. Євтуха «Буржуазні теорії асиміляції в історичному розвитку США» розкривається сутність асиміляційних процесів у США та імміграційної політики американських правлячих кіл, показано, як ця політика освячувалась і обгрунтовувалась цілою низкою буржуазних теорій — «англоконформізму», «плавильного казана», «культурного плюралізму». Автор всебічно розкриває класовий характер цих теорій, які відігравали і відіграють роль інструмента у проведенні політики правлячих кіл США щодо національних груп і спрямовані, з одного боку, на посилення національного гноблення, а, з другого, — на розпалювання націоналістичних настроїв, національної неприязні і розколу в рядах пролетаріату.

Одному з важливих аспектів історії США — негритянській проблемі напередодні і в початковий період американської буржуазної революції XVIII ст. — присвятив статтю І. Ф. Черепанов. Він розглядає кілька питань: становище негритянського населення північноамериканських колоній, погляди провідних діячів американської буржуазної революції з питань ліквідації рабства та боротьбу навколо цієї проблеми в процесі прийняття Декларації незалежності. Наприкінці статті автор робить правильний висновок про те, що проблема рабства в той час не була розв'язана, але, на жаль, не розкриває всіх причин, які перешкодили її розв'язанню, згадуючи лише «страх перед розколом» Континентального конгресу і «страх представників Півночі і роботодавців Півдня перед народними масами». Тому стаття справляє враження певної незавершеності.

В. К. Гура опублікував у збірнику статтю «Політика США щодо Марокко після другої світової війни». В ній наведено показові матеріали про справжню суть американської економічної «допомоги» народові Марокко, намагання урядових кіл США зміцнити свої військові позиції у Марокко шляхом створення там військових баз. Автор виділив два основних, на його погляд, аспекти в американсько-марокканських відносинах — економічний і воєнно-політичний і саме на них акцентував головну увагу. Однак ці аспекти не вичерпують усієї сукупності складових частин політики США щодо Марокко, і тому наприкінці статті В. К. Гура змушений згадати про такий далеко не дегорядний аспект американської політики, як ідеологічний. Ролі ідеологічного фактору у намаганнях США утримати Марокко в сфері впливу капіталізму варто було б приділити, на нашу думку, більше уваги.

У збірнику вміщено 24 документи про участь трудящих Радянської України в міжнародному русі солідарності з революційним народом Китаю у 1924—1927 рр., підібраних В. О. Врадїєм, В. М. Волковинським та Б. М. Забарком в архівах Української РСР. Переважна більшість цих документів публікується вперше.

В цілому матеріали третього випуску збірника написані на належному теоретичному і науковому рівні. Але порівняно з першими випусками він менший за обсягом, тематично бідніший. Дивно, що у виданому в ювілейному, 1977 р. випуску немає жодної статті, спеціально присвяченої 60-річчю Великого Жовтня. Бажано було б, щоб наступні випуски формувалися за тематичним принципом, і їх матеріали відображали комплексний підхід до висвітлення певних актуальних проблем.

Редколегії збірника варто виробити вимоги до авторів статей і повідомлень. Вони, зокрема, повинні чітко визначати мету публікації і, відповідно до цього, її назву, вказувати, яку саме прогалину у дослідженні даної проблеми прагнуть заповнити. У рецензованому збірнику, крім І. Ф. Черепанова, жоден автор навіть не згадує про стан висвітлення даної теми у науковій літературі і про мету своєї статті.

На наш погляд, значну користь принесли б вміщені у збірнику огляди стану дослідження важливих проблем загальної історії у вітчизняній і зарубіжній історіографії, повідомлення про діяльність наукових історичних центрів в інших республіках Радянського Союзу.

А. Ф. Кізченко (Київ)

В. Кардин.

СКОЛЬКО ДЛЯТСЯ ПОЛВЕКА?

Политиздат, М., 1977, 351 с.

Докорінні зміни, які відбулися в житті польського народу за останні 60 років — відновлення державної незалежності в 1918 р., визволення від ярма гітлерівської окупації і побудова соціалістичного суспільства, стали можливими лише завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції. Як відомо, в буремні жовтневі дні пліч-о-пліч з робітниками і селянами Росії хоробро боролися з силами старого світу тисячі зарубіжних інтернаціоналістів. Серед них був і легендарний герой польського, радянського та іспанського народів Кароль Свєрчевський.

Життєвий шлях і певтомна військова та громадська діяльність К. Свєрчевського вже неодноразово привертала увагу науковців і письменників Польської Народної Республіки, зокрема, Я. Броневської, А. Корти і М. Гопмана¹. Видано також спогади людей, які добре знали і працювали разом з прославленим генералом², й деякі документи, що стосуються різних періодів його життя і діяльності³.

У 1977 р. Видавництво політичної літератури випустило в світ документальну повість радянського дослідника В. Кардіна «Сколько длится полвека?», в якій докладно висвітлюється військова, політична і громадська діяльність К. Свєрчевського — учасника громадянської і Великої Вітчизняної воєн, боїв за свободу Іспанії, одного з організаторів Війська Польського. Автор вдало використав численні документи, частина яких, зокрема листи К. Свєрчевського до своєї сестри Х. Тоувінської, публікується вперше.

Повість складається з трьох розділів — «Москва», «Мадрид», «Варшава» і фіналу. Така структура книги дала змогу В. Кардіну яскравіше розкрити найважливіші етапи формування і розвитку особистості її героя.

¹ A. Korta, M. Hopman. Karol Swierczewski. Zarys życia i działalności, Warszawa, 1954; A. Korta, M. Hopman. Działalność dowódcza i wychowawcza Karola Swierczewskiego w latach wojny domowej w Hiszpanii.— Studia i materiały do historii sztuki wojennej, t. 1, Warszawa, 1971.

² General Karol Swierczewski, Warszawa, 1949; O generale Swierczewskim — wielkim polaku, żołnierzu, rewolucjonście, Warszawa, 1951; O generale Swierczewskim. Wspomnienia, Warszawa, 1952; Kaseja Michał. Razem ze Swierczewskim, Warszawa, 1966.

³ K. Konieczny i H. Wiewioga. Karol Swierczewski-Walter. Zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, Warszawa, 1971.

У роки першої світової війни К. Свєрчевський — робітник-металіст з пролетарського району Варшави — Волі — потрапив у Росію. Він палко вітав Велику Жовтневу соціалістичну революцію і одразу вступив до загону Червоної гвардії, що брав участь у придушенні заколоту юнкерів офіцерської школи в Москві. З грудня 1917 р. до лютого 1918 р. борець 1-го Московського спеціального червоногвардійського загону К. Свєрчевський брав активну участь у розгромі контрреволюційних банд і військ гетьмана Скоропадського на півночі України. У 1918 р. він стає членом Комуністичної партії.

Після другого поранення в 1920 р. у боях під Мозирем на Західному фронті (перший раз його поранили ще на Південному фронті в 1919 р.) К. Свєрчевського призначили викладачем школи «червоних комунарів», згодом — командиром відділу, а пізніше — комісаром. Коли у Тамбовській губернії спалахнув заколот Антонова, слухачі школи взяли участь у його ліквідації. Один з батальйонів очолював К. Свєрчевський. Кадровий військовий, він пройшов славний шлях від рядового до генерала. У 1927 р. закінчив академію ім. М. В. Фрунзе, після чого служив у штабі Білоруського військового округу, Генеральному штабі Червоної Армії.

Яскрава сторінка життя К. Свєрчевського пов'язана з боротьбою іспанського народу за свободу. Коли іспанська реакція при підтримці німецького та італійського фашизму розв'язала громадянську війну, разом з тисячами добровольців з різних країн туди прибув К. Свєрчевський (його псевдонім у той час був генерал Вальтер). Його призначили командиром 14-ї інтернаціональної бригади «Марсельєза», а через два місяці — командиром дивізії «А», до якої входили, крім 14-ї інтербригади, окремі батальйони 12-ї, 15-та і 33-тя іспанські бригади. Наприкінці 1937 р. генерал К. Свєрчевський-Вальтер став командиром 35-ї дивізії, яка брала участь у здійсненні ряду важливих операцій, запеклих оборонних боях на Арагонському і Каталонському фронтах. У травні 1938 р. він був відкликаний до Москви і почав передавати свій багатий досвід слухачам академії ім. М. В. Фрунзе, де працював викладачем. У цей час він написав ряд наукових праць, в яких узагальнив результати війни в Іспанії. Деякі з цих праць використовувались як навчальні посібники. У серпні 1940 р. К. Свєрчевський успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Дії 35-ї дивізії в Сарагосській наступальній операції республіканців (серпень — вересень 1937 р.)». Вона була висунута на здобуття Державної премії СРСР.

Після нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз генерал-майор К. Свєрчевський командував 248-ю дивізією, яка вела важкі бої під Вязьмою. Під час ви-

ходу з оточення його було поранено. Одужавши, К. Сверчевський працював начальником Київського військового піхотного училища, яке перебувало тоді в м. Ачинську Красноярського краю.

З серпня 1943 р. прославлений генерал брав участь у створенні на території Радянського Союзу перших частин Війська Польського. За рішенням Центрального бюро польських комуністів у СРСР і Спілки польських патріотів у СРСР генерал К. Сверчевський був призначений заступником командира польського корпусу, а коли корпус перетворили в армію — заступником командуючого армії. В серпні 1944 р. він приступив до формування 2-ї армії Війська Польського.

Все своє життя К. Сверчевський мріяв повернутися на рідну землю, але його мрії здійснилися лише в 1944 р. На заключному етапі війни 2-а армія Війська Польського під командуванням генерала К. Сверчевського брала участь у форсуванні Ніси Лужицької, в Берлінській і Празькій операціях, закінчивши бойовий шлях у м. Мельник (Чехословаччина). У цей період особливо яскраво проявився полководницький талант генерала.

Після закінчення війни польський уряд присвоїв К. Сверчевському звання генерал-полковника і призначив його командуючим 3-м військовим округом, а в лютому 1946 р. — заступником міністра національ-

ної оборони. Він був обраний депутатом Законодавчого сейму, головою 1-го загальнопольського з'їзду добровольців — учасників громадянської війни в Іспанії, часто здійснював інспекційні перевірки частин і підрозділів Війська Польського. Під час однієї з таких поїздок 28 березня 1947 р. поблизу м. Балігрода К. Сверчевський загинув у бою з бандою українських буржуазних націоналістів. Так трагічно обірвалося життя полум'яного патріота, сина робітничої Варшави, учасника Жовтневої революції, легендарного полководця, генерала К. Сверчевського.

Документальна повість В. Кардіна читається з великим інтересом. У ній вміщено ряд ілюстрацій, вдало підібраних автором.

На жаль, автор припустився фяду неточностей. Так, Спілку польських патріотів у СРСР очолювали В. Василевська і А. Лямпе, а не О. Завадський, як вважає В. Кардін. Журнал «Нове Віднокрєнє» почав виходити не у 1939 р., а у січні 1941 р. Прізвище власника варшавського заводу, на якому працював батько К. Сверчевського, — Лільпоп, а не Лількон.

Загалом В. Кардін написав цікаву і змістовну книгу про видатного інтернаціоналіста генерала Кароля Сверчевського.

Ю. П. Шестаков (Чернівці)

Хроніка та інформація

СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН АН УРСР

Комуністична партія і Радянська держава виявляють постійне піклування про дальший розвиток суспільних наук, їх найперспективніших галузей. У матеріалах XXV з'їзду КПРС, зокрема, підкреслюється, що на сучасному етапі «дедалі більше зростає значення наукового дослідження кардинальних проблем світового розвитку і міжнародних відносин, революційного процесу, взаємодії і єдності різних його потоків, співвідношення боротьби за демократію з боротьбою за соціалізм, протиборства сил у головному питанні сучасності — у питанні про війну і мир»¹.

Виходячи з цього, за постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР та постановою Президії АН УРСР у Києві створено Інститут соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Заснування такої наукової установи, націленої на широке дослідження зарубіжної тематики, свідчить про серйозні наукові досягнення вчених-міжнародників Радянської України, про зростання кваліфікованих наукових кадрів у республіці.

Новий інститут створено на базі тих структурних підрозділів Інституту історії АН УРСР та Інституту економіки АН УРСР, які займалися дослідженням зарубіжної тематики. Визначено і затверджено основні напрями наукових досліджень інституту. Зокрема, планується вивчення прикордонних економічних зв'язків з країнами РЕВ, експортного виробництва і використання капіталовкладень і трудових ресурсів на спільних виробничих об'єктах. Велика увага приділятиметься дослідженню національних проблем у зарубіжних країнах і питанням ідеологічної боротьби, міграційних процесів і становища емігранції, виступам трудящих проти соціального і національного гноблення. В науковій тематичі знайдуть відображення соціально-економічні процеси у країнах Близького Сходу, історичні зв'язки з дер-

жавами цього регіону. Буде активізовано і поглиблено наукову критику буржуазних ідеологічних течій, викриття ідеології і політики буржуазного націоналізму. Передбачено також висвітлення економічних і міжнародно-правових аспектів охорони навколишнього середовища в зонах Чорномор'я і Середземномор'я, економічних і міжнародно-правових аспектів патентно-ліцензійної справи.

У складі нового інституту працюватиме близько 100 науковців, а в його структурі функціонуватимуть відділи, які будуть об'єднані у три сектори. Сектор міжнародних економічних відносин і науково-технічних проблем займатиметься вивченням питань соціалістичної інтеграції, економіки сучасного капіталізму і міжнародних економічних відносин, екології і наслідків науково-технічної революції. Сектор соціальних проблем і національних відносин досліджуватиме проблеми розвитку європейських соціалістичних держав, країн Західної Європи і Америки, молодих незалежних країн, що розвиваються. У цей же сектор входитимуть відділи Інституту, розташовані в містах Ужгороді та Чернівцях. До складу інституту включено також сектор проблем зарубіжних ідеологічних течій.

На інститут покладено завдання бути головною і провідною науковою установою в республіці у проведенні досліджень з міжнародної тематики. Очолює інститут вчений-міжнародник, автор багатьох праць в галузі американістики, теорії та історії міжнародних міграцій чл.-кор. АН УРСР А. М. Шлепаків.

Створення Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР є визначною подією у науковому і культурному житті Радянської України. Вчені новоствореного інституту готові докласти всіх зусиль для дальшого піднесення суспільствознавчої науки соціалістичної Вітчизни.

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 81—82.

РЕСПУБЛІКАНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ АРХІВІСТІВ УКРАЇНИ

31 липня 1978 р. в Києві відбулася науково-практична конференція на тему: «Актуальні проблеми теорії і практики архівної справи на сучасному етапі комуністичного будівництва», присвячена 60-річчю ленінського Декрету про реорганізацію і централізацію архівної справи в нашій країні. Її організатори — Головне архівне управління при Раді Міністрів Української РСР та Інститут історії партії при ЦК Компартії України — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. У роботі конференції взяли участь архівісти республіки, завідуючі архівними відділами обкомів і партійних архівів обкомів Компартії України, наукова громадськість м. Києва, заступник начальника Головного архівного управління при Раді Міністрів СРСР К. С. Кузнецова та відповідальний секретар журналу «Советские архивы» Н. А. Щербакова. Всього на конференції було близько 350 чоловік.

Конференцію відкрила заступник Голови Ради Міністрів УРСР М. А. Орлик.

З доповіддю «60 років архівної справи в Українській РСР» виступив начальник Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР О. Г. Мітюков. Декрет «Про реорганізацію і централізацію архівної справи в РСФРР», підписаний В. І. Леніним, зазначив доповідач, був першим законодавчим актом Радянського уряду, що закріпив основи принципово нової організації архівної справи в нашій країні. За минулі шість десятиріч значних успіхів добилися архівісти республіки у справі дальшого розвитку архівної справи, забезпечення зберігання Державного архівного фонду СРСР. За ці роки збудовано ряд нових і відремонтовано старі архівні приміщення, зміцнено їх матеріально-технічну базу. Важливим напрямом роботи державних архівів є комплектування їх повноцінними документами, розміщення в архівосховищах відповідно до науково обґрунтованих схем, організації реставраційних робіт, мікрофільмування і створення страхового фонду, розробка облікового і науково-довідкового апарату до архівних фондів. Діяльність державних архівів спрямовувалася на розширення й активізацію використання історичних джерел в наукових, народногосподарських та культурно-освітніх цілях. Особлива увага приділялася інформації про склад і зміст фондів державних архівів, що висвітлюють життя і діяльність В. І. Леніна, боротьбу за владу Рад на Україні, історію соціалістичних перетворень в республіці та ін. За останні роки архівні установи зміцнилися кваліфікованими кадрами.

З метою популяризації матеріалів більшості державних архівів організовували

документальні виставки, теле- і радіопередачі, публікацію документів і статей у газетах, подавали допомогу у створенні і поповненні історико-краєзнавчих і літературних музеїв, кімнат бойової та трудової слави на підприємствах, у колгоспах і школах. Архівісти України підтримують тісні зв'язки з працівниками архівних установ братніх союзних республік і насамперед Російської Федерації.

Важливою подією в діяльності архівів Української РСР, відзначив О. Г. Мітюков, початком активного міжнародного співробітництва стало прийняття в 1956 р. Архівного управління МВС УРСР разом з Головним архівним управлінням МВС СРСР і Архівним управлінням МВС БРСР в члені Міжнародної ради архівів. Радянський досвід в архівній справі становить великий інтерес як для соціалістичних країн і країн, що розвиваються, так і для розвинутих капіталістичних країн. З ними постійно підтримуються контакти з метою вивчення досвіду архівної справи, виявлення документів, відбувається обмін архівознавчою літературою і періодичними виданнями.

«Архівний фонд КПРС та його використання в інтересах комуністичного будівництва» — тема доповіді заступника директора Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, доктора істор. наук, проф. Ю. В. Бабка.

Партійні архівні, сказав він, будучи науковими установами партії, сприяють розвитку теорії марксизму-ленінізму, історико-партійної науки, історії світового комуністичного і робітничого руху. За роки Радянської влади партійні архівні виросли у вагомий планомірно-організуючу силу, вони увібрали в себе все прогресивне, передове. Документи постійного зберігання містять у собі багатий досвід партії по вдосконаленню ленінського стилю роботи, форм організації і методів керівництва на етапі розвинутого соціалізму. Доповідач поділився досвідом роботи по комплектуванню архівів документами, що надходять на зберігання від органів і організацій КПРС і ВЛКСМ, розповів про роботу по реставруванню документів, їх опрацюванню, мікрофільмуванню і копіюванню документів із згадуваних текстів. На документальній базі Архівного фонду КПРС, відзначив він, Інститут історії партії при ЦК Компартії України в співдружності з архівістами республіки, викладачами вузів випустив у світ збірники спогадів, хроніки, збірники статей, брошури, статистичні довідники, фотоальбоми. Безсмертні Ленініана, проблеми Великого Жовтня, громадянської і Великої Вітчизняної воєн, теми співдружності народів нашої країни в боротьбі за кому-

нізм та інші знайшли своє відображення у книгах, що вийшли з друку. Далі Ю. В. Бабко зупинився на питанні підвищення ідейно-теоретичної підготовки і професійної майстерності працівників архівів і накреслив завдання, які стоять перед архівами. За минуле десятиріччя з часу прийняття постанови ЦК КПРС «Про завдання, структуру і штати Інститутів історії партії і партійних архівів», зазначив він, партійні архіви внесли певний вклад у розвиток історико-партійної науки, в справу комуністичного виховання трудящих. З повідомленням «Роль архівів у розвитку радянської історичної науки» виступив чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко. «Форми і методи комплексування документами партійного архіву Донецького обкому Компартії України» — тема виступу інструктора архіву В. П. Шевченка.

Заступник начальника Головного архівного управління при Раді Міністрів СРСР К. С. Кузнецова розповіла про діяльність Головархіву, про завдання, що стоять перед архівістами країни у збиранні, зберіганні і всебічному використанні архівних джерел.

З повідомленнями виступили: директор ЦДАЖР УРСР В. В. Кузьменко («Документи Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР на службі радян-

ської науки»), начальник оргметодичного відділу Головархіву УРСР В. С. Коновалова («Міські та районні державні архіви в системі архівної служби республіки»), директор ЦДА КФФД УРСР М. М. Базанова («Використання документів Центрального державного архіву кінофотодокументів УРСР»), завідувач Баршівським райдержархівом Київської області Г. Ф. Бобоско («Використання документів районного державного архіву в агітаційно-пропагандистській роботі»), начальник відділу відомчих архівів і організації діловодства Головархіву УРСР К. Є. Новохатський («Актуальні питання роботи архівних установ з відомчими архівами»), начальник науково-видавничого відділу Головархіву УРСР О. М. Коваленко («Документальні видання архівних установ Української РСР за 60 років»), директор Миколаївського облдержархіву Ш. С. Людковський («Науково-інформаційна діяльність обласного державного архіву»). Відповідальний секретар журналу «Советские архивы» Н. А. Щербаківа розповіла про роботу журналу і участь у ньому істориків і архівістів України.

Учасники конференції оглянули виставку «Документальні і науково-довідкові видання державних архівів УРСР».

Г. Г. Голубова (Київ)

НАРАДА ЗАВІДУЮЧИХ ПАРТІЙНИМИ АРХІВАМИ РЕСПУБЛІКИ

1 серпня ц. р. в Інституті історії партії при ЦК Компартії України — філіалі Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС відбулась нарада завідуючих і відповідальних працівників партархівів обкомів партії республіки. З доповіддю про підсумки роботи партійних архівів республіки за 2,5 роки десятиріччя п'ятирічки та їх завдання в світлі рішень XXV з'їзду КПРС виступив заступник директора Інституту історії партії при ЦК Компартії України, д-р істор. наук Ю. В. Бабко. Доповідач на значному матеріалі проаналізував роботу партархівів, зосередивши увагу на окремих видах їх виробничої діяльності. Комплексування архівних фондів, зазначив доповідач, в останні роки має планомірний характер, справи надходять в хорошему фізичному стані, що забезпечує їх тривале зберігання. Основна виробнича діяльність партархівів — це науково-технічна обробка архівних фондів, реставрація та їх опрацювання. З метою кращого оволодіння цими складними професіями при реставраційній майстерні партархіву Інституту історії партії організовано постійно діючий семінар для працівників партархівів республіки.

Значну роботу, сказав далі Ю. В. Бабко, партархіви проводять по створенню систематичних каталогів, по копіюванню згасаючих текстів, щоб зберегти для наукової і пропагандистської роботи цінну документальну базу. За роки десятиріччя п'ятирічки читальні зали партархівів республіки відвідало понад 2350 дослідників, які працюють над розробкою питань історії партійних організацій і актуальних проблем політики КПРС на сучасному етапі. Партархіви ведуть також велику довідкову роботу. Так, вони за цей час видали 23 700 відповідей на запити установ, листи і заяви трудящих. Спільно з обласними державними архівами партархіви підготували 17 збірників документів, які вийшли з друку, а в наступні роки заплановано підготувати ще 30.

Ю. В. Бабко особливо наголосив на доборі кадрів архівних працівників, їх правильній розстановці на усіх ділянках роботи відповідно до їх кваліфікації і знань. Нині в партійних архівах республіки працює 350 чол., які успішно розв'язують великі і складні завдання в архівному будівництві.

На нараді з повідомленнями виступили завідувачі партархівами республіки: І. П.

Кондранов (Кримський), М. П. Якименко (Закарпатський), М. П. Тесленко (Львівський), В. З. Удалов (Одеський), Г. М. Зудіна (Черкаський), М. А. Ємельянов (Херсонський), І. Х. Шиманський (Хмельницький), В. А. Наконечний (Волинський). Вони поділилися досвідом роботи архівів, розповіли про підготовку нарисів історії обласних партійних організацій, про спільну роботу з обласними державними архівами по підготовці збірників документів, хронік найважливіших подій. Виступаючи відзначали, що одним з ефективних методів популяризації архівних документів є організація радіо- і телепередач, проведення радіокалендарів.

На нараді з доповіддю «Про підсумки додаткового виявлення учасників боротьби в тилу ворога в роки Великої Вітчизняної війни» виступив керівник проблемної групи по розробці питань історії Великої Вітчизняної війни на Україні при Інституті історії партії при ЦК Компартії України канд. істор. наук В. М. Нем'ятий.

Великій групі працівників партархівів республіки директор Інституту історії партії при ЦК Компартії України чл.-кор. АН УРСР В. І. Юрчук вручив нагороди у зв'язку з 60-річчям радянської архівної справи: за трудові успіхи в галузі партійного архівного будівництва і активну участь у громадській роботі — Почесні Грамоти Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (7 чол.); за роботу по комплектуванню, зберіганню і пропаганді документів Ленінського комсомолу і активну участь в комуністичному вихованні молоді — Почесні Грамоти ЦК ЛКСМУ (7 чол.); за багаторічну роботу по комплектуванню, зберіганню і пропаганді партійних документів по керівництву профспілками і активну участь в комуністичному вихованні трудящих — Почесні Грамоти Президії Української Республіканської Ради професійних спілок (3 чол.).

Учасники підкреслили позитивне значення наради для обміну досвідом роботи і практичної діяльності на місцях.

В. М. Юровський (Київ)

ПЕЧЕРСЬКИЙ РАЙОН м. КИЄВА — ДО 60-РІЧЧЯ ВЛКСМ

Патріотичне та інтернаціональне виховання трудящих, особливо молоді, є невід'ємною і складовою частиною ідеологічної роботи Комуністичної партії. «Утвердження в свідомості трудящих, насамперед молодого покоління, — зазначав Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев у Звітній доповіді на XXV з'їзді КПРС, — ідей радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, гордості за Країну Рад, за нашу Батьківщину, готовності стати на захист завоювань соціалізму було і залишається одним з найважливіших завдань партії»¹.

Певний досвід у цій важливій справі нагромадили партійні організації Печерського району м. Києва. Вони розробили ряд заходів щодо дальшого вдосконалення патріотичного та інтернаціонального виховання молоді, її ідейного загартовування. Ці питання систематично вивчаються на семінарах і нарадах секретарів партійних і комсомольських організацій, ідеологічного активу. Так, останнім часом районний комітет партії розглянув питання про підвищення ролі партійних організацій музеїв у комуністичному вихованні молоді, провів науково-практичну конференцію бібліотечних працівників на тему: «Бібліотека і комуністичне виховання

трудящих», а також науково-методичну конференцію «Інтернаціональне і патріотичне виховання трудящих — одне з центральних завдань пропагандистів по формуванню комуністичного світогляду трудящих». На пленарних засіданнях конференції виступили працівники райкому партії, пропагандисти, члени методичної Ради райкому Компартії України, науковці Інституту історії АН УРСР, викладачі Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука.

Невичерпним джерелом у справі патріотичного й інтернаціонального виховання молоді є революційні, бойові і трудові традиції Комуністичної партії і радянського народу. Багата на ці події історія Печерського району. Почесне місце тут належить київському тричі орденоносному «Арсеналу», який став символом мужності і незламності пролетаріату, його беззавітної відданості ідеям Великого Жовтня і вірності справі В. І. Леніна. Щороку, 29 січня сюди приходять тисячі громадян, щоб урочисто відзначити річницю Січневого збройного повстання. Перед присутніми виступають учасники буремних революційних подій, які розповідають молоді про героїчні незабутні дні, про велику допомогу, що подали повстанцям В. І. Ленін, робітники Росії.

Дорогими святинями для робітників заводу стали пам'ятник засновнику першої в світі соціалістичної держави В. І. Леніну, який встановлено на території під-

¹ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 5, К., 1976, стор. 524—525.

приємства, і пам'ятник учасникам Січневого повстання, що знаходиться в Радянському парку. Тут ветерани партії, революції і громадянської війни розповідають молоді про життя і революційну діяльність В. І. Леніна, про полум'яний патріотизм і героїзм радянського народу в роки важких випробувань. Юнаки і дівчата, приймаючи естафету батьків, клянуться бути вірними їх героїчній справі, високо нести непереможний Червоний прапор. І своє слово вони дотримують. В ювілейному році трудівники заводу значно перевиконали план з найважливіших показників.

Колектив комсомольсько-молодіжної бригади фрезерувальників, яку очолює лауреат Державної премії УРСР, майстер «Золоті руки», наставник молоді П. І. Іванов, виступив з ініціативою — «60-річчю утворення ВЛКСМ — переключі поколінь».

Трудовий досвід арсенальців став відомий не тільки у виробничих колективах столиці республіки. Його вивчають і впроваджують на багатьох підприємствах нашої країни, а також в інших країнах соціалістичної співдружності.

Партійні організації району дедалі ширше розгортають лекційну пропаганду. Напередодні святкування 60-річчя ВЛКСМ перед юнаками і дівчатами зі змістовними лекціями і доповідями виступають ветерани партії С. М. Белоусов, І. Ф. Блохін, В. Ю. Васильєв, О. Г. Громов, В. А. Зорін, В. І. Кисельов, М. Г. Косінов, І. П. Морозов, К. Ф. Москалець, А. І. Олейников, Ф. Ф. Рязанов, В. Г. Шпагин. Їх життя — яскравий приклад доблесті і героїзму, безмежної відданості ідеям марксизму-ленінізму, справі Комуністичної партії, вірчє служіння Батьківщині.

Важливу роль у патріотичному й інтернаціональному вихованні молоді відіграє Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. В його експозиції розміщено понад 9 тис. експонатів. Матеріали музею у хронологічній послідовності розповідають про масовий героїзм і мужність радянських людей, їх полум'яний патріотизм і непорушну дружбу, відданість справі Комуністичної партії і безмежну любов до матері-Вітчизни.

Щодня музей відвідують сотні молодих людей. Серед них — відвідувачі з різних куточків нашої неосяжної Батьківщини, гості із закордону. Лише за перше півріччя цього року тут побувало понад 158 тис. чол. Для них було проведено 4117 оглядових, тематичних екскурсій, прочитано 335 лекцій, організовано 84 інших масово-політичних заходів.

Однією з важливих форм виховання молоді є зльоти ветеранів фронтів, армій, корпусів, дивізій, бригад і полків, воїнів яких хоробро билися з фашистами за визволення України. «Політпрацівник — покликання на все життя» — тема зльоту

колишніх членів військових рад фронтів, армій, комісарів і замполітів військових частин і з'єднань, проведеного музеєм і редакцією журналу «Комуніст України».

На зльоті колишні політпрацівники часто згадували ім'я товариша Л. І. Брежнєва, який з першого дня і до закінчення Великої Вітчизняної війни перебував в діючій армії, займаючи посади заступника начальника політуправління Південного фронту, начальника політвідділу 18-ї армії, начальника політуправління 4-го Українського фронту. В своїх виступах вони відмічали Леопіда Ілліча, як незомного і хороброго воїна, досвідченого партійного керівника, його сміливість і відвагу, чуйність і увагу до солдатів, офіцерів, до товаришів по зброї.

Тепло говорили про товариша Л. І. Брежнєва ветерани Великої Вітчизняної війни, які зібралися на читацьку конференцію, присвячену обговоренню книг Л. І. Брежнєва «Мала земля» і «Відродження», що відбулася в червні цього року у приміщенні кінолекційного залу музею. З цікавими спогадами перед юнаками і дівчатами м. Києва виступили заст. директора музею, полковник у відставці В. В. Бочаров, колишній воїн легендарної 18-ї армії нині полковник міліції І. Д. Мироніченко, підполковник запасу А. А. Шпанко, партійний працівник, активний учасник відбудови народного господарства Ф. Т. Коваль.

Традиційним стало в музеї прийняття військової присяги.

Значний вплив на виховання молоді в дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму справляють військово-історичні конференції, що проводяться спільно з районними комітетами партії і комсомолу, деканатами і кафедрами вищих навчальних закладів. Наприклад, активно пройшли конференції на тему: «Комуністична партія — натхненник і організатор перемоги радянського народу над німецько-фашистськими загарбниками», що були організовані для студентів Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, курсантів Київського військово-морського політичного училища, для пропагандистського активу Вишгородського і Фастівського районів Київської області, Коростинівського району на Житомирщині та ін.

На військово-історичній конференції, присвяченій 35-річчю з дня формування 3-ї гвардійської танкової армії, з доповідями виступили колишній заступник командуючого бронетанковими і механізованими військами 1-го Українського фронту, генерал-лейтенант танкових військ у відставці І. І. Петров — «Про бойовий шлях 3-ї гвардійської танкової армії», полковник у відставці С. Т. Шевченко — «Про партійно-політичну роботу в наступальних боях 3-ї танкової армії». З великим інтересом присутні заслухали спогади двічі Героя Радянського Союзу

генерал-лейтенанта танкових військ у відставці З. К. Слюсаренка, Героя Радянського Союзу полковника у відставці Л. І. Куриста, полковника у запасі О. Г. Пивоварова.

Помітну роль у патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих, особливо молоді, відіграють військово-історичні читання, уроки мужності, збір загонів і урочисті піонерські лінійки, диспути, тематичні вечори й усні журнали на теми: «КПРС — творець Великої Перемоги», «Беремо з комуністів приклад», «Переможцям слава», «Шляхами батьків, шляхами героїв», «Навіки в пам'яті народній».

Значну роль у патріотичному й інтернаціональному вихованні молоді відіграють проведення свят вулиць, на які збираються сотні юнаків і дівчат. На фабри-

ках і заводах, у навчальних закладах і закладах культури працюють клуби інтернаціональної дружби. В патріотичному та інтернаціональному вихованні молоді партійні та комсомольські організації Печерського району активно використовують нові радянські обряди і звичаї, на фабриках і заводах, в установах і школах вони створюють кімнати і музеї революційної, бойової і трудової слави. Все це сприяє ідейному загартуванню молодих, виховує в них почуття гордості і любові до легендарних сторінок історії, бажання високо тримати честь громадянина Країни Рад, патріота-інтернаціоналіста.

*В. Н. Погорелов (Київ),
А. І. Байраківський (Київ)*

ЗАХИСТ ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ С. С. БЕРЕЗАНСЬКОЮ

У грудні 1977 р. на засіданні спеціалізованої Вченої ради Інституту археології АН УРСР відбувся прилюдний захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук старшим науковим співробітником Інституту археології АН УРСР С. С. Березанською на тему «Північна Україна в епоху бронзи (середина і друга половина II тис. до н. е.)».

Офіційними опонентами виступили: зав. Ленінградським відділенням Інституту археології АН СРСР, д-р істор. наук Н. Н. Гурина, ст. наук. співроб. Інституту суспільних наук АН УРСР, д-р істор. наук, проф. І. К. Свешников, зав. кафедрою стародавньої історії Казанського державного університету, д-р істор. наук, проф. А. Х. Халіков. Опоненти в своїх виступах підкреслили, що дослідження С. С. Березанської присвячене надзвичайно

складний, важливий і ще недостатньо висвітлений в археологічній літературі проблеми історичної інтерпретації пам'яток бронзового віку північних районів України.

Високу оцінку дисертація С. С. Березанської здобула й у відзивах на автореферат, що були зачитані на засіданні Вченої ради. Їх надіслали провідна установа — Інститут археології АН СРСР, а також кафедра археології Ленінградського державного університету, сектор археології Інституту історії АН Білоруської РСР кафедра всесвітньої історії Ужгородського університету.

Спеціалізована Вчена рада Інституту археології АН УРСР ухвалила порушити клопотання перед ВАК'ом СРСР про прилюдне судження С. С. Березанської вченого ступеня доктора історичних наук.

С. П. Пачкова (Київ)

НОВІ КНИГИ

ЛЕНИН В. И. — Об Украине. В 2-х ч. Ч. 1. 1893—1917. К., Политиздат Украины, 1978. 659 с.

Матеріали липневого (1978 року) Пленуму Центрального Комітету Компартії України. К., Політвидав України, 1978. 56 с.

Документы ЦК ВЛКСМ. 1977. Сборник. М., «Молодая гвардия», 1978. 335 с.

БРЕЖНЕВ Л. И. — Актуальные вопросы идеологической работы КПСС. В 2-х т. Т. 2. М., Политиздат, 1978. 606 с.

БРЕЖНЕВ Л. И. — Про дальший розвиток сільського господарства СРСР. Доповідь на Пленумі ЦК КПРС. 3 липня 1978 р. Постанова Пленуму ЦК КПРС, прийнята 4 липня 1978 р. К., Політвидав України, 1978. 61 с.

Бойовий загін КПРС. До 60-річчя І з'їзду Компартії України. К., Політвидав України, 1978. 158 с.

ВАРГАНИСТОВ П. П. — Дорогие мои товарищи. Записки артиллериста. Львов, «Каменяр», 1978. 127 с.

Восточный вопрос во внешней политике России (конец XVIII — начало XX в.). М., «Наука», 1978, 434 с.

ДУДСИНСКАЯ Е. А. — Международные научные связи советских историков. М., «Наука», 1978. 290 с.

История ВЛКСМ и Всесоюзной пионерской организации имени В. И. Ленина. М., «Промсвещение», 1978. 352 с.

История городов и сел Украинской ССР. В 26-ти т. Одесская область. К., Глав. Ред. Укр. Сов. Энциклопедии. 1978. 866 с.

КОРПЯК М. С. — Шахтерские залпы. Вспоминания комиссара 383-й шахтерской дивизии. Донецк, «Донбас», 1978. 127 с.

ЛАН В. И. — США в военные и послевоенные годы. М., «Наука», 1978. 685 с.

МАЛАНЧУК Ф. — Їх ремесло — зрада. Публіцистичні нариси, памфлети, фейлетони. Львів, «Каменяр», 1978. 128 с.

МАЛЬЦЕВ М. І. — Людина революційного подвигу. К., 1978. 48 с. (Т-во «Знання» УРСР).

Массовые движения социального протеста в США. [Семидесятые годы]. М., «Наука», 1978. 344 с.

Методологические проблемы истории сла-
вистики. М., «Наука», 1978. 340 с.

МОТОРНЮК Н. М. — Лекінська забота пар-
тии о школе. К., «Радянська школа», 1978.
183 с.

Наука і культура. Україна, 1977. К., 1978.
575 с. (Т-во «Знання» УРСР).

По законам мужества. Сборник. Одесса.
«Маяк», 1978. 104 с.

Поїздка Леоніда Ілліча Брежнєва по Сибі-
ру і Далекому Сходу. Березень — квітень
1978 р. К., Політвидав України, 1978. 54 с.

СЕМЕНОВ В. С. — Основні завдання і прин-
ципи зовнішньої політики СРСР. К., «Вища
школа», Голов. вид-во, 1978. 45 с.

СИДИХМЕНОВ В. Я. — Китай: страницы
прошлого. Изд. 2-е, испр. и доп. М., «На-
ука», 1978. 383 с.

СТРЕЛЬСКИЙ Г. В. — Мемуары как источ-
ник изучения истории Великого Октября
на Украине. К., «Вища школа», Изд-во при
Киевском ун-те, 1978. 136 с.

США — Западная Европа: партнерство и
соперничество. М., «Наука», 1978. 422 с.

США и Латинская Америка. М., «Наука»,
1978. 223 с.

ТАРАСОВ К. — Тайная война империализма
США в Латинской Америке. М., Полит-
издат, 1978. 214 с.

Художній редактор Б. В. Срик
Технічний редактор Т. Р. Спекторська
Коректор С. М. Півторак

Здано до набору 5.09.78. Підп. до друку 16.10.78. БФ 35013. Формат 70×108/16. Вис. друк. Укр. друк. арк. 14.0. Обл.-вид. арк. 15.13. Тираж 5590 прим. Зам. К-116.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, вул. Рєшніна, 3.

Друкарня видавництва «Київська правда», 252030, Київ-30, вул. Леніна, 19.

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ», № 10 (211) 1978, октябрь (На украинском языке). Научный журнал Института истории Академии наук Украинской ССР, Института истории партии при ЦК Компартии Украины — филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПРС. Основан в 1957 г. Выходит 12 раз в год. Адрес редакции: 252001, Киев-1, ул. Корженя, 4. Типография и полиграфия «Київська правда», 252030, Киев-30, ул. Леніна, 19.